

T.C
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI

**MUFARREC AL-KURUB Fİ AHBAR BENİ EYYUB
TERCÜMESİ (BİRİNCİ CİLT)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahmoud IBRAHİM

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

GAZİANTEP
ARALIK 2022

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Tezin Başlığı: Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub Tercümesi
Adı ve Soyadı: Mahmoud IBRAHİM
Tez Savunma Tarihi: 26/12/2022

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof.Dr. Abdurrahman UZUNASLAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Doç. Dr. Yunus Emre Tansü

.....

Dr. Öğr.Üyesi Abdullah Bayındır

.....

Dr. Öğr. Üyesi Celal Aslan

.....

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı ve Soyadı: Mahmoud IBRAHİM

Öğrenci Numarası: 180503111006

Tezin Savunma Tarihi: 26/12/2022

ÖZET**MUFARREC AL-KURUB Fİ AHBAR BENİ EYYUB TERCÜMESİ**

İBRAHİM, Mahmoud

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

Aralık 2022, 174 Sayfa

Mufarrec el-Kurub fi Ahbar Beni Eyyûb, Eyyûbi Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar tarihini ve olaylarını içeren bir kitap olup yazarı İbn Vasıl olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed bin Salem bin Nasrullah el-Mezanî el-Temimî el-Hamavî el-Şafiîdir. Eyyûbi Hanedanı sultanlarının haberlerini, faziletlerini ve menkıbelerini içermektedir. Bu kitap sadece Eyyûbi Devleti'nin bir dönemini ya da ilk yıllarını anlatan diğer kitaplardan farklı olarak Eyyûbi Devleti'nin tam ve eksiksiz tarihini kronolojik olarak aktaran nadide bir kitaptır. Eser, Eyyûbi soyunun nesebini Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Esedüddîn Şîrkuhavî'yi anarak başlayıp 661 H. yılı olayları zikrederek bitmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mufarrec Al-Kurub - Beni Eyyub – Tarih.

ABSTRACT**TRANSLATION OF MUFARREC AL-KURUB FI AHBAR BENI EYYUB
(VOLUME I.)**

IBRAHİM, Mahmoud

Master Thesis

Department of History

Department of General Turkish History

Supervisor: Assoc. Prof. Yunus Emre TANSÜ

December 2022, 174 Pages

Mufarrec Al-Kurub fî Ahbar Beni Eyyub” is a book that contains the history and the events of the Ayyubid state from its establishment to its collapse. The author of this book, Abu Abdullah Mohammed bin Salem bin Nasrullah El-Mazni El-Tamimi Al-Hamvi Al-Shafii- known as Ibn Vasil- mentions the sultans of the Ayyubid Dynasty and their virtues. Unlike the other books that only include the history of the Ayyubid state and its early years, this book contains a complete history of the Ayyubid state and its events. The book starts mentioning the lineage of the Ayyubid family: Necmeddin Ayyub and his brother Eseddüd Din Şirkuva, and concludes by mentioning the events of the year 661 AH.

Keywords: Mufarrec Al-Kurub - Beni Eyyub - History.

ÖNSÖZ

Mufarrec el-Kurub fî Ahbâr Benî Eyyûb kitabı İslam tarihi evrelerinde önemli bir yere sahip olan Eyyûbi Devleti ve onun tarihini konu eden önemli bir kitaptır.

Yazarı İbni Vâsıl kendisinden önce yazılan eserlerden faydalanmıştır. Mufarrec el-Kurub kitabı, yedinci yüzyıldan sonra yaşayan ve Eyyûbi hakkında yazan çoğu Arap tarihçisi- Baybars el-Mansurî, el-Yuninî, Safî' bin Ali, Fartaî el-Uzzî el Haznedarî, Ebû'l-Fida', el-Nuveyrî, El Zehebî, İbnü'l-Furat, el-Makrizî ve el-Ainî gibi - için birincil kaynak ve referans kitabı oldu. Tarihçiler Eyyûbi Devleti Tarihini yazarken bu kaynaktan büyük ölçüde yararlanmışlar ve bazen bunu beyan ederek ve bazen de onu kaynak göstermeden kendisinden birçok metni nakletmişlerdir.

Orta Çağ'da Şam'ın büyük şehirlerinin tarihini incelemek için önemli bir referans olarak kabul edilir. Yazar, Şam'ın, özellikle üç önemli şehirden olan Hama, Humus ve Halep'ten bahsettiği bölümlerde detaylı anlatımlar sunar. Kitap aynı zamanda yazıldığı döneme ait güncel olayların ve özel sahnelerin resimli anlatımlarını da ihtiva eder.

Hicri Yedinci ve sekizinci yüzyıllar / miladi on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllar, İslam tarihi açısından kötü olaylarla geçen yüzyıllar arasındadır. Haçlı Seferleri ve onu takip eden Moğol istilasına ek olarak krallar ve padişahlar arasındaki anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, bir grup İslam alimi sonraki nesiller için bu köklü ve kıymetli mirası korumak adına tarihini yazmayı başardı. Eyyûbi kral, halife ve padişahlarının edebi kalkınma üzerinde açık bir etkisi oldu. İbn Vâsıl el-Hamavî bunların hepsini ve diğerlerini, özellikle padişahların tarihini ve haberlerini kitapta ele aldı. Gerçek adı Cemaleddin Muhammed ibn Salem (697.H / 1298.M) olan İbn Vâsıl Eyyûbi Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde Mısır ve Şam'ın en önemli tarihçilerinden biri olarak kabul edilir. Eyyûbi Devleti'ndeki birçok tarihi olay onun yaşadığı döneme yakın zamanda meydana gelmiştir ve yazar Eyyubi Devleti'nin yıkılışına da şahitlik etmiştir.

Gaziantep 2022

Mahmoud IBRAHİM

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv

GİRİŞ

1. Yazarın Özgeçmişi	1
2. Kitap Hakkında	8
2.1 Bu Kitabı Neden Yazdı?	8
2.2. Kitapta Yer Alan Bilimsel Materyaller	9
2.3. Yazarın Yaklaşımı:.....	10
3. Bu Kitabın Edebi ve Tarihi Değeri:	10
I. MUFARREC AL-KURUB Fİ AHBAR BENİ EYYUB TERCÜMESİ	13
SONUÇ	172
KAYNAKLAR	174

GİRİŞ

1. Yazarın Özgeçmişi

Adı Cemâlüddîn Muhammed bin Salim bin Nasrillah bin Sâlim bin Vâsıl Ebû Abdullah el-Mezanî et-Temîmî el-Hamevî el-Şafîî'dir¹ (İbn Vâsıl el-Hamevî). Tarihçi, yazar ve Arap düşünür. İbn Vâsıl, 604 H. / 20 Nisan 1208'de Hama şehrinde (şimdiki Suriye topraklarında) doğdu (çünkü benim doğumum Şevval 2 634 H. der²). Hama'da eğitimini aldı ve mantık, geometri, din esasları, fıkıh, tarih gibi pek çok ilimde üstün başarı göstermiştir. Yakın Doğu ülkelerine ve başta Şam, Kudüs, Halep, Kerb, Bağdat, Mekke, Medine ve Kahire olmak üzere sürekli seyahatler yapmış ve yazılarının zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

Babası Sâlim bin Nasrillah Sâlim, dönemin halifesi el-Mansur tarafından Hama'ya kadı olarak tayin edildi. Babası İbn Vasil'in kişiliğinin şekillenmesinde büyük rol oynadı. Hicri 621(1224.M) yılının Şaban Ayı'nda Şam Valisi Büyük Kral İsa'nın çağrısı üzerine Hama'dan Şam'a giderken kendisiyle birlikte seyahatlerinde onu da yanında götürürdü.³ Kral onları çok iyi şekilde karşıladı. Babası ibadet etmek için Kudüs'te ikamet etmesi için halifeden izin istedi, ancak bu kabul edilmedi. Ona iki görevden birisini kabul etmesini teklif etti: İlki kadılık, diğeri ise Şam'daki Emevi Camii'de hitabet. İkisini de reddetti ve Kudüs'e gitmekte ısrar etti. Böylece kral ona Nasıriye ve Salahiye okulunda öğretmesi için yetki verdi. Onlar da hicri 622 yılının başında oraya gittiler, çok geçmeden, 623.H(1226.M) yılında büyük kral Kudüs-ü Şerif'e gelinceye kadar orada kaldılar. Ve kadı şerefli kayanın dışında oturarak

¹ Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafiyyat, 3/71. El-Safadi Aayan El Nasır Va-Avan El Asr 446/4, Al-Suyuti Buğyet AL VUAAT Fİ TABAKAT AL Lugaviyyin Val-Nuhât 1/108. İsamîl Pşa Bin Muhammed El-Bağdadi, Hediyyet AL- Aref'in 6/138_139.

² İbn Vasil Mufarrec Al-Kurub 3/228. Al-Safadi Al-Wafi Bil Vafiyyat 3/71. El-Safadi Aayan El Nasır Va-Avan El Asr 4 /446. Al-Suyuti Buğyeel Al Vuaat Fi Tabakat Al Nehaviin Val-Lugat 1/108. İsamîl Pşabin Muhammed El-Bağdadi, Hediyyet AL- Aref'in 6/138_139.

³ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/141.

içlerinde İbn Vasil'in babasının'da olduğu bir dizi fakihleri çağırdı: Dil ve fıkhi konularda araştırmalarda bulundu⁴. 624 H. yılında Kral Kudüs avlusunda bir medrese inşa etme emrini verdi ona. Oranın başına hoca olarak Şemsettin bin Rezin el-Baalbakî'yi görevlendirdi. İbn Vâsıl Ebû Ali el-Farisî'nin eL-İDAH kitabını ona okudu ve İbn Vâsıl şunu belirtti: “O kubbede Ebu Ali el-Farisî'nin eL-İDAH'ını okudum”⁵. Aynı yıl İbn Vasil'in babası büyük Kral İsa'dan hacc'a gitmek için izin istedi Kralda kabul etti ve oğlu İbn Vasil'i onun yerine Nasırıye okulunu bıraktı. 625.H(1128.M) yılında Büyük Kral,

İsa'nın ölümünden sonra Şam'a taşındı⁶. Kral el-Nasır Davut'un karşılama törenine katıldı, ve Kral el-Nasır onu karşılamak için dışarı çıktı. Ben o sırada Şam'daydım.

Aynı yıl içerisinde Kral el-Kamil, uzun bir kuşatmadan sonra Şam'ı Kral el-Nasır Davut'tan aldı ve İbn Vasil

Ordunun kaleye ahalinin ağıtları eşliğinde girişine tanık oldu. İbn Vasil da şöyle açıklamıştır: “O gün Şamlılardan herkes oğlunun veya babasının ölümüyle kederli bir haldeydi”⁷.

627.H (1230.M) yılının sonunda İbn Vâsıl, Kadı Bahaeddin İbn Şeddad'ın hizmetinde bulunmak üzere Halep'e gitti. Orada Şaban 628/ Haziran 1231 'e kadar kaldı. İbn Vâsıl şöyle anlatır: “Altı yüz yirmi sekiz senesinde Şaban'a kadar orada kaldık.”⁸

İbn Vâsıl, Şaban 928 Haziran 1231'de Şam'a dönene kadar İbn Şeddad'ın hizmetinde kaldı ve birkaç ay sonra Karaklı⁹ el-Nasır Davud, Cemalleddin bin Vasil'nin babasını çağırdı. Yılın sonunda birlikte seyahat ettiler ve oraya 629.H (1232. M) yılının başında vardılar¹⁰. İbn Vasil, Karak'ta Kral el-Nasır Davud'un hizmetinde ikamet etti. “Onunla Kral el-Kamil'e gidene kadar bir yıl Karak'ta Kral el-Nasır'ın hizmetinde kalıyordum”. Hama'ya vardıklarında İbn Vasil'in babası

⁴ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/141.

⁵ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/142.

⁶ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub Hulafa Salaheddin Kısımında. s.40-46 .

⁷ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/256.

⁸ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/312.

⁹ ŞAM'da bir kalenin adıdır.

¹⁰ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/331.

hastalandı ve ateşi çok yükseldi. Bunun sonucunda İbn Vâsıl'ın babası 58 yaşında iken 20 zilkade 629 (7 Eylül 1232 .M) yılında vefat etti¹¹.

630 H. yılında Kral Nasır Davud Karak'a döndü. İbn Vâsıl onu Zeyza¹² yakınlarında el-Alfdan denilen bir yerde karşıladı. Böylece kral ona sadaka verdi ve iyilikte bulundu, ona babasına tahsis ettiği herşeyi devretti¹³.

631.H (1234.M) yılında İbn Vasıl Hama'ya geldi, sonra İbn Vâsıl geri döndü ve Kral el-Nasır Davud tarafından 634 H. (1237.M) yılına kadar ona hizmet etti ve onunla birlikte kaldı. 634 H. yılına girene kadar Karak'ta onun yanında kaldım, daha sonra hizmetinden çıkıp Hama'ya döndüm¹⁴,

(635. H (1238 M.) yılında Şam'da ikamet etti “O zaman ilim tahsili için Şam'da ikamet ediyordum.”¹⁵ sonra Emir Hüsameddin bin Ebi Ali ile kıyıda Cenin'e taşındı ve ben onunla seyahat ettim. O Akabetü'l-Kursi altına indi ve Ramazan ayının sonuna kadar Taberiye Gölü'nde kamp kurdu ve ben de onlarla birlikteydim.”¹⁶ Sonra el-Salih Necmeddin'in Şam'ı almak istediğini duyunca çabucak Şam'a döndüler. “Bu yüzden Hüsam aceleyle oraya koştu, ve ben onun yanıdaydım.”¹⁷ ama el salih onlardan önce oraya vardı. Onlar meseleyi Sanameyn köyüdeyken öğrendiler, bu yüzden geceyi orada geçirdiler, gün ağardığında İbn Vâsıl saklanarak içeri girdi çünkü kale henüz fethedilmemişti, ancak gün sonunda fethedildi. “Humus Valisinden korkumdan dolayı; saklandım ve kimseye görünmedim çünkü o arkadaşı Hama Valisine düşmanlığından Hama halkını takip ediyordu.”¹⁸

(1243.M) 641.H'nin başlangıcında İbn Vasıl, Kral el-Muzaffer ile Hama'dan Bağdat'a doğru seyahat etti. “Biz Muharrem'in başında Hama'dan seyahat ettik¹⁹” İlk durakları Halep'ti. Orada günlerce kaldıktan sonra Harran'a, ardından Dinisir'a ardından Musul'a yöneldiler ve orada arkadaşları Bedireddin Lulu'yla karşılaştılar.²⁰ Bedreddin Lulu moğolların Roma topraklarında Müslümanlara karşı zafer elde

¹¹ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/18.

¹² Ürdün Başkenti Amman'nın 30 Km Güneyinde.

¹³ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub Hulafa Salaheddin Kısımında.

¹⁴ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/112.

¹⁵ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/193.

¹⁶ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/210.

¹⁷ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/231.

¹⁸ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/332.

¹⁹ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/323.

²⁰ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/324.

ettiklerini haber verdi. Ardından Nusaybin'e yöneldiler ve Harzemşah lideri Emir Hüsameddin Berke Han ile görüştiler. Onunla Salih kral Necmeddin Eyyûb'u destekleme meselesi hakkında konuştular, sonra Halep'e yöneldiler. Orada kadı Afdaleddin el-Hunci'yle karşılaştılar. Sonra Bağdat'a doğru yolculuklarını tamamladılar. "Bağdat'a girdik"²¹ 641.H (1244.M) Yılı bitmede İbn Vâsıl Mısır topraklarına gitti ve yolda Kudüs'e uğradı. Rahipleri ve keşişleri o şerefli kayanın yanına şarap şişelerini koyduklarını gördü.²² Mescid-i Aksa'da ezan okunmasını ve namazın kılınmasını yasakladıklarında²³, İbn Vâsıl yola çıkarak yoluna devam etti, Kudüs'ten Gazze'ye, ardından Abbasi'ye ardından, Salih Kral Necmeddin Eyyub'un vekili Emir Hüsameddin Muhammed bin Ebû Ali el-Hezbanî ile Kahire'de görüştüğü ve kral onu Nil sahilindeki evinde ağırladı.

644 H. / Kasım 1246'da kral Eyyub, Kahire'deki Fatımi Halifesi el-Amr bi Ahkamil-İlah²⁴ tarafından yaptırılan el-Akmr Camii'nde öğretmen olarak İbn Vâsıl'ı atadı. Mısır'da bulunduğu süre boyunca, önde gelen Alim ve Emirleri ile geniş ilişkiler kurdu ve sık sık, yakın dostu olan ve ondan ilim alan Vezir Cemâlüddin Yahya bin Matruh ile görüşerek edebiyat üzerine mülahazada bulundular. İbn Matruh şiirlerinin çoğunu ona okurdu.²⁵

646.H (1248.M) başlarında İbn Vâsıl, Kahire'de Padişahın vekili Emir Hüsameddin el-Hezbanî ile Şam'a gitti ve yaklaşık dört ay onun yanında kaldı, sonra onunla birlikte Kahire'ye döndü. Aralarındaki ilişki o kadar güçlendi ki, Hüsameddin, salih kral Necmeddin²⁶ Pazartesi 15 Şaban 647H. / 22 Kasım (1249.M) de öldükten sonra Sultan'dan²⁷ aldığı her ulağı veya mektubu ona gösteriyordu.

Oğlu, büyük kral Turan Şah Mısır'a geldi, bu yüzden İbn Vâsıl, Emir Hüsameddin'in eşliğinde onunla buluşmak için dışarı çıktı. Kralla Salahiye'de

²¹ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/324.

²² İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/333.

²³ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/333.

²⁴ Ebu Ali el-Mansur İbn el-Musta'li İbn el-Mustansir İbn el-Zahir el-Ubaidi, Mısır'ın kralı, ve el-Mehdi.

Ubeydullah'ın H. 490 doğumlu oğullarının onuncu oğludur. Ve onu el-Miqias yakınında öldürdüler.

²⁵ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub Hulafa Salaheddin Kısımında.

²⁶ Sultan el-Malik el-Kamel Muhammed ibn el-Sultan el-Malik el-Adil Abi Bekir Muhammed ibn Eyyub'un oğlu olan salih kral Necmeddin Eyyub'dur 603 H Kahire'de doğdu, Hicrî 38 yılında padişahlığı üstlenmiş, saltanatı dokuz yıl sekiz ay yirmi gün sürmüş ve H. 647'de vefat etmiştir (İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/295-296) (İbn Hilkan, vefiyat 5/ 89), (Ebu'l-Fida, el-Muhtasar, 1/433).

²⁷ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 6/25

buluştular ve kralın şerefli meclisinde büyük kral iki hatip İbn İmadüddin ve Asilüddin'i bir meselede imtihana tuttu, fakat mantık ilmini bilmedikleri için konuşmadılar, bu yüzden yanıtı İbn Vâsıl üstlendi ve meseleyi şerh etti, padişah ona hayran kaldı ve böylece İbni Vasil kral konseyinin üyelerinden biri oldu.

El-Muzaffar Kutuz'un Ayn Calut savaşında Moğollara karşı elde ettiği zaferden sonra, İbn vasıl kampa götürmek ve padişaha vermek için bir hediye hazırladı. Oraya giderken ölüm haberini aldı, geri döndü. Daha sonra el-Zahir Baybars²⁸ Mısır'da saltanatı devraldığında ibn Vasil, el-Akmr Camii'nde, önceden İmam Şafii'nin ders okuttuğu köşeye geçip ilim öğretmeyi devam ettirdi. Onun yanı sıra Giza bölgesi ve el-İtfihiya'da²⁹ öğretmenlik yaptı.

Hicri 659 (1261.M) yılının Ramazan ayında, Kral el-Zahir Baybars İbn Vasılı, Alman imparatoru, İmparator Frederick'in oğlu Monfried'e elçi olarak gönderdi, kralın yanında onurlu bir şekilde ikamet etti. "Ben de Hicri 659 /Miladi Ağustos 1291 Ramazan ayında Kral El-Zahir Baybars'ın tarafından Monfried'e elçi olarak gönderdim ve onurlu bir şekilde kaldım." Bu yüzden onun için Anbruziyah (imparatorluk³⁰ anlamına gelen) adını verdiği mantık üzerine bir kitap yazdı. 661.H (1163.M) yılı Şaban ayında İbn Vasil, İskenderiye'ye Kral Zahir Baybars'ın ziyareti sırasında vardı. Ama sonra ülkesi Hama'ya döndü. Tarihçi Ebu'l-Fida onu sık sık ziyaret eder ve Öklid'in kitabının problemlerini çözdüğü şeyleri ona sunar ve ondan faydalanırdı.

İbn Vasil, mezhepler, fıkıh esasları, kıraât, edebiyat, şiir, dilbilgisi, tıp, tarih, matematik ve astronomi gibi birçok ilimleri, uzun hayatı boyunca tanıştığı âlimlerden ve pek çok ülkeye yaptığı seyahatlerde edinmiştir.

Referans gösterdiği ve ilim tahsil ettiği bazı alimer:

1 . Muhammed ibn Abdülerim ibn Razin el-Baalbekî, Şamseddin en-Nahvi (ö: 635)³¹ . İbn Vâsıl dedi ki: 624.H (1227.M) yılında Ebû Ali el-Farisi'nin el-İdah kitabını kendisine ve Kur'an'ı kerim tecvidi Küdüs kubbesinin avlusunda okuduk, okuması çok güzeldi, kıraat ilmini ezblemişti³²).

²⁸ El-Malik Al-Zahir Baybars bin Abdullah, Al-Malik Rukn Al-Din Abu Al-Fath Al-Salihi, H.625 doğdu ve H.676 de vefat etti. (el kutubi .fevat 1/251).

²⁹ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni yyub Hulafa Salaheddin Kısımında.

³⁰ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/248.

³¹ İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 6/35.

³² İbn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/212.

2. Alim Muhammed bin Ebi Bekir bin Ali, Necmeddin İbnü'l-habbaz, (557-631. H (1162-1234. M ³³)

3. Kadı Bahaddin ebu el-Mahasin ve Ebu'l-izz, Yusuf bin Rafi bin Temim bin Utbah bin Muhammed bin Atab el-Esedî, (539-632 H. (1145-1235 M. ³⁴).

4. Hafız, seyyah, Zekiyüddin Ebu Abdullah Muhammed bin Yusuf bin Muhammed bin Ebi Yedas el-Berzali el-İşbili (1181-1238M. ³⁵).

5. Alim Ebu el-Beka Muvaffakeddin Yaiş bin Ali bin Yaiş bin Ebi Saraya Muhammed bin Ali bin el-Mufaddal bin Abdul Kerim bin Muhammed bin Yahya bin Hayyan Al-kadi Bişr bin Hayyan 553-643H (1158-1245M. ³⁶).

6. Alim, mühendis, astronom, matematikçi, din adamı, Kaysar bin Abi el-Kasım bin Abdulgani bin Musafir bin Hasan bin Abdurrahman Ebu Abdullah el-Salami el-Dimaşkî (ö. 574-649. H (1177-1251. M ³⁷).

7. Emir el-Sahib Cemâlüddin Ebû el-Hasan Yahya bin Isa bin İbrahim bin el-Hüseyin bin Ali bin Hamza bin İbrahim bin Al-Hüseyin bin Matruh (649-592. H (1196-1251.M ³⁸). İbn Vâsıl şöyle demiştir. “Onunla huzur buldum ve onunla birçok defa görüştüm. İlki Şam'daydı. Muhyettin İbnü'l-Cevzi ile Mısır'dan geldikten sonra onunla Şam'da karşılaştım. Daha sonra Hama'da el-Asi'deki Zeyneddin İbn Karnas'ın evinde, sonra Emir Mübariz ed-Din Akaş el-Mansurî ile birlikte. Onu orada çok sık ziyaret ederdim ve benden biraz bilgi alırdı ve edebiyatla ilgili şeyler hakkında çalışırdık. Sonra onunla Mısır topraklarında görüştüm ve bana birçok şiirini okudu. ³⁹”

8. Abdülhamid ibn Isa ibn Amuvayh ibn Yunus ibn Halife, şeyh, imam, alim Şemseddin Ebû Muhammed el-Khasruşahi (ö: 1254 – 1184. M) 652-580 H. ⁴⁰).

³³ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/311.

³⁴ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/89.

³⁵ El zehebi, tarih al islam va vafıyyat al maşahir va alaayan 46/307.

³⁶ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/311.

³⁷ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/145-476.

³⁸ İbn Al İmad, Şazarat Al Zahab Fi Ahbar Man Zahb 5/475.

³⁹ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 6/73

⁴⁰ Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafıyyat 18/44. İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/35.

9. İmam, vaiz, tarihçi, Şamsüddin, Abu Al-Muzaffar, Yusuf bin Husameddin Kuzguli bin Abdullah Ateek el-Vezir Avn bin Hubairah el-Hanefi (583-654 H./1187– 1256. M⁴¹).

10. Kral el-Nasır Davud bin el-Mu'azzam Isa bin Muhammed bin Eyyûb el-Malik el-Nasır Salahaddin Ebû el-Mafaher, Büyük Kral Isa bin el-Meliküddin bin Ebi Bakr el-Eyyûbi, (603-656.H / 1207-1258.M) tarihinde Vebadan öldü.⁴²)

11. Emir Mucirüddin İbrahim bin Ebi Bekir bin Ebi Zakra, azimli, cömert ve cesur, büyük bir Kürt hanedanından idi (ö: 658.H(1300. M⁴³).

12. Haştrin bin Telil bin Ebi Al-Hayca bin Afşin bin haştarin el-Kurdî el-Hakami el-Erbilî, Beni Marvan bin el-Hakam'dan, (578-619 H.⁴⁴).

13. Sultan, şanlı kral Isa bin Muhammed bin Eyyûb bin Şadi bin Marvan, adil kral Seyfeddin Ebi Bekr bin Muhammed bin Eyyub'un oğlu (ö: (1227 – 1180. M / 624- 576 .H ⁴⁵).

14. İmad Al-Din bin Al-Şeih, Ömer bin Muhammed bin Ömer bin Ali bin Muhammed bin Hamvah Al-Cüveyni'dir, kökeni Şeyhlerin Şeyhi Sadreddin Ebi'l-Hasan Şeyhlerin Şeyhi İmadeddin'in oğludur (ö: 581-636. H / 1185-1238 M.⁴⁶).

15. Alaaddin Bin en-Nafis Ali Bin Abi el-Hazm el-Kuraşi şamlı, Mısırlı, Doktor (607-687 H. / 1288-1210. M⁴⁷).

16. Muhammed bin İbrahim bin Saed, Şemseddin Ebu Abdullah El-Ensarî El-Sincarî, (ö: 749. H (1348. M⁴⁷).

⁴¹ Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafiyyat 29/121. Ibn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/246.

⁴² Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafiyyat 18/44. Ibn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/108.

⁴³ Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafiyyat 185/223. Ibn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/330.

⁴⁴ Kutb Eddin Ebul Feth Musa Bin Muhammad El Yunini, Miraat El Zaman altilgisi.

⁴⁵ İBN-İL- ALASİR, ALKAMEL Fİ TARİKH 10/473. Ibn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/212.

⁴⁶ İbn Al İmad, Şazarat Al Zahab Fi Ahbar Man Zahb 5/181. Ibn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 5/201-202

Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafiyyat 20/182. Ibn vasıl, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 4/65

⁴⁷ Al-Safadi, El-Safadi Aayan El Nasır Va-Avan El Asr 4/225-232.

17. Erdemli İmam, Padişah, Kral İsmail Bin Ali, el-Melik el-Muzaffar, İbn el-Mansur, İmadeddin Ebul-Fida Mansur Takiyüddin Ömer Bin Şahanşah Bin Eyüp Bin Şadi, Tarihçi, Coğrafyacı, Fıkıh alimi, Hama'lı: (H. 972-732 / 1273-1332.M⁴⁸)

18. İmam el-Allamah, dilbilgisi, Profesör Ebu Hayyan Muhammed ibn Yusuf ibn Ali ibn Hayyan el-Endülüsi el-Maliki, (ö: 654.H(1256.M⁴⁹).

19. Muhammed bin Yakub bin İlyas Şamlı, İmam Badr Al-Din Abu Abdullah, İbn Al-Nahaviyah olarak bilinir 659-718. H (1318-1261. M⁵⁰)

20. Allame hatib Cemalüddin Yusuf bin Muhammed bin Muzaffer bin Hammad el-Hamavî el-Şafiî, (ö: 668-736.H (1270-1336.M⁵¹)

2. Kitap Hakkında

El-Safadî tarafından “Nukat el-Human”da ve el-Suyutî tarafından “Buğyet el-Vuaat”ta (**Mufarrec el-Kurub Fî Devlet Beni Eyyûb**) ve Ebul-Fida “el-Muhtasar fi Ahbar el-Beşer” de, Hacı Halifa “Keşf el-Zunun”da, el-Zarkali “el-Alam” ve Brokelman, “Tarih el-Adab el-Arabî” başlığı altında (**Mufarrec el-Kurub fî Ahbâr Beni Eyyûb**), ya da (**Mufarrec el-Kurub fî Ahbâr Muluk Beni Eyyûb**) ya da (**Mufarrec el-Kurub fî Tavârih Beni Eyyûb**) söylendi. Ancak ikinci başlığın doğru olduğu söylendi çünkü İbn Vâsıl'ın kitabına seçtiği isim buydu.

2.1 Bu Kitabı Neden Yazdı?

Yazar bu kitabın yazılma sebebini giriş kısmında şöyle belirtmiş: “Bu eserle şerefli ve dost canlısı, büyük Emir el-Tiberi el-Adudî el-Nasrî el-Asfahsalârî'nin hazinesine hizmet ettim.” demiştir. Eyyubi devletinin üçüncü padişahlarından Mansur'u kastediyor. Çünkü uzun bir süre onun yanında yaşadı ve ona iki eser yazdı. Metinden de anlaşılacağı gibi, birisi bu kitap (Mufarrec Al-Kurub) diğeri ise (el-Agani) Kitabı'nın⁵² bir açıklamasıdır. Ele aldığımız bu kitapta şiirlerinden alıntılar yaptı. Ayrıca kitabın (Mufarrec el-Kurub) vasıtasıyla, her türlü değerlendirmeden önce Beni Eyyûb'un haberlerinin bir kaydı olmasını istediği, kitabın bilim materyalden anlaşılıyor ki, Eyyûbi Devleti'nin, Kuruluşundan yıkılışına

⁴⁸ Al-Safadi Al-Vafi Bil Vafiyat 9/104.

⁴⁹ El-Safadi Aayan El Nasr Va-Avan El Asr 5/327.

⁵⁰ Abul Fida Al Mukhtasar Fi Tarikhul-Başarv2/35.

⁵¹ Al-Suyuti Buğyet Al Vuaat Fi Tabakat Al Lugaviiyin Val-Nuhat 1/272.

⁵² Cambridge nüshasına giriş, bu nüshanın yazarının kapakta kanıtlandığında başlıkta küçük bir değişiklik yaptığımı dikkat edin, şöyle yazmış (Mufarrec al-Kurub fi tavarh Beni Eyyub).

kadar olan Bir kaynaktır. Bu bölümde çağdaş Eyyûbi şehzadelerinin haberlerini ve aralarında, evlilik, ittifak ve zaman zaman sevgi ile anlaşmazlık, vahşet, savaş, düşmanlık arasında değişen bazı bağlantı ve bağların araştırılması ve kaydedilmesi konusundaki özel ilgisini görüyoruz. İster Mısır'da ister Şam'da olsun, Eyyûbi devletinin başlangıcından yıkılışına kadarki siyasi, sosyal koşullar ve olayları sıralar. Gerçek şu ki, İbn Vâsıl, Beni Eyyûb'un haberlerinin ilk kaynağı olan kitabı (Mufarrec el-Kurub) yapmayı başardı, kendisini Eyyûbi hanedanının birçok Emirine bağlayan güçlü bağların başarısında ona yardım etti, o kadar ki, İbn Vasil'in H. 634 yılındaki olaylarda kendisinin de söylediği gibi, bazıları benim onunla olan duruşum büyük ölçüde etkiledi⁵³.

2.2. Kitapta Yer Alan Bilimsel Materyaller

Kitabın içerdiği bilimsel materyaller, adından da anlaşılacağı gibi, Beni Eyyub devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar olan tarihidir. Dolayısıyla Beni Eyyûb devletinin ister Mısır'da ister Şam'da olsun, kuruluşundan yıkılışına kadar siyasi ve sosyal şartların kaydını tutan ve izleyen en önemli tarihi kaynaklardan biridir. Kitabı altı bölüme ayıran yazar, ilk bölüme kitapta yer alan bilimsel materyalin sunulduğu bir girişle başladı ve şunları söyledi: “Bu, Beni Eyyûb hükümdarlarının haberlerini, onların nakledilen bilcümle faziletlerini ve menkıbelerinin bir kısmını bildirdiğim bir kitaptır.”

Onları ve Kudüs'ü fethetmelerini överek, Kral Mansur'un önsözünde yer alan övgüyü ve bu kitaba adını vererek ve daha sonra Beni Eyyûb'un soyundan (önsöz olarak) bahsetti, ardından kronikleştirdi. Ardından Atabek Devleti'nin komşu ülkelerle Abbasi, Fatımi ve Haçlılar ile olan ilişkilerini özenle kaleme aldı. Daha sonra asıl konuya, Eyyubi devletinin tarihsel kuruluşuna geçti ve bu süre zarfında Mısır'daki Fatımi devletinin son günlerinde Mısır'ı ele geçirmek için, Talibin güçleri ile Nureddin güçleri arasındaki şiddetli mücadeleyi sundu. Selahaddin, aile üyelerinin ve liderlerinin iç ve dış komploları ortadan kaldırmak ve Nubia ve Yemen'i fethetmek için yapılan çabaları ve Mahmud bin Zengi'nin 564 yılında ölümüyle bu bölümde sona erdi.

⁵³ Bu, bazı web sitelerinde okuduklarım tarafından destekleniyor (ve ülkesi Hama'dan uzun bir aradan sonra, Hama'nın sahibi Kral Al-Mansur Muhammed bin Al-Malik Al-Muzaffar Mahmoud'un yargıçlarının yargıcı olarak ona geri döndü. Ve M.1272/H.671 yılında, Selahaddin Yusuf bin Eyyub'un 1174 yılında elinde kuruluşundan bu yana Eyyubi devletini kronikleştirdiği Beni Eyyub haberlerinde Mufarrec-ül-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub kitabını yazmaya başladı).

2.3. Yazarın Yaklaşımı:

Bu kitap, İbn Vâsıl'ın Beni Eyyub Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar bir dizi tarihi olayı anlatarak Beni Eyyûb krallarının haberlerini aktardığı altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm bir girişle başlamıştır, ardından Beni Eyyûb'un soyundan, sonra bir grup olayı Fatımiler'in Mısır'daki düşüşü (son günleri) ve Eyyubi devletinin ortaya çıkışını ve Selahaddin'in çabalarını anlatıyor. İkinci bölüm Selahaddin devrinin tamamını ve H. 589 yılında ömrünün sona ermesi ile sona ermiştir. Üçüncü bölüm (H. 590 -615) arasındaki dönemi, dördüncü bölüm ise (H. 615- 628) yılları arasındaki dönemi, beşinci bölüm (H.629 – 645) Yıllar arasındaki zaman dilimini, altıncı bölüm şunları (H. 646- 691) Yıllar arasındaki zaman dilimini içerir.

İbn Vâsıl, tarih yazımında belagatli ifadelerle meyilli idi ve belki de bu, Beni Eyyûb krallarının bir yerde belagat sahibi olduklarını, konuşmalarında, yazılarında ve mektuplarında kendi aralarında yarıştıklarını gösterir.

İbn Vâsıl “Mufarrec el-Kurub fî Ahbâr Beni Eyyûb” adlı kitabını düzenlerken izlediği yöntem, el-Havlî metodu olan *yıllara göre düzenlemedir*. Tarihini düzenlerken olayların sırasını dikkate almış, onları meydana geldikleri yıllara göre düzenlemiş ve her yıl içinde meydana gelen ve anılmaya değer gördüğü olayları zikretmiştir. el-Havlîlerin boyutu, olayların sık sık meydana gelmesine veya kıtlığına, önemine ve haberlerinin kendisine ulaşmasına göre değişir ve buna göre uzatır veya kısaltır. Bazı Havlîlerin yarım sayfayı (İmaduddin Zengi'nin Harran'ı ikinci kez ele geçirmesinden bahseden⁵⁴) veya bir sayfayı (Roma kralının İslam topraklarına gidişinden bahseden⁵⁵) veya iki sayfayı geçmez (Bareen Kalesi'nin fethinden ve Frankların parçalanmasından bahsediliyor) ve bazıları yedi sayfadan uzun.

3. Bu Kitabın Edebi ve Tarihi Değeri:

A- Edebi Değer

Eğer bu kitap olmasaydı iki asırlık Arap edebiyatı, yani altıncı ve yedinci asır yok olup Eyyûbi devletinin kralları, halifeleri, padişahlarından bu dönemin

⁵⁴ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 1/84.

⁵⁵ İbn vasil, Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub 1/76.

alimleri tarafından yaratılan şiirlerin büyük bir kısmı kaybolurdu. Bu kitap dışında bu devirde edebiyat tarihi ile ilgilenen kayda değer başka bir kitap yoktur. Ve nisbeti bilinmeyen ve kayıp olan (**Ğayet el-Mustab fî Tarih Beni Eyyûb**) başlıklı kitabın, (Nuzhat el-Nazir ve Ravhat el-Hater'in Tarihi) kısa bir özeti var ve nerede olduğu bilinmiyor. Ancak hicri 778 yılından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır.

Özellikle Kiva Kalesi'nin içindeki kişiler Beni Eyyûb krallarının tarihini ibn Vâsıl'ın Mufarrec el-Kurub kitabına dayanarak ele aldılar. Bir de İzzeddin Ebu'l-Berekat Ahmed ibn İbrahim ibn Nasrallah ibn Ahmed el-Kinani'ye ait olan (**Şifa el-Kulub fî Menakıb Beni Eyyûb**) adlı bir kitap daha vardır (ö: H.876). Bu iki kitap Mufarrec el-Kurub gibi Eyyûbi devletine tarihsel olarak ele aldı ancak Mufarrec el-Kurub'tan yıllar sonra yazıldı, o yüzden onun kadar ciddi öneme sahip değiller. Çünkü ibn Vâsıl beni Eyyûb döneminde yaşadı. Diğer iki yazar yıllar sonra geldi ve özetli olarak yazdılar. Anlaşıyor ki Mufarrec el-Kurub kitabından bu alanda daha iyisi yok.

Mufarrec el-Kurub kitabının yazarı, İbn Vâsıl el-Hamavî olarak bilinen yazar ve tarihçi Ebû Abdullah Muhammed bin Salem bin Nasrallah bin Salem bin Vasıl el-Mazinî el-Temimî el-Hamavî el-Şafîî'dir.

İbn Vâsıl “Mufarrec el-Kurub fî Ahbâr Beni Eyyûb” adlı kitabını düzenlerken izlediği yöntem, el-Havlî Metodu'dur (yıllara göre düzenleme). Kitabını düzenlerken olayların sırasını dikkate almış, onları meydana geldikleri yıllara göre düzenlemiş ve her yıl içinde meydana gelen ve anılmaya değer gördüğü olayları zikretmiştir. el-Havlîlerin boyutu, havadislerin sık sık meydana gelmesine veya kıtlığına, önemine ve haberlerinin kendisine ulaşmasına göre değişir ve buna göre uzatır veya kısaltır. Bazı Havlîlerin yarım sayfa veya bir sayfadır; iki sayfayı geçmez.

Kitapta yer alan bilimsel materyal, Beni Eyyûb devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar olan tarihini kayda alan en önemli kaynak, yukarıda belirttiğim gibi altı bölüm halinde sunulmuştur.

Kitabın edebi değerini anlamak için şöyle ifade edebiliriz; Eğer (Mufarrec el-Kurub) olmasaydı, iki asırlık Arap edebiyatı, yani altıncı ve yedinci asır yok olup, Eyyûbi devletinin kralları, halifeleri, padişahlarından bu dönemin alimleri tarafından yaratılan şiirlerin büyük bir kısmı kaybolurdu. Tarihsel değeri, bu kitabın Yakın

Doğu tarihinin bu kaygılı döneminde Beni Eyyûb'un haberlerinin ilk kaynağı olmasıdır. Bu eser Eyyûbi devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar siyasi ve sosyal koşulları izleyen en önemli tarihsel kaynaklardan biridir.

I. MUFARREC AL-KURUB Fİ AHBAR BENİ EYYUB TERCÜMESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Hamd; Aziz, Ğaffar, Kavî ve Kakhâr olan, gözlerin O’nu idrak etmesinden, düşünce ve tasavvurların O’nu kuşatmasından yüce bulunan Allah Teâlâ’yadır. Bol ve devamlı nimetlerinden ötürü O’na hamd ederim. Neseplerin en üstününden seçilen ve en büyük övünçlerin kendisine has kılındığı Resulü Muhammed (s.a.v)’e, faziletli ve temiz âline ve insanların en hayırlıları olan ashabına salât ve selam ederim.

Bundan sonra; ben bu kitapta, Eyyûbî sultânlarının haberlerinden, onların iyi davranışlarının ve menkıbelerinin bir kısmından bahsettim. Çünkü onlar itibar olarak önde gelen meliklerin en büyükleridir ve sultân olarak övülenlerin en başında gelenleridir. Allah Teâlâ kâfirlerin elinde bulunan Kudüs’ü Şerif’in fethini onların vesilesi ile müyesser kılmış, kılıçları ile mülhidlere boyun eğdirmiştir. Aynı şekilde onlar, Mısır diyarını Bâtınîlerin bid’atlerinden arındırdıktan sonra, orada Hanefî Mezhebinin temel prensiplerini inşa etmişlerdir. Allah Teâlâ onların sa’ylarını meşkûr eylesin, yüce ervahını arındırsın ve onları ahirette en yüksek derecelere ulaştırsın.

Ben bu kitabı yazmakla el’Cenâbu’l Kerim el’Mevlevî el’Emîrî el’Kebîrî el’Adedî en’Nasîrî el’İsfahselârî el’Âlimî el’Âdilî el’Muzafferî el’Müeyyedî, emirlerin meliki, ordular komutanı, Mübârizuddin (Dinin savaşçısı), akıncı ve mücahidlerin efendisi, el’Melikî’l Mansûrî’nin kütüphanesine hizmette bulundum. Allah Teâlâ ona yardım edenleri şereflendirsin, kuvvetini arttırsın. Zira Allah Subhanehu ve Teâlâ, görüşlerini isabetli kılmakla, keskin zekâsı, çokça ve bolca fazileti, muntazam ve derin akli, güzel ve kâmil ahlakı, sünnete uygun güzel amelleri, ilim ve âlimlere muhabbeti, üstün ve erdemli kimseleri kendine tercih etmesi ile döneminin sair emirleri arasından onu seçmiştir. Bu kitabı yazdıktan sonra ise onu “Müferricu’l Kurûb fî Ahbârî Benî Eyyûb” olarak isimlendirdim. Yalnızca Allah’tan (c.c) yardım diler ve tevekkülüm sadece O’nadır.

EYYÛBÎLER

Eyyûbîlerin nesebi hakkında:

Hiç tartışmasız el'Meliku'l Efdal Necmeddin Eyyûb, Eyyûbî sultanlarının atasıdır. El'Meliku'l Mansûr Eseduddin eş'Sîrkûh⁵⁶ ise onun kardeşidir. Her ikisi de Şazî⁵⁷ b. Mervân'ın oğullarıdır. Mervân'ın İbnu Muhammed b. Ya'kûb olduğu ve yine Mervân'ın İbnu Ya'kûb'un kendisi olduğu da söylenmiştir. Nesepleri hakkında ihtilaf edilmiştir. İzzuddin İbnu'l Esîr –Musul Tarihçisi- onların aslının Ravadiyye Kürtlerinden olduğunu zikretmiştir. Ravadiyye Kürtleri ise Hizbânî Aşiretinin bir koludur.

Fakat Eyyûbî Hanedanının sultanlarından bir grup, Kürtlere nispetlerini kabul etmemiş ve şöyle demişlerdir; “Şüphe yok ki bizim aslımız Araptır. Kürtlerin yanına yerleştik (onlarla yaşadık) ve onlarla evlendik.” Onlardan bazıları da Ümeyyeoğullarından olduklarını iddia etmişlerdir. Bunu, Muizz b.

İsmâîl Seyfu'l İslâm Zahîrud-din Tuğtekîn b. Eyyûb (Babası Seyfu'l İslâm Zahîrud-din'den sonra Yemen'in hâkimidir) iddia etmekte ve kendisini “Muizz Lidînillah” olarak isimlendirmektedir. Aynı zamanda Yemen'de Halife olarak kendi adına hutbe okutmuştur. Bu vakıa İsmâîl'in amcası el'Meliku'l Âdil Seyfuddin Ebî Bekr b. Eyyûb zamanında olmuştur. El'Meliku'l Âdil Arap asıllı olduklarını kabul etmemiş ve “İsmâîl yalan söylemiştir. Biz kesinlikle Ümeyyeoğullarından değiliz” demiştir.

Ümeyyeoğullarından olduklarını iddia edenler neseplerini şöyle zikretmişlerdir; Eyyûb b. Şâzî b. Mervân b. Hakem b. Abdirrahmân b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân b. Hakem b. Hişâm b. Abdirrahmân ed'Dâhil b. Muâviye b. Hişâm b. Abdilmelik b. Mervân b. Hakem b. Ebî'l Âs b. Ümeyye b. Abdişşems b. Abdimenâf. Abdimenâf'ta ise Resûlullah (s.a.v)'in nesebi ile Ümeyyeoğullarının nesebi birleşmektedir. Bu, neseblerinin Ümeyyeoğullarından geldiğini söyleyenlerin görüşüdür.

Başka bir grup ise neseblerini Benî Mürre b. Avf'a dayandırmışlardır. Bu ispatın sahiplerinden birisi de el'Hasen b. Garîb (İbnu İmrân) el'Haresî/ Harsî'dir.

⁵⁶ Şîrkûh Farsça bir kelime olup, “Dağ Aslanı” anlamına gelmektedir.

⁵⁷ Şâzî Acem bir isimdir. Arapça'da “sevinçli, mutlu” anlamına gelmektedir.

Nitekim o, onların nesebini Ali b. Ahmed el'Mürre'ye kadar ulaştırmıştır. Ki şair Mütenebbî onu şu sözüyle methetmiştir:

Ali b. Ahmed söylenerek gittiğinde, (öfkesinin şiddetinden) hava toz ile beraber boğazına kaçtı.

Bu şecere (Dımaşk sahibi) el'Meliku'l Muazzam Şerefeddin Îsâ b. Meliki'l Âdil'e arzedildi, o da bu nesebi işitip, 619 senesinde oğlu el'Meliku'l Nâsır Selâhaddin Dâvud'a bildirdi.

O neseb şöyledir;

Eyyûb b. Şâzî b. Mervân b. Ebî Ali b. Useyre b. Hasen b. Ali (İbnu Ahmed b. Ali) b. Abdilaziz b. Hudbe b. Husayn b. Hars b. Sinân b. Amr b. Mürre b. Avf.

Soy bilginleri bundan sonrası hakkında ihtilaf etmişlerdir. Onların çoğunluğu bu şecerenin devamını şöyle zikretmişlerdir;

Avf b. Sa'd b. Zübyân b. Bağîd b. Reys b. Ğatafân b. Sa'd b. Kays, (İbnu) Aylân, (İbnu İlyâs) b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnân.

Bazıları da şöyle demiştir;

Avf b. Lü'yâ b. Ğâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr (Kureys'in tüm neseblerinin kendisine ulaştığı kişidir) b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnân. Soy bilginleri Adnân'dan sonra ise farklı şereceler zikretmişlerdir.

Farklı şereceyi zikredenlerden birisi de "Sîre" sahibidir. Şöyle ki; Adnân b. Uded b. Mukavvim b. Nâhûr b.

Tîrah b. Ya'rub b. Yeşcub b. Nâbit b. İsmâîl b. İbrâhîm Halîl (Allah'ın selamı ikisinin de üzerine olsun) b.

Târih (Azer) b. Nâhûr b. Şârûh b. Urġu b. Fâliġ b. Âbir b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh (a.s) b. Lamek b.

Metûşelah b. Ahnûh/Uhnûh (İdris a.s) b. Yerd b. Mehlâîl b. Kaynân b. Enûş b. Şîs (a.s) b. Âdem (a.s İnsanların babası). Bunlar, onların nesebi hakkında söylenenlerin bir kısmıdır. Soylarının hakikatini en iyi Allah Teâlâ bilir.

NECMEDDİN EYYÛB VE KARDEŞİ ESEDUDDİN ŞİRKÛH'UN VAZİFELERİNİN BAŞLANGIÇ BAHŞI

Eseduddin Şirkûh, Necmeddin Eyyûb'dan yaş olarak daha büyüktü. Her ikisi de Devîn şehrinde ikamet etmekteydi. Duvîn/Devîn şehri Ahlât'a yakın olan Acem şehirlerinden bir şehirdir. Necmeddin Eyyûb ve kardeşi oradan ayrılıp Irâk'a gitmek için anlaştı. İkisi de oraya vararak Mücâhiduddin Bihrûz el'Hâdim'in hizmetine girmiştir. Bihrûz el'Hâdim Selçuklu sultanlarından önce Bağdad'ın Şahnelerinden biri idi. Tikrit, Bihrûz el'Hâdim'in ikta'⁵⁸ idi. İki kardeş Mücâhiduddin'in nezdinde görevlerinde başarı sağladıklarından ötürü, Mücâhiduddin onlara Tikrit'in kale komutanlığını devretti. Bunun üzerine oraya gidip yerleştiler ve bir müddet orada kaldılar.

İleride de zikredeceğimiz üzere 526.H(1132.M) senesinde Halife Müsterşid-Billâh ile Emir İmâdeddin Zengi b. Âksungur arasında savaş başladığında, Halife, İmâdeddin Zengi mağlup etti. Necmeddin Eyyûb Atabek Zengi'ye hizmette bulunarak, onun için Dicle Nehrine ulaşabileceği gemiler inşa etmiş, arkadaşları da bu hususta onun peşinden gitmişlerdi. Necmeddin Eyyûb ile kardeşi Eseduddin Şirkûh'un arkadaşlığı çok güzeldi. Bu olay ise İmâdeddin Zengi ile Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Eseduddin Şirkûh arasındaki ilk yakınlığın ve iki kardeşin mutluluk sebebi olmuştu. Öyle ya, her şeyin bir sebebi vardır!

Sonra Necmeddin Eyyûb Tikrit vilâyetinden ayrılmak zorunda kaldı. Denilir ki, bunun sebebi, Eseduddin Şirkûh'un Tikrit'te bir insanı zulmen öldürmüş olmasıdır. Bu nedenle Mücâhiduddin, Necmeddin Eyyûb'un kardeşini görevinden azletmiştir. Yine denilir ki, Necmeddin Eyyûb, Mücâhiduddin Bihrûz'un kölelerinden birine bir ok fırlatarak onu öldürmüştü. Bundan ötürü korkmuş ve kardeşi ile beraber Musul'a gitmiştir. İkisi burada (Musul'un sahibi) İmâdeddin Zengi b. Âksungur'a hizmette bulunmuş, o da onlara güzel davranmış ve yakınlık göstermiştir. İmâdeddin onların kendisine olan hizmetini beğendi ve bolca ikramlarda bulundu. Sonra her ikisine çok değerli ikta'lar verdi. Nezdindeki salahiyetleri gün geçtikçe yükseldi. İmâdeddin Zengi Ba'lebek'i fethettikten sonra, Necmeddin Eyyûb'u oranın kale muhafızlarının kumandanı yaptı. İleride

⁵⁸ İslâm devletlerinde mülkiyeti devlete, kullanım hakkı ikta sahibi şahıslara ait toprak parçasıdır.

zikredeceğimiz üzere Necmeddin Eyyûb, İmâdeddin Zengi'nin 541.H(1146.M) senesinde Ca'ber kalesinde öldürüleceği zamana dek bu görevine devam etti.

O vakitler Mucîruddin Âbak b. Cemâleddin Muhammed b. Tâculmulûk Börî b. Zahîruddin Tuğtekin Dîmaşk'ın hâkimi idi. Bu Tuğtekin, el'Melik Şemsulmulûk Dukâk b. Tâcuddevle Tutuş b. Sultan Alparslan es'Selçukî'nin Atabek'i idi. Dukâk öldükten sonra Tuğtekin bağımsız olur ve Dîmaşk'a malik olur. Ondan sonra oğlu Tâculmulûk Börî oraya sahip olur. Ondan sonra ise oğlu Şemsulmulûk İsmâîl orayı ele geçirir. Akabinde Şemsulmulûk İsmâîl annesi tarafından öldürülür ve annesi onun yerine kardeşi Şihâbeddin Mahmûd b. Börî'yi sultan olarak atar. Sonra Şihâbeddin de öldürülür ve onun yerine kardeşi Cemâleddin Muhammed geçer. Cemâleddin öldükten sonra ise Mucîruddin Âbak sultan olur. Onun Atabek'i ve daima komutası altında olan Muînuddin Uber idi (ki o, dedesi Tuğtekin'in kölelerindendi).

İmâdeddin Zengî Ca'ber kalesinde öldürüldüğü vakit, Mucîruddin ve Atabek'i Muînuddin, Necmeddin Eyyûb'a, karşılığında kendisine Dîmaşk'ta değerli ikta'lar verecekleri üzere Ba'lebek'i teslim etmesi için haber gönderdi. O da bunu kabul etti ve Ba'lebek'i onlara teslim etti. Akabinde Necmeddin Eyyûb Dîmaşk'a gitti ve belirlenen ikta'lar kendisine verildi. Necmeddin Eyyûb'un Ba'lebek'i Dîmaşk hâkimine teslim etmesinin bir sebebi olduğu zikredilir; Necmeddin Eyyûb, Emir Seyfeddin Ğâzî b. İmâdeddin Zengî'ye (O, kardeşi Nureddin Mahmûd'dan daha büyüktür) Ba'lebek'i teslim etmesi için haber ve orayı koruyacak askerler gönderir. Seyfuddin ise doğu memleketlerinin tertibiyle meşgul olduğundan dolayı yavaş davranır. Bunun üzerine Necmeddin Eyyûb Ba'lebek'in ondan zorla alınmasından ve ona bir sıkıntının ulaşmasından korkarak bu nedenle orayı Dîmaşk hâkimine teslim eder.

Bu arada Emir Eseduddin Şirkûh b. Şâzî'nin (Necmeddin Eyyûb'un kardeşi) Nureddin Mahmûd b. İmâdeddin Zengi'ye olan hizmeti devam ediyordu. Şirkûh, onun en has ashabından olmuş ve onu sair emirlerinden üstün tutmuştu. Onun yiğitlik ve cesaretini, savaşta başkasının gösteremediği atılganlığı gördükçe, Şirkûh'un, Nureddin Mahmûd'un nezdindeki yükseliş hali, ona iki şehir olan Hıms ve Rahbe'yi ikta olarak vermesine kadar devam etti.

Nureddin Mahmûd b. Zengî'nin Dîmaşk toprakları hususundaki hırsı çoğalınca, orayı, hâkimi olan Mucîruddin Abak b. Muhammed'den aldı ve

Eseduddin Şirkûh'a, kardeşi Necmeddin Eyyûb ile mektuplaşmasını emretti. Nitekim o, orada mukim idi. Eseduddin Şirkûh kardeşinden kendi ilgi alanında olan yerleri almak için yardım istedi. Bunun üzerine Eseduddin Şirkûh ve kardeşi Necmeddin Eyyûb, Nureddin Mahmûd b. Zengî'den Dimaşk'ta birçok iktalar talep ettiler. O da taleplerini kabul ederek, istediklerini vereceğine dair yemin etmesi üzerine, Necmeddin de beldenin Nureddin'e tesliminde yardım etti ve orayı ona teslim etti. Nureddin, yaptığı yemini yerine getirdi. Her ikisinin Nureddin'in nezdindeki mevkileri, en üstün derecelere ulaştı. Eseduddin Şirkûh onun ordu birliklerinin ve askerlerinin kumandanı oldu.

Sonra Eseduddin, Nureddin'in askerleri ile Mısır topraklarına ilerledi ki, bu konuyu ileride zikredeceğiz inşaallah.

Necmeddin ve kardeşi Eseduddin'in vazifelerinin başlangıcı Atabek devleti üzerine kurulu olunca, konunun ilk başlangıcı da Atabek devletini zikretmekle olacaktır.

ATABEK DEVLETİNİN BAŞLANGIÇ BAHSİ

Kasîmuddevle Âksungur el'Hâcib, Nureddin Mahmûd b. Zengî'nin atası olup, Sultânü'l Âdil İdduddevle Alparslan b. Dâvud b. Mîkâîl b. Selçuk'un memlûkudur. Sultânü'l Âdil Celâluđdevle Melikşâh, oğlu ile beraber onu yetiştirdi. Yaşlılığına kadar onunla olan arkadaşlığı devam etti. Bu arkadaşlık, saltanatı ona vermekle neticelendi. Onu devletin önde gelenlerinden, emirlerinin büyüklerinden ve en has dostlarından kıldı. Yönetiminin tüm işlerinde ona güvendi. Bu sebeple onun mevki ve mertebesi "Kasîmuddevle" olarak isimlendirilecek dereceye kadar yükseldi.

476.H (1083.M) senesinde Celâluđdevle (Melikşâh), Fâhruddevle Cüheyr'i, Diyarbakir'i teslim alması için harekete geçirdi. Ona süngüleri verdi ve beraberinde askerleri gönderdi. Cüheyr'i oraya doğru yönelerek, Âmid bölgesinin çevresine konakladı. Sultan Melikşâh 477.H(1084.M) senesinde, aralarında Emir Artuk b. Ekseb/Eksuk (Artûkiyye Sultanlarının babası)'nın da bulunduğu kalabalık bir ordu ile Cüheyr'inin peşinden gitti. O sırada Diyarbakir'in hâkimi İbnu Mervân el'Kürdî idi. Sultanın askerleri ile karşı karşıya geldiğinde, hemen Emir Şerefuddevle Müslim b. Kureyş b. Bedrân el'Ukayli'ye gitti ve ona Âmid'i verme karşılığında kendisine

saldıranlara karşı destek ve yardım etmesini istedi. O da bunu kabul etti. İkisi ittifak eder, anlaşır ve Fahruddevle b. Cüheyr'e karşı harp etmede birleştiler.

Fahruddevle bunların birleştiklerini görünce, anlaşmayı tercih eder ve şöyle der; "Araplara benim yüzümden bir bela gelmesini istemem." Türkmenler, onun bu sözünde savaşa kararlı olduğunu anladılar. Geceleyin bineklerine bindiler ve Arapların üzerine yürüdüler. Ve onları her yönden kuşattılar. Bu olay, bu senenin rebûlevvel ayında olmuştu. Savaş iyice tutuşmaya başladı ve şiddetlendi. Neticede Araplar hezimete uğradı. Fahruddevle ve Artuk bu savaşta hazır bulunmadı. Türkmenler, Arapların oba ve hayvanlarını yağmaladılar. Şerefuddevle hezimete uğradı, kendini güvene alarak Âmid'e girdi ve orada muhasara altına alındı. Akabinde Fahruddevle ve beraberindekiler Âmid çevresine konakladı. Bunun üzerine Şerefuddevle, Emir Artuk ile temasa geçti ve birçok mal vereceğini söyleyerek ondan kendisine iyilikte bulunmasını ve onun Âmid'den çıkmasına imkân sağlamasını istedi. Zira kale ve yolları kontrol altında tutma görevi ona aitti. Nihayetinde onun çıkması için izin verdi. O da rebûlevvel ayının dokuzunda oradan çıktı. Rakka'ya gitti ve Emir Artuk b. Eksüb'e vaaddettiği malları gönderdi. Sonra Fahruddevle b. Cüheyr Meyyafârikîn'e yöneldi. Onunla beraber Emir Bahâuddevle (Mansûr) b. Mezîd (Hille'nin hâkimi), oğlu Seyfuddevle Sadaka bulunmaktaydı. Onlar daha sonra Fahruddevle b. Cüheyr'den ayrıldılar ve Irâk'a döndüler. Akabinde Fahruddevle de Ahlât'a yerleşti.

Sultân Celâluđdevle (Melikşâh)'a, Şerefuddevle'nin hezimete uğradığı ve muhasara altına alındığı haberi ulaşınca, onun esir alınacağından hiçbir şüphesi kalmadı ve hemen Vezîruddevle b. Fahruddevle b. Cuheyr'e hil'at⁵⁹ verdi, kalabalık bir ordu ile onu Musul'a doğru harekete geçirdi. Onunla beraber emirlerden; Kasîmuddevle Âksungur el'Hâcib'i de (daha önce ismi konusu geçmişti) gönderdi. Emir Artuk ise Sultân'ın yanına döndü. Amîduddevle yola devam edip Musul'a vardı. Musul çevresine konakladıklarında, oranın halkına elçi gönderdiler ve Sultân'a itaat etmeler için nasihatlerde bulundular. Bunun üzerine onlar da şehrin kapılarını açarak onlara teslim ettiler. Akabinde Sultân bizatihi Şerefuddevle'nin şehrini ele geçirmek için harekete geçti. Onun beldesi Musul idi. Rubeyme/Rebîme bölgelerinin

⁵⁹ Hil'at; Sözlükte "elbisesini çıkarmak, halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şereflelendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade üzerinden çıkardığı elbiseyi başkasına vermek" anlamına gelen hal'kökünden türeyen hil'at, terim olarak eder.

tümü, Haleb ve Menbiç şehirleri ve ikisinin arasındaki Cezîre ve Fırat bölgeleri de ona aitti. Bu arada kardeşi Tekiş'in isyan edip Horasan'a hareket düzenlediği haberi Melikşâh'a ulaştı. Sultân, Şerefuddevle'nin muhasaradan kurtulduğunu anlayınca, hemen Müeyyidu'l Mülk b. Nizâmülmülk'ü ona gönderdi (Şerefuddevle bu sırada Rahbe'nin karşısında idi). Nizâmülmülk ona söz ve ahitlerde bulundu ve onu Bevâzic'te bulunan Sultân'ın yanına getirdi. Bunun üzerine Sultân da Recep ayının sonunda ona hil'at verdi. Şerefuddevle'nin hiç malı kalmamış ve Sultân'a hizmetini sunmak için borç almıştı. Sultân'a birçok atlar takdim etti. Onların arasında (haberlerde zikredildiği üzere savaştan kaçarken kendisini kurtaran meşhûr) Beşşar denilen atı da vardı. Asla geçilemezdi. Sultân, atların bu at ile yarışmalarını istedi. Diğerlerini geride bırakıp önde geldiğini görünce şaşkınlıkla ayağa kalktı.

Sultân, Şerefuddevle'nin tekrar kendi beldesine sahip olmasını tasdik etti. Musul'u ona geri verdi. Bu olayların tümü uygun olan yerde zikredilmiştir. Bu hususları burada nakletmemiz, ilgili olduğumuz Âksungur'un haberleri ile bağlantıyı kurmamız içindi.

Bu sene (yani, 477.H (1084.M) senesinde Konya, Aksaray ve bunlarla bağlantılı olan Rûm beldelerinin hâkimi, Melik Süleyman b. Kutalmış (o, Sultân Celâluđdevle Melikşâh'ın amcaoğlu) idi. Kutalmış bu sene Rûmların elinde bulunan Antâkya şehri üzerine yürüdü. Rumlar orayı 358.H (969.M) senesinde ele geçirmişlerdi.

Antâkya sahibi Firdûs er'Rûmî, oradan ayrılıp **Şam'a gitmiş ve oraya bir Şahne tayin etmişti. Firdûs halk ve askerlerine çok kötü muamele eden biriydi. Süleymân** b. Kutalmış, Antâkya Şahnesi ve Firdûs'un oğlu ile gizlice mektuplaştılar. Çünkü babası onu hapsetmişti. Bu sebeple Süleymân da şehri kendisine teslim etmesi için Antâkya Şahnesi ve Firdûs'un oğlu ile mektuplaşıp, anlaştılar. Bunun üzerine Süleymân üç yüz süvari ve birçok askerle deniz yoluyla hareket etti. Daha sonra karaya çıkıp, sarp dağlar ve çok dar ve zor boğazlardan geçerek sözleştikleri yere ulaştı. Şahne ve Firdûs'un oğlu ile anlaşarak merdiven kurdu ve surlara çıktı. Şahne ile anlaşma yaparak şaban ayında şehre girdi. Şehir halkı onunla savaştı. Süleymân hepsini ardı sıra mağlup etti. Şehir halkından birçoğu öldürüldü. Sonra onların bir kısmını bağışladı. Kuseyyan olarak bilinen kaleyi teslim aldı. Sayılamayacak derecede mal ele geçirdi. Halka çok iyi davrandı ve adaletle hükmetti. Şehrin harap olan kısımlarını imar etmelerini emretti. Askerlerine de halkın evlerine girmelerini ve

onların arasına karışmalarını yasakladı. Akabinde Sultân Celâluđdevle Melikşâh'a haber gönderip, yaptığı bu fethi müjdeledi.

Emir Şerefuddevle Müslim b. Kureyş (Halep ve Musul hâkimi), Melik Süleymân'a haber gönderdip, ondan Firdûs'un kendisine verdiği haracı istedi ve onu Sultân'a isyan etmekle korkuttu. Süleymân ona şu cevabı verdi; "Sultân'a itaat etmeye gelince, itaat benim şiarım ve kendisiyle büründüğüm örtümdür. Onun adına hutbe okutur ve ülkemde onun adına Sikke basarım. Sultân'a, Allah'ın izni ile Antâkya ve küffâr beldelerini fethetmemin ancak onun vesilesi ile olduğunu haber verdim. Benden önceki Antâkya hâkiminin gönderdiği haraca gelince, o kâfir idi, kendisinin ve adamlarının cizyesini yolluyordu. Ben ise Allah'a hamd olsun ki mü'minim ve sana o maldan hiçbir şey göndermem." Bu olaylar üzerine Şerefuddevle Antâkya'yı yağmaladı. Süleymân da Haleb'i yağmaladı. Bu yüzden 478.H(1085.M) senesinde, safer ayının yirmi dördünde cuma günü ikisini karşı karşıya getirecek bir fitne meydana geldi. Şerefuddevle ve adamları, Haleb'in muhafızlarından dört yüz kişinin, gözlerinin önünde öldürülmesinden sonra hezimete uğradı. Sonra Şerefuddevle Müslim b. Kureyş de safer ayının yirmi dördünde aynı gün öldürüldü.

Şerefuddevle öldürölünce, Süleymân b. Kutalmış Haleb üzerine yürüdü. Rebûlâhir ayının beşinde orayı muhasara altına aldı. Lakin hiçbir şey elde edemedi oradan ayrıldı. Süleymân b. Kutalmış, İbnu Hutaytî el'Abbâsî'ye (Haleb'in lideri) haber gönderdi ve şehri kendisine teslim etmesini istedi. Bu arada ona birçok mal da gönderdi. İbnu Hutaytî de ona elçi gönderip, bu hususu Sultân Celâluđdevle Melikşâh'a yazarak ondan cevap alıncaya kadar mühlet istedi. Akabinde İbnu Hutaytî Melik Tâcuddevle Tutuş b. Sultânı'l Âdil İdduddevle Alparslân'a (Sultân'ın kardeşi) -ki, o zaman Dimaşk'ın hâkimi idi- haber gönderip, ona Haleb'i teslim etmeyi vaad etti. Bunun üzerine Tâcuddevle Tutuş da Haleb'i almak için harekete geçti. Bu olay 479.H(1086.M) senesine vaki olmuştur.

Tutuş'un amcaoğlu Süleymân b. Kutalmış Haleb'e doğru hareket etti. Tâcuddevle Tutuş ile birlikte Emir Artuk b. Eksûb da vardı. Emir Artuk, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Âmid'de Şerefuddevle'yi serbest bıraktığı için İbni Cüheyr'in bunu Sultân'a haber vermesinden korkarak ondan ayrılmış ve Tâcuddevle'nin hizmetine girmişti. O da ona, Beyt-i Makdis ve çevresini ikta olarak vermişti. Sonra iki ordu karşı karşıya geldi ve Melik Süleymân'ın askerleri bozguna uğradı. O ise

merkezde savaşmaya sabırla devam etti. Askerlerinin kırıldığını görünce de, yanında bulunan bıçağını çıkartıp kendisini öldürdüğü söylenir. Keza savaşta öldürüldüğü de söylenmektedir. Böylece Tutuş, onun askerlerine galip gelmiştir.

Süleymân, geçen sene safer ayında Şerefuddevle'nin cesedini bir katır üzerinde, bir elbise içerisinde kefenlenmiş şekilde Haleb'e göndermiş ve oranın halkından şehri kendisine teslim etmelerini istemişti. Bu senenin safer ayında ise Melik Tâcuddevle, Melik Süleymân'ın cesedini bir katır üzerinde ve bir elbise içinde Haleb'e gönderdi ve oranın halkından şehri kendisine teslim etmelerini istedi. İbnu Hutaytî de bu konuyu Sultân'a yazacağını ve o emir verdiği takdirde bunu yapacağını bildirdi. Bunun üzerine Tâcuddevle, şehri muhasara altına alarak kuşatmayı sürdürdü ve halkı iyice sıkıştırdı. İbnu Hutaytî, burçlardan her birini korumaları için şehrin ileri gelenlerine teslim etti ve burçlardan birini de İbnu Râavnî/Râvî olarak bilinen birine verdi. Daha sonra İbnu Hutaytî, çok ağır sözler söyleyerek, bu adamı iyice rahatsız etti. Oysa bu adam çok kuvvetliydi. İnsanların kale içinde iyice sıkıştıklarını görünce, Tâcuddevle ile temasa geçip onu davet etti. Ve belirledikleri bir gece onun adamlarını iplerle surlara çıkarmak için vaatleştiler. Tâcuddevle (Tutuş) sözleştikleri gece oraya geldi. Adamlarını iplerle ve merdivenlerle surların üzerine çıkardı. Böylece Tâcuddevle şehre hâkim oldu. İbnu Hutaytî, Emir Artuk'a sığındı. O da öldürülmemesi için aracılık etti. Bu kalede Müslim b. Kureyş Şerefuddevle'nin amcaoğlu Sâlim b. Mâlik b. Bedrân el'Ukayli de vardı. Tâcuddevle kaleyi on yedi gün boyunca muhasara altında tuttu. Sonra kardeşi Sultân (Melikşâh)'ın öncü birliklerinin oraya ulaştığını haber alınca, oradan ayrılıp Dımaşk'a gitti.

İbnu Hutaytî, Sultân Melikşâh'a Haleb'i teslim etmek üzere haber gönderdi. Bunun üzerine Sultân Melikşâh İsfahân'dan yola çıktı. Öncü birliklerinin başında Emir Artuk, Bozan ve onlardan başka diğer emirler vardı. Sonra yolunu Musul'a doğru çevirdi ve receb ayında oraya ulaştı. Oradan da Harrân'a vardı. İbnu Şâtır, şehri Sultân Melikşâh'a teslim etti. Sultân da orayı Emir Muhammed b. Şerefuddevle b. Bedrân'a ikta etti. Sonra oradan da Rihâ/Urfa doğru hareket etti. Urfa o zaman Rûmların elinde idi. Orayı muhasara altına alıp ele geçirdi. Rûmlar burayı daha önce İbnu Utayr'dan satın almışlardı.

Sonra Sultân oradan Ca'ber kalesine gitti. Sadece bir gün ve bir gece muhasara altına aldıktan sonra orayı da aldı. Burada bulunan Kuşeyroğullarını

öldürdü ve Ca'ber kalesini hâkiminden aldı. Ca'ber kalesinin sahibi yaşlı, âmâ bir adamdı. İki de oğlu vardı. Kuşeyroğulları bu bölgede yolları kesiyor ve yolcuları korkutuyorlardı. Sonra Sultân Fırat'ı geçip, yolu üzerinde bulunan Menbiç'i ele geçirdi.

Sultân Haleb'e yaklaşıncı, kardeşi Tâcuddevle (daha önceden anlattığımız gibi) oradan ayrılıp çöllere çekildi. Emir Artuk da onunla beraberdi. Artuk, Tâcuddevle'ye Sultân'ın askerlerine baskın yapmayı nasihat ederek; "Sultân'ın asker ve hayvanları çok yorgun bir halde geldi, karşı koyacak bir güçleri yoktur" dedi. Eğer Tâcuddevle Artuk'un bu dediğini yapsaydı, muhakkak galip gelirdi. Bunun üzerine Tâcuddevle; "gölgesinin altına sığındığım kardeşimin itibarını zedelemek istemem. Zira bu, her şeyden önce beni zayıflatır" dedi, akabinde Dımaşk'a doğru gitti.

Sultân Haleb'e varınca şehri teslim aldı. Sâlim b. Mâlik b. Bedrân da, Ca'ber kalesinin kendisine verilmesine karşılık olarak Haleb kalesini ona teslim etti. Oysa Sâlim, kaleyi daha önce teslim etmek istememişti. Derken Sultân askerlerine kaleye birer ok fırlatmalarını emretti. Bunun üzerine askerler tek bir elden okları fırlattı. Okların çokluğundan dolayı neredeyse güneş gözükmez oldu. Neticede Sultân Haleb kalesine karşılık Ca'ber kalesini ona verdi. Ca'ber kalesi, Allah'ın izni ile ileride de anlatacağımız üzere el'Meliku'l Âdil Nureddin Mahmûd b. Zengî'nin onların elinden alacağı zamana kadar Sâlim ve evlatlarının elinde kaldı.

Emîr Nasr b. Alî Munkız el'Kinânî (Şeyzer'in hâkimi) Sultân'a haber göndererek, emri altına girmek istedi. Lâzkiyye, Kefertâb ve Efâmiye'yi Sultân'a teslim etti. Bunun üzerine Sultân barış yapmayı kabul ederek, onun üzerine yürümekten vazgeçti ve Şeyzer'i ona bırakmaya rıza gösterdi.

EMİR KASÎMUDDEVLE ÂKSUNGUR EL'HÂCİB'İN HALEB ŞEHRİNİ İSTİLÂ ETMESİ

Sultân Haleb'i teslim alınca, burayı hâcibi Kasîmuddevle'ye bu sene 479.H (1086.M) içerisinde teslim etti. 480.H (1087.M) senesinde de teslim ettiği rivayet edilmiştir. O da orayı ve diğer bölgeleri olan Menbiç, Lâzkiyye, Kefertâb'ı ele geçirdi. Sultân Urfa şehrini Mücahiduddevle Bozan'a; Antâkya'yı Emir Bâğî Seyyân/ Seyyâr'a ikta etti. Böylece Emir Kasîmuddevle'nin kabiliyet ve ülke idaresi tamamen ortaya çıktı ve tüm beldelerinde saygınlığı arttı.

Sonra Sultân, Âksungur'u Irâk'a çağırdı. O da büyük bir gösteriş içinde oraya vardı. Sultân'ın askerleri arasında ona denk olan kimse yoktu. Sultân bundan çok hoşlandı ve Âksungur'un onun nezdindeki değeri daha da yükseldi. Sonra Sultân ona Haleb'e dönmesini emretti. O da hemen oraya dönüş yaptı. Haleb'te, Kasîmuddevle'nin hükümrân olduğu günlerde piyasada fiyatlar düştü, şer'i hükümler ikame edildi, yollar imar edilip emniyete alındı. Dağlarda yol kesen bozguncular öldürüldü. Ve daima, bozguncuların ve yol kesicilerin şehrin kapılarına asılacağına dair duyurular yapıldı.

481.H (1088.M) senesinde Emir Kasîmuddevle askerlerini topladı. Şeyzer'e yönelerek orayı ve hâkimi Nasr b. Alî b. Munkız'ı muhasara altına aldı. Şeyzer'i iyice sıkıştırdı, kenar mahallelerini yağmaladı. Nihayetinde Şeyzer hâkimi onunla anlaşma yaptı. O da tekrar Haleb'e döndü.

482 senesinde Kâdî Ebu'l Hasen b. Haşşâb Haleb minâresini inşa etti. Haleb'te ateş tapınağı olan bir mesken vardı. Yapısı eski idi. Ondan sonra ise hamam ocağına dönüştürülmüştü. İbnu Haşşâb oranın taşlarını aldı ve o taşlarla minâreyi inşa etti. İbnu Haşşâb'a hased edenlerden bazıları, bu durumu Emir Kasîmuddevle'ye bildirdi. Bunun üzerine Kasîmuddevle, Kâdî b. Haşşâb'a öfkeleni ve onu hemen yanına çağırarak; "Sen, benim ve mülküm olan bir ma'bedi mi yıktın" dedi. Bunun üzerine o da; "Ey Emir! Bu bir ateş tapınağı idi. Sonra ocağa dönüştürülmüştü. Ben de onun taşlarını, içerisinde "Allah tektir ve onun hiçbir ortağı yoktur" diye zikredilen İslâmi bir ibadethane imar etmek için aldım. Üstüne de senin ismini yazdım ve ecirini sana bağışladım. Eğer taşların parasını sana ödemem için beni görevlendirirsen, taşların bedelini sana öderim, yaptığının ecir de bana ait olur" dedi. Emir onun bu sözlerine çok şaşırdı ve görüşünü doğru buldu. Sonra da; "bilakis ecir bana ait olsun, dilediğini yap" dedi. Bunun üzerine o, minâreyi inşa etmeye başladı ve 483.H (1090.M) senesinde yapımını bitirdi.

KASÎMUDDEVLE'NİN HİMS'A SALDIRISI VE ORAYI İSTİLA ETMESİ

Bu sene Melik Tâcuddevle Tutuş b. Sultân Alparslân, Emir Kasîmuddevle Âksungur ve Emir Mücâhiduddevle Bozân (Urfa'nın hâkimi) Hıms önlerinde karargâh kurdu.

Bunun sebebi şudur;

Hıms, Seyfuddevle Half b. Melâib el'Eşhebî'nin elindeydi. Halka çok zararı dokunan biriydi. İbnu Melâib, Selemiye'ye saldırdı. Şerîf İbrâhîm el'Hâşimî'yi ele geçirdi. Mancınıkla Selemiye'nin burçlarını taşa tuttu. Amcaoğullarından bir grubu esir olarak ele geçirdi. Onlardan bazıları da Sultân Celâlüddeve Melikşâh'tan yardım istemek için oradan ayrıldılar. Bunun üzerine Sultân, Dımaşk hâkimi kardeşi Tâcuddevle, Haleb hakimi Kasîmuddevle ve Urfa'nın hakimi Mücahiduddevle'ye Hıms'a saldırmalarını ve İbnu Mülâib'i yakalayıp, kendisine getirmeleri için emir çıkarttı. Bunun üzerine onlar Hıms'a saldırıp, kuşattılar. İbnu Mülâib'i ele geçirip, Sultân'a gönderdiler. İbnu Mülâib Sultân ölünceye dek hapiste kaldı. Akabinde Sultân'ın zevcesi Hânûn onu serbest bıraktı. Âksungur, Hıms kalesi ve şehrini teslim aldı. İbnu Mülâib hapisten kurtulunca Mısır'a vardı. Sonra oradan döndü ve Efâmiye kalesini teslim aldı. Efâmiye kalesi on yedi yıl boyunca onun elinde kaldı. Onun Hıms'ı elinde tutma süresi ise on yedi senedir. Kasîmuddevle 484 senesinde Efâmiye kalesini teslim aldı.

Sonra Tâcuddevle ve beraberinde Kasîmuddevle Âksungur Trâblus'a doğru hareket etti. Orayı ve hâkimi Celâlülmülk b. Ammâr'ı kuşattılar. Celâlülmülk b. Ammâr, Tutuş'un yanında ancak hile ile uzaklaştırılabilecek bir ordu gördü. Bu kuşatmadan vazgeçmeleri için haber gönderdi, lakin onlarda böyle bir arzu görmedi. Kasîmuddevle ile beraber bir vezîr vardı. İbni Ammâr onu mülayim gördü ve ona birçok hediye ve para verdi. Bunun üzerine o da efendisi Âksungur ile beraber Tutuş'un kuşatmaya son vererek, oradan ayrılması için çaba gösterdi. İbni Ammâr, Âksungur'a da otuz bin dinar para ve birçok hediye verdi. Sonra Sultân'ın şehrin idaresini kendisine bıraktığını gösteren menşurlar ile Sultân'ın oradaki naiplerine yardımcı olup, onlarla işbirliği yapması ve kesin olarak onlarla savaşmaktan sakınmasını emreden fermanlarını gösterdi. Bunun üzerine Kasîmuddevle, Tâcuddevle'ye; "elinde bu menşurlar bulunan biriyle savaşmam" dedi. Tâcuddevle ona kızdı ve; "sen sadece bana tabi değil misin?" dedi. Kasîmuddevle de ona; "ben sana ancak Sultân'a isyan ve emrine muhalefet etmediğin müddetçe tabiyim" dedi. Ve ertesi gün bulunduğu yerden ayrıldı. Derken Tâcuddevle de oradan ayrılmak zorunda kaldı ve öfkeyle Trâblus'tan uzaklaştı. Aynı şekilde Mücahiduddevle Bozân da beldesine döndü.

485 senesinde Musul hâkimi Emir Şerefuddin İbrâhîm b. Kureyş b. Bedrân el'Ukaylî ile beraber birçok Arap bir araya geldi. Şerefuddin, kardeşinin elinde

tutuklu idi. Kardeşi öldürölünce emir ile serbest bırakıldı. Araplardan birçok grup da ona katıldı. Çok sevilen itibar sahibi biriydi. Melik Celâluđdevle ve Emir Kasîmuđdevle onunla savaşta karşı karşıya geldi ve onu hezimete uğrattılar. Onunla beraber bulunan Arapları yağmaladılar ve kadınlarını esir olarak aldılar.

Bu sene içerisinde Sultân Celâluđdevle Melikşâh Bağdad'ta vefat etti. Bunun üzerine Dimaşk hâkimi olan kardeşi Tâcuđdevle saltanata gözünü dikti ve Haleb hâkimi Kasîmuđdevle ve Urfa hâkimi Mücahiduđdevle'yi yanına çekmek istedi. Tâcuđdevle bundan önce Bağdad'ta kardeşinin hizmetinde idi. Beldesine gitmek üzere oradan ayrılınca, Heyt şehrinde iken kardeşinin vefat haberi kendisine ulaşınca hemen Dimaşk'a yöneldi. Askerlerini toparlayarak teçhiz etti. Birçok mal infak etti. Akabinde Haleb üzerine yürüdü. Kasîmuđdevle de onun hizmetine girmek için yola çıktı. Antâkya hâkimi Yâğîsyân ve Urfa hâkimi Bozân'a haber göndererek Sultân'ın evlatlarından haber ulaşınca kadar Sultân Tâcuđdevle'nin emri altına girmelerini tavsiye etti. Zira o gün aralarında büyük bir ittifak vardı. Bunun üzerine onlar da Kasîmuđdevle'nin istediğini yaptılar ve Tâcuđdevle'ye itaat arzettiler. Ve beldelerinin minarelerinde onun adına hutbe okutma hususunda anlaştılar. Sonra Rahbe'ye yöneldiler. Ve 486.H (1093.M) senesinin Muharrem ayında orayı kuşatarak ele geçirdiler. Tâcuđdevle saltanatını ilan etti. Sonra Nusaybîn'e yürüdü. Musul hâkimi İbrâhîm b. Kureyş b. Bedrân el'Ukaylî oranın naibi idi. Derken Tâcuđdevle Nusaybîn'i kuşattı ve zor kullanarak ele geçirdi. Oranın halkından birçoğunu öldürdü. Mallarını yağmaladı. Çok çirkin işler yaptı. Sonra Nusaybîn'i Emir Muhammed b. Şerefuddevle b. Bedrân'a teslim etti. Sonra da Musul'u ele geçirmek üzere yola çıktı.

Sultân Melikşâh, 482.H (1089.M) yılında Emir İbrâhîm b. Kureyş b. Bedrân'ı hesaplaşmak için yanına çağırmış, huzuruna gelince de onu tutuklatmıştı. Sonra Fahruddevle b. Cüheyr'i onun ülkesine göndererek, Musul ve diğeryerleri ele geçirmişti. İbrâhîm ise Melikşâh ile beraber kalmış ve onunla beraber Semerkand'a gitmişti. Akabinde Bağdad'a dönmüş, Sultân Melikşâh ölünce, Sultân'ın zevcesi Terken Hatun onu serbest bırakmış, o da Musul'a gitmişti.

Sultân Melikşâh'ın halası Safiyye, Şerefuddevle'nin zevcesi idi. Ondan Alî adında bir oğlu olmuştu. Safiyye, Şerefuddevle'den sonra kayınbiraderi İbrâhîm ile evlendi. Sultân ona Beled Şehrini iktâ etmişti. Safiyye, Sultân öldükten sonra oğlu Alî ile beraber Musul üzerine yürüdü. Muhammed b. Şerefuddevle de Musul'u ele

geçirmek için harekete geçti. Böylece Araplar iki fırkaya ayrıldılar. Bir grup onunla beraber, diğer bir grup ise Sultân'ın halası Safiyye ve oğlu Alî ile beraber oldu. İki taraf Musul'da Künâsa denilen yerde savaştı. Alî galip gelerek, Muhammed'i hezimete uğrattı. Böylece Sa'duddevle Alî b. Şerefuddevle Musul'u ele geçirdi.

İbrâhîm, Musul'a dört fersah mesafedeki Cûheyne'ye ulaşınca, kardeşinin oğlu Emir Alî'nin, Musul'u ele geçirdiğini ve onunla beraber Sultân Melikşâh'ın halası olan annesi Safiyye Hatun'un da bulunduğunu işitti. Bunun üzerine bulunduğu yerde kalarak, Safiyye ile haberleşti. Aralarında elçiler gidip, geldi.

Nihayetinde Safiyye Hatun Beled şehrini ona teslim etti. İbrâhîm de oraya yerleşti. Tâcuddevle Tutuş Nusaybîn'i ele geçirince, İbrâhîm'e haber gönderip Sultân olarak adına hutbe okutmasını emretti ve Bağdad'a inmesi için ona bir yol güzergâhı tayin edeceğini söyledi. Fakat İbrâhîm bunu kabul etmedi, Tutuş da hızlıca onun üzerine yürüdü. İbrâhîm de ona doğru ilerledi. Böylece iki ordu rebûlevvel ayında Musul'a bağlı el'Mudayya bölgesinde karşı karşıya geldi. İbrâhîm otuz bin, Tâcuddevle Tutuş ise on bin kişilik bir orduya sahipti. Kasîmuddevle Âksungur Tutuş'un sağında, Bozân ise solunda bulunuyordu. Araplar bozguna uğradı, İbrâhîm ve Arap liderlerinden bir grup esir alındı. Bir süre hapsedildikten sonra öldürüldüler. Arapların malları ganimet olarak alındı, kadınları esir edildi. Ve birçok Arap kadını tecavüze uğramaktan korkarak canlarına kıydılar.

Tâcuddevle Tutuş Musul'u ele geçirdi. Halasının oğlu Sa'duddevle Alî b. Şerefuddevle'yi oraya naib olarak atadı. Sonra Bağdad'a haber göndererek Halîfe el'Muktedî Biemrillah'tan adına hutbe okunmasını istedi. Onun Bağdad'taki Şahnesi Gevherâyin idi. Tutuş'un elçisine; "biz karargâhtan askerlerin gelmesini bekliyoruz" denildi. O da bu cevabı Tutuş'a bildirmek üzere geri döndü.

Daha sonra Sultân Tâcuddevle Tutuş harekete geçti ve Meyyafârikîn'i ve Diyarbekir'in tüm bölgelerini ele geçirdi. Gücü pekişti, mevkisi giderek büyüdü. Sonra Âzerbeycân üzerine yürüdü. Tutuş'un kardeşinin oğlu olan Sultân Rukneddin Berkyâruk b. Melikşâh iyice güçlenmişti. Zira Âzerbeycân'ın Rey, Hemedân ve bunları takip eden yerler onun elinde idi. Berkyâruk, amcasını beldelerinden engellemek için askerleri ile hareket etti. Bunun üzerine Kasîmuddevle Âksungur ve Mücahiduddin Bozân, Tâcuddevle Tutuş'tan ayrılarak Sultân Rukneddin Berkyâruk'un safına geçtiler. Tâcuddevle de derhal Şâm'a döndü.

KASÎMUDDEVLE ÂKSUNGUR'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Tâcuddevle Âzerbeycân'dan dönünce, sürekli asker topladı, derken çok sayıda asker ve kalabalık bir ordu topladı. 487.H(1094.M) senesinin cemâdiyelûlâ ayında Dımaşk'tan Haleb'e doğru yürüdü. Bunun üzerine Emir Kasîmuddevle ve Emir Mücahiduddin Bozân askerlerini harekete geçirdiler. Sultân Rukneddin Berkyârük da Emir Kürboğa ile onlara yardımcı kuvvetler sevketti. İki ordu bir araya geldikten sonra Haleb'e altı fersah mesafede Tell-Sultan yakınlarında Nehri Seb'in olarak bilinen yerde Tutuş'un askerleri ile savaştılar. Çok çetin bir savaş oldu. Derken Âksungur'un safında yer alan bazı birlikler bozularak geri dönüp kaçtılar. Diğerleri de onları takip etti. Böylece Âksungur'un ordusu bozguna uğradı. Onların başarısızlığı sebebiyle, sonuç hezimet oldu. Âksungur esir alındı ve Sultân Tâcuddevle'nin huzuruna getirildi. Bunun üzerine Tutuş ona; “Şayet sen beni mağlup etseydin, bana ne yapardın?” dedi. Âksungur da; “Seni öldürmek isterdim” cevabını verdi. Bunun üzerine Tutuş; “O halde ben de seni, senin bana vermek istediğin cezaya mahkûm ediyorum” dedi ve onu öldürdü.

Daha sonra Tâcuddevle Haleb üzerine yürüdü. Kürboğa ve Bozân ise daha önceden oraya girmişlerdi ve şehri Tutuş'a karşı muhafaza ettiler. Tâcuddevle şehri kuşattı ve kuşatmayı sürdürdü. Bunun üzerine Kal'atü-ş Şerifte mukim olanlar burayı ona teslim ettiler. Tutuş da buradan Haleb'e girdi. Kasîmuddevle'nin öldürüldüğü bu savaş cemâdiyelevvel ayının dokuzuncu günü olan Cumartesi günüydü.

Tutuş'un Haleb'e saldırısı ise cumartesi gününden bir gün sonra olan Pazar günü idi. Tutuş şehre girdiğinde beraberinde Kasîmuddevle'nin başı vardı. Bugünün ikinci vaktinde Haleb'i teslim aldı ve o gün Kal'atü-ş Şerif'te geceledi. Haleb kalesini ise cemâdiyelûlâ ayının on birinci günü olan pazartesi günü teslim aldı. Bozân ve Berkyârük'u esir olarak ele geçirdi. Tutuş, Bozân'ın hükmü altındaki Harrân ve Urfa halkına haber gönderip, her iki şehri de kendisine teslim etmelerini istedi. Fakat onlar şehri teslim etmek istemediler. Bunun üzerine Tutuş, Bozân'ı öldürüp başını onlara yolladı ve iki şehri de teslim aldı. Kürboğa ise Hıms'a gönderilerek orada hapsedildi. Hıms şehri Âksungur'un hükmü altında idi. Tutuş orayı teslim almış ve akabinde oğlu Melik Fahrulmülk'ün Atabeyi Cenâhuddevle Huseyn'e teslim etmişti. Babası Tâcuddevle öldürülünce, Melik Rıdvân Kürboğa'yı hapisten çıkarttı.

KASÎMUDDEVLE'NİN SÎRETİ

Kasîmuddevle adil bir emir idi. Halkına karşı davranışları ve siyaseti güzeldi. Bölgesindeki köylerde yaşayan halka, kendilerine veya halktan birine ait bir kilit çalınsa, az veya çok olsun malın tamamını ödemelerini şart koşmuştu. Kervanlar onun bölgesindeki bir köye vardıklarında yüklerini yere indirir ve uyurlardı. Kafîle oradan ayrılınca kadar köy halkı onları korurdu. Böylece bütün yollar emniyet altına alınmıştı. Vefa duygusuna sahip ve verdiği sözlere son derece bağlı, yüce gönüllü birisiydi. Nitekim onun öldürülmesi, Sultânına ve vesile-i nimeti Celâlüddeve'ye olan bağlılığından ve Sultân öldükten sonra oğlunu müdafaa etmekten ötürüydü. Onun bir müddet Tâcuddevle ile olan beraberliği ancak ondan korkusundan kaynaklıydı. Çünkü Sultânının oğlu ile onlar arasında bir ittifak mevcut değildi. Bilahare Sultân Berkyâruk'un durumu tehlike altına girince, hemen ona katıldı ve onun emri altında iken öldürüldü.

KASÎMUDDEVLE ÂKSUNGUR'UN OĞLU İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN HABERLERİ

Âksungur, gerisinde Atabek Zengî'den başka çocuğu halef olarak bırakmamıştı. Zengî, babası öldüğünde on yaşında idi. Babasının ölümü üzerine onun memlûk ve askerleri Atabek Zengî'nin etrafında toplandı. Onların içerisinde Zeyneddin Ali Küçük Begtekin de vardı. Aynı şekilde o da çocuktur. Kürboğa, Tâcuddevle Tutuş öldürüldükten sonra Hıms hapsinden kurtulunca, Harrân'a yöneldi. Ona bir birliğin katılması üzerine, Harrân ve Nusaybîn'i; daha sonra da Musul ve Mardin'i ele geçirdi. İtibarı çokça büyüdü. Kasîmuddevle Âksungur'un memlûklarını yanına çağırdı. Onlara İmâdeddin Zengî'yi getirmelerini emretti ve; "o benim kardeşimin oğludur, onu yetiştirmede diğer insanlara nazaran ben buna daha layığım" dedi. Bunun üzerine Zengî'yi onun yanına getirdiler. O da onlara çok değerli iktalar hediye etti. İmâdeddin Zengî babasının memluklarını topladı ve savaşlarında onların yardımını talep etti. İmâdeddin, Kürboğa 484 senesinde ölene dek onun yanında kaldı.

Sonra Musul'u Musa Türkmânî, ondan sonra da Sultân Celâlüddeve Melikşâh'ın memlûkünden biri olan Şemsuddevle Çökürmüş ele geçirdi ve İmâdeddin Zengî'yi kendine yakınlaştırdı. Şemsuddevle 500.H (1106.M) senesinde

ölene dek onu evlat edinip himayesine aldı. Çökürmüş'ten sonra devlet işlerini Çavlı Sakavu yönetti. İmâdeddin Zengî de yoluna onunla devam etti.

Çavlı'dan sonra Musul yönetimini Sultân Gıyâseddin Muhammed b. Melikşâh'ın neslinden olan Emir Mevdûd üstlendi. İmâdeddin Zengî onun yanında kaldı ve savaşlarında beraberinde bulundu.

Daha sonra Mevdûd Dımaşk'ta öldürüldü. Bunun üzerine Sultân, Musul'u Cüyûşbeg'e ikta etti. Ve onunla beraber Melik Mes'ud'u harekete geçirdi. Yine Kasîmuddevle Porsûkî Âksungur'u Frank/Haçlılarla savaşması için ordu içinde harekete geçirdi. Haçlılar Şâm sahillerine sahip olmuş ve Beyti Makdis'i ele geçirmişlerdi. Melik Mes'ud ve İmâdeddin Zengî beraber harekete geçti, Urfa'yı kuşatma altına alarak Serûc, Sincar ve Sümeysât'ı tahrip ettiler. Sonra geri döndüler. İmâdeddin Zengî Musul'da, Melik Mes'ud b. Muhammed ve Emir Cüyûşbeg ile beraber ikamet etti.

511.H (1117.M) senesinde İmâdeddin Zengî'nin oğlu Nureddin Mahmûd dünyaya geldi. Yine bu sene içerisinde Sultân Muhammed vefat etti. Bunun üzerine Sultân Muhammed'in oğlu Sultân Mahmûd b. Muhammed kardeşi Mes'ud'u Cüyûşbeg ile birlikte Musul'a yerleştirdi.

Mes'ud, 514.H (1120.M) senesinde kardeşi Sultân Mahmûd'un emri altından çıktı. Ve kendi adına hutbe okuttu. Sonra iki kardeş karşı karşıya geldi. Sonunda Mes'ud bozguna uğradı. Sultân, kardeşi Mes'ud ve Cüyûşbeg'e eman verdi. 515.H (1121.M) senesinde ise Musul'u Kasîmuddevle Âksungur Porsûkî'ye ikta etti. Sultân, Âksungur Porsûkî'ye İmâdeddin Zengî'yi korumasını, ona yardım etmesini ve daima yanında olmasını istedi. O da Sultân'ın isteğini yerine getirdi.

İmâdeddin Zengî 516.H (1122.M) senesinde Basra ve Vâsıt Şahneliğine tayin edildi. Konumu büyüdü. Bu durum Hille sahibi Emir Dübeys b. Sadaka'yı endişelendirdi. Ve Bağdad'a gitmek üzere ayaklandı. Bunun üzerine Âksungur Porsukî de bizatihi onun üzerine yürüdü. Halife Müsterşid Billâh da onun peşinden gitti. Sonunda Dübeys'in askerleri hezimete uğradı. Onlardan çoğu öldürüldü. Büyük bir çoğunluğu ise esir alındı. İmâdeddin'in bu zaferde muhteşem bir etkisi oldu. Bu olay 517.H (1123.M) yılında, muharrem ayının başında vuku buldu.

Bu olaylar üzerine Emir Dübeys, Sultân Tuğrul b. Sultân Muhammed'e katıldı ve onunla birlikte Sultân Mahmûd'a baş kaldırdı. Sultân Mahmûd, Âksungur

Porsukî'ye Musul'a dönmesini emir buyurdu. O da derhal geri döndü. Bunun üzerine İmâdeddin kendi adamlarına; "içine düştüğümüz bu durumdan usandık. Ülkeye her gün bir emir egemen oluyor. O da sahip olduğu yetki ile kendi irade ve tercihine göre emir veriyor. Buna binaen biz bazen Irâk, bazen Şâm, bazen Musul, bazen de Cezîre'de oluyoruz" dedi ve akabinde Basra'dan ayrılarak Sultân Mahmûd'un yanına gitti ve onun yanında kaldı. İmâdeddin daima Sultân'ın tahtının sağ tarafında duruyordu. Hiç kimse o makama geçemiyordu. Zira orası, ondan önce babası Kasîmuddevle Âksungur'un makamı idi. Babasından sonra da, ardından gelen oğluna kaldı.

Bilahare Sultân'a Arapların toplandıkları ve Basra'yı yağmaladıkları haberi ulaştı. O da Derhal İmâdeddin Zengî'ye Basra'ya gitmesini bildirdi ve orayı kendisine ikta etti. Zira İmâdeddin Zengî bir önceki sene asker ve savaşçıların anlaşmazlığa düştükleri vakit Basra'nın himaye edilmesine dair Sultân'a haber iletmışti. İmâdeddin kendisine söyleneni yaptı, böylece İmâdeddin'in Sultân Mahmûd nezdindeki itibarı büyüdü ve mevkisi arttı. Bu arada Bağdâd şahnesi Barankuş ez'Zekevî ile Halîfe Müsterşid Billâh arasında nefret oluştu. Bu sebeple Halîfe Barankuş'u tehdit etti. Bunun üzerine Barankuş, Müsterşid'den şikâyetçi olarak

Bağdad'tan ayrılarak Sultân Mahmûd'un yanına gitti. Sultân'a, Halîfe'ye karşı dikkatli olmasını söyleyip Halîfe'nin askerlerini toparlayarak, onun Irâk'a girmesini engelleme niyetinde olduğunu haber verdi. Barankuş'un bu sözleri üzerine Sultân Bağdad'a gitti. Sultân ile Halife arasında savaş ve hadiseler meydana geldi. Fakat burası, bu savaş ve hadiseleri zikretmenin yeri değildir.

İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN BAĞDAD ŞAHNELİĞİNE TAYİN EDİLMESİ

Daha sonra Sultân Mahmûd b. Muhammed Irâk şahneliğini üstlenebilecek, Halîfe'den gelecek zararları engelleyecek ve tüm işleri düzenleyecek uygun birini araştırmaya başladı. Ve Zengî'nin bu işi üstlenecek en uygun kişi olduğunu gördü. Bu sebeple elindeki belde ve iktalara ek olarak, onu Irak şahneliğine atadı ve daha sonra Bağdad'tan ayrıldı.

520 yılında Âksungur Porsukî öldürüldü. Bâtıniler onu katletmişti. Musul ve Haleb, Porsukî'nin elinde idi.

İMÂDUDDİN ZENGÎ'NİN MUSUL'U ELE GEÇİRMESİ

Porsukî ölünce, Sultân ondan sonra, onun oğlu Emir İzzeddin Mes'ud b. Âksungur el'Porsukî'yi Musul'a vali tayin etti. Fakat onun görev süresi uzun sürmedi. 521.H (1127.M) senesinde vefat etti. Sultân ondan sonra Musul'a, onun kardeşini vali olarak tayin etti. Onun işlerini ise Çavlı olarak bilinen babasının memlûkü icra etti. Çavlı, Sultân Mahmud'a elçi göndererek, şehre Porsukî'nin oğlunu vali olarak tayin etmesini istedi ve bunun için ona çokça para vermeyi teklif etti. Çavlı'nın bu iş için Sultân'a gönderdiği elçiler Kadı Bahâüddin Ebu'l Hasan Ali b. Kâsım eş'Sehrizûrî ve Porsukî'nin Emir'i hâcibi Selâhaddin Muhammed Yâğîsyânî idi. Elçiler bu hususu arz etmek için Sultân'ın dergâhına gittiler. İkisi de Çavlı'dan korkuyor ve ona itaat etmek istemiyorlardı. Bu nedenle Selâhaddin Muhammed Yâğîsyânî ve Nasîruddin Çakır⁶⁰ bir araya geldiler. Aralarında evlilik yoluyla oluşan akrabalık bağı vardı. Selâhaddin ona gelme sebeplerini anlattı ve sırlarını ifşa etti. Bunun üzerine Nasîruddin onu Çavlı'dan yana korkuttu ve ona itaat arzetmesini hoş görmedi. Akabinde Çavlı'nın, onu ve benzerlerini sadece onlara ihtiyacı olduğu için görevinde tuttuğunu ve talebi kabul edilir edilmez onlardan hiç kimseyi görevinde tutmayacağına dair onu ikna etti.

Selâhaddin onunla Sultân'dan İmâdeddin Zengî'nin vali tayin edilmesini istemeyi konuştu. Kendisine birçok vilayet ve iktalar verileceğine dair kefil oldu. Aynı şeyleri Kadı Bahâüddin eş'Sehrizûrî için de teklif etti. Bu meseleyi ona da anlattılar ve her isteğini yerine getirmeye kefil oldular. Bunun üzerine Kadı Bahâüddin onların bu isteklerini kabul etti.

Selâhaddin ile Nasîruddin hemen atlarına binerek vezir Şerefuddin Enûşîrvân b. Hâlid'in sarayına gittiler ve ona; “sen de Sultân da çok biliyorsunuz ki, Haçlılar el'Cezîre ve Şâm bölgelerine iyice hâkim oldular. Oradaki kuvvet ve şevkleri arttı ve bu bölgelerin çoğunluğunu işgal ettiler. Haçlılar müslümanların elindeki beldeler hariç Mardin sınırından Mısır'daki Arîş'e kadar bütün vilayetleri ele geçirdiler. Porsukî cesareti sebebiyle onların bazı düşmanca davranışlarına engel oluyordu. O öldürüldükten sonra onların

İslâm toprakları üzerindeki hırsları arttı. Porsukî'nin oğlu ise küçüktür. Kahraman, cesur, kabiliyetli, ileri görüşlü ve tecrübeli biri vali tayin edilmeli ki,

⁶⁰ İmâdeddin'in Musul'daki nâibi.

ülkeyi Haçlılara karşı müdafaa ve sınırları himaye edebilsin. Biz, karışıklık çıkmasın, müslümanlara bir zarar gelmesin diye durumu sana bildirdik. Aksi takdirde suç bize ait olurdu ve: bu durumu bize niçin haber vermediniz, denilirdi” dediler. Bunun üzerine Vezir onların bu sözlerini Sultân’a bildirdi. Sultân da bu görüşlerini beğendi ve onları yanına çağırarak, valilik için kim uygun olur diye onlarla istişare etti. Onlar, içinde İmâdeddin Zengî’nin de bulunduğu birkaç kişiden söz ettiler. Sultân’ın hazinesine yaklaşmak için İmâdeddin’in vali tayin edilmesi adına Sultân’a pek çok mal teklif ettiler. Bunun üzerine Sultân İmâdeddin’in vali tayin edilmesini kabul etti. Çünkü Sultân onun yetenekli biri olduğunu biliyordu. O bölgenin tümüne onu vali tayin etti ve Sultân’ın bununla ilgili menşûru yazıldı. Sultân, el’Hafâcî olarak bilinen oğlu Melik Alparslan’ Zengî’nin yanına verdi ve onu oğlunun Atabeg’i yaptı. Bu sebeple bundan sonra ona Atabeg denildi. Akabinde Atabeg Zengî oradan ayrılıp, gitti.

İmâdeddin işe Bevâzîc ile başladı ve orayı ele geçirdi. Orayı ele geçirip güçlenmek ve Bevâzîc’i arkasına almak istiyordu. Zira Çavlı’dan korkuyordu. Onun Musul’a girmesine engel olabilirdi. İmâdeddin Zengî, Bevâzîc’ten sonra Musul’a doğru hareket etti. Çavlı onun şehre yaklaştığını duyunca, onu karşılamaya çıktı. Onunla beraber birçok askeri de vardı. Çavlı onu görünce atından indi, huzurunda yer öptü ve onun hizmetinde Musul’a döndü. İmâdeddin ramazan ayında Musul’a girdi, Rahbe’yi Çavlı’ya ikta ederek, onu oraya gönderdi. Kendisi ise işleri düzeltmek ve yoluna koymak için Musul’da kaldı. Nasîruddin Çakır’ı ise Musul’daki kalenin dizdarlığına⁶¹ tayin etti. Ayrıca diğer kalelerin dizdarlığını da ona verdi. Yine Selâhaddin Muhammed’i Emir’i hâcîp, Bahâuddin’i de tüm ülkenin Kâdî’l Kudâtlığına tayin etti.

İMÂDEDDİN’İN CEZÎRET İBN ÖMER’İ İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin daha sonra Cezîret İbn Ömer’e doğru harekete geçti. Burada Porsukî’nin memlûkları vardı ve teslim olmayı reddettiler. İmâdeddin de bunun üzerine onları kuşattı ve onlarla haberleşti. Şehri teslim etmelerine karşılık, onlara çok mal vermeyi vaad etti. Fakat onlar kabul etmediler. Bu nedenle İmâdeddin onlarla daha ciddi savaşmaya başladı. İmâdeddin ile Cezîret İbn Ömer arasında Dicle vardı. İnsanlara şehre girebilmeleri için kendilerini suya atmalarını emretti. Onlar da

⁶¹ Dizdar; Türk-İslâm devletlerinde kale muhafazası ve idaresinden sorumlu görevli. Farsça’da Kale, hisar anlamına gelen “diz” kelimesinden türetilmiştir.

derhal emrini yerine getirdiler. Kimileri yüzerek, kimileri gemi içinde, kimileri de kelekler/küçük gemilerle Cezîret İbn Ömer'e geçtiler. Ve Cezîre halkına karşı çok sayıda birlik oluşturdular. Halk ise Dicle'yi geçmek isteyenlere mani olmak için şehirden çıkıp, şehir ile Dicle arasında Zellâka olarak bilinen bir yere gitmişlerdi. Askerler karşıya geçince halk onlarla savaştı ve mani olmaya çalıştılar. Fakat İmâdeddin'in askerleri onlara karşı büyük birlik oluşturup, onları mağlup etti. Bunun üzerine halk şehre geri girdi ve surlara sığındı. İmâdeddin Zellâka'yı zapt etti. Onlar da eman dileyerek, şehri teslim ettiler. Böylece İmâdeddin ve askerleri oraya girdi. O gece Dicle suları fena bir şekilde taşıdı. O derece ki, sular şehrin surlarına kadar geldi. Zellâka sular altında kaldı. Şayet İmâdeddin ve askerleri o gece orada kalsaydı, halkla anlaşp şehre girmeselerdi, hem İmâdeddin, hem askerleri boğulacak ve onlardan kimse kurtulamayacaktı. Bunun üzerine insanlar, bu olayın saadetin başlangıcı olduğunu ve bu devletin durumunun çok muazzam olacağına inandılar.

İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN NUSAYBÎN'İ İSTİLASI ETMESİ

İmâdeddin Zengî daha sonra Nusaybîn'e doğru hareket etti. Burası o zaman Mardîn hâkimi Emir Hüsâmeddin Temurtâş b. İlgâzî b. Artuk'un elindeydi. İmâdeddin şehrin önüne karargâh kurunca Hüsâmeddin, Hısn Keyfâ hâkimi amcazadesi Rûknuddevle Davûd b. Muîneddin Sökmen b. Artuk'un yanına gitti. Bunun üzerine o da yardım edeceğine dair söz verdi ve askerlerini topladı. Hüsâmeddin ise tekrar Mardîn'e döndü ve posta güvercinlerinin kanadına mektup bağlayıp Nusaybîn'e gönderdi. Oradaki askerlere kendisinin ve amcazadesinin kalabalık bir ordu ile geleceklerini bildirdi. Bunun için şehri beş gün boyunca muhafaza etmelerini emretti. Fakat bu posta güvercini İmâdeddin'in çadırının üzerine düştü. O da mektubu alıp okudu ve okuduktan sonra başka bir mektup yazılmasını emretti. Mektupta; "ben, amcazadem Rûknuddevle'nin yanına gittim. Bana yardım edeceğini vaad etti ve askerlerini topladı. Oraya ulaşmamız yirmi günü geçebilir" diyerek, amcazadesi oraya ulaşınca kadar bu zaman zarfı içinde şehri korumalarını emrediyordu. İmâdeddin akabinde bu mektubu posta güverciniyle Nusaybîn'e gönderdi. Güvercin Nusaybîn'e ulaştı. Oradakiler mektupta yazılanlara vakıf olunca, mektup şaşkınlıklarından ellerinden düştü ve bu müddet içinde şehri muhafaza edemeyeceklerini anladılar. Bu sebeple şehri İmâdeddin'e teslim ettiler. O da şehri teslim aldı. Bu olay gerçekten şaşkınlık veren bir rastlandı idi.

İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN SİNCÂR VE HÂBÛR'U İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin Zengî daha sonra Sincâr'a gitti. Şehirde bulunan halk önce teslim olmayı reddetti. Akabinde onunla anlaşp, şehri ona teslim ettiler. İmâdeddin oradan Hâbûr'a asker sevk ederek tamamını ele geçirdi. Oradan da Harrân üzerine yürüdü.

İMÂDEDDİN'İN HARRÂNI İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin Zengî Harrân'a yaklaşıncı, oradaki halk çıkıp, ona itaat arzettiller. Çünkü onlar Haçlılardan dolayı (Allah'ın laneti onların üzerine olsun) büyük zarar görmekte ve çok sıkıntı çekmekteydiler. Zira o gün Urfa, Serûc, Bîre, bu beldeler ve o bölgenin tümü onların elindeydi. İmâdeddin Harrân'ı ele geçirince, zamanını beldelere çeki-düzen vermeye ayırmak ve asker toplamak için Urfa ve o bölgenin kontu olan Joselin'e haber gönderip, kısa süreliğine onunla anlaşma yaptı. İmâdeddin'in en önemli amacı Fırât'ı geçmek ve oradan Şâm/Sûriye topraklarını ele geçirmektir.

EŞ'ŞEHÎD İMÂMEDDİN ZENGÎ'NİN HALEB ŞEHRİNİ İSTİLA ETMESİ

Âksungur Porsukî daha önce Haleb'i ele geçirmişti. Âksungur Musul'da öldürölünce, oğlu İzzeddin Mes'ud Haleb kalesinde idi. Babasının ölümü üzerine doğruca Musul'a gitti ve orayı ele geçirdi. Haleb kalesine ise "Kûmân" denilen bir adamı naip olarak bıraktı. İzzeddin Mes'ud burada işleri yoluna koyunca, muhasara altına almak için Rahbe üzerine yürüdü.

Bu arada Sultân Mahmûd'un oğlu Haleb'e geldi. Ona, Kutluğaba deniliyordu. Kutluğaba beraberinde İzzeddin Mes'ud'dan, Haleb'in kendisine teslim edilmesini içeren bir tevki'/berat getirdi. Beraberinde Harrân hâkimi Bedrân olarak bilinen Umdetuddin lakaplı Sungur et'Tavîl de vardı. Kutluğaba beratı Kûmân'a teslim etti. Fakat o beratı kabul etmedi ve kendisi ile İzzeddin arasında beratı içermeyen bir alameti sebep gösterdi. Aralarındaki alamet bir ceylan resmiydi. Çünkü İzzeddin, insanların en güzel şekil ve resim çizeni ve aşırı akıllı biriydi. Kutluğaba'nın işi uzun sürdü. Kûmân şehri ona teslim etmedi. Bunun üzerine ona geri dönmesi söylendi, o da hemen geri döndü. İzzeddin bu sırada Rahbe'yi muhasara ediyordu. Kutluğaba beş günde Rahbe'ye ulaştı. Fakat İzzeddin Mes'ud'u bir yaygı üzerine atılmış halde ölü olarak buldu. Askerler onu defnetmekle meşguldüler. Ve onlardan bir kısmı diğeri bir kısmını gasp ediyordu. Bunun üzerine

Kutluğaba üç gün içinde Haleb'e dönüp halka Mes'ud'un öldüğünü bildirdi. Haleb reisi Fedâil b. Bedî de onu şehre soktu. Efendisi Mes'ud'un ölüm haberinin doğru olduğunu duyan Kûmân'ın kaleden aşağı inmesini istediler. O da onlarla bin dinar üzerine anlaştı ve kaleyi Kutluğaba'ya teslim etti. Haleb halkı ondan söz aldılar ve ona güvendiler.

Kutluğaba 521.H (1127.M) senesinin Cemâziyelâhir ayının yirmi dördünde kaleye çıktı. Kalede birkaç gün kalınca, ondan çok büyük kötülük ve fiske zuhur etti. Haleb halkı ondan rahatsızlık duydu. Bir grup kötü insan ise onu açgözlülüğe teşvik etti. Bu yüzden o da ölen kimselerin terekelerine el koyuyor ve mallarını üzerine alıyordu; ölen bir kimsenin varisi var mıdır, yok mudur? önemsemeyip, araştırmıyordu. Böylece insanların ona karşı nefreti gittikçe arttı. Reis Fedâil ile bundan önce Haleb sahibi olan Emir Bedruddevle Süleymân b. Abdulcebbâr b. Artuk, Kutluğaba'nın kendilerini tutuklamaya kararlı olduğunu anladılar. Bunun üzerine sözleşip anlaştılar. Haleb muhafızı birçok asker de onlarla ittifak etti. Bilahare bu senenin Şevval ayının ikisinde salı gecesi ayaklandılar. Bu sırada Kutluğaba, muhafız ve adamları kalede azınlıkta idiler. Zira hepsi şehirde dostları ile beraber içki içmekteydi. Çünkü o gün bayram gecesiydi. Bunun üzerine Halepliler onları yakalayarak, hepsini hapisane, mescitlere ve İbni Akırîtaşî'nin evine doldurdular. Akabinde insanlar kaleye hücum edip muhasara altına aldılar ve gündüz vakti hep beraber onlarla çarpıştılar. Gece olunca da kaleyi ele geçirip, sarayı ateşe verdiler. Böylece sarayın çatısı, kapıları, altın kaplama süsleri, ahşap ve mermerleri telef oldu.

Bu gecenin sabahında insanlar tekrar hücum etti ve sarayın talan edilen mallarından olabildiğince almaya başladılar. İnsanlardan birçoğu öldürüldü. Ba'lebekî'nin oğulları olan Menbic hâkimi Emir Hassan ve Hasan, Şevval ayının yedisinde Buzâa'dan Haleb'e geldiler. Ayaklanmayı bitirip, anlaşma yapmaya çalıştılar, fakat o bunu reddetti. Daha sonra (bu haberi duyan) Haçlı kontu Joscelin iki yüz atlı ile Bângûsâ'ya ulaştı. Bunun üzerine elçi gönderip onunla anlaştılar ve geri gönderdiler.

Melik İbrahim b. Rıdvân b. Tâcuddevle Tutuş Şevval ayının sonunda Haleb'e geldi. Haleb halkı onu şehre soktu ve yeteneklerini övücü slogan attılar. Ondandır Antâkya kontu Bohmend el'Efrecî Haleb'e vardı ve şehri sıkıştırdı. Bunun üzerine Melik İbrâhîm, Bedruddevle Süleymân b. Artuk ve Reis Fedâil b.

Rebî Haleb halkından bir grubun arasına karıştı. Bir müddet sükûnet sağlanana kadar elçiler aralarında gelip, gitti. Akabinde şehri tahrip etmek üzere teklif ettiği şeyler (mal, para) Bohmend'e gönderildi.

Kutluğaba'nın kalede kuşatılması Zilhicce ayının ortasına kadar sürdü. Bunun üzerine Emir Sungur Dirâz ve Emir Hasan Karâkûş Haleb'e geldi. Sungur ve Hasan ile beraber Sultân'ın, Musul, Cezîre ve Şâm'ın Îmâdeddin Zengî'ye ikta edildiğine dair tayin berat'ı ve emirlerden bir topluluk vardı. Görüşmelerden sonra Kutluğaba ve Bedruddevle b. Abdulcebbâr'ın, hangisinin vali tayin edileceğine dair Emir Îmâdeddin Zengî'nin yanına gitmeleri kararlaştırıldı. İkisi Îmâdeddin yanına gittiler. Hasan Karâkûş ise geçici olarak Haleb valisi olarak atandı.

Bedruddevle ve Kutluğaba Îmâdeddin'in yanına varınca, Îmâdeddin onların aralarını düzeltti. Fakat ikisinin de isteklerini yerine getirmedi ve onları Haleb'e göndermedi. Îmâdeddin Zengî hacibi Emir Selâhaddin Yâğîsyânî'yi bir grup askerle beraber Haleb'e gönderdi. Selâhaddin de Haleb kalesine çıkarak işleri düzenledi.

Daha sonra Îmâdeddin Zengî askerleriyle beraber Şâm'a gitti. Yolda Buzâa ve Menbic'i ele geçirdi. Haleb halkı onu karşılamaya çıktı ve onun gelişinden dolayı sevindiler. Îmâdeddin şehre girdi ve oraya hâkim olarak işleri düzenledi. İşlerini bitirdikten sonra Kutluğaba'yı tutuklayarak, İbni Bedî'e teslim etti. İbni Bedî' de Haleb'deki evinde onun gözlerine mil çekti ve Kutluğaba öldü. Bunun üzerine İbni Bedî korkuya kapıldı ve Ca'ber kalesine kaçtı. Kale hâkimine sığınması üzerine, kale hâkimi de onu himaye etti.

Îmâdeddin Haleb reisliğine Ebu'l Hasan Ali b. Abdurrezzâk'ı tayin etti. Îmâdeddin Zengî'nin Haleb şehrine girişi ve oradaki düzeni sağlaması, 522.H (1128.M) yılının Cemâdiyelâhir ayında vuku bulmuştu.

Ondan sonra Îmâdeddin büyük bir gösteriş içerisinde Haleb'den, Sultân Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh'ın hizmeti altına girmek üzere hareket etti. Sultân ve adamlarına 120 bin dinardan fazla para infak ettikten sonra, oradan 523.H (1129.M) senesinde Musul'a döndü. Beraberinde Sultân'ın kendisine verdiği Cezîre, Şâm ve buralara bağlı bölgelerin menşûru vardı.

Akabinde Îmâdeddin Zengî 524.H (1130.M) senesinin Receb ayının başında Fırât'a vardı ve Sin (Bîre de olabilir) kalesini fethetti. Haçlıların elinde olan Azez şehrine baskın yapmaları için bir grup askeri harekete geçirdi. Askerler Joselin'in

şehrini tahrip ettiler. Bu olay receb ayının son günlerinde meydana geldi. İmâdeddin Haleb'in dışına çadırlar kurarak orada konakladı. Onunla ve Haçlılar arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Bir süre anlaşma sağladılar. Emir İmâdeddin şa'banın yirmisinde Melik Rıdvân b. Tutuş'un kızı "Hâtûn" ile evlendi.

İMÂDEDDİN'İN HAMÂ'YI İSTİLA ETMESİ

Hamâ, Dımaşk hâkimi Emir Zahîruddin Atabeg Tuğtekîn'in elindeydi. Atabeg Tuğtekîn burayı, önceki hâkimi olan Şihâbuddin Mahmûd b. Karâcâ'nın 517.H (1123.M) senesinde ölümünün ardından teslim aldı. Emir Zahîruddin Tuğtekîn daha sonra Hamâ'yı Bahâuddin İbrâhîm b. Savvar'a teslim etti. Zahîruddin'in ölümünün ardından İbrâhîm de öldü. Bunun üzerine Dımaşk hâkimi Tâculmüluk Börû b. Tuğtekîn, oğlu Bahâuddin Sevinc b. Börû'yü vali olarak tayin etti.

İmâdeddin Zengî 524.H (1130.M) senesinde Dımaşk hâkimi Tâculmüluk Börû b. Tuğtekîn'e haber gönderip Haçlılara karşı cihada azmettiğini söyleyerek ondan yardım istedi. O da teklifini kabul etti ve İmâdeddin'den kendisi için ahidnâme ve teminat almak için elçi gönderdi. Sonra bir grup emirle birlikte askeri birliği Dımaşk'tan yola çıkardı. Akabinde Hamâ hâkimi oğlu Sevinc'e haber gönderip bu askerlerin yanına gelmesini ve onlarla beraber İmâdeddin Zengî'nin yanına gitmesini emretti. O da derhal tüm askerlerle birlikte İmâdeddin'in yanına gitti. İmâdeddin onları güzel bir şekilde karşıladı ve ikramlarda bulundu. Hıms hâkimi Karâcâ'nın oğlu Emir Samsâmuddin Kırhân da İmâdeddin yanında idi. İmâdeddin'e, Bahâuddin Sevinc'e ihanet etmesini, onu tutuklamasını ve Hamâ'yı almasını telkin ederek, bu durumu ona hoş gösterdi. İmâdeddin de onun dediklerini yaptı ve insanların kendisine yakıştıramayacağı çirkin bir fiil işledi. Zira hiçbir şey ihanetten daha kötü değildir. İmâdeddin, bu çirkin fiili işlemeye karar verince, bu hususta fakihlerden fetva istedi. Bunun üzerine imânı zayıf olan fakihler de bu konuda ona fetva verdiler. Örf ve şer'an hoş görülmeven ve helal olmayan bir şeyi ona caiz kıldılar. O da derhal Bahâuddin ve kumandanlarını tevkif etti. At ve çadırlarını yağmaladı, tüm adamlarını tutukladı, emir ve askerlerini Haleb kalesinde gözaltına aldı.

Sonra şevvâl ayının ilk on gününde Hamâ üzerine yürüdü ve orayı teslim aldı. Sonra Samsâmuddin Kırhân'a da ihanet etti. Onu Haleb'e göndererek, kalede hapsetti.

İmâdeddin akabinde Hıms üzerine yürüdü ve önünde karargâh kurdu. Samsâmuddin Kırhân'ın oğullarından Hıms kalesini teslim etmelerini istedi. Lakin onlar bunu kabul etmedi. Bunun üzerine o da kaleyi kuşatmada ısrar etti. Nakkablar kale duvarını delmek istedi, fakat bu mümkün olmadı. Mancınıklarla kalenin hedef alınmasını emretti, bu da başarılı olmadı. Kuşatma süresi uzadı. Derken kış yaklaştı, bunun üzerine İmâdeddin askerleriyle Haleb'e geri döndü. Dımaşk hâkimi Tâculmüluk Börû ile İmâdeddin Zengî arasında, oğlu Bahâüddin Sevinc ve adamlarının serbest bırakılmalarına dair elçiler gidip gelmeye başladı. Tâculmüluk'un elli bin dinar vermesi kararlaştırıldı. Tâculmüluk elli bin dinar göndermeyi kabul etti. Fakat aralarındaki bu mesele halledilemedi.

Bu sene İmâdeddin Zengî zilhicce ayının ortasında bin atlı göndererek Haçlıların elinde bulunan Maarret Masrîn'e hücum etti. Orayı yağmaladı ve içindekileri öldürdü. Sonra Tell-Başir Esârib üzerine akınlar düzenledi. Atlarını Esârib üzerine sürdü ve onlardan büyük bir topluluğu öldürdü. İbnu'l Esîr'in zikrettiğine göre, İmâdeddin Zengî bu sene Esârib kalesini fethetmiştir.

İmâdeddin Zengî 525.H (1131.M) senesinin muharrem ayında geri dönerek Musul tarafına yöneldi. Yine bu senenin Rebûlâhir ayında Sultân Mahmûd, elindeki Şâm, Musul ve iki Cezîre bölgesine ek olarak Irâk'ı da İmâdeddin Zengî'ye ikta etti. İmâdeddin Zengî bu sene Kürtlere ait adına Mûchîr denilen Hasîne kalesini de fethetmiştir.

İMÂDEDDİN'İN HİLLE SAHİBİ DÜBEYS B. SADAKA EL'MEZYEDÎ'Yİ TUTUKLAMASI

Sultân Mahmûd 521.H(1127.M) yılında Horâsân hâkimi olan amcası Sultân Sencer b. Melikşâh'ın yanından Bağdâd'a geldi. Beraberinde Müsterşid Billâh ile aralarını düzeltmek için Dübeys b. Sadaka da vardı. Dübeys Sultân'dan geride kalmıştı. Akabinde o da Bağdâd'a vardı ve Sultân'ın evine misafir oldu. Sultân, Halife'nin rızasını almaya çalışsa da o, Dübeys'in bir yere vali tayin edilmesini kabul etmedi. Dübeys bu iş için Sultân'a yüz bin dinar vermeyi vaad etmişti.

Emir İmâdeddin Atabeg Zengî'ye, Sultân'ın Dübeys'i Musul'a vali olarak tayin etmek istediği haberi ulaştı. Daha önce de anlattığımız gibi hemen Sultân'ın hizmetinde bulunmak için geldi. İmâdeddin gizlice Sultân'ın yanına varana kadar

ondan haberdar olmamıştı. Önce de zikrettiğimiz gibi Sultân'a birçok değerli sözler söyledi. Sultân da ona hil'atler vererek tekrar beldesine gönderdi.

Sultân sonra Bağdâd'dan ayrıldı ve hastalandı. Sultân'ın hastalığı Dübey's'e ulaşınca, hırslandı ve birçok mal ve ordu topladı. Oradan Hille üzerine yürüdü. Orada Bağdâd şahnesi Bihrûz vardı. Dübey's gelince derhal oradan kaçtı. Akabinde Dübey's Hille'ye girdi ve şehri tahrip etti. Bunun üzerine Sultân Âksungur, yaptığı kötülöklere engel olması için el'Ahmedî'yi Dübey's'e karşı harekete geçirdi. Hal böyle olunca Dübey's af dilemek için Halife'ye elçi gönderip; "eğer beni bağışlarsan senden aldıklarımı fazlasıyla geri vereceğim" dedi. Bu iş için elçiler gidip, geldi. Bu arada Dübey's mal ve asker topladı. Böylece Dübey's'in yanında on bin atlı toplandı. Sonra Sultân Bağdâd'a gitti. Dübey's de ona birçok hediye sundu. Bunların arasında altın nallı üç yüz at, iki yüz bin dinar vardı. Dübey's bunları gönderip Sultân ve Halife'den merhamet diledi, fakat bu konudaki talebi kabul görmedi.

Sultân Bağdâd'a girince, Dübey's Basra'ya gitti ve orada çok miktarda mal aldı. Bunun üzerine Sultân onun peşinden on bin süvari gönderdi. Dübey's derhal Basra'dan ayrılıp, çöllerde çekildi. Oradan da Şâm'a yöneldi. Onun Sarhad kalesine gittiği de söylenmektedir. Çünkü o kalenin hâkimi bir cariyeye idi ve Dübey's'e bir mektup gönderip, oraya gelmesi konusunda teşvik etti. Dübey's'le beraber olan rehberler Dımaşk çevresinde yolu şaşırdılar. Bunun üzerine el'Guta'nın doğu tarafında oturan Kelpoğullarından olan insanların yanlarına vardılar. Fakat onlar Dübey's'i yakalayıp Dımaşk hâkimi Tâculmüluk Börû b. Tuğtekîn'e götürdüler, o da onu yanında hapsetti. Bu haber İmâdeddin Zengî'ye ulaşınca Tâculmüluk'a haber gönderip, oğlu Bahâüddin Sevinc ile yanındaki esirlere karşılık, Dübey's'i kedisine teslim etmesini istedi. Eğer Dübey's'i teslim etmeyi kabul etmezse, Dımaşk'ın üzerine yürüyeceğini ve oraya muhasara altına alacağını bildirdi. Tâculmüluk da onun bu isteğini kabul etti ve Dübey's'i ona gönderdi, İmâdeddin ise Bahâüddin Sevinc ve yanındaki esirleri ona yolladı. İmâdeddin Dübey's b. Sadaka'yı teslim alınca, Dübey's'in hiç düşünmediği kadar, ona güzel davrandı ve ona birçok mal ve silah verdi.

Halife Müsterşid Billâh Dübey's'in yakalandığını duyunca, Sedîduddevle b. Enbârî ile Ebubekir b. Bişr el'Cezerî'yi, Tâculmüluk'tan Dübey's'i istemek için elçi olarak gönderdi. Çünkü Dübey's ile Halife arasında düşmanlık vardı. Sedîdulmülk henüz yolda iken Dübey's'in İmâdeddin'e gönderildiğini işitti. Bunun üzerine

Dımaşk'a gitti ve geri dönmedi. Orada İmâdeddin hakkında ileri-geri konuştu, onu kötüyerek, küçümsedi. Hakkında konuşulanlar İmâdeddin'e ulaşınca derhal o elçilerin geçtiği yola adamlar yolladı ve döndüklerinde onları yakalamalarını söyledi. Bilahare iki elçi Bağdâd'dan dönünce, onu ve Ali b. Bişr'i tutukladılar ve İmâdeddin'e götürdüler. Bunun üzerine İmâdeddin İbni Bişr'i serbest bırakıp İbni Enbârî'yi hapse attı. Akabinde onu da serbest bıraktı.

Dübeys'in İmâdeddin'e götürülüşü 525.H (1131.M) senesinde idi. Sultân Mahmûd b. Muhammed de bu sene vefat etti.

Emir İmâdeddin Zengî Fırât'ı geçti ve şevval ayının başında Haleb şehrine ulaştı. Sonra oradan Hıms üzerine yürüdü. Orayı bir gün muhasara etti. Oradan da Şâm tarafına yöneldi. Önce de zikrettiğimiz gibi Dübeys'i teslim almış ve Sevinc'i serbest bırakmıştı. İmâdeddin Hıms bölgesinde Karyeteyn denilen yerde iken Şevval ayının bitimine dört gün kala Sultân'ın ölüm haberi kendisine ulaştı. İmâdeddin Dübeys ile beraber bu haberi işitti. Sultân Mahmûd'un iki oğlu İmâdeddin'in yanındaydı. Birisi Ebu Tâlib lakaplı Alparslan'dır ki, önce de zikrettiğimiz gibi Sultân, İmâdeddin'i onun Atabegi yapmıştı. Diğer oğlu da Dübeys'in yanındaydı.

İmâdeddin daha sonra Halife Müsterşid Billâh'a haber göndererek, Bağdâd'da Ebu Tâlib Alparslân b. Sultân Mahmûd adına hutbe okunmasını talep etti. Müsterşid Billâh ise onun çocuk olduğunu gerekçe göstererek kabul etmedi ve Sultân'ın Asbahân'daki oğlu Davûd'a saltanatı vaat ettiğini, çevre bölgelere onun için hutbe okunması için elçiler gönderdiğini, kendilerinin ise onların amcası olan Sultân Sencer b. Melikşâh'tan bu hususta bir haber beklediklerini söyledi.

HALİFE MÜSTERŞİDBİLLAH İLE İMÂDUDDİN ZENGÎ ARASINDA GERÇEKLEŞEN OLAY

Sultân Mahmûd ölünce, Asfahân, Cibâl ve Azerbeycân bölgelerinde oğlu Davûd için hutbe okundu. Sultân Davûd Hemedân'dan Remekân'a doğru hareket etti. Amcası Sultân Mes'ud b. Muhammed ise Cürcân'dan hareket edip Tebrîz'e vardı ve orayı istila etti. Bunun üzerine Davûd bu senenin yani 525.H

(1131.M) senesinin zilkade ayında oraya gitti ve Tebrîz'i muhasara etti. Davûd ile Sultân Mes'ud arasında 526.H (1132.M) senesinin muharrem ayındaki sulha kadar savaş meydana geldi. Sonra anlaşmaya vardılar. Davûd bir merhale kadar

geri çekildi. Sultân Mes'ud Tebriz'den çıktı ve etrafına asker topladı, oradan da Hemedân'a gitti.

Davûd'un elçileri Halife'den hutbeyi talep etmek için önce gitmişlerdi. Halife ise onlara; "hutbe konusunda kararın Sultân Sencer'e ait olduğunu ve kimi dilerse onun adına hutbe okunacağını" söyledi. Akabinde Halife, Sultân Sencer'e haber gönderip, hutbe konusunda hiçbirine izin vermemesini ve sadece kendi adına hutbe okunmasının gerektiğini söyledi. Sultân Mes'ud da İmâdeddin Zengî'ye haber göndererek ondan yardım talep etti. O da, ona yardım edeceğini vaat etti.

Sultân Selçukşâh, Atabek'i olan Fars ve Hûzistân şehirlerinin hâkimi Karacâsâkî ile beraber kalabalık bir orduyla Bağdâd'a gitti. Hükümet sarayına indi, Halife de ona ikramlarda bulundu ve ona bağlı kalacağına dair yemin ettirdi. Sonra oraya Sultân Mes'ud vardı ve kendi adına hutbe okunmasını istedi. Şayet reddedilecek olursa, boş durmayacaklarına dair tehditler savurdu. Fakat Halife onun talebini geri çevirdi. Bunun üzerine Sultân Mes'ud oradan ayrılarak Abbâsiyetü'l Hâlis'te konakladı.

Halife'nin veziri, Selçukşâh ve Karacâsâkî, Mes'ud ile savaşmayı kararlaştırdılar. İmâdeddin Zengî beraberinde Dübeyş b. Sadaka ile Bağdâd'a doğru yöneldi. Bu arada Sultân Sencer'in elçileri, Bağdâd'ın Şahneliğini İmâdeddin Zengî'ye Hille'yi ise Dübeyş'e ikta ettiğine dair Sultân'ın fermanını iletiler. İmâdeddin'in Ma'suk'a ulaştığı haberi Halife ve Karacâsâkî'ye ulaştı. Bunun üzerine Karacâ batı tarafına doğru geçti ve Melik Selçukşâh'a yaklaşıp, İmâdeddin ile savaşmak için kardeşi Sultân Mes'ud'a katıldı.

Halife ise bir gün ve bir gecede Ma'suk'a gitti. İmâdeddin Zengî ile savaşarak, onu hezimete uğrattı ve adamlarından birçoğunu esir aldı.

İmâdeddin Zengî daha sonra Tekrit'e doğru hareket etti. Oradan Dicle'yi geçti. O gün Tekrit'in dizdârı Selâhaddin Yusuf'un babası Necmeddin Eyyûb eş'Şâdî idi. İmâdeddin için geçitler yaptı. İmâdeddin Dicle'yi geçince takip edilmekten kurtuldu ve ülkesinin durumunu düzeltmek için harekete geçti. Necmeddin Eyyûb'un bu davranışı, öyle bir saadete sebep oldu ki, oğlunun cihan Meliki olması ile sonuçlandı. Öyle ise akıllı kimse hayırlı fiilin ve güzel davranışın neticesi nasıl oluyormuş, baksın!

Sultân Mes'ud ise Abbâsiye'den el'Melekiyye'ye yöneldi. Derken iki tarafın öncü birlikleri arasında çatışma meydana geldi. Ve iş, iki kardeş olan Mes'ud ile Selçuk'un, saltanatın Mes'ud'a ait olması üzerine anlaşmaya varmaları ile neticelendi. Sonunda Selçuk ve Halife, Mes'ud'a ahitte bulundular ve Irâk'ın Halife'nin olması üzerine ahitleşerek anlaşmaya vardılar.

Sultân Mes'ud Bağdâd'a döndü ve saltanat sarayına indi. Selçukşâh ise şahnelik konağına misafir oldu.

Bu olay 526.H (1132.M) yılının cemâdiyelûlâ ayında vuku buldu.

Sultân Sencer'e gelince; o, Horasân'dan ele geçirmek istediği Hemedân'a gitti. Yanında ise kardeşinin oğlu Sultân Tuğrul b. Muhammed vardı. Sultân Tuğrul amcasının yanından hiç ayrılmamıştı. İkisi beraber Rey'e, oradan da Hemedân'a vardı. Onların bu haberi Halife ve Sultân Mes'ud'a ulaşınca, hemen askerlerini hazırladılar ve Sultân Sencer ile savaşmak için harekete geçtiler. Onlarla beraber Karacâsâkî ve Selçukşâh da vardı. Sonra Halife, İmâdeddin Zengî'nin Bağdâd yolu üzere onlara ulaşmasından korkarak onlardan geri kaldı. Bu sebeple ona karşı müdafaa yapmak için hazırlık yaptı. Askerleri topladı, kalan askerler ise ilerledi. Onlarla Sultân Sencer arasındaki bu savaş Dînevz yakınlarındaki Gavlân bölgesinde gerçekleşti. Neticede Sultân Mes'ud ile kardeşi Selçukşâh bozguna uğradı. Karacâsâkî esir alındı ve Sultân Sencer onu hemen öldürdü. Kardeşinin oğlu Sultân Mes'ud'u yanına getirterek ikramlarda bulundu ve kendisine karşı savaştığı için, onu kınadı. Sonra onu Gence'ye geri gönderdi. Bu arada Sultân Sencer saltanat makamına kardeşinin oğlu Sultân Tuğrul b. Muhammed'i oturttu. Tüm şehirlerde onun adına hutbe okunmasını emretti. Bu olay 526.H (1132.M) yılında Receb ayının sekizinde vuku buldu.

Sultân Sencer daha sonra Nîsâbûr'a döndü. Sultân Sencer Emir İmâdeddin ve Dübeys'e haber yollayarak, Irâk'a doğru ilerlemelerini emretti. Bunun üzerine ikisi Bağdâd'a yöneldi. Onların bu ilerleyişi Halife Müsterşid'e ulaştı. Bunun üzerine onlara doğru hızlıca hareket ederek şehrin batı tarafına geçti. Oradan ilerleyerek Abbâsiyete'ye indi. İmâdeddin Zengî ise Düceyl'e bağlı el'Minâriyye'ye indi. Sonra iki ordu Akarakûf denilen bölgede karşılaştı. Büyük bir savaş meydana geldi. Emir İmâdeddin Halife'nin ordusunun sağ tarafına saldırı yaptı ki, orada Halife'nin kumandanı Cemâleddin İkbâl vardı. Fakat İmâdeddin hezimete uğradı ve geri

çekildi. Derken Halife'nin sol cenahında bulunan Hadım Nazar, İmâdeddin ile Dübeys'in sağ kanadına saldırdı, Halife de bizzat saldırıya geçti. Savaş iyice şiddetlendi. Neticede Dübeys hezimete uğradı, İmâdeddin de halkın yanından ayrıldığını görünce, geri çekildi. Çok sayıda asker öldürüldü. Birçoğu da esir alındı. Halife geceyi orada geçirdi. Sonra da Bağdâd'a döndü.

Emir Müeyyiduddevle Usâme b. Mürşid b. Alî b. Münkız telif ettiği bir kitabında Halife Müsterşid Billâh'ın yiğitlik ve cesaretini zikretmiş ve şöyle demiştir; "İmâm Müsterşid Billâh selefinden ilkin saltanatı ele geçirdiğinde yüce bir mevki, muhteşem bir siyaset ve büyük bir cesarete sahipti. Nitekim o ve İmâdeddin Zengî b. Âksungur Akarakûf bölgesinde savaşta karşı karşıya geldiklerinde, ben de o savaşta hazır bulundum. Müsterşid Billâh için siyah atlastan bir çadır kuruldu. Sonra o çadırın içine onun için bir taht konuldu. O da o tahta oturdu. Atlar savaş alanında saldırıya geçti ve neticede Atabek Zengî'nin askerleri hezimete uğradı. Bu savaş, 526.H(1132.M) yılında receb ayının yirmi yedinci günü olan pazartesi gününde vuku buldu. Müsterşid Billâh o savaşta Zengî'nin her şeyini ele geçirdi. Atabek Zengî mağlup bir şekilde Musul'a döndü. Müsterşid Billâh'ın bu atılganlık ve cesareti, İmâdeddin Zengî'nin askerlerinin dağılıp kaçmalarına sebep oldu.

Ben derim ki; Müttakî Billâh'ın zamanından beri halifeler, işlerinde büyük bir zayıflık içindeydi. Özellikle Müstekfî Billâh'ın döneminde melikler onların bölgelerini işgal ediyordu. Deylemli Büveyhoğulları Irâk ve ondan başka bölgeleri ele geçirmiş, halifeler de onların zapt ettikleri yerlerin altına girmişlerdi. Sonra Selçuklu Sultanları ortaya çıktı ve üstün gelerek hüküm sürdüler. Bu durum Müsterşid'in zamanına kadar böyle devam etti. Nitekim Selçuklu Sultânlarının arasında anlaşmazlığın meydana gelmesi, bu döneme denk gelmişti. Halife Müsterşid de bu anlaşmazlığı fırsat bilip, bundan en güzel şekilde istifade etti. Böylece heybeti büyüdü ve cesareti iyice arttı. Bu arada asker topladı ve savaşlara bizatihi katıldı. Sultân Mes'ud'un eline esir düşünceye kadar bu görevini yerine getirdi. İleride de zikredeceğimiz gibi kendi askeri karargâhı içinde öldürüldü."

Ondan sonra Bağdâd'da Müsterşid Billâh'ın oğlu Râşid'e beyat edildi. Sultân'ın Bağdâd'a ulaşması üzerine Râşid oradan kaçtı. Sultân, Bağdâd'ın tahtına Râşid'in amcası Müktefî'yi oturttu. Müktefî de Sultân Mes'ud ölünceye kadar oraya hükmetti. Bundan sonra ise Müktefî iyice güçlendi. Irâk'ı ele geçirdi. Bu sebeple Abbasi Devletinin görkemi yükselmeye başladı ve Abbasi Devletinin bu kuvveti

656.H (1258.M) senesine kadar mel'un Moğolların dönemine kadar devam etti. Müsterşid Billâh'ın kendi gücü ve kuvvetine işaret eden bir şiiri vardır. O şiir şöyledir;

“Ben savaşlarda kumral denilerek çağrılan kişiyim

Rakibi olmadan dünyaya kim hükmedebilir

Rûm topraklarına atım ulaşacak, kılıcım da kınından çıkacaktır

Çin'in en uzak bölgelerinde yiğitlerin kılıcı olarak.”

HısnKeyfâ'nın hâkimi İbrâhîm b. Sökmen b. Artuk İmâdeddin Zengî'nin Bağdâd'a yürüdüğünü duyunca, Halifeye yardım etmek için kalabalık bir ordu ile HısnKeyfâ'dan yola çıktı ve Nusaybîn'e saldırdı.

HALİFE MÜTERŞİDBİLLAH'IN MUSUL'U MUHASARA ETMESİ

İmam Müsterşid Billâh 527.H(1133.M) yılında ramazan'ın yirmisinde Musul şehrini muhasara etti. Bunun sebebi ise daha önce zikrettiğimiz gibi halife ile İmâdeddin arasındaki fitne idi. Bu sırada çok sayıda Selçuklu emiri

Müsterşid Billâh'ın dergâhına gidip, onun hizmetine girdiler. Halife onların kendisine katılmasıyla iyice güçlendi. Özellikle de Selçuklu Sultânları kendi aralarında çıkan ihtilaflarla meşgul iken Halife, Vaiz Şeyh Bahâeddin Ebu'l Fütûh el'İsferâyînî'yi, içinde çok sert ifadeler bulunan bir mektupla İmâdeddin'e gönderdi. Ebu'l Fütûh da Halife'nin kuvvet ve halifelik makamının şeref ve itibarına dayanarak bu mektuba bazı ilavelerde bulundu. Bunun üzerine İmâdeddin Ebu'l Fütûh'u tutukladı ve hakaret edip, hoş olmayan davranışlarda bulundu.

Elçisine yapılan bu muameleyi duyan Halife, şaban ayı içinde otuz bin savaşçı ile Bağdâd'dan ayrıldı. Halife Musul'a yaklaşınca, İmâdeddin bazı askerleri ile oradan ayrıldı. Bir kısım askerlerini de naibi, Musul kalesinin dizdarı ve devletinin hâkimi Nasîruddin Çakır ile beraber orada bıraktı. Halife Musul önlerine karargâh kurdu ve şehrin içindekileri sıkıştırdı. İmâdeddin ise Sincâr'a gitti. Her gece atına binip ordugâha gidiyor, askerlere giden erzaka engel oluyor, onlardan bir asker yakaladığı zaman ise onu fena şekilde cezalandırıyordu. Bunun üzerine askerler çok zor durumda kaldılar. Bu arada bir grup kireççi Musul'u onlara teslim etmek için gizlice anlaştılar. Lakin hemen açığa çıktılar ve yakalanıp idam edildiler. Musul yaklaşık üç ay muhasara edildi ama Halife bundan hiçbir netice elde edemedi ve bu

sebeple Bağdâd'a döndü. Denildiğine göre Halife'nin Bağdâd'a dönme sebebi, Sultân Mes'ud'un Bağdâd üzerine yürüdüğü haberinin kendisine ulaşmasıdır. Halife'nin geri dönme sebebi bu idi. Allah'ü Âlem.

DİMAŞK HÂKİMİ ŞEMSULMÜLÜK'UN HAMA'YI İSTİLA ETMESİ VE ORAYI İMÂDEDDİN'DEN ALMASI

Bu sene yani 527.H (1133.M) senesinde Dımaşk hâkimi Şemsulmülük İsmâîl b. Tâculmülük b. Börû Hamâ şehri üzerine yürüdü. Şemsulmülük'un babası Tâculmülük 526.H (1132.M) yılında ölmüştü. O da babasının tahtına oturup, işleri yürüttü.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi Hamâ şehri Şemsulmülük'un kardeşi Bahâeddin Sevinc'in elindeydi. İmâdeddin ise onu tevkif edip Hamâ'yı ondan almıştı. Bunun üzerine Şemsulmülük Hamâ'nın önlerine karargâh kurup orayı muhasara etti. Bu olay, bu sene ramazan ayının son on günü içinde vuku buldu. Hamâ'nın valisi Selâhaddin Muhammed b. Yâğısyânî'nin oğlu Sungur idi ve orası ona ikta edilmişti. Sungur haberi duyunca çok sayıda erzak depolamış ve asker toplamıştı. Bu sırada Şemsulmülük bayram günü Hamâ üzerine yürüdü, akabinde aynı gün geri döndü. Sonra tekrar tüm taraflardan şehre ilerledi ve orayı cebren ele geçirdi. Oranın halkına eman verdi ve kaleyi muhasara etti. Kale o zaman bu günkü kadar dayanıklı ve sağlam değildi. Nitekim ondan sonra el'Melik Muzaffer Takiyuddin Ömer b. Şâhinşâh b. Eyyûb orayı imar etmişti, lakin Hamâ'nın valisi kaleyi korumaktan aciz kaldı ve orayı Şemsulmülük'a teslim etti. Şemsulmülük ondan sonra Şeyzer kalesine üzerine yürüdü ve orayı muhasara ederek, Şeyzer şehrini yağmaladı. Bunun üzerine Şeyzer hâkimi İbni Münkız ona mal vererek, anlaştı. Buna binaen o da geri döndü.

528 YILINDA İMÂDEDDİN İLE HİSNKEYFÂ HÂKİMİ ARASINDA ÇIKAN SAVAŞ

Emir İmâdeddin Atabek Zengî ve Mardin hâkimi Emir Hüsâmeddin Temurtâş b. İlgâzî b. Artuk bir araya gelerek Âmid şehrine yöneldiler ve orayı muhasara ettiler. Bunun üzerine oranın hâkimi Sa'duddevle Ebu Mansûr İkleddî b. Fahruddevle İbrâhîm, Emir Rukneddin Dâvud b. Sökmen b. Artuk'a haber gönderdi ve ondan yardım istedi. Akabinde askerlerini topladı ve İmâdeddin ile Emir Hüsâmeddin'i Âmid'den uzaklaştırmak için harekete geçti. Âmid önlerinde karşılaşp savaşa tutuştular. Sonunda Rukneddin hezimete uğradı ve mağlup olarak geri döndü. Adamlarının büyük bir çoğunluğu öldürüldü. İmâdeddin Zengî ve Hüsâmeddin Temurtâş Âmid'i muhasara etmeye devam ettiler. Ağaçlarını kestiler ve şehre zarar verdiler. Sonra bir amaca ulaşmadan geri döndüler.

İMÂDEDDİN'İN SÛR KALESİNİ İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin daha sonra Diyârbekir'deki Sûr kalesine yöneldi. Derken orayı muhasara etti ve halkını sıkıştırdı. Sonra bu senenin receb ayında orayı ele geçirdi.

İMÂDEDDİN'İN HAMİDİYYE KÜRTLERİNİN KALELERİNİ İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin bu sene Akr, Şûş ve bunlardan başka kaleleri ele geçirdi. İmâdeddin daha sonra şehirleri ele geçirdiği için bu kalelerin hâkimi Emir İsâ el'Humeyd'i kalelerin hâkim olarak bırakmıştı. Akabinde Halife Müsterşid Billâh Musul önüne karargâh kurunca, İsâ onun yanına indi, hizmetine girdi ve Kürtleri onun emri altında topladı. Halife Musul'dan ayrılınca, İmâdeddin kalelerin muhasara edilmesini emretti. Bunun üzerine bu kaleler kuşatıldı ve bu sene içerisinde ele geçirildi.

İMÂDEDDİN'İN HAKKÂRİ KALELERİNİ İSTİLA ETMESİ

Bu kalelerin hâkimi Ebu'l Heycâ b. Abdullah idi. Eşeb, Cüdeyde, Nûşî ve Cebel kaleleri onun elindeydi. Ebu'l Heycâ İmadeddin'e bir elçi göndererek ona zarar vermeyeceğine dair yemin ettirdi ve ona birçok mal hediye etti. Bunun üzerine İmadeddin yola çıktı. Ebu'l Heycâ da Eşeb'den onunla beraber oğlu Ahmed'i kale dışına çıkardı (ki Ahmed, Emir Seyfeddin Ali b. Ahmed el'Maştûb'un babasıdır. İleride Selâhaddin'in haberlerini zikrederken, ondan da bahsedeceğiz inşaallah). Ebu'l Heycâ'nın bunu yapmasının sebebi, İmadeddin'in ona üstün gelme korkusundan dolayı idi. Bu yüzden ona Nûşî kalesini verdi ve Eşeb kalesine adına Bâv el'Ercî denilen birini vekil tayin etti.

Ebu'l Heycâ İmadeddin ile beraber Musul'a gelince orada vefat etti. Bunun üzerine İmadeddin Eşeb kalesini ele geçirmek için Nûşî'den hareket etti, fakat Bâv ona engel olmaya çalıştı ve kaleyi Ebu'l Heycâ'nın küçük oğlu Ali adına muhafaza etmek istedi. Bu sırada İmadeddin Eşeb kalesinin önüne geldi ve istila etti. Akabinde İmadeddin kaleden insinler diye onları kendi üzerine çekti, sonra kaleden uzaklaşsınlar diye önüne geleni bozguna uğrattı ve üzerlerine saldırdı. Bunun üzerine onları hezimete uğrattı ve kılıçtan geçirdi. Birçoğunu öldürdü ve esir aldı. Sonra da oradan ayrıldı.

İmadeddin'in bulunmadığı sıralarda naib Nasîruddin Çakır Cebel, Kuheyce, Nûşî ve el'Cellâb kalelerini ele geçirdi ve Hizbâniyye kalelerinin tümünü muhasara etti. Bunlar; Şa'bânî, Furh, Kevâşî, Za'ferânî ve diğer kalelerdir. Nasîruddin Çakır tümünü zapt etti. Böylece Cebel kalesinin durumu düzeldi ve halk Kürtlerden emin oldu. Çünkü ahali onlarla beraber büyük zarar görüyordu.

Hakkâri beldesinin geri kalan kalelerini ise İmadeddin öldürüldükten sonra İmâdiyye hâkimi olan Karâcâ fethetti. Bu Karâcâ, Emir Zeyneddin'in İmadeddin'den sonra Hakkâri beldesini kendisine ikta ettiği kimsedir. İmadeddin Eşeb'i fethettikten sonra İmâdiyye kalesini bina etmişti. Bu kaleye aynı zamanda el'Cellâb kalesi de denilir. Ancak İmadeddin'e nispetle İmâdiyye olarak isimlendirilmiştir.

İMÂDEDDİN'İN DİMAŞK'I MUHASARA ETMESİ

İmadeddin'in Dımaşk'ı muhasara etmesinin sebebi şudur; Dımaşk hâkimi Şemsulmüluk İsmâîl b. Börû b. Tuğtekîn'in halkına yaptığı zulüm, tamahkârlık ve çirkin davranışları artık son haddine varmıştı. Bunun üzerine halk, adamları ve aile

efradı ondan nefret etti. Diğer bazı adamları da onun bu kötü davranışlarının farkına varınca, onlardan korktu ve Emir İmâdeddin'e haber gönderip, süratle gelmeye teşvik ederek, ona Dımaşk'ı teslim etmek istediğini söyledi. Akabinde şehrin erzak ve mallarını Sarhad'a nakletti. Bu arada ardı ardına elçiler göndererek İmâdeddin'i Dımaşk'a gelmeye teşvik ederek şöyle diyordu; "eğer geç kalırsan, şehri Haçlılara teslim ederim."

Bu arada adamları onun bu yaptıklarını öğrendi ve Şemsulmülük'un annesi ile onun katli üzerinde anlaşmaya vardılar. Annesi de derhal onu öldürttü. Onun öldürülme sebebine dair başka bir neden de zikredilir ki, Şemsulmülük'u konu alan haberlerde bu husus zikredilmiştir. Annesi onu öldürtünce, onun yerine kardeşi Şihâbeddin Mahmûd b. Börû'yü göreve tayin etti ve insanlar da onunla ittifak ederek, biat etti.

Bu arada İmâdeddin Zengî Dımaşk'a ulaştı ve 529.H (1135.M) yılının cemâdiyelûlâ ayında orayı kuşattı. İmâdeddin Fırât'ı geçince teslim şartlarını tespit etmek üzere elçiler gönderdi. Fakat elçiler oraya varınca, iş işten geçmişti. Bunun üzerine İmâdeddin Dımaşk üzerine yürüdü ve orayı muhasara etti. İmâdeddin ilkin şehrin kuzey tarafına karargâh kurdu, daha sonra muhasara meydanına intikal etti, buradan saldırıya geçerek savaşa girişti. Fakat Dımaşk'lıların kendisiyle savaşmak için büyük bir kuvvet ve cesarete sahip olduklarını gördü. Özellikle Tuğtekîn'in memlûkü Muînuddin Üner bu savaşta büyük bir sorumluluk üstlenerek şehri muhafaza etmede görülmemiş bir direniş gösterdi.

İmâdeddin şehri muhasara ederken Halife Müsterşid Billah'ın elçisi Ebu Bekr b. Bişr el'Cezerî ona teveccüh etmek ve Sultân Mes'ud'a karşı onu desteklemek için yanına geldi. Dımaşk hâkimi ile aralarında anlaşma sağlanmasını ve oradan ayrılmasını emretti. Bunun üzerine onlar da anlaştılar. Dımaşk'ta Melik Alparslân b. Sultân Mahmûd adına hutbe verildi. İmâdeddin'in sahip olduğu tüm beldelerde hutbeler onun adına idi.

MÜSTERŞİD'İN ÖLDÜRÜLMESİ VE RÂŞİD BİLLAH'IN HİLÂFETİ

İnşâ kâtibi Emir Müeyyiduddin Sedîduddevle Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulkerim b. el'Enbârî anlattı ve şöyle dedi; "Sultân Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh ile Halife Müsterşid Billâh arasında bir anlaşmazlık vuku buldu. Halife iki

sefer onunla savaşmak için çıktı fakat mağlup olmuştu. Sultân Mahmûd ölünce, kardeşi Sultân Mes'ud b. Muhammed tahta geçti. Onun Irâk'taki naipliği uzun sürmüştü. Halife de Irâk'ın ona ikta edilmesine karşı çıkmıştı. Bunun üzerine aralarında düşmanlık oluştu. Bu nedenle Halife Müsterşid Billâh hazırlandı, onun üzerine yürümeye karar verdi ve bu hususta çok ciddi idi. Bunun üzerine Vezir Şerefeddin Ali b. Tarrad ez'Zeynebî ve hazinedar Kemâleddin onun yanına girdi, ben de onlarla beraberdim. Müsterşid, Sultân'ın naibini şehirden kovdu ve mezalim kurumunda davaları hazinedar Kemâleddin tertip etti. Vezir Şerefeddin Halife'ye; Efendim! Bu kölenin kalbinde taşıdığı bir şey var, onun konuşmasına müsaade eder misiniz? dedi. Halife de ona, konuş, dedi. Bunun üzerine o da; nereye gidiyor, kiminle zıtlıyor ve kime iltica ediyoruz. Makamımız Bağdâd'dır ve bize birçok imkân sunuyor. Kimsenin bize karşı bir kastı yok. Irâk ve içindekiler bizim için yeterlidir. Nitekim Hüseyin b. Ali Irâk'a gitmek için yurdundan çıkınca başına birçok olaylar geldi. Eğer Mekke'de kalmış olsaydı, insanlardan herhangi biri ona karşı çıkar mıydı? dedi.

Bunun üzerine Halife bana; ey kâtip! Bu konuda sen ne dersin? Ben de; Efendim! Şerefeddin'in söyledikleri doğrudur, görüşü isabetlidir. Şu an bize doğru saldırı için ilerleyen kimse yok. Irâk'ın bizim olması yeterlidir, dedim.

Halife bu defa hazinedara; ey vekil, bu konuda sen ne dersin, dedi. O da; Efendimizin görüşü ne ise benim de görüşüm odur, dedi.

Bunun üzerine Halife, şair Mütenebbî'nin şu şiirini okudu;

“Ölümden kaçış olmadığında, korkakça ölmek acizliktir.”

Daha sonra Halife hazırlandı, birliklerini topladı. Türklerden çok sayıda emir onun hizmetine girdi. O da, onlara çok sayıda mal verdi. Sonra yola çıktı, biz de onunla beraber çıktık. Hemedân'a yaklaştığımız vakit, Hemedân'a nispetle Behistûn dağına daha yakın olan Vâdî Merk/Dâyı Merc denilen yerde Halife Müsterşid Billâh ile Sultân Mes'ud b. Muhammed arasında savaş vuku buldu. Bu sırada askerler sıra sıra dizilince Türklerin hepsi ordugâhımızdan kaçtılar ve Sultân'ın tarafına yöneldiler. Sonra savaş başladı, Halife ve onun yanında kalanlar hezimete uğradı. Askerleri kaçışmaya başladı, Halife ve mevki makam sahipleri tutuklandı. Vezir, hazinedar, ben ve önde gelen birçok kimse Kazvîn'e yakın olan Sercihân kalesine götürüldük. Halife ise Merağa'ya ulaşınca kadar Sultân ile beraber Azerbeycân

beldesine gitti. Orada mülhid Batınîlerden üç kişi çadırda olduğu esnada Halife'ye saldırdı ve öldürdüler. Halife ile beraber Ebu Abdullah b. Sükeyne'yi (Halife onunla beraber namaz kılarken) öldürdüler. Bugün 529.H (1135.M) senesinin zilkade ayının yirmi altıncı günü olan perşembe idi.”

Derim ki; Halife'nin öldürüldüğü gün amcası Horâsân hâkimi Sultân Sencerşâh b. Melikşâh, Sultân Mes'ud'a bir elçi ile mektup ulaştırmış, mektubun zahiri Halife'ye saygıda kusur etmemesini ve onu sahip olduğu topraklara geri götürmesini; mektubun batını ise onu yok ederek, ondan kurtulmasını içeriyordu. Mülhid Batınîler de mektubu getiren elçi ile birlikteydi. Halife öldürüldüğü vakit, Sultân Mes'ud'u büyük bir üzüntü ve tarifsiz bir hüznü kapladı. Akabinde Halife'yi Merâğa da defnetti.

Halife'nin ölümü ile ilgili haber Irâk'a ulaştı. Bunun üzerine insanlar büyük bir hüznü boğuldu. Akabinde Bağdâd'da hilafet makamı için Halife'nin oğlu Râşid Billah'a biat edildi. Onun hilafet makamı ise Bağdâd oldu. Bu arada Sultân oradan hareket etti ve Hille hâkimi Dübeys b. Mezyed'in boynunu vurdu.

Müeyyiduddîn Sedîduddevle b. el'Enbârî dedi ki; Halife Müsterşid Billâh öldürölünce, Sultân Mes'ud bizi yanına çağırtdı. Halife'nin önde gelen adamları Sercihân kalesinde ölmüş ve oraya defnedilmişti. Sultân Mes'ud'un yanına varınca, bize; Hilafet hususunda takdir ve görüşünüz nedir, kimi o makama uygun göröyörsünüz? dedi. Yanımdakiler de; Efendim! Hilafet veliaht'ın, yani Râşid Billah'ın hakkıdır. İnsanlar Bağdâd'da ona biat ettiler. O da hilafet makamına oturup yerleşti. Babası öldürölmezden evvel ona ahd-i vilayette biat edilmişti. Şuan ise hilafet için ona tekrar biat ediliyor. Bunun üzerine Sultân; bunun yolu nedir, ben onun hilafetini tasdik etmiyorum. Çünkü o da babası Müsterşid gibi ayaklanma başlatmayı planlıyor. Babası bu görevi üstlendiğinden beri bize karşı saldırıyı hiçbir zaman terk etmedi. Bundan önce kardeşim Mahmûd'a iki defa, bana da bir defa başkaldırdı. Bu da sonuncusu idi. Sonunda ona olanlar oldu. Bizim de üzerimizde sonsuza dek işlenmiş büyük bir çirkinlik ve bir utanç vesilesi kaldı. Çünkü bizim için, Halife'yi öldürdüler deniliyor. Hilafetin bu eve dönüşünün yegâne sebebi onlardır. Ben sadece din işleri dışında başka şeylere burnunu sokmayacak, asker edinmeyecek, ordu toplamayacak, bana ve ehli beytime karşı ayaklanmayacak birinin halife olmasını istiyorum. Hilafet sarayında bir topluluk var ve bu topluluk içindeki akıl, fikir ve tedbir sahibi kimseler içlerindeki bir şeyhten destek alıyorlar. O şeyhin

bize itaatini arz etmesi ve bulunduğu yerden dışarı çıkmaması gerekir. Aynı şekilde onların da Hârûn b. el'Muktedî Bi-emrillah'ın yolundan şaşmamaları gerekir, zira o büyük bir şeyh olup, fitneye sebep olmaz dedi ve o kimseyle amcam Sencer'i işaret etmişti, dedi”

Hilafet sarayında bu zamanda Muktedî Bi-emrillah'ın yedi evladı vardı. Onlar, Müsterşid Billâh b. Müstazhir Billâh b. Muktedî Bi-emrillah'ın amcalarıdır. Ve o yedi evlattan 550.H (1155.M) küsur senesine kadar hayatta kalan bir o kaldı. Müsterşid Billâh kardeşi Müstazhir Billâh'ın ise sarayda yedi evladı vardı. Onlar; Ebu Tâlib, Ebu Nasr, Ebu'l Kasım, Ebu Ali, İsmâîl ve Yahyâ'dır. Onların ise birçok evladı vardır. Müsterşid de çok sayıda evlada sahipti. Râşid Billâh onlardan biridir. Râşid ise yirmi küsur evlada sahipti. Onların en büyüklerine annesi hamile kaldığında, Râşid henüz dokuz yaşındaydı. Bu, şaşkınlık veren şeylerden biridir. Zira bu, hilafet sarayına girip çıkan bir kimse tarafından nakledilmiştir. Bu kimse onların bazı sırlarına muttali olmuştur. Keza yine ondan nakledilir ki, Halife Müsterşid oğlu Râşid dokuz yaşından küçükken ona birçok cariye vermiş ve cariyelere onunla oynamalarını ve kendilerine yaklaşması için kolaylık sağlamalarını emretmişti. Onların arasında Habeşli sarışın bir cariye vardı, Râşid'den hamile kalmıştı. Hamile olduğu ortaya çıkınca, bu haber Müsterşid'e ulaştı, o ise bunu inkâr etti ve bilahare onu yanına getirterek, tehdit etti. Bunun üzerine cariye; “Allah'a yemin olsun ki, ondan başkası bana yaklaşmadı ve o zaten ergenlik çağına girdi” dedi. Bunun üzerine Müsterşid, diğer cariyelere de aynı şeyi sordu. Onlar da bu cariyenin sözlerine benzer şeyler söylediler. Bunun üzerine Müsterşid, cariyelere (ferçlerinde) pamuk taşımalarını emretti. Akabinde Râşid o cariye ile birlikte oldu, cariye ilişkiden sonra pamuğu çıkardı, üzerinde meni vardı. Diğer cariyeler de aynısını yaptılar; onlar da ilişkiden sonra pamuğu çıkardılar ve üzerinde meni vardı. Müsterşid bu duruma sevindi. O cariye Râşid'den bir çocuk doğurdu ve adını Müsterşid koydu. Müsterşid ise buna çok sevindi.

Hicâz'dan başka yerde buna benzer haberler işitilmemiştir. Zira Mekke kadınlarının dokuz yaşında hayız oldukları ve yine dokuz yaşında buluğa girdikleri rivayet edilir. Keza Amr b. Âs'ın, oğlu Abdullah'tan sadece 12 yaş büyük olduğu da nakledilir.

İbnu'l Enbârî dedi ki; “Sultân Mes'ud, kimin hilafet makamına geçeceği konusunu istişare etmek için amcası Sultân Sencer'e haber gönderdi. Amcası da ona

haber göndererek; ancak vezir, hazinedar ve İbnu'l Enbârî'nin güvence verdiği kimseyi hilafet makamına tayin etmesini söyledi.” Bunun üzerine Sultân, Hemedân'a ulaşınca bizi topladı ve bize hilafet için Hârûn b. el'Muktedî'yi tavsiye etti. Biz de, bunun amcası Sencer'in emri olduğunu anladık. Bunun üzerine vezir; bu hilafet işi bize bağlı olup, bizi ilgilendiriyorsa, o halde biz dilediğimizi o makama tayin ederiz. İstedüğimiz kişi ise sarayda bir benzeri olmayan Zâhiduddin'dir, dedi. Sultân; “o kimdir” dedi. Vezir de onun; Emir Ebu Abdullah Muhammed b. el'Müstazhir Billâh olduğunu söyledi. Sultân; “onun yapacaklarına dair güvence veriyor musun, dedi, vezir de evet dedi. Emir Ebu Abdullah, vezirin kızının kocası idi. Bu kız Müstazhir Billah'ın hilafeti döneminde bir gün saraya girdi, Emir Ebu Abdullah da onu gördü ve evlenmek için onu babasından istedi. O da kızını onunla evlendirdi. Gerdeğe girdikten sonra, kızı onun yanında kaldı, fakat daha sonra öldü. Bunun üzerine Sultân; dilediğiniz olsun, dedi. Onlar da ortaya çıkmasın diye bu konuşulanları gizlediler. Zira Râşid Billâh amcası Emir Ebu Abdullah'ı öldürürdü. Ondan sonra Sultân ve o topluluk Bağdâd tarafına doğru hareket etti.

Râşid'e gelince, babası Müsterşid Billâh öldürüldükten sonra, Bağdâd'da hilafet için ona beyat edilince, Emir İmâdeddin Zengî b. Âksungur'a haber gönderip, yardım etmesi için yanına çağırdı, saltanat ve tahtın Atabek'in yanında olan Melik Alparslan b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh'ın olacağına, saltanat ve hilafetin atabekliğinin onun hükmü altında kalacağına dair güvence verdi. Mektup bu şekli ile İmâdeddin Zengî'ye ulaştırıldığında, o, Dimaşk'ın önlerinde orayı muhasara ediyordu. Dimaşk'ın hâkimi Şihâbeddin Mahmûd b. Börû idi. Bu haber üzerine İmâdeddin Zengî onunla anlaştı ve oradan ayrıldı. Daha sonra Hamâ'ya gitti. Orası ise Dimaşk hâkiminin naibi Şemsulhavyâs Elyetâş'ın elindeydi. Şemsulhavyâs Dimaşk hâkiminin emri altından çıktı ve İmâdeddin'e sığındı. Bunun üzerine İmâdeddin onu tevkif etti ve Hamâ'yı ondan aldı. Sonra orayı hâkimi Selâhaddin Yâğîsyânî'ye teslim etti. O da Hamâ'ya oğlu Şihâbeddin Ahmed'i vekil olarak tayin etti.

İmâdeddin Zengî daha sonra Râşid Billah'a yardım etmek için Bağdâd'a doğru hareket etti. Bu arada çevre bölgelerden çok sayıda Melik, Sultân Mes'ud'a karşı savaşmak ve Râşid'e yardım etmek için müttefik olarak Bağdâd'a geldi. Bunlar; Azerbaycân hâkimi Sultân Davûd b. Mahmûd b. Melikşâh, Kazvîn hâkimi Barankuş, İsfahân hâkimi Alpkuş el'Kebir, Hille hâkimi ve Sultân'ın daha önce

babası Dübeys'i öldürdüğü Hille hâkimi Sadaka b. Dübeys idi. Sadaka b. Dübeys'in yanında işlerini çekip çeviren ve çocuk olduğu için eksikliklerini gideren Anter b. Ebu'l Asker de vardı. Aynı şekilde İbnu'l Ahmedilî de gelenler arasındaydı. Ayrıca bunlara Bağdâd askerlerinden öncü birlikteler de eklendi. Bunlar ise Kic-aba, Toruntây ve diğerleriydi. Onlar, Bağdâd karışmaya başlayınca mallarını hilafet sarayına naklettiler.

Halife, kendisinden sonra hutbe'nin Melik Davûd için okunmasını emretti. Halife, Sultân Davûd ve İmâdeddin Zengî bu hususta ittifak ettiler. Bu sırada Halife Râşid İmâdeddin'e üç bin dinar gönderdi, akabinde de Sultân Mes'ud'un kardeşi Selcûkşâh b. Muhammed Vasıt'a geldi ve Mes'ud'un emiri Bey-Aba'yı tevkif etti, malını yağmaladı. Bunun üzerine İmâdeddin Zengî onun üzerine yürüdü ve onu Vasıt'tan püskürttü. Bilahare ikisi anlaşmaya vardı, İmâdeddin de Bağdâd'a gitti.

SULTÂN MAHMÛD B. MES'UD B. MUHAMMED'İN BAĞDÂD'A GELİŞİ, RÂŞİD BİLLÂH VE İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN MUSUL'A KAÇIŞI

Emir İmâdeddin Zengî daha sonra Horasân'a geçti ve tüm askerlerini Sultân Mes'ud'a karşı kışkırttı. Bu sırada Sultân Davûd da Horasân istikametine doğru harekete geçti, fakat daha sonra onun Merâğa yönüne doğru gittiği ortaya çıktı. Akabinde İmâdeddin Bağdâd'a döndü. 530.M (1136.M) yılının ramazan ayının başında Râşid Billâh da Bağdâd'ın dışında belirdi, üç gün Horasân'a doğru yol aldıktan sonra geri döndü, Sultân camisinin yanına karargâh kurdu, sonra da Bağdâd'a girdi. Bilahare asker ve sair emirleri ile haberleşti ve onlara geri dönmelerini emretti. Bu sebeple onlar da geri döndüler ve çadırlarına yerleştiler. Hepsi de Sultân Mes'ud'a karşı savaşma konusunda ittifak ettiler.

Sonra Sultân Mes'ud çok sayıda askerle beraber Bağdâd'a geldi ve sultânlık sarayına indi. Bu arada Bağdâd'lı bazı askerler Sultân'ın askerlerini gözetlemeye başladılar, onlar da peşlerine düştüler. Sultân sonra Bağdâd'a indi, orayı elli küsür gün muhasara etti, fakat başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine geri dönmek niyetiyle Nehrevân'a gitti. Bu arada Vâsıt hâkimi Toruntây ona ulaştı, beraberinde ise çok sayıda gemi vardı. O da onlarla geri döndü ve Dicle'nin batı yakasına geçti. Fakat Bağdâd'da bulunan askerler arasında ihtilaf çıktı, bu nedenle Sultân Davûd da şehrine döndü.

Halife Râşid Billâh Sultân Mes'ud'un kuvvetini idrak edip, hilafet makamına kendisinden başkasının tayin edilmesinin kaçınılmaz olduğunu anlayınca, sarayda bulunan ehli beytinden olan emirleri toplayıp Serdâb'da bir araya getirdi ve onlara anlaşma teklif etti. Öte taraftan Hâcib-i Bâb (kapıcı) olarak bilinen Ebu'l Kâsım Ali şunu nakletti; Râşid onları Serdâb'da topladığında beni çağırdı ve elinde bulunan bir kılıcı işaret ederek; "Ey Ali! Bu kılıcı tut" dedi ve kendisi de eline başka bir kılıç aldı. Akabinde bana; "kılıcımın, senin kılıcını geçmesinden sakın, zira ben şu an Serdâb'da olan kim varsa hepsini çıkarmayı ve öldürmeyi istiyorum ki, hilafet makamına uygun olan kimse kalmassın. Belki de onlar Serdâb'a girer ve benden başkasını tayin ederler" dedi. Sonra da Serdâb'ın fethedilmesini emretti. Tam o sırada İmâdeddin Atabek Zengî'nin kaçtığı, Harîm-i Tâhir'i yağmaladığı ve Musul'a yöneldiği haberi geldi. Bunun üzerine Râşid elindeki kılıcı yere attı, hilafet sarayına girdi. Beraberinde saraydan kıymeti takdir edilemeyen mücevherler çıkarttı, bir o kadarını da bana verdi. Kâdu'l Kudât ez'Zeynebî, vezir olarak atadığı Celâleddin Ebu Rızâ b. Sadaka'yı da onunla beraber yola çıkıttı. Ben de Râşid ile beraber çıktım ve Musul yolu üzerinde İmâdeddin Zengî'ye katıldık. Râşid yanında İmâdeddin Zengî ile beraber Musul'a doğru hareket etti.

HİLAFET İÇİN MUKTEFÎ LİEMRİLLAH B. MÜSTAZHİR BİLLAH'A BİAT EDİLMESİ

İnşâ kâtibi Müeyyiduddin b. el'Enbârî dedi ki; 530.H(1136.M) yılının, zilkade ayının on yedinci günü olan pazar günü olunca, vezir Şerefeddin Ali b. Tarrâd ez'Zeynebî Sultânlık sarayına gitti, biz de onunla beraberdik. Sultân kefalet sebebiyle vezirin ve bizim el yazılarımızı aldı. Sonra biz ikametgâhlarımıza gittik, pazartesi günü sabahladıktan sonra Emir Ebu Abdullah Muhammed b. Müstazhir Billah'ın yanın vardık. Vezir ve biz onunla konuştuk, hilafet vazifesinde istikamet sahibi olmasını, Sultân'a itaati şart koştuk. Ayrıca bu hususta bize teklif ettiği her şeyi Sultân'a garanti ettiğimizi ona bildirdik. Bunun üzerine Ebu Abdullah söylediklerimizi kabul etti, biz de onun yanından ayrılarak Sultân'ın yanına gittik, aramızda cereyan eden konuşmaları ona anlattık. O da bizim şartlarımızı kabul etti ve şöyle dedi; "eğer dediğiniz gibiyse, ona biat edin." Buna binaen sabah olunca hilafet sarayına çıktık, orada eğlence için kullanılan aletleri ve saraya uygun olmayan bazı eşyaları dışarı çıkarttık. Saray ehlinden birçok kimse Râşid'in şarap içtiğine şahit oldu. Bunun üzerine âlimler, onun hilafet makamından azledilmesine dair fetva

verdi, kadılar da bu fetvalar yönünde hüküm verdi. Böylece onu hilafet makamından azlettiler.

Bilahare ben Emir Abdullah Muhammed'in yanına girdim. Ben, vezir ve haznedar oradaydık, onunla konuştuk ve onun kendisiyle isimleneceği bir lakap teklif ettim. Bunlardan içerisinde "el'Muktefî Biemrillah, el'Mustedî Binûrillah ve el'Mustecîru Billâh" da vardı. Bunun üzerine Halife; dilediğiniz gibi olsun, dedi ve akabinde bana; senin düşüncen nedir? dedi. Ben de; el'Muktefî Liemrillah lakabı daha uygundur, dedim. Buna binaen Halife; Mübarek olsun, dedi ve elini uzattı. Vezir Halife'nin elini tuttu ve öptü, akabinde; "Allah'ın kitabı, Peygamberin sünnet ve içtihadı üzere mü'minlerin emiri, önderimiz, efendimiz İmam Muktefî Limerillah'a beyat ettim" dedi. Haznedar da Halife'nin elini tuttu ve öptü ve aynı şekilde beyat etti. Daha sonra ben elini tuttum ve öptükten sonra; mü'minlerin emiri, önderimiz, efendimiz İmam Muktefî Limerillah'a; babasına, kardeşine, kardeşinin oğluna ve veliahtına beyat ettiğim hususlar üzere biat ettim –İmam Müstazhir Billah'a da beyat etmiştim, zira 492 yılında dar-ı vekâlette onun hizmetinde bulunmuş ve 507 yılına kadar hizmetinde kalmıştım. Sonra Müsterşid'e, onun ardından da veliaht olması sebebiyle Râşid'e beyat etmiştim-. Sonra onun yanından kalktım, saray emirleri içeri girdiler ve ona beyat ettiler. Akabinde âlimler, kadılar, fakihler ve insanların önde gelenleri hepsi ona beyat ettiler. Daha sonra Halife'nin yanına Sultân Mes'ud geldi. Muktefî Limerillah Sultân'a, içerisinde nasihat ve Halife'ye itaat konusunda bilmesi gereken hususları içeren bir konuşma yaptı. Devamında ona tebasına karşı hoşgörülü olmasını ve onlara iyilikte bulunmasını emretti, onlara yapılacak zulmün akıbetinden dolayı onu korkuttu. Bunun üzerine Sultân da ona beyat etti, Halife'nin elini öptü, akabinde hükümet sarayına döndü.

Râşid Billâh'a gelince, Musul'da İmâdeddin Atabek Zengî ile beraber kaldı. Musul ve İmâdeddin'in hâkimi olduğu şehirlerde hutbe Râşid Billâh adına okutuldu. Sonra İmâdeddin Zengî Bağdâd'a, Kâdı Kemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Şehrizûrî'yi, yanında Râşid Billah'ın elçisi olduğu halde Bağdâd'a haberci gönderdi. Râşid'in elçisine gelince, onun getirdiği haber dinlenmedi. Kemâleddin ise divana çıkarıldı ve mesajı dinlenildi. Kemâleddin'den, kendisinin şöyle dediği aktarılır; divana çıktığımda bana; "Mü'minlerin Emirine beyat edecek misin" denildi. Ben de; Emiru'l Mü'minin Bağdâd'da bizim yanımızdadır. Halk öteden beri ona karşı beyat sorumluluğunu boynunda taşımaktadır, dedim. Söz uzadı, ben de evime döndüm.

Gece olunca da yaşlı bir kadın gizlice bana geldi, benimle görüştü ve Muktefi Liemrillah'ın haberini ilettili. Mektubun içeriğinde Muktefi, söylediğim sözlerden ve halifelik makamından ayrılmasını istediğim için bana sitem ediyordu. Buna binaen ben de; yarın öyle bir hizmette bulunacağım ki, etkisi hemen gözükecektir, dedim. Sabah olunca divana çağırıldım ve bana yine beyat etmemi söylediler. Bunun üzerine ben de; ben bir fakih ve kadıyım, benim nezdimde önceki Halife'nin azledildiği sabit olmadan, buna beyat etmem caiz olmaz, dedim. Onlar da hemen şahitleri çağırıldılar, benim yanımda divanda Râşid'in azledilmesini gerektiren meselelere şahitlik ettiler. Bunun üzerine ben de; bu sabit olmuştur, artık bu mesele üzerinde kalam edilmez, lakin bizim de bu hususta mutlaka bir payımız olmalıdır. Zira Emiru'l mü'minin Allah'ın yeryüzündeki halifesi oldu, Sultân da kendisine saldıranlara karşı rahata erdi, iyi ama biz ne alıp döneceğiz, dedim. Bu mesele Halife'ye arzedildi ve bunun üzerine o, Sarîfîn, Derb-i Hârûn ve Hazmâ Mâlikâ'nın (buralar, Halife'nin arazi-i hassasından idi) İmâdeddin Zengî'ye ikta edilmesini ve buna ilaveten İmâdeddin'in lakaplarının arttırılmasını da emretti ve; bu hiçbir bölge emirine uygulanmayan bir prensiptir, hiçbir emirin Halife'nin özel mülkiyetinde payı olmasına müsaade edilmemiştir, dedi. Bunun üzerine ben de beyat ettim ve ihtiyaçları karşılanmış ve istekleri yerine getirilmiş bir halde geri döndüm, üstelik elime çok sayıda para ve hediye geçti.” Kâdı Kemâleddin'in Halife Muktefi Liemrillah'a beyatı 531.H (1137.M) senesinde oldu.

Kemâleddin Şehrizûrî Musul'a dönerken Râşid'in halifelikten azledildiğine dair mazbata da onunla beraber gönderildi. Bunun üzerine Musul'da İmâdeddin Zengî'nin yanında bulunan Kâdı'l Kudât ez'Zeynebî Râşid'in azledilmesine hükmetti. Musul ve İmâdeddin'in hâkim olduğu sair beldelerde Muktefi adına hutbe okutuldu. Sonra Râşid Musul'dan ayrıldı ve Rey tarafına gitti, sonra da Hemedân tarafına yöneldi. Daha sonra onun neredeyse yok olacağı bir hastalığa yakalandığı haberleri duyuldu, akabinde de 532 yılında, ramazan ayının altıncı gününde Salı günü Batınîlerden bir grup ona saldırıp, öldürdüler. Bilahare Şehristân camiinde defnedildi.

İmâdeddin Zengî 531.H (1137.M) senesinde Dakûkâ'yı istila etti ve Dakûkâ kalesini çok şiddetli bir çarpışmadan sonra ele geçirdi.

İMÂDEDDİN'İN HİMS ŞEHRİNİ İSTİLA ETMESİ

Daha önce Hıms şehrinin Samsâmuddin Hatırhân b. Karacâ'nın elinde olduğunu ve İmâdeddin'in 524.H (1130.M) yılında onu tutukladığını ve Haleb kalesine hapsedtiğini zikretmiştik. Sonra onu Musul'a nakledip, orada hapsedti. 529.H(1135.M) senesinde ise hapiste iken öldürüldü. Samsâmuddin sonra da Hıms şehrine oğlu Aynuddevle İlhan b. Hatırhân vali olarak tayin edildi. Onun işlerini ise babasının memlûku Asbâslâr Hamurtâş çekip çevirdi.

526.H (1132.M) yılında Aynuddevle'nin ve babasının memlûku olan Bozkuş, onun üzerine atılarak öldürdü. O sırada kalede Hatırhân'ın hizmetçisinin zevcesi ve onunla beraber Hatırhân'ın oğlu da bulunuyordu, o da hemen Bozkuş'u öldürdü ve kalenin başına Kureyş b. Hatırhân'ı yerleştirdi. Onun işlerini yine Asbâslâr Hamurtâş çekip çevirdi. Hamurtâş daha sonra Hıms'ı Dımaşk'ın hâkimi Şemsulmüluk İsmâîl b. Börû'ye teslim etti, Hıms'ın yerine de ondan talep ettiği şeyleri aldı. Şemsulmüluk öldürülünce, Hıms'a onun kardeşi Şihâbeddin Mahmûd b. Börû vali olarak atandı, o da Hıms'ı dedesi Tuğtekîn'in memlûku Emir Muînuddin Üner'e teslim etti. 531.H(1136.M) yılına girildiği vakit, Emir İmâdeddin Musul'dan Hıms'a yürüdü ve orayı muhasara etti. İmâdeddin Hıms'a ulaşmadan önce hacibi, emirlerinin önde gelenlerinden olan Hamâ hâkimi, emir

Selâhaddin Muhammed b. Eyyûb el'Yâğîsyânî Hıms önlerine karargâh kurmuştu. el'Yâğîsyânî hile yapmada ve tuzak kurmada hünerliydi. İmâdeddin onu, Hıms şehrinin sahibi ile bir araya gelmesi ve şehri ona teslim etmesi için göndermişti. el'Yâğîsyânî oraya ulaştığında, Hıms şehrinin başında Dımaşk emirlerinin en büyüklerinden ve Hıms'ın kendisine ikta edildiği Emir Muînuddin Üner vardı. El'Yâğîsyânî'nin Üner'e kurduğu tuzaklar başarıya ulaşmadı, akabinde İmâdeddin oraya ulaştı ve Hıms'ı kuşattı. İmâdeddin, Muînuddin'e şehri teslim etmesi için birkaç kez ısrar etti. Bazen vaatler verdi, bazen de tehditlerde bulundu. Muînuddin de Hıms'ın hâkiminin Şihâbeddin olduğunu, oranın kendisine emanet edildiğini ve ancak onun izni ile kendisine teslim edebileceğini söyleyerek karşı çıktı. Bunun üzerine İmâdeddin şevval ayının yirmisine kadar orayı muhasara etmeyi sürdürdü, akabinde amacına ulaşmadan oradan ayrıldı.

BÂRÎN KALESİNİN FETHİ VE HAÇLILARIN BOZGUNA UĞRAMASI

Emir İmâdeddin daha sonra Hıms'dan ayrıldı ve Hamâ şehri yakınlarındaki Haçlıların elinde bulunan Bârîn önlerinde karargâh kurdu ve üzerlerine yürüdü. Bunun üzerine Haçlılar süvari ve piyade birliklerini toplayıp, melikleri, kontları ve azılı kâfirleri ile birlikte İmâdeddin'i Bârîn'den uzaklaştırmak için harekete geçtiler. İmâdeddin Haçlılarla karşı karşıya geldi ve onlarla çok çetin bir savaşa girdi. Her iki taraf da savaşı sabırla sürdürdü. Neticede Haçlılar hezimete uğradı. Haçlılar her taraftan Müslümanların kılıç darbelerine maruz kaldılar. Kralları ve süvarileri yakın olduğu için Bârîn kalesine sığındılar. Müslümanlar onları muhasara etti ve İmâdeddin onların tüm ikmal yollarını kapattı. Onlara haber sızdırılmasına dahi izin vermedi. Bilahare papaz ve rahipler Rumların ve Haçlıların hâkimiyeti altında bulunan bölgelerde onlara tabi olan Hristiyan beldelere giderek, halkı Müslümanlara karşı savaşırmaya çağırdılar ve onlara, Zengî'nin Bârîn kalesini ve içindeki Haçlıları ele geçirmesi halinde en kısa sürede tüm haçlı topraklarına hâkim olacağını haber verdiler, Müslümanların Kudüs'ü ele geçirmekten başka gayeleri yoktur, dediler. Bunun üzerine Hristiyanlar toplanıp her taraftan harekete geçtiler ve Kostantiniyye meliki ile beraber Şâm üzerine yürüdüler.

İmâdeddin Bârîn kalesinin muhasarasını şiddetlendirdi. Kaledekilerin erzak stokları bitti, öyle ki, artık hayvanlarını yemeye başladılar. Eman verilip ülkelerine dönmelerine müsaade edilmesi şartıyla teslim olmaya razı oldular. Fakat İmâdeddin bunu kabul etmedi. Ancak daha sonra Zengî, Rûm imparatorunun ve Haçlılardan arta kalanların toplanıp oraya yaklaştıklarını duyunca, onlara eman verip kaleyi onlardan teslim aldı ve onların kendisine elli bin dinar göndermelerini kararlaştırdı, onlar da bunu kabul etti. Akabinde kaleden ayrıldılar, lakin kendilerine yardım için gelen Rûm imparatorundan haberdar olunca, pişman oldular ama pişmanlıkları onlara bir fayda sağlamadı.

MAARRA VE KEFERTÂB'IN FETHİ

İmâdeddin, Bârîn kalesini kuşatma esnasında Maarra ve Kefertâb'ı da Haçlıların elinden almıştı. Zira bu iki belde, İslâm beldelerinin arasında bulunduğu için Haçlıların eli ile müslümanlara büyük zarar dokunuyordu. Emir İmâdeddin, Maarra beldesini Haçlılardan kurtarıncaya kadar önce hiç kimsenin takip etmediği bir

yol izledi ve Maarra halkına gayet adil bir şekilde davrandı. (İbni Vasıl der ki) babamı şöyle derken işittim; biz, 623.H (1226.M) senesinde Beyti Makdis’de idik. El’Meliku’l Muazzam Şerefeddin Îsâ b. Ebi Bekr b. Eyyûb oraya gelmiş ve babam Harem-i Şerif’te onunla görüşmüş. Babam devamla dedi ki; O gün Sultân el’Meliku’l Muazzam bana; “Maarra’da sur var mıydı?” diye sordu. Ben de “evet” dedim. Bunun üzerine Sultân; “peki, o surları kim yıktı” dedi, ben de; “Maarra’yı Haçlılarından elinden kurtarıp, ele geçiren Atabek Zengî yıktı” dedim, daha sonra Sultân’a, Atabek Zengî’nin adaletinden söz ettim ve ona; Atabek Zengî Ebu Hanîfe’nin mezhebindendir. Hanefî mezhebinde, kâfirler, içerisinde müslümanlara ait malların olduğu bir beldeyi istila ettiklerinde, o belde daru’l harbe dönüştüğü için o mallar sahiplerinin elinden çıkar. O belde tekrar Müslümanların eline geçtiğinde ise, o mallar beytülmal’e ait olur. Oysa Atabek Zengî Maarra’yı fethettiğinde, Maarra halkı ona geldi ve mallarının kendilerine teslim edilmesini talep ettiler. Atabek Zengî de bunun üzerine fakihlerden fetva istedi, onlar da mezheplerinin iktiza ettiği fetvayı verdiler. Fetva ise o malların beytülmal’e ait olması ve eski sahiplerinin o mallarda herhangi bir paylarının olmamasıdır. Bunun üzerine Atabek Zengî; “Haçlıların onların mallarına el koydukları gibi, biz de el koyarsak, bizimle Haçlılar arasında ne fark kalır? Kim bir arazinin kendisine ait olduğunu gösteren bir belge getirirse, onu alsın, dedi ve insanlara mallarını iade etti. Belge getirenlere herhangi bir engellemede bulunmadı.” Babam dedi ki; Îmâdeddin’in bu davranışı Sultân el’Meliku’l Muazzam’ın hoşuna gitti. Ben derim ki (İbni Vâsıl); İbnu’l Esîr’e gelince, o tarihinde bu olayı farklı bir şekilde rivayet etmiş ve şöyle demiştir; “Haçlılar, Maarra’yı ele geçirince, Maarra halkının mallarına el koydular. Îmâdeddin Zengî orayı fethedince Maarra halkından hayatta olanlar ölenlerin çocuklarını da yanlarına alıp, Zengî’nin yanına geldiler, arazilerini geri istediler. Zengî onlardan belge istedi, onlar da; Haçlılar neyimiz varsa elimizden aldılar, arazilerimizin kayıtlı olduğu belgeler de bunların arasındaydı, dediler. Bunun üzerine Zengî adamlarına; onlardan Halep divan defterlerini isteyin ve her kim bir araziden dolayı haraç mükellefi kabul edilmişse, o araziye ona teslim edin, dedi. Onlar da emri yerine getirdiler. İnsanlar da sahibi oldukları mallara geri aldılar. İşte bu çok güzel ve adilane bir davranıştı.”

RÛM İMPARATORUNUN İSLÂM TOPRAKLARINA DOĞRU YOLA ÇIKMASI

Papaz ve rahipler Rûm beldelerine gidince, İmâdeddin'in Bârîn kalesini kuşatması sebebiyle oranın halkını müslümanlara karşı savaşılmaya çağırdılar, Bârîn kalesinin ele geçirilmesine ve orada yaşayanların öldürülmesine karşı onları korkuttular. Bunun üzerine Rûmlar, Kostantiniyye'den gemilerle denizi geçerek, Antâkya'ya vardılar. Antâkya o zaman onların elindeydi. Sonra burada demir atıp, üzerinde ağırlık ve silahları taşıyan gemileri beklediler. Gemiler oraya ulaşınca Nîkya şehri üzerine yürüdüler, orada karargâh kurup, muhasara ettiler. Sonra şehir halkının onlara mal vermesi şartıyla anlaşma sağlandı. Sonra Adana ve Misîs şehirleri üzerine yürüdüler. Bu iki belde Ermeni Leon'un oğlunun elindeydi. Rûm meliki iki şehri de kuşattı ve ele geçirdi. Rûm meliki daha sonra Aynzerbe'yi kuşattı ve orayı cebren ele geçirdi. Akabinde Tel-Hamdûn'u da ele geçirip, halkını Kıbrıs adasına gönderdi. Sonra Şâm'a ulaştı ve 531.H (1136.M) yılının zilkade ayında Antâkya şehrini zaptetti. Halkını iyice sıkıştırdı. Oranın hâkimi Biamond da Antâkya'daydı. Sonra aralarında anlaşma sağlandı. Rûm imparatoru buradan Bağrâs'a gitti ve Ermeni Leon'un oğlunun beldesine girdi. Bunun üzerine Leon'un oğlu ona çok sayıda mal vererek, emri altına girdi.

İMÂDEDDİN'İN HİMS'İ İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin Bârîn kalesinin işini bitirince, Hamâ'ya gitti, sonra oradan Bikâ'i Ba'lebek'e hareket etti. Dımaşk hâkimine ait olan el'Mecdel kalesini ele geçirdi. Bânyâs (orası da aynı şekilde Dımaşk hâkimine aitti) kalesi muhafızı da ona itaat edeceğini ilettiler. Akabinde Hıms üzerine yürüdü ve orayı muhasara etti. İmâdeddin anlattığımız üzere Rûm imparatoru Haleb'i kuşatınca Hıms'dan ayrıldı ve Selemiye'ye indi. Yine daha önce zikrettiğimiz üzere Rûm hadisesi sona erince tekrar Hıms muhasarasına döndü. Sonra İmâdeddin ile Dımaşk hâkimi Şihâbeddin arasında elçiler gidip gelmeye başladı, akabinde iş sulh ile neticelendi ve Hıms'ı ona teslim etti. Bu sırada İmâdeddin Şihâbeddin'in annesi olan, önce de zikrettiğimiz gibi oğlu Şemsulmülük'u katleden Zümrüd Hâtun ile evlenmek istediğini bildirdi. Zümrüd Hâtun 532.H (1137.M) senesinin ramazan ayında İmâdeddin'e götürüldü ve onunla evlendi. İmâdeddin onunla evliliği Dımaşk'a hâkim olmanın bir yolu olarak görüyordu. Fakat onunla evlenip istediğini elde edemeyince, ondan yüz çevirdi.

RÛMLARIN ÖNCE HALEB SONRA ŞEYZER'İ İSTİLA ETMESİ

Rûm imparatoru daha sonra Ermeni Leon'un oğlu ile anlaşma sağlayınca, Buzâa'ya yürüdü ve orayı muhasara etti. Bunun üzerine İmâdeddin, Rûmların Haleb'e doğru yürümeleri halinde onları engellemek için askeri bir birliği oraya doğru harekete geçirdi. Bu arada Rûm imparatoru Buzâa halkı üzere mancınıklarla taş yağdırdıktan sonra Buzâa'yı ele geçirdi. Halkını iyice sıkıştırdı. Bunun üzerine halk 532.H (1137.M) yılında, receb ayının yirmi beşinde eman alarak şehri ona teslim etti. Fakat o sözünde durmayıp, halkı öldürdü ve birçoğunu esir aldı. Buzâa halkından yaralananların sayısı beş bin sekiz yüz idi. Şehrin kadısı ile ileri gelenlerinden yaklaşık dört yüz kişi ise Hristiyan oldu. Rûmlar orada on gün kalıp saklananları aradılar. Onlara, birçoğunun mağaralarda gizlendiği söylenince, Rûmlar da onları dumana boğdular ve mağaralardaki halk öldü.

Rûm imparatoru daha sonra Haleb'e yürüdü ve Kâvîk önlerinde karargâh kurdu. Şâm sahilindeki Franklar da onunla beraberdi. Bilahare süvari ve piyadeleri ile Haleb'e saldırdı. Haleb'in muhafız kuvvetleri de onların üzerine yürüdü ve şiddetli bir şekilde savaştılar. Birçok Rûm öldürüldü, büyük bir kısmı da yaralandı ve onlar nezdinde büyük bir itibar ve nüfuza sahip olan bir patrik de öldürüldü. Rûmlar orada üç gün bekleyip, bir fayda elde edemediler, bunun üzerine Esârib kalesine gittiler. Bu arada orada bulunan Müslümanlar kaçmaya başladılar, Rûmlar da şaban dokuz tarihinde orayı ele geçirdiler ve Buzâa'lı esir ve çocukları orada bıraktılar, sonra da oradan ayrıldılar. İmâdeddin Zengî'nin Haleb naibi onların Esârib'ten ayrıldığını duyunca, yanındaki askerlerle oraya gitti, oradaki Rûmlara saldırıp ağır darbe indirdi, esir ve çocukları kurtarıp Haleb'e döndü.

İmâdeddin ise Selemiyye'ye indi, ağırlıklarını Fırat'tan geçirip orayı muhasara etti. Rûmları takip etmek ve erzak ikmalî yapımlarını engellemek için bir süvari birliği görevlendirdi.

Rûmlar ise Şeyzer kalesi üzerine yürüdüler. Şeyzer kalesi Emir Ebu'l Asâkir Sultân b. Ali b. Mukallid Nasr b. Munkız el'Kinânî'nin hâkimiyetindeydi. Rûmlar Şeyzer önlerine karargâh kurdular ve on altı mancınık

dikerek kaleyi onlarla dövdüler. Bu sırada İmâdeddin derhal harekete geçti, Âsi olarak bilinen nehrin kıyısında, Hamâ ile Şeyzer arasındaki bölgede karargâh kurdu. İmâdeddin her gün askerleri ile beraber Şeyzer'e gidiyor, Rûmların

kendilerini gördüğü yerde duruyor ve onların üzerine seriyyeler sevk ediyor, onlar da yakaladıkları Rûmları alıp getiriyorlardı.

KÂDÎ KEMÂLEDDİN B. EŞ'ŞEHRİZÛRÎ'NİN SULTÂN MES'UD'A GİTMESİ VE RÛMLARA KARŞI ONDAN ASKERİ YARDIM İSTEMESİ

Rûmlar Buzâa önlerine gelince, Emir İmâdeddin Zengî, Kâdî Kemâleddin Ebu'l Fazl Muhammed b. Abdullah b. Kâsım eş'Şehrizûrî'yi, Sultân Mes'ud b. Muhammed b. Melikşâh'a elçi olarak gönderdi ve ondan askeri yardım istedi. İmâdeddin onu elçi olarak gönderdiğinde Kâdî ona; “beldenin elimizden çıkmasına ve Sultân'ın bu talebimizi bize karşı bir bahane olarak kullanmasına, askeri yardım gönderip şehrin ortasına gelince, orayı ele geçirmesinden korkuyorum” dedi. Bunun üzerine Emir İmâdeddin ona; “Bu düşmanlar beldeye göz diktiler. Eğer Haleb'i elde ederlerse Şâm'da İslâm'ın hükmü kalmaz. Her halükarda müslümanlar Haleb'i ele geçirmede kâfirlerden daha evladır” dedi. Kemâleddin dedi ki; “bunun üzerine Bağdâd'a doğru hareket ettim ve yolda çok düşüncelere daldım. Bağdâd'a ulaştığım vakit, Sultân'ın huzuruna çıktım ve asker göndermesiyle alakalı haberi ona ulaştırdım. Sultân ile konuşup, vaat edilenin üzerine bir şey eklemedim. Sultân'ın bu önemli işe pek önem vermediğini görünce, kaza işlerinde yerime naiblik eden fakih olan filan kimsenin yanına gittim ve ona dedim ki; bu dinarları al ve onları Bağdâd'ın ayak takımı ve acemlerinden bir grubun arasında dağıt. Cuma günü olup, saray camiinde hatip minbere çıktığı vakit, sen de onlarla beraber ayaklanıp, tek bir sesle “yazık İslâm'ın başına gelenlere, yazık Muhammed'in dinine! Diye bağırsınlar ve akabinde camiden çıkıp Sultân'ın sarayına doğru bağırarak gitsinler. Sonra Sultân'ın camisinde bunu yapacak başka birini daha yerleştirdim. Cuma günü olup, hatip minbere çıktığında, bu fakih ayaklandı, elbiselerini parçaladı, başından sarığını fırlattı ve bağırdı. Diğer adam da onunla beraber bağırmaya ve ağlamaya başladı. Bunun üzerine camide ayaklanıp, ağlamayan kimse kalmadı. Hutbe batıl oldu, insanlar hep birden Sultân'ın sarayına yürüdüler. Halkın Sultân'ın camisinde aynı şeyleri yaptığını gördüler. Bağdâd halkı toplandı ve hepsi Sultân'ın sarayının yanında ağlamaya, bağırmaya ve yardım istemeye başladılar. Bu arada bu fiili yapanların tutuklanma emri çıktı. Sultân sarayda bu durumu öğrenince korktu ve “durum nedir” dedi. Bunun üzerine ona; “askerleri seferber etmediğiniz için halk ayaklandı” dediler. O da; “Kâdî b. Şehrizûrî'yi getirin” dedi. Kâdî sözüne devamla; korkar bir halde

Sultân'ın huzuruna geldim. Ancak ben ona karşı hak sözü söylemeye ve doğruları konuşmaya kararlıydım.

Sultân'ın yanına girince, bana; “ey Kâdı! Yaptığın bu fitne de nedir? dedi. Bunun üzerine ben; “insanlar bunu fitne ve şerden korkarak yaptılar. Hiç şüphesiz Sultân'ın kendisi ile düşmanları arasında ne kadar mesafe olduğunu bilmediğini ve kendisi ile düşmanları arasında bir haftalık mesafe bulunduğunu, şayet Haleb'i alırlarsa, Fırat ve çöllerden kendilerine varacaklarını ve yine düşmanla beldeleri arasında onları Bağdâd'a gelmeye mani olacak bir belde bulunmadığını söyledim.” İşin vahametini öyle bir büyüttüm ki, Sultân sanki durumu görür gibiydi. Bunun üzerine Sultân; şu dışarıda karışıklık çıkaran insanları buradan götür, sonra da dilediğin askerleri ve sana katılacak takviye birliklerini al” dedi. Kâdı devamla; ben de o topluluğun ve onlara katılanların yanına çıktım, onlara durumu bildirdim ve geri dönmelerini emrettim. Bunun üzerine onlar da geri dönüp dağıldılar. Ben de onun en seçkin askerlerinden on bin atlı seçtim ve eş'Şehîd (Zengî)'ye bir mektup yazarak ahvali bildirdim, artık bundan başka bir yolun kalmadığını ve askerlerle beraber hareket etmek için onun müsaadesini almaya gayret ettim. Bunun üzerine o da, askerlerle beraber hareket etmemi ve onları bu savaş için teşvik etmemi emretti. Ben de askerlerle beraber batı tarafına geçtim. Bu arada biz askerlerle beraber harekete geçmek için hazırlık yaparken, o sırada eş'Şehîd'den bize, Rûm ve Haçlıların Haleb'ten ayrıldıklarını ve oradan hiçbir şey elde edemediklerini bildiren bir mektup geldi. Ve mektupta askerleri yanıma almayıp, bırakmamı emreliyordu. Bunun üzerine ben de, bu durumu Sultân'a bildirince, o, askerleri savaş için gönderme ve Haçlı beldelerine saldırıp onları alma konusunda ısrar etti. Onun amacı, askerleri ile gizlice şehre baskın yapmak ve orayı ele geçirmektir. Ben ise askerleri doğu tarafına geri götürene kadar vezir ve devlet büyükleri ile bir araya gelmeye devam ettim. Askerleri iade ettikten sonra da eş'Şehîd'in yanına gittim.

İMÂDEDDİN'İN RÛM VE HAÇLILAR BAŞARISIZ BİR ŞEKİLDE DÖNENE KADAR ONLARI ÜMİTSİZLİĞE SEVKETMESİ

Daha önce Rûm ve Haçlıların Şeyzer önlerinde karargâh kurduklarını ve İmâdeddin'in, onlara yakın olması hasebiyle Âsî nehri tarafına indiğini zikretmiştik. İmâdeddin daha sonra Rûm imparatoruna haber gönderip, şöyle dedi; “Benden korkup, bu dağlara sığındınız, aşağı düzlüğe inin de savaşalım. Eğer ben sizi mağlup edip, zafer kazanırsam, müslümanları sizin elinizden kurtarmış olurum. Şayet siz

galip gelirseniz, bu durumda rahat eder, Şeyzer ve diğer yerleri ele geçirirsiniz” dedi. Oysa İmâdeddin’in onlara karşı koyacak gücü yoktu. Lakin o, bu ve benzeri sözleri onlar korkuya sevk ediyordu. Franklar Rûm imparatoruna, onunla savaşmayı tavsiye edip, onu mağlup etmenin kolay olduğunu söylediler, fakat imparator bu dediklerini yapmadı ve şöyle dedi; “siz zannediyor musunuz ki, onun bu gördüğünüz askerlerden başka askerleri yoktur? Oysa o, sizin onunla karşı karşıya gelmenizi ve Müslümanlardan ona sayısız askeri birliğin gelmesini istiyor!”

İmâdeddin aynı şekilde Rûm imparatoruna haber gönderip, Suriye’deki Frankların kendisinden korktuğunu ve eğer bulunduğu yerden ayrılacak olursa Frankların onu terk edeceğine inandırmaya çalışıyordu. Suriye’deki Franklara da haber gönderip onları Rûm imparatorundan korkutuyor ve şayet o Suriye’de tek bir kaleyi dahi ele geçirecek olursa, sizin tüm beldelerinize hâkim olacaktır, diyordu. Bunun üzerine her iki taraf da birbirlerinden şüphe duymaya başladı ve Rûm imparatoru bu sene Şeyzer’den ayrıldı, mancınıkları ve muhasara aletlerini olduğu gibi bıraktı. İmâdeddin de onun artçılarını takip etmek için hareket etti, onlardan bir grubu yakaladı ve Rûmların geride bıraktığı her şeyi aldı. Rûm imparatoru da başarısız bir şekilde ülkesine geri döndü.

Rûm imparatorunun Şâm ve Haleb’e çıkışı ve başarısız olarak geri dönüşü hakkında şair Müslim b. Hıdır b. Kasım el’Hamevî yazdığı bir kasidede Emir İmâdeddin Zengî’yi şu şekilde methetmiştir.

Kasidenin baş kısmı şöyledir;

“Ey merhamet sahibi melik! Sahip olduğun azminle, tüm zorluklar sana boyun eğer ve yola gelir...”

Şair kasidesine şöyle devam eder;

“Görmedin mi! Rûm köpekleri ortaya çıktıklarında, o merhamet sahibi emir...”

Askerleri ile kocaman çöllere örterek geldi, sanki gecenin zifiri karanlığı koca bir ordu gibiydi...

Zaman onun isteklerine boyun eğdi, konuştuğunda muhteşem konuşurdu...”

Rûm imparatoru geri döndüğünde, mü’minlerin emiri imam Halife Muktefi Liemrillah’ın elçisi İmâdeddin Zengî’ye hil’at vermek için geldi. Ki o Elçi, inşa

kâtibi ve Sultân Mes'ud'un da elçisi olan Müeyyiduddin Sedîduddevle b. el'Enbârî idi. İmâdeddin Halife ve Sultân'ın gönderdiği hil'atleri giydi ve yanlarına varmak için yola çıktı. Bu olay 532.H (1137.M) yılında, arefe günü Hims şehrinin önlerinde gerçekleşti. Akabinde daha önce de zikrettiğimiz gibi Dımaşk hâkimi Emir Şihâbeddin Mahmûd annesi Zümrüd Hâtûn ile zifafa girdi.

Emir İmâdeddin 533.H (1138.M) senesinin muharrem ayında Haleb'e gitti. Bu arada Haleb, Hamâ ve Menbic halkı Buzâa kalesine yerleşti, ta ki İmâdeddin orayı kılıç ile fethedene kadar. İmâdeddin orada Rûm ve Franklardan her kim varsa hepsini öldürdü. Öldürülenlerin başları toplanıp, üzerinde ezan okunması için onlardan bir minare inşa edildi. İmâdeddin sonra Esârib kalesini muhasara etmek için askerleri ile geri döndü ve safer ayında orayı da fethetti. Daha sonra doğu beldelerine yöneldi.

İmâdeddin bu sene Dârâ kalesi önlerinde karargâh kurdu. Bu kale Emir Hüsâmeddin Temurtâş b. Îlgâzî b. Artuk'un elindeydi. Fakat İmâdeddin uzun bir müddet umduğunu elde edemedi, Müslümanların başına bir şey gelmesinden korktu, sonra oradan Harrân'a gitti.

İMÂDEDDİN'İN İKİNCİ DEFA HARRÂN'I KUŞATMASI

Daha önce İmâdeddin Zengî'nin 522.H(1128.M) yılında Harrân'ı ele geçirdiğini zikretmiştik. İmâdeddin orayı ele geçirince Sevdekîn el'Kercî'ye ikta etmişti. Fakat Sevdekîn, İmâdeddin'e baş kaldırmış, Halife Müstersîd Billâh Musul'u istila edince onun askeri birliğine katılmış ve Halife Musul'dan ayrılınca da onunla beraber gitmişti. Yerine de kendisinden önce Harrân valisi olan zatı bırakmıştı. Sevdekîn öldükten sonra İmâdeddin bu sene içinde askerleri ile birlikte şehrin önüne karargâh kurdu ve teslim aldı. Şehrin kalesi ve başındaki vali kalmıştı. İmâdeddin daha sonra 533.H(1138.M) senesinin zilkade ayının ortasında kaleyi de teslim aldı.

İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN ŞEHRİZÛR VE ÇEVRESİNİ İSTİLA ETMESİ

Şehrizûr ve çevre bölgeleri ile onlara bağlı olan yerler Kıpçâk b. Arslantâş et'Türkmânî'nin elindeydi. Kıpçâk yakın ve uzaklardaki tüm Türkmenler üzerinde sözü geçen nüfuz sahibi bir zattı. Melikler, sağlam ve korunaklı olduğu için onun beldelerine saldırmaktan korkarlardı. Bu sebeple Kıpçâk'ın namı yayıldı ve adamları çoğaldı. Fakat İmâdeddin ona saldırdı, askerlerini mağlup etti, Şehrizûr ve diğer

bölgeleri ele geçirdi ve orayı kendi beldelerine iltihak etti. O bölgelerdeki düzen ve dirliği sağladı, Türkmenlerden ona katılanların gönüllerini ferahlatıp, sıkıntılarını giderdi.

İmâdeddin bu sene zilhicce ayında Şâm'a döndü, sonra Haleb önlerine gelerek Kâvîk'e saldırdı. Bilahare Hamâ topraklarına gitti ve Hamâ halkından süvarilere hizmet edecek dokuz bin piyadeyi beraberinde götürdü.

Bu sene Dımaşk hâkimi Emir Şihâbeddin Mahmûd b. Börû b. Tuğtekîn öldü. Onun ölümü Şevval ayının bitimine üç gün kala Cuma gecesi gerçekleşmişti. Hizmetlilerinden üç kişi onu öldürdü. Bunlar; Bakş, Yusuf el'Hâdim ve Fıraş el'Harekâvî idi. Onu kuşluk vakti öldürmüşlerdi. Bu arada kardeşi Emir Cemâleddin Muhammed b. Börû oraya geldi ve Dımaşk'ı ele geçirdi, bilahare dedesi Tuğtekîn'in memlûku olan Emir Muîneddin Üner'i devletin işlerini çekip çevirmesi için vali olarak atadı.

İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN BA'LEBEK'İ İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin'in Ba'lebek'i istila etmesinin sebebi şudur; Şihâbeddin Mahmûd Dımaşk'ta öldürüldüğünde annesi Zümrüd Hâtûn çok üzüldü, İmâdeddin'e haber gönderip Dımaşk'a saldırmasını ve oğlu Şihâbeddin'in intikamını almasını istedi. Bunun üzerine İmâdeddin Dımaşk'a doğru hareket etti, bunu haber alan Muînuddin Dımaşk'ta hazırlık yapmaya başladı, erzak depoladı ve asker sayısını arttırdı. İhtiyaç duydukları bir şey bırakmadılar ve ihtiyaçlarını karşılamak için ellerinden geleni yaptılar. Akabinde İmâdeddin'in gelmesini beklediler. Bu arada İmâdeddin Kades gölüne ulaştı, oradan da Ba'lebek'e gitti ve orayı kuşattı.

Emir Cemâleddin Muhammed b. Börû kardeşi Şihâbeddin'den sonra Dımaşk'ı ele geçirdiğinde, orayı Muînuddin'e ikta etmişti. Muînuddin de güvendiği birini oraya naib olarak atamıştı. İmâdeddin Dımaşk'ı kuşatmak için çok gayret sarf etti ve on dört mancınık kurarak şehri gece gündüz taş yağmuruna tuttu. İçerideki halk helak olmak üzereydi ve bunun üzerine İmâdeddin'den eman dilediler ve şehri ona teslim ettiler. Kalede cesur bir grup asker kalmıştı, onlar da yardım gelmesinden ümit kesince eman dilediler, İmâdeddin onlara eman verdi, onlar da kaleyi teslim ettiler. Fakat onlar kaleyi teslim edince Zengî onlara işkence etti, asılmalarını emredip, onları astırdı. Onlardan pek azı kurtulabilmişti. Halk bu davranışı ona yakıştırmayıp, ondan korkup, çekindiler, özellikle de Dımaşk halkı. Onlar şöyle

dediler; şayet Dimaşk'ı ele geçirseydi, onlara yaptığıнын aynısını bize de yapardı.” Bunun üzerine İmâdeddin ile savaşmak için daha çok gayret sarf ettiler.

Muînuddin'in çok sevdiği bir cariyesi vardı. Fakat Muînuddin Dimaşk hâkimi Cemâleddin Muhammed b. Börû'nün annesi ile evlenince, onu Ba'lebek'e göndermişti. İmâdeddin de Ba'lebek'i ele geçirince cariyeyi aldı ve Haleb'de onunla evlendi. İmâdeddin öldürülünceye kadar da Haleb'de kaldı. Akabinde İmâdeddin'in oğlu Nûreddin Mahmûd onu tekrar Muînuddin'e gönderdi. Nûreddin ile Muînuddin arasındaki sevginin en büyük sebebi de bu idi. Ba'lebek'in fethi 534.H(1139.M) yılında, safer ayının dördünde gerçekleşti.

İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN DİMAŞK'I İSTİLA ETMESİ

İmâdeddin Ba'lebek'te işini bitirince, Dimaşk'a gitti. Buranın istilası, 534.H(1139.M) yılının Rebûlevvel ayında olmuştu. İmâdeddin el'Bikâ vadisine indi ve Cemâleddin Muhammed'e haber gönderip, istediği beldeyi kendisine vereceğini bildirdi ve Dimaşk'ın teslim edilmesini istedi. Fakat o bunu kabul etmedi. Bunun üzerine İmâdeddin Dimaşk'a gitti ve Rebûlevvel ayının on üçünde Dârayya önlerinde karargâh kurdu. İki tarafın öncü birlikleri karşılaşp savaşa tutuştular. İmâdeddin galip geldi, Dimaşk askerleri hezimete uğradılar, kılıçtan geçirilip, çoğu öldürüldü. İmâdeddin bilahare Musul'a doğru ilerledi, orada karargâh kurdu. Musul askerlerinden, muhafız kuvvetlerden ve Gûta'dan gelen piyadeler İmâdeddin ile karşılaşp, onunla savaşa tutuştular, fakat hezimete uğradılar. Birçoğu öldürüldü, esir alındı, büyük bir kısmı ise yaralandı. O gün az kalsın şehir teslim edilecekti. Fakat İmâdeddin savaşmaktan geri durdu ve birkaç gün savaşmadı. Bu sırada Dimaşk hâkimi Cemâleddin'e elçiler gönderdi. İmâdeddin ona Ba'lebek, Hıms ve başka yerleri vermeyi vaad etti, lakin adamları buna mani oldular. İmâdeddin'in Ba'lebek halkına yaptığı ihanet gibi, aynı akıbete düşmesinden dolayı onu korkuttular. İmâdeddin daha sonra tekrar saldırmaya başladı ve hücumla geçti, bu senenin şa'ban ayına kadar da muhasara ve savaş devam etti.

8 şa'ban günü Cuma gecesi olunca, İmâdeddin kuşatmayı sürdürürken Dimaşk hâkimi Cemâleddin Muhammed b. Börû vefat etti. Onun yerine tahta oğlu Mucîruddin Âbak b. Muhammed oturdu. O, Tuğtekîn ailesinin Dimaşk meliklerinin sonuncusuydu. O tahta geçince devletin idaresini Muînuddin Üner üstlendi. Bunun üzerine İmâdeddin yeniden şehre göz dikti. Zira onun ölümü sebebiyle emirler ve

ileri gelenler arasında çıkabilecek muhtemel ihtilaftan yararlanabileceği düşüncesiyle maksadına ulaşmak için çok şiddetli bir hücumla geçti, fakat İmâdeddin'in ümitleri boşa çıktı. Bu arada Muînuddin Haçlılarla haberleşip, onlardan yardım istedi ve onlara çok sayıda mal vermeyi vaad etti. Vaad ettiği şeylerin arasında Banyâs'ı muhasara edip ele geçirerek onlara teslim etmek de vardı. Ve eğer İmâdeddin Dimaşk'ı ele geçirirse Beyt-i Makdis'i de ele geçireceğini, sahil bölgelerinde onların elinde hiçbir şehir bırakmayacağını söyleyerek, onları korkuttu. Bunun üzerine Haçlılar toplandı ve Dimaşk hâkimi ile bir araya gelmek ve İmâdeddin'e karşı savaşmak için Dimaşk'a doğru gayretle hareket etmeye başladılar. İmâdeddin bunu öğrenince 5 ramazan günü Havrân'a gitti. Haçlılar, Dimaşklılarla bir araya gelmeden önce onlarla savaşmak istiyordu. Haçlılar bunu haber alınca ülkelerinden ayrılmadılar. Bunun üzerine İmâdeddin de Dimaşk'ı muhasara etmek için geri döndü ve Azrâ bölgesinde karargâh kurdu. Bu olay bu sene, altı şevval günü gerçekleşti. Bu sırada o civardaki ve Gûta'daki birçok köyü ateşe verdi, daha sonra da ülkesine döndü. Bu arada Haçlılar Dimaşk'a doğru hareket ederek, Dimaşk hâkimi ile birleştiler.

Muînuddin muhasara etmek ve Haçlılara teslim etmek niyetiyle Dimaşk askerleri ile birlikte Banyâs'a doğru hareket etti. Banyâs valisi İmâdeddin'in itaati altındaydı. Banyâs valisi daha önce birçok kuvvet toplamış ve baskın düzenlemek için Sûr şehrine gitmişti. İmâdeddin'e karşı Dimaşk hâkiminin yardımına giden Antâkya hâkimi yolda Banyâs valisi ile karşılaştı ve savaşa tutuştular. Savaş müslümanların mağlubiyeti ile neticelendi. Banyâs valisi esir alındı, askerlerden bir kısmı öldürüldü, kurtulanlar ise Banyâs'a gittiler. El'Bikâ halkından çok sayıda kimse toplandı ve kaleyi muhafaza ettiler. Bunun üzerine Muînuddin Haçlılarla beraber kaleyi muhasara etti, bilahare Banyâs'ı aldı ve Haçlılara teslim etti. İmâdeddin Banyâs'ın muhasara edildiğini duyunca, orayı muhasara eden kuvvetleri defetmek için Ba'lebek'e döndü ve orada kaldı.

Dimaşk askerleri Banyâs'ı ele geçirip Haçlılara teslim ettikten sonra geri dönünce, İmâdeddin Havrân ve Dimaşk çevresini yağmalamak için askerlerini dağıttı ve süvari birliği ile beraber yola çıkarak, seher vakti

Dimaşk'ı muhasara etti. Dimaşk halkından hiç kimse bundan haberdar değildi. Sabah olunca halk askerleri gördü, korkuya kapıldı, şehir korkudan titremeye başladı. Askerler ve halk sûrların üzerine çıkıp toplandı, akabinde kapılar açıldı.

Askerler ve şehir halkı dışarı çıkıp, İmâdeddin ile savaşa giriştiler. Emir İmâdeddin'in askerlerinin onlara karşı savaşa atılmaları mümkün değildi, çünkü askerlerinin çoğu baskın için dağılmış olup, orada bulunmamıştı.

İmâdeddin daha sonra Merc'i Râhit'e yöneldi ve orada askerlerinin dönmesini bekledi. Askerleri İmâdeddin'e geri döndüklerinde elleri ganimet ile doluydu. Askerler yanına toplanınca, İmâdeddin onlarla beraber ülkesine döndü.

535.H (1140.M) yılında İmâdeddin ile HısnKeyfâ hâkimi Emir Rukneddin Davûd b. Sökmen b. Artuk arasında savaş meydana geldi, Rukneddin mağlup oldu. İmâdeddin Behemrud'u ele geçirdi, kış bastırınca da Musul'a döndü.

İmâdeddin 536.H (1141.M) senesinde el'Hadîse şehrini ele geçirdi, Mihrâşoğullarına mensup kimseleri Musul'a gönderdi ve kendi adamlarını da oraya tayin etti.

Yine bu sene Âmid şehrinde İmâdeddin adına hutbe okundu. Şehrin hâkimi de onun itaati altına girdi. Bundan önce ise İmâdeddin'e karşı HısnKeyfâ hâkimi Rukneddin Davûd'u destekliyordu. Fakat İmâdeddin'in kuvvetini görünce onun safına geçti.

İmâdeddin'in askerleri bu sene Haleb'den Haçlıların beldelerine baskın düzenlediler, bir Haçlı birliğini hezimete uğratıp ele geçirerek, yedi yüze yakın Haçlı askerini öldürdüler.

537.H (1142.M) senesinde İmâdeddin Hakkâri kalelerini ele geçirdi. Bizim bunu zikredişimizin sebebi, bir önceki konu ile olan münasebetinden dolayıdır.

SULTÂN MES'UD B. MUHAMMED İLE İMÂDEDDİN ARASINDA İTTİFAK SAĞLANMASI

Sultân Mes'ud İmâdeddin'e karşı büyük bir kin besliyordu. Zira o, çevre bölgelerin hâkimlerinin, kendisine karşı ayaklanışını, İmâdeddin ile olan anlaşmalarına bağlıyor, bu çıkışlarının ancak İmâdeddin'in görüşlerinden kaynaklandığına inanıyor; İmâdeddin'in bunu yapmasının sebebini ise, Sultân Mes'ud'un sürekli onlarla meşgul olup, kendisine karşı bir saldırıda bulunmasını engellemek niyetiyle yaptığını söylüyordu.

Bunun üzerine Sultân 538.H (1143.M) senesinde Bağdâd'a gitti. Askerlerini toplayıp, İmâdeddin'e saldırmak için hazırladı. İmâdeddin bunu haber alınca Sultân'a

elçi gönderip, merhamet diledi ve onu kendine çekmek istedi. Bunun üzerine Sultân da anlaşma şartlarını belirlemek için Ebu Abdullah b. Enbârî'yi gönderdi. Netice İmâdeddin'in ona yüz bin dinar göndermesi kararlaştırıldı. İmâdeddin de ona yirmi bin dinar gönderdi, bunun büyük bir bölümünü de altın ve gümüş dışındaki eşyalar teşkil ediyordu. Lakin daha sonra şartlar değişti ve Sultân, İmâdeddin ile iyi geçinmek ihtiyacını hissetti, bu nedenle tespit edilen miktarın geri kalan kısmını, onu kendi tarafına çekmek ve kalbini kazanmak için bağışladı.

İmâdeddin muhteşem bir deha ve savaşta hile namına pek çok kurnazlık sahibiydi. Onun yaptığı en dahi işlerin arasında şu da vardır; kendisinin büyük oğlu Seyfeddin Gâzî, babasının Sultân'a hizmetteki naibi olarak, seferde ve hazarda daima Sultân'ın yanında bulunuyordu. İmâdeddin oğluna, bir taraftan Sultân'ın yanından kaçıp Musul'a gelmesini emrederken, diğer taraftan Musul'daki naibi Nasîruddin Çakır'a da onu Musul'a sokmamasını ve yanına bırakmamasını bildiriyordu. Bunun üzerine Seyfeddin Gâzî Sultân'ın yanından kaçıp, Musul'a vardı, bu haber babası İmâdeddin'e ulaşınca oğluna haber göndererek Sultân'ın yanına geri dönmesini emretti ve onunla hiç görüşmedi. Akabinde oğluyla beraber Sultân'a elçi göndererek ona; "oğlum, Sultân'ın bana karşı takındığı tavrı görünce, ondan korkarak kaçtı. Fakat ben onu, tekrar Sultân'ın hizmetine iade ettim, o senin memlûkundur ve bu ülke de senindir" dedi ve bu davranışıyla Sultân nezdinde büyük bir itibar kazandı.

İmâdeddin bu sene Diyârbekir üzerine yürüdü ve Tanza, Es'ard, Ma'den, Hîzân şehirleri ile Ravk, Katlîs, Nâtâsâ, Zülkarneyn ve bunlardan başka kaleleri fethetti. Mârdîn bölgesinde de o gün Haçlıların elinde bulunan Hamlîn, Mavzer, Tell Mavzen ve bunlardan başka Şebehtân bölgesindeki kaleleri de ele geçirdi. Oradan Âmid ve Hânî beldelerine hareket ederek, oraları kuşattı, fakat maksadına ulaşamadan oradan ayrıldı. Bilahare İmâdeddin askeri bir birliği Âne şehrine gönderdi, onlar da orayı fethettiler.

URFA'NIN FETHİ

Haçlıların (Allah'ın laneti üzerlerine olsun) Cezîre beldelerinde yaptıkları fenalıklar gün geçtikçe büyümüş, yaptıkları saldırılar Cezîre'nin en yakın noktasından, en uzak yerine kadar yayılmış ve Âmid, Ra'su'l Ayn, Nusaybîn ve Rakka'ya kadar ulaşmışlardı. Urfa, Serûc, Bîre ve bunlardan başka yerler Haçlıların elinde idi. Bu çevre bölgelerin tümü de Joselin'in elindeydi. Joselin, Frankların ileri

görüş sahibi ve askerlerinin kumandanıydı. İmâdeddin ne zaman Urfa kalesine saldırmak için yönelse, Haçlıların orayı müdafaa etmek için toplanacaklarını biliyordu. Bu sebeple Haçlılarda kendisinin artık onların elindeki yerlere saldırmaktan vazgeçtiği vehmini uyandırmak için Diyârbekir meselesi ile meşgul olmaya başladı. Onlar, İmâdeddin'in bu meşguliyetini görünce rahatladılar. Joselin Urfa'dan ayrılıp Fırat'ı geçti ve oradan batıdaki şehirlere vardı. Zira Tel-Beşir ve diğer şehirler onun elindeydi. Emir İmâdeddin'in casusları gelip, bu durumu ona haber verdiler. Bunun üzerine İmâdeddin münadiler aracılığı ile askerlerine ertesi gün sefere hazırlıklı olmalarını duyurdu ve Urfa'ya yapılacak bu seferden kimsenin geri kalmamasını istedi. Emirleri yanına topladı ve yemek sofrası hazırlandı ve onlara dedi ki; “yarın benimle beraber Urfa üzerine sefere gitmeyecek olan hiç kimse benim soframdan yemesin.” Bunun üzerine emirler onun cesaret ve atılganlığını ve hiç kimsenin savaşta onunla eşit olamayacağını bildikleri için sadece bir emir ve tanınmayan bir genç hariç, kimse ona yaklaşmadı. O emir bu gence, “sen burada ne arıyorsun?” dedi. Bunun üzerine İmâdeddin, “bırak onu, Allah'a yemin olsun öyle bir sima görüyorum ki, o asla benden geri kalmaz” dedi.

İmâdeddin askerleri ile beraber 539.H (1144.M) senesinin cemâdiyelevvel ayında) harekete geçti. Haçlılara ilk saldıran İmâdeddin oldu ve yanında o genç de vardı. Frank süvarilerinden biri İmâdeddin'i hedef alarak üzerine saldırdı, lakin bu emir Frank süvarisinin önüne çıktı, onu yaralayıp öldürdü ve İmâdeddin kurtuldu. İmâdeddin daha sonra Urfa'yı muhasaraya başladı ve yirmi sekiz gün boyunca beldeyi ele geçirmek için savaştı. Birkaç defa hücumla geçti, lağımçıları gönderip şehrin surlarını deldirdi ve bu delinen yerlerden surlar yıkıldı, İmâdeddin de beldeyi silah zoruyla cebren ele geçirdi. Akabinde kaleyi de muhasara ederek, orayı da ele geçirdi. Bu olay, bu senenin cemâdiyelâhir ayının bitimine on dört gün kala meydana geldi. Halkın malları yağmaladı, kadınları esir aldı ve erkeleri de öldürdü.

Emir İmâdeddin şehri görünce çok hoşuna gitti ve böyle bir şehrin tahrip edilmesinin doğru bir davranış olmayacağı kanaatine vardı. Hemen emir verip askerleri arasında münadiler dolaştırdı; erkek, kadın ve çocuklardan ne almışlarsa evlerine geri vermelerini ve ev eşyaları ile ticari malları da geri vermelerini istedi. Askerler aldıkları her şeyi geri iade ettiler. Alınan mallardan ve eşyalardan çok azı, önemsiz olanlar hariç hiç bir şey kaybolmadı, böylece şehir eski haline döndü. İmâdeddin daha sonra el'Bîre hariç Serûc ve Haçlıların Fırat'ın doğusunda sahip

oldukları diğer yerleri de teslim aldı. Akabinde el'Bîre'ye gidip, orayı muhasara etti. Haçlılar orada çok sayıda asker ve önemli miktarda erzak bırakmışlardı.

MUSUL NÂİBİ NASÎRUDDİN ÇAKIR'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Melik Alparslan b. Sultân Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh, Musul'da Atabek'i olarak İmâdeddin'in yanında bulunuyordu. Bu husus daha önce geçmişti. İmâdeddin halifelere, sultânlara ve o civardaki beldelerin hükümdarlarına bütün bu ülkenin Melik Alparslan'a ait olduğunu açıkça söylüyor ve kendisini de onun bu ülkedeki naibi olduğunu dile getiriyordu. Tüm beldelerde hutbeler onun adına idi. Sultan olarak onun adına hutbe okutmak için Melik Mes'ud'un ölmesini bekliyordu. Bağdâd ve sair memleketlere onun adıyla hükmediyordu. Naib Nasîruddin ise kendisine düşen bir iş olursa hizmet etmek ve vazifesini yerine getirmek için her gün onun yanına giderdi. Bozgunculardan bazıları Melik Alparslan'ı saltanat peşinde koşmaya teşvik ettiler ve akabinde; "eğer Nasîruddin'i öldürürsen Musul ve diğer bazı şehirlere hâkim olursun ve Atabek Zengî'nin yanında tek bir süvari dahi kalmaz" dediler. O da bu görüşü uygun buldu ve ikna oldu. Askerlerden bir topluluk ile bu hususta anlaşmaya vardı. Akabinde her zamanki gibi Nasîruddin Alparslan'ın yanına girince, askerler onun üzerine hücum ederek, öldürdüler ve başını kesip adamlarının arasına attılar. Çünkü adamları onun kesik başını görünce dağılırlar ve böylece Melik Alparslan çıkıp şehri ele geçirir diye düşünüyorlardı.

Lakin Nasîruddin'in adamları onun kesik başını görünce, Melik Alparslan'ın yanında bulunanlarla savaşa giriştiler. Zengî'nin yanında bulunan kalabalık bir grup ile bazı devlet büyükleri de onlara katıldı. Akabinde Kadı Taceddin Yahya b. Şehrizûrî Melik Alparslan'ın yanına girdi ve onu oyuna getirerek; "Ey Efendimiz! Bu köpekten neden korkuyorsun? O da, onun efendisi de senin memlûklarındır. Allah'a hamd olsun ki, bizi senin sayende ondan ve onun efendisinden kurtardı. Bu sarayda niçin oturuyorsun. Kalk, kaleye çıkıp, silah ve malları alarak şehre hâkim ol. Asker topla, artık Musul'u ele geçirdikten sonra diğer beldeleri ele geçirmene hiç kimse mani olamaz" dedi. Bunun üzerine Melik Alparslan kalkıp atına bindi ve Kadı ile beraber kaleye çıktı. Kadı Taceddin kale kapısını açmaları ve Melik Alparslan'ı teslim almaları ve tutuklamaları için nakib ve askerlere doğru ilerledi. Derhal kapıyı açtılar, Melik Alparslan ve Kadı içeri girdi. Onlarla beraber Nasîruddin'i öldürmeye yardım edenler de vardı. Hepsini hapse attılar. Melik Alparslan da kalede tutuklu kaldı.

İMÂDEDDİN'İN BÎRE'DEN AYRILIŞI VE MÜSLÜMANLARIN ORAYI ELE GEÇİRİŞİ

Bu haber İmâdeddin Zengî'ye ulaştığında, o el'Bîre kalesini muhasara ediyordu ve neredeyse kaleyi zaptetmek üzere idi. Nasîruddin'in öldürülmesinden dolayı doğu tarafındaki bölgede bir takım anlaşmazlıkların çıkmasından endişe ettiği için el'Bîre önünden ayrıldı ve Zeyneddin b. Ali Küçük b. Buktekin'i Musul'a, Nasîruddin'in yerine naib olarak göreve getirerek, haber beklemeye koyuldu. Bîre'deki Franklar İmâdeddin'in onlara geri dönmesinden korktular, zira ondan çok korkuyorlardı. Bu sebeple Mardîn hâkimine haber gönderip, kaleyi ona teslim ettiler. Böylece Müslümanlar oraya hâkim oldular. Nitekim Fırat'ın doğu bölgesindeki yerlerde Frankların elinde hiçbir yer kalmadı. Zeyneddin Ali Küçük Musul'a vali olarak atanınca insanlar arasında adaletle hükmetti, güzel bir yol takip etti. Bu hususta Nasîruddin'in yolundan farklı bir yöntem izledi. Bu sebeple insanlar ona karşı mutmain oldular ve güvendiler. Beldede imarat işleri çoğaldı. Erbil şehri de onun elindeydi. Onun Erbil'e gidişini ileride zikredeceğiz.

ZEYNEDDİN ALİ KÜÇÜK'ÜN ERBİL'İ İSTİLA ETMESİ

Erbil ve bölgesi Ebu Heycâ el'Kurdî ve ondan sonra varislerinin elindeydi. Daha sonra orayı ve çevresindeki diğer bölgeleri Selçuklu Türk Devleti fethetti. Sultân Mes'ud b. Muhammed b. Melikşâh'ın eline geçinceye kadar elden ele intikal etti. Sultân Melikşâh o dönemde saltanat eline geçmeden önce Merâğa'nın hâkimi idi. Sultân Melikşâh'ın kendisinden önce Merâğa'da bir naibi vardı. O sırada Emir İmâdeddin Zengî (526.H (1132.M) senesinde) oraya gelerek şehrin önünde konakladı, akabinde saldırıya geçti, fakat kaleyi zaptetmesi mümkün olmadı. Bilahare kaleyi muhasara altına aldı. O sırada Sultân Melikşâh Merâğa'dan ona doğru harekete geçti. İmâdeddin bu durumu görünce oradan uzaklaştı ve Z'ab önlerinde konakladı. Tüm ağır teçhizatları Musul'a gönderdi. Oradan Fırat'ın batısına doğru geçti. Naipleri tekneleri sakladılar. Bu arada İmâdeddin ile Sultân Mes'ud arasında, Mes'ud'un Sultânlık makamına oturması için İmâdeddin'in onun hizmetinde bulunmasında karar kılınıncaya kadar elçiler gidip geldi. İmam Müsterşid Billâh ise İmâdeddin adına Bağdad'da ve o bölgede hutbe okunması için talimat verecek ve Erbil'i ona teslim edecekti. Bu kaideler üzerinde anlaşma sağlanıp, ikisi arasında yeminler edilince, İmam Müsterşid Billâh, İmâdeddin'e Erbil'i teslim etti. Emir İmâdeddin şehri teslim aldı ve onu Emir Zeyneddin Ali Küçük'e teslim etti.

Sonra İmâdeddin Bağdad'a suyun batı tarafına, Sultân Mes'ud ise suyun doğu tarafına gitti. Akabinde Bağdâd'da buluşmak için anlaştılar. Bu arada Karâcâ es'Sâkî Bağdâd'a ulaştı ve İmâdeddin'i sıkıştırdı. Bunun üzerine askerleri dağıldı ve orada bulunanların tümü esir edildi. İmâdeddin dışında kurtulan olmadı. Yaralı olduğu halde tekne içinde kıyıya kadar gitti ve Musul'a vardı. Erbil, el'Melik

İMÂDEDDİN'İN CA'BER KALESİNİ MUHASARA ETMESİ

Sultân Celâluđdevle Melikşâh'ın Haleb'i teslim aldığında, hâkimi Şerefuddevle Müslim b. Kureyş'in amcaoğlu olan Sâlim b. Mâlik b. Bedrân el'Ukaylî'ye Haleb yerine Ca'ber kalesini verdiğini zikretmiştik. Sâlim b. Mâlik Ca'ber kalesini teslim almış ve bu kale onun ve oğlunun elinde kalmıştı.

Sene 541.H (1146.M) olunca, İmâdeddin Ca'ber kalesine doğru ilerleyerek orayı muhasara etti. O günlerde Ca'ber kalesinin hâkimi Mâlik b. Sâlim b. Bedr el'Ukaylî idi. Bu sırada Fenek kalesine bir ordu göndererek, orayı da kuşattı. O gün Fenek kalesinin hâkimi ise Emir Hüsameddin el'Kürdî el'Beşnevî idi ve o kale üç yüz seneden fazla bir müddet Beşnevîlerin elinde bulunuyordu. İmâdeddin'in oraya kastetmesinin nedeni, ihtiyaten ve işini iyice sağlama almak ve tamamen hâkim olmak için ülkesinin ortasında ve çevre bölgelerinde tek bir kale bile bırakmak istememesiydi. Ca'ber kalesinin muhasarası uzun sürüp, onu fethetmek zorlaşınca Menbic hâkimi Emir Hassân'ı aralarındaki dostluk sebebiyle kale hâkimine elçi olarak gönderdi ve kalelerin kendisine teslim edilmesini istedi. İmâdeddin elçi Hassân'a; "Eğer kaleyi teslim etmeye razı olursa benim adıma ona çokça iktâlar ve bol miktarda mal vereceğimi garanti et, kabul etmezse de, kaleyi zorla alıncaya kadar kuşatmayı sürdüreceğime, akabinde onu asla sağ bırakmayacağıma dair yemin ettiğimi; o vakit seni, bana karşı kim müdafaa edecek? dediğimi ilet" dedi. Buna binaen Hassân kaleye çıktı ve İmâdeddin'in ona verdiği elçilik görevini yerine getirdi. Ona pek çok mal teklif etti ve onu buna teşvik etti. Lakin kale hâkimi teslim olmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Hassân ona; "İmâdeddin, seni bana karşı kim koruyacak diye soruyor, dedi. Buna binaen o da; "Emir Belek'e karşı seni koruyan, beni de ona karşı koruyacaktır", dedi. Kale emiri bununla, Emir Belek b. Behrâm b. Artuk'un, Hassân'ı Menbic hâkimi iken onu iyice sıkıştırıp kaleyi muhasara ettiğini, kaleyi almasına ramak kala, kimin attığı bilinmeyen bir okun Belek'in boynuna isabet ettiğini ve onu öldürdüğünü işaret ediyordu. Böylece Hassân ondan kurtulmuştu. İmâdeddin'in durumu da Belek'in durumuna benziyordu. Kim Allah

adına (bilinçsizce) yemin ederse, Allah Teâlâ onu yalancı çıkartır. Nitekim Allah Teâlâ'dan şöyle bir söz hikâye edilmiştir: “Ben, Mekke'nin Rabbi Allah'ım! (kafasına göre) ölçüp biçenin hiçbir işini tamama erdirmem!”

Hassân daha sonra İmâdeddin'in yanına geri döndü ve Emir Hüsâmeddin'in onun teklifini kabul etmediğini haber verdi. Ancak ona Belek konusundan söz etmedi.

ŞEHİD İMÂDEDDİN ATABEG ZENGÎ B. ÂKSUNGUR'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Bu senenin 541.H(1146.M) rebiulâhir ayının pazar günü olduğunda Atabeg İmâdeddin'in yanına adı Barankuş (veya Yarınkuş) olan ecnebi hizmetçilerinden bir genç ve memlûklerden bir topluluk girdi ve onu yatağında iken öldürdüler. Bilahare Ca'ber kalesine doğru kaçtılar. Kaledekilere İmâdeddin'in ölümünü haber verdiler, onlar da bununla sevinmeye başladılar. Hep birden kalenin burçlarından askerlere seslenip onun öldürüldüğünü bildirdiler. İmâdeddin'in adamları derhal yanına girdiler. Ölmek üzere iken ona yetiştiler. İbnu'l Esir babasından, o da İmâdeddin'in bazı yakın adamlarından şunu nakletmiştir:

“İmâdeddin'in öldürüldüğü haberini alınca derhal yanına koştum, henüz ölmediğini gördüm. Beni görünce onu öldüreceğimi zannederek şehadet parmağıyla işaret edip benden merhamet diledi. O an İmâdeddin'in heybetinden korktum ve ona; Efendim! Sana bunu kim yaptı, dedim. Fakat o konuşmadı ve o anda ruhunu teslim etti. “

Emir Müeyyiddevle b. Munkız dedi ki: Şair Mütenebbi şu şiiriyle sanki İmâdeddin'i işaret etmiştir;

“Rakipler karşılaştı, onu en zayıf rakip ile ve en aşağılayıcı yerde öldürene dek...”

ATABEG İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN SİRETİ VE VASIFLARI

İmâdeddin güzel yüzlü, esmer benizli, güzel gözlü idi. Yaşlılık saçlarını ağartmıştı. Yaşı altmışın üzerindeydi. Sert, kararlı, cesur, yürekli ve atılgan idi. Yüce gönüllü ve vakarlıydı. O anıldığında çevre bölgelerin sahipleri, ondan ürkerdi. Halîfe ve Sultân'ın ülkeleri, Ahlât hâkimi İbni Sökmen, Hasankeyf hâkimi Dâvud b. Sökmen, Âmid hâkimi, Mardîn hâkimi, Haçlılar ve Dımaşk hakimi'nin beldeleri,

onun beldesine komşuydu. Bu bölgelerin her biri, onun beldesini dört bir taraftan kuşatmış durumdaydı. İmâdeddin beldesinin sınırlarındaki bu yerlere tamamen hâkim oluncaya dek, bir o tarafa, bir bu tarafa koşturmuş, bazılarını ele geçirmiş, bir kısmıyla da anlaşma yapmıştı. Bunlardan her biri ondan sakınıyor, korkuyor ve ondan uzaklaşıyordu. Askerleri ve halkı üzerinde büyük bir heybet ve itibarı vardı. Onlar nezdinde çok sayılır ve hürmet edilirdi. İyi bir siyasetçiydi. Güçlü olanlar zayıf olanlara zulmetmeye cesaret edemezdi. İmâdeddin ülkeyi ele geçirmezden evvel harabe halindeydi, ondan sonra adalet yaygınlaştı ve ele geçirdikten sonra mamur hale getirdi. İmâdeddin'in başlangıçta insanlara zalimane davranan biri olduğu zikredilmiştir. Fakat bir gece vakti Hamâ'da iken Âsi nehri kenarında bir şahsın; “İşleriniz kâr ve zarar verdiği sürece adaletten ayrılmayın. Tehlike altında olduğunuz devletinizin üstünlüğünü koruyun.” diye bir şarkı terennüm ettiğini duydu, bundan etkilenip ağladı ve akabinde zulüm konusunda niyeti değişmiş ve o günden sonra adalet yolunu tutmuştur.

Onun hakkında anlatılanlardan biri de şöyledir: “o, bir keresinde kış mevsiminde el’Cezîre’ye girmiş, yanında da emirlerinin büyüklerinden olup, Dakûkâ şehrinin iktalarına sahip Emir İzzeddin ed’Dubeysî denilen bir zat da vardı. İmâdeddin, el’Cezîre halkından olan bir Yahudî’nin evine indi. Bu Yahudî

İmâdeddin’den yardım isteyerek, durumunu kendisine arzetti. Bunun üzerine İmâdeddin, Dubeysî’ye (öfkeli, öfkeli) baktı, Dubeysî hemen geri çekildi ve şehre girip hayvan ve çadırlarını dışarı çıkardı.”⁶²

Bu hikâyeyi anlatan zat, devamla dedi ki: ed’Dubeysî’nin hizmetkârlarının çadırlarını çamurlu bir alana kurduklarını ve çamurdan korunmak için de, altlarına saman yaydıklarını gördüm. Ed’Dubeysî de şehirden çıktı ve oraya indi.”

İmâdeddin askerlerini mülk edinmekten men ediyor ve şöyle diyordu: “Her ne kadar bu şehirler bizim olsa da sizin mülk edinmeye ne ihtiyacınız olabilir? Zaten yeterli iktalarınız var. Şayet bu topraklar elimizden çıkarsa, edindiğiniz mülkler de onunla birlikte elden gider. Ne zaman devlet görevlileri mülk edinmeye başlarlar ise halka zulmeder, haksızlık yapar, mallarını ellerinden alırlar.”

⁶² Anlatıldığına göre Dubeysî, bu Yahudî’nin evine el koymuş, o da bu durumu İmâdeddin’e şikâyet etmiştir.

İmâdeddin çevresinde olup bitenlere karşı çok dikkatli, yalnız kaldıkları zamanlarında bile adamlarının durumlarını takip ederdi. Onun, sultânların kapılarının önünde görevlendirdiği elemanları olup, sultânın gece ve gündüz meşgul olduğu savaş, barış, şaka gerçek adına yaptığı ne varsa, hepsini ona rapor halinde yazar, gönderirdi. Ve bu hususta çok para harcardı. Görevlendirdiği istihbarat elemanları her gün kendisine birçok mektup ulaştırırlardı. Önemli devlet işleriyle uğraşması, onu ayrıntılarla ilgilenmekten alıkoymazdı; bu konuda şöyle derdi: “Küçük hatalar, bilinip giderilmez ise büyür, sıkıntıya yol açarlar.” Onun iznini almadan herhangi bir melikin elçisinin, onun ülkesinden geçmesi mümkün değildi. Elçinin izin istediği durumunda ise kendisine müsaade edilir; lakin yanına bir görevli verilerek onun gözetiminde gitmesi sağlanırdı. Bu kişilerin ahali veya başka birisiyle görüşmesine asla izin verilmezdi. Elçi ülkenin bir ucundan giriş yapar ve hiçbir şey öğrenmeden diğer ucundan çıkar giderdi.

İmâdeddin, adamlarını himaye eder, bazen de onları imtihana tabi tutardı. Bir gün Taştarına hoşkunâne denilen bir pasta verip, bunu sakla, dedi. Taştar, İmâdeddin kendisinden bir gün pastayı ister endişesiyle tam bir yıl yanından ayırmayıp beraberinde gezdirdi. Bir yıl sonra kendisinden pasta istenince, bir mendil içinde saklamış olduğu pastayı çıkarıp İmâdeddin’e takdim etti. İmâdeddin onun bu davranışından dolayı çok memnun oldu ve; senin kale muhafızı olman gerekir dedi. Akabinde onun Kevâşî kalesinin Dizdârlığına geçmesini emretti. İmâdeddin ölünceye kadar o, bu görevine devam etti.

Yine İmâdeddin, hizmetinde çalışan insanların ülkeyi terk etmesine izin vermezdi. Bu konuda şöyle derdi: “Ülke etrafı çitle çevrilmiş bostan gibidir; kim çitin dışına çıkarsa, çiti yıkmış olur. Bir kimse çitten dışarı çıkarsa düşmanın o ülkeyi ele geçirme arzusu artar, heybet ortadan kalkar, düşmanlar ülkenin başına üşüşür.”

Onun sîretinin en güzel bölümlerinden birisi de şudur: İmâdeddin, Emir Bahâeddin Yârûk et’Türkmânî’yi ve adamlarını Haleb vilayetine yerleştirip, Haçlılarla savaş yapmalarını emretmiş ve onlardan kurtardıkları tüm malların kendilerinin olmasını istemişti. Onlar da sabah, akşam Haçlılara saldırıda bulunur, sınır boylarını onların saldırılarından koruyup, altı sene boyunca da buna devam ettiler.

Onun cesaretine dair birçok misaller verilmektedir. Hakkında hikâye edilen misallerden birisi de şöyledir; İmâdeddin, Musul valisi Mevdûd ile beraber haçlı hâkimiyetindeki Taberiyye'yi muhasara etmiş, attığı ok şehrin kapısına kadar varmış ve kapıyı delmişti. Keza Akra'l Hamidiyye kalesine de saldırıda bulunmuş, yüksek bir dağın üzerinde olmasına rağmen attığı ok bu kalenin surlarına kadar varmıştı.

İmâdeddin, kadınlar özellikle de asker kadınları konusunda son derece hassastı; onlara karşı işlenmiş bir suç veya onların maruz kaldığı saldırıları asla affetmezdi ve şöyle derdi: “Askerler ailelerinin yanında kalmayıp benimle sefere çıkıyorlar; eğer biz onlara yapılacak bir saygısızlığı önlemezsek, onlara yazık olur, ahlaken bozulma baş gösterir.”

Cizre kalesine muhafız olarak görevlendirdiği kişi Nureddin Hasan Barbutî denilen biriydi ve onun en yakın adamlarındandı; fakat ahlaken pek mazbut bir kimse değildi. Onun kadınları rahatsız ettiğini duyunca, Hacibi Selâhaddin Muhammed b. Eyyûb Yâğisiyânî'ye aceleyle hareket edip kimseye duyurmadan Cizre'ye gitmesini, Barbutî'yi yakalayıp erkeklik organının kesilmesini ve kadınlara bakmanın cezası olarak gözlerinin çıkarılıp asılmasını emretti. Selâhaddin aceleyle yola koyuldu. Barbutî onun Cezire'ye vardığını ancak şehre girmesinden sonra öğrendi. Kendisini karşılamaya gelen Barbutî'ye ikramlarda bulunan Selâhaddin, onunla birlikte oturunca şöyle dedi: “Atabeg sana selam söylüyor, seni taltif edip, daha yüksek bir göreve atamak istiyor. Burada Nâsiruddin Çakar'ın görevinde olduğu gibi, sana Halep kelesini teslim edip, bütün Suriye bölgesi hâkimi yapacak. Hemen hazırlan, neyin var, neyin yoksa gemilere yükleyip Musul'da hizmetine koş. Bu habere sevinen Barbutî, neyi var neyi yoksa hepsini Dicle nehri yoluyla Musul'a gitmek üzere gemilere yükledi. Bütün bu işleri bitirince Selâhaddin, kendisini yakalayıp cezasını verdi; onun her şeyini aldı. Bundan sonra kimse onunki gibi bir suç işlemeye cesaret edemedi.”

İmâdeddin (Allah Teâlâ ona rahmet etsin) çok sadaka verirdi. Her Cuma günü açıktan yüz dinar, onun dışındaki günlerde ise güvendiği kimselerle beraber gizli olarak sadaka verirdi. Bir gün atına bindi, atı tökezledi ve az kalsın düşüverecekti. Bunun üzerine yanında bulunan emiri çağırdı ve ona, anlamadığı bazı sözler söyledi. Emir, ne söylediğini anlamak için tekrar sormaya cesaret edemedi. Akabinde evine döndü ve kaçmak için evdekilerle vedalaştı. Hanımı, emire; “seni böyle kaçmaya zorlayacak günahın nedir? dedi. O da, ona durumu anlattı. Bunun

üzerine hanımı ona; Nasîruddin'den yardım iste, ona olan biteni anlat, sonra da, Nasîruddin sana ne derse, onu yap, dedi. Emir, hanımına; onun, kaçışımı engellemesini ve beni öldürmesinden korkuyorum, dedi. Lakin hanımı sözünü tekrar etmeye devam etmiş ve onun durumunu Nasîruddin'e bildirinceye dek azmini kuvvetlendirmişti. Bunun üzerine emir, durumunu Nasîruddin'e bildirince, o da, gülmüş ve ona; bu bir kese dinarı al ve ona götür, zira onun senden isteyip de, senin anlamadığın şey, budur, dedi. Emir buna şaşırarak; Allah, Allah! Kanım, canım sana feda olsun, dedi. Akabinde Nasîruddin; Korkma! O, senden bu bir kese dinardan başka bir şey istememiştir, dedi. Emir bunun üzerine bir kese dinarı ona götürdü. İmâdeddin onu görünce; yanında bir şey var mı? dedi. O da; evet, cevabını verince İmâdeddin, onları sadaka olarak vermesini emretti. Emir, bir kese dinarı tasadduk ettikten sonra Nasîruddin'e gitti, ona şükranlarını bildirdi ve ona; İmâdeddin'in bir kese dinar istediğini nereden bildin? dedi. Buna binaen o da; o, her gün bu kadar dinarı tasadduk ediyor. Bana gecedan bir elçi gönderip alıyordu, bugün ise almadı. Sonra bana onun atının tökezlediği ve

az kalsın bineğinden düşeceği haberi ulaştı. Bunun üzerine seni bana yolladı. Ben de onun, senden bir kese dinar istediğini bu şekilde anladım.

Onun heybetinin bundan daha şiddetli olduğuna dair şöyle bir olay nakledilir; Bir gün İmâdeddin Cizre kalesinin gizli kapısından çıktı. Bu esnada uyumakta olan kayıkçısını bazı muhafızlar uyandırdılar. İmâdeddin'i görür görmez kayıkçı korkudan yere düştü. Bütün çabalara rağmen kımıldamadı, ölmüştü.

Onun en güzel ve en iyi vasıflarından birisi de, çok az fikir değiştiren, değişimden uzak, değişikliği gerektiren büyük bir günah hariç, melik olduğu zamandan, ölümüne dek dostlarından kimseye karşı başkalaşmayan bir yapıya sahip olmasıydı. İlk günden itibaren onunla beraber olan emirler, kendilerini ölümün alıp, götürdükleri dışında, son vakte kadar daima yanında kaldılar. Bundan dolayı her emrine itaat ediyor ve kendilerini onun uğruna feda ediyorlardı. Keza İmâdeddin güzel davranışlarını sergilemelerini kolaylaştırmak için yüce gönüllü ve doğru görüşlü kimselerle konuşur, geçimlerini bolca temin ederdi. Bu nedenle onun ordu birliğine yabancı olmayan bir insan geldiğinde; eğer bu kimse asker ise, askerleri onu aralarına alır ve misafir eder; gelen kişi eğer divan/mevki sahibi ise, divan sahipleri; şayet gelen kişi âlim ise, İmâdeddin'in adamlarından kadı ve fakihler onu güzel bir şekilde ağırlar ve ihsanlarda bulunurlardı.

İMÂDEDDİN ÖLDÜRÜLDÜKTEN SONRA SULTÂN'IN OĞLU MELİK ALPARSLAN EL'HAFÂCÎ'NİN DURUMU

İmâdeddin'in Atabeg'i olduğu el'Melik Alparslan b. Sultân Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh es'Selçûkî'nin, Nasîruddin Çakır'ı Musul'da öldürdüğünü, şehri kuşatma altına almak istediğini, Kâdı Tâceddin b. Şehrizûrî'nin Nasîruddin'i oyuna getirerek kaleye kadar çıkartıp, onu tutuklattığını daha önce zikretmiştik. İmâdeddin öldürüldüğü vakit Melik Alparslân da onun yanında idi. Hemen harekete geçti, askerler de onun etrafında toplanarak, emri altına girdiler. Bunun üzerine Vezir Cemâleddin el'İsfehânî, Emir Selâhaddin el'Yâğısyânî'ye elçi göndererek ona; Bugün maslahat, aramızda olanları ardımızda bırakmamız (ki aralarında çekişme vardı), ülkemizin varlığını sürdürecektir bir yola girmemiz ve saltanatın sultanımızın çocuklarında kalmasını sağlamaktır. Hiç şüphesiz Melik Alparslân Musul şehrine göz dikmiş, askerler de onun etrafında toplanmışlardır. Eğer biz aramızdaki bu çekişmeyi baştan çözmez ve ilk günden hazırlık yapmazsak, çatlak genişleyecek, yama da tutmayacaktır" dedi.

Selâhaddin onun bu teklifini kabul etti. Ve her ikisi de bu hususta anlaşmaya vardı. Daha sonra Vezir Cemâleddin Melik Alparslân'ın yanına gitti ve ona şehrin fethedileceğine dair güvence verdi. Selâhaddin ile beraber onu bu konuda umutlandırdı. Her ikisi Alparslân'a; İmâdeddin Atabeg, senin bu şehirdeki naibin idi ve biz senin adına ona itaat ediyorduk" dediler. Melik Alparslân da onları doğruladı ve amacına ulaşmada kendisine yardımcı olmaları için ikisini de kendine yakınlaştırmak istedi. Akabinde ikisini Erbil hâkimi ve İmâdeddin'in Musul'daki naibi olan Emir Zeyneddin Ali Küçük b. Buktekîn'e elçi olarak gönderdi ve onlara, Zeyneddin'e, Şehid İmâdeddin'in öldürüldüğünü bildirmelerini istedi. Yine Zeyneddin'in, İmâdeddin'in büyük oğlu olan ve babası tarafından kendisine ikta olarak verilen Şehrizûr'da bulunan Emir Seyfeddin Gâzi b. Zengî'ye Musul'a gelmesi ve oraya hâkim olmas için bir elçi göndermesi konusunda tebliğatta bulunmalarını emretti. Buna binaen Zeyneddin denileni yaptı, Seyfeddin'e bir elçi gönderdi ve onu çağırttı. O da Musul'a gelerek, orayı teslim aldı.

Nureddin Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Zengî ise babası karargâhta öldürülünce, babasının elinden mührü alarak Haleb'e gitti ve şehre hâkim oldu. Hamâ hâkimi Selâhaddin el'Yâğısyânî ve Vezir Cemâleddin Muhammed b. Ali el'İsfehânî İmâdeddin'in oğlunun hâkim olduğu devleti muhafaza etmek üzere anlaştılar.

Akabinde Melik Alparslân es'Selçûkî'ye tuzak kurdular, şarkıcı kadınlarla içki âlemine girmeye teşvik ettiler. Cemâleddin, Melik Alparslân'a; "bana göre işlerini çekip çevirmesi için Selâhaddin'i Haleb'teki memlûkun Nureddin'e göndermen, senin için iyi olur" dedi. Bunun üzerine o da gitmesi için ona izin verdi, o da gitti. Alparslan'ın yanında sadece Cemâleddin kaldı. O da Melik Alparslân'ı aldı ve beraber Rakka'ya girdiler. Alparslân orada içki içmek, şarkıcı kadınlar ve cariyelerle halvette kalmakla meşgul oldu. Ayrıca emirlere mal verilmesini istedi. Fakat Cemâleddin, emirlerin kalplerinin ona meyletmesinden korkarak bunu engelledi ve Alparslân'a; "onların senden aldıkları birçok ikta ve bolca malları var zaten" dedi.

Cemâleddin, askerlerin gönlünü kazanarak, Seyfeddin Gâzi b. İmâdeddin'i destekleyeceklerine dair onlara tek tek yemin ettirmeye başladı. Sonra da yemin ettirdiği askerlere, Melik Alparslân'dan kaçarak Musul'a gitmelerini emretti. Melik ise Rakka'da birkaç gün kaldı, sonra Mâkisîn'e gitti. Oranın hâkiminin talebi üzere zevk ve eğlence ile meşgul olarak birkaç gün de orada kaldı. Akabinde oradan da Sincâr tarafına gitti. Seyfeddin'in Musul'a gelişi kesinleşince, Cemâleddin'in cesareti arttı. Sonra Cemâleddin ve Melik Alparslân Sincâr'a ulaştı. Cemâleddin şehrin Dizdâr'ına haber gönderdi ve ona; "sakın Beled'i teslim etme ve kimsenin oraya girmesine müsaade etme! Fakat Melik Seyfeddin'e haber gönder ve ona; ben Musul'a tabiyim. Sen ne zaman Musul'a hâkim olursan, Sincâr'ı sana teslim ederim" dediğimi söyle. Şehrin Dizdâr'ı da denilenleri yaptı.

Cemâleddin Melik Alparslân'a; "maslahat, bizim Musul'a gitmemizdedir. Memlûkun Seyfeddin Gâzi bizim oraya yaklaştığımızı duyduğu vakit, karşılamaya çıkacaktır. Tam o sırada onu tutuklar ve şehri teslim alırsın" dedi. Bunun üzerine Sincâr'dan yola çıktılar. Melik'ten kaçan askeri bir birlik de Musul'a doğru hareket etti. Melik Alparslân ile beraber az sayıda asker kalmıştı ve Beled şehrine doğru intikal ettiler. Melik Alparslân oradan Dicle nehrini geçti. Bu arada Vezir Cemâleddin ise Musul'a vardı ve Melik Alparslân'ın az sayıdaki askerlerinin arasında bulunan Emir İzzeddin Atabeg Dubeyşî'ye haber gönderdi. Bunun üzerine Dubeyşî Alparslân'ı tutukladı ve Musul'a getirdi. Bu da onun döneminin sonu oldu. Ayrıca onun Tergos gölünde boğulduğu da zikredilir.

Artık Musul hâkiminin Seyfeddin Gâzi b. Zengî olduğu kesinlik kazandı. Zeyneddin Ali Küçük de, Musul vilayetinin hâkiminin o olduğunu ikrar etti. Onunla beraber (Veziri) Cemâleddin Muhammed b. Ali de vardı. İki birlikte Sultân Mes'ud

b. Muhammed b. Melikşâh'a elçi göndererek Seyfeddin Gâzi'den yana söz aldılar. O da bunu kabul etti ve Seyfeddin'in Musul hâkimi olduğunu tasdik etti. Akabinde ona hil'at gönderdi. Nitekim daha önce Seyfeddin'in, babası hayatta iken Sultân Mes'ud'un hizmetinde olduğunu zikretmiştik. Sultân Mes'ud onu seviyor ve yakınlık duyuyordu. Bu sebeple onun Musul hâkimliğini tasdik etmede hiç tereddüt etmedi ve kabul etti.

NUREDDİN MAHMÛD ZENGÎ DÖNEMİ

Emir İmâdeddin'in öldürülüşünü ve oğlu Seyfeddin Gâzi'nin Musul'u, diğer oğlu Nureddin Mahmûd'un ise Haleb'i ele geçirdiğini zikretmiştik. Şehid İmâdeddin Ba'lebek'i ele geçirmiş ve oraya Melik Nâsır'ın babası, Emir Necmeddin Eyyûb b. Şâzî'yi naib olarak atamıştı. Emir Necmeddin'e İmâdeddin şehid olduğu haberi ulaştığı vakit, (Dımaşk hâkimi) Emir Mucîruddin Âbak b. Muhammed b. Börû b. Tuğtekîn şehri kendisine teslim etmesi hususunda onunla mektuplaştı. Ona çokça mal ve Dımaşk çevresinde bulunan birçok yerleşim yerini vermeyi teklif etti. Bunun üzerine o da şehri teslim etmeyi kabul etti. Necmeddin Eyyûb Dımaşk'a doğru intikal etti ve bir süre orada ikamet etti. Bu olay 541.H (1146.M) yılının rebûlâhîr ayının bitimine dört gün kala gerçekleşti. Nureddin, babasının hacibi Selâhaddin Muhammed b. Eyyûb el'Yâğısyânî'den Hamâ'yı teslim aldı ve onun yerine Hıms şehri ve kalesini verdi. Ben derim ki; bunu İbni Munkız zikretti. İbni Esîr ise şöyle demiştir; Hıms şehri Emir Seyfeddin Gâzi'nin elindeydi. Nureddin orayı daha sonra teslim almıştır. İleride bunu zikredeceğiz İnşallah.

RUHÂ (URFA)'DA ÇIKAN İSYAN VE ORANIN MÜSLÜMANLARIN ELİNE GEÇİŞİ

Daha önce Urfa'nın fethini zikretmiştik. Nitekim orayı, Emir İmâdeddin Zengî Haçlıların elinden alarak fethetmişti. Urfa, Joselin b. Joselin'in elinde idi. Aynı şekilde Fırat'ın batısında bulunan Tell-Bâşir de ona aitti. İmâdeddin şehit olunca, Joselin Urfa ahalisi ile haberleşti. Ahalinin büyük bölümünü Ermeniler oluşturuyordu. Joselin onları müslümanlara karşı isyana sevketti ve şehri kendisine teslim etmelerini istedi. Bunun üzerine onlar da, onun teklifine olumlu cevap verdiler. Akabinde iki taraf bir araya gelecekleri bir gün üzerinde anlaştılar. Joselin askerleri ile beraber Urfa'ya doğru hareket etti ve beldeyi ele geçirdi. Kalede bulunan müslümanlar isyan başlattı. Sonra da iki tarafa savaşa tutuştu. Bu haber Nureddin'e

ulaştığı vakit, o Haleb'te idi. Alelacele ordusu ile birlikte Urfa'ya doğru hareket etti. Nureddin şehre yaklaşıncı, Joselin hemen şehirden çıktı ve ülkesine doğru kaçtı. Nureddin şehre girdi, orayı yağmaladı ve ehlini ise esir aldı. Bazıları kaçtı, kalede bir kısmı hariç kimse kalmadı. Musul'da bulunan Seyfeddin'e Haçlıların haberi ulaşınca, ordusunu hazırladı ve Urfa'ya doğru yürüdü. Fakat Seyfeddin Urfa'ya ulaştığında, Nureddin orayı çoktan ele geçirmişti. Böylece Urfa, Nureddin'in elinde kaldı ve kardeşi Seyfeddin buna karşı herhangi bir girişimde bulunmadı.

Emir Seyfeddin bu sene Şâm'a gitti. Kardeşi Nureddin bundan dolayı ürkmüş ve korkuya kapılmıştı. Kardeşi Seyfeddin ise onunla mektuplaşıyor ve gönlünü kazanmaya çalışıyordu. Seyfeddin Şâm'a ulaştığı zaman, ikisi arasındaki anlaşma kuralları, ordu birliklerinin dışında bir araya gelmeleri şeklinde karar buldu. Buna göre her biriyle birlikte beş yüz atlı bulunacaktı. Nihayet üzerinde anlaşmaya varılan gün gelip çatığında, Nureddin Haleb'ten beş yüz atlı ile yola çıktı, Seyfeddin de ordugâhındaki beş yüz atlı ile hareket etti. Nureddin, Seyfeddin kendisine yaklaşıncaya kadar onu fark etmedi. Onu tanıdığı zaman, ona doğru yürüdü ve eğilerek önündeki toprağı öptü. Akabinde askerlerine ondan geriye doğru gitmelerini emretti, onlar da gerilediler. Seyfeddin ve Nureddin birbirlerine sarılıp, ağladıktan sonra oturdular. Sonra Seyfeddin ona; bana gelmekten neden kaçındın? Beni sana karşı niçin korkuttun? Vallahi anlattığın o şeyler aklıma geldi de, bu şehri kimin için istiyor, kiminle yardımlaşacak ve kiminle beraber yaşayacağımı sanıyorsun? Bana insanların en sevimlisi olduğu halde, kardeşime kötülük yapar mıyım?" Seyfeddin'in bu

sözleri üzerine Nureddin mutmain oldu ve kalbi rahatladı. Sonra da Haleb'e döndü. Hazırlıklarını yaptı, bilahare askerleri ile birlikte kardeşi Seyfeddin'in hizmetine döndü. Bunun üzerine Seyfeddin, geri gitmesini ve askerlerini ise yanında bırakmasını emretti, ona; "senin makamında gözüm yok, lakin benim bundaki maksadım meliklerin, Haçlıların birlik olduğumuzu öğrenmelerine yöneliktir. Binaenaleyh her kim hakkımızda kötülük düşünüyorsa, ondan vazgeçsin." Nureddin, kardeşi Seyfeddin'i dinledikten sonra dönmekten vazgeçti. Her ikisi üzerlerine düşen görevi yerine getirinceye kadar da orada kalmayı sürdürdü. Sonra her biri kendi memleketlerine döndü.

Nureddin 542.H (1147.M) senesinde Haçlılara ait beldeye girdi ve Artâh şehriyle beraber birçok kaleyi fethetti.

543.H (1148.M) senesinde Almân İmparatoru kalabalık bir ordu ve Haçlılardan onlara katılan bir birlik ile Dımaşk sahili önlerinde konakladı. Dımaşk hâkimi Mucîruddin Âbak b. Muhammed idi ve dedesi Tuğtekîn'in memlûku ülkenin başında olan Muînuddin Üner'in, Dımaşk'ın işlerini üstlenmesi emri ile orada bulunuyordu. Almân İmparatoru ve beraberindekiler rebûlevvel ayının altıncı gününde şehre doğru ilerlediler ve Dımaşk ehli ile çok çetin bir savaşa giriştiler. Düşmanın şehri ele geçireceklerini anlayınca, Emir Muînuddin Musul hâkimi Seyfeddin Gâzi'ye elçi göndererek, müslümanlara yardım çağrısında bulundu. O da hemen Şâm'a gitti. Haleb hâkimi olan kardeşi Nureddin Zengî'yi de yanına aldı ve beraber Hıms şehri önünde konakladılar. Seyfeddin, Muînuddin'e haber gönderdi ve ona; ülkemdeki eli silah tutan herkesi yanıma alıp, geldim. Oraya varıp Haçlılarla savaşmak için naîplerimin Dımaşk'ta bulunmasını istiyorum. Şayet mağlup olursam askerimle beraber şehre girer, oraya sığınırım. Galip gelirsem şehir yine sizindir, bu konuda sizinle çekişmem" dedi. Bunun üzerine Muînuddin Haçlılara elçi göndererek onları tehdit etti ve "ya Dımaşk'tan ayrılırsınız ya da şöyle, şöyle yaparım" dedi. Bu haberi alan Haçlılar savaşmaktan vazgeçti. Halkın Dımaşk'ı koruma cesareti arttı ve savaşa girmekten de kurtulmuş oldular. Muînuddin Avrupa'dan gelen yeni Haçlılara; "şarkın meliki buraya geldi. Ya çekip gidersiniz ya da ben şehri ona teslim ederim. İşte o zaman pişman olursunuz" dedi. Muînuddin Sahil/Şâm'dan gelen Haçlılara da; "siz hangi akılla bize karşı bunlara yardım ediyorsunuz? Siz de biliyorsunuz ki, eğer onlar Dımaşk'ı ele geçirirlerse sahil bölgesinde size ait olan tüm yerleri elinizden alırlar. Ben ise, şayet şehri müdafaa etmekten aciz kalırsam, Seyfeddin'e teslim ederim. Yine çok iyi biliyorsunuz ki, eğer Seyfeddin Dımaşk'a hâkim olursa, sizin onunla beraber Şâm'da kalmanız mümkün olmaz" dedi. Bunun üzerine Haçlılar Almân İmparatorundan ayrılmaya ikna oldular. Sonra İmparatoru, Seyfeddin'in Dımaşk'ı ele geçirmesinden, şayet böyle bir şey yaparsa, ona karşı mukavemet gösteremeyeceklerini söyleyerek korkuttular. Dımaşk'tan ayrılıncaya kadar da, bu telkine devam ettiler. Akabinde Banyâs kalesini teslim aldılar. Almân imparatoru da ülkesine geri döndü. Bu hususu zikretmiştik.

Bu dönemde Hamâ hâkimi Sultân Melik Mansûr, efendimizin dedesinin dedesi olan Şâhinşâh b. Necmeddin Eyyûb, (Allah (c.c) onun sultanlığını ebedileştirsin) Dımaşk kapısı önlerinde öldürüldü. Onu, şehri muhasara eden Haçlılar öldürdü. Akabinde Dımaşk şehrinde defnedildi. Geride iki çocuk bıraktı. Onlar;

el'Meliku'l Muzaffer Takiyuddin Ömer ve el'Meliku'l Mansûr İzzeddin Feruhşâh. O ise Ba'lebek hâkimi el'Meliku'l Emced Meciduddin Behrâmşâh'ın babasıdır.

NUREDDİN MAHMÛD B. ZENGÎ'NİN EL'URAYMA KALESİNİ KUŞATMASI

Almân İmparatoru Dimaşk'tan çıktığında, beraberinde Funş/ Alfonso'nun oğlu da vardı. Onun dedesi ise Trablus Şâm'ı işgal eden kişiydi. Alfonso'nun oğlu Urayma kalesini ele geçirmiş ve daha sonra Trablus'u da almak istediğini açıkça söylemişti. Bunu haber alan kont, Nureddin Mahmûd ve Muînuddin'e elçi göndermiş, Urayma kalesine gelerek orayı almaları için çağrıda bulunmuştu. Bunun üzerine ikisi de Dimaşk'a doğru harekete geçtiler. Öte yandan Seyfeddin Gâzi'den de yardım istediler.

O da Emir İzzeddin Dübeysî ve Ceziret İbni Ömer'in kumandasında büyük bir askeri birliği onlara yardım için gönderdi. Derhal Urayma Kalesi önlerinde karargâh kurdular, Alfonso'nun oğlu da oradaydı. Onu orada sıkıştırdılar. Nakkablar/lağımcılar kaleye doğru ilerleyip, surları deldiler, bilahare kaleyi teslim aldılar. Alfonso'nun oğlunu ve kalede bulunan diğer Haçlıları da tutukladılar. Kaleyi tahrip ederek geri döndüler.

HAÇLILARIN YAĞRA'DA BOZGUNA UĞRAMALARI

Haçlılar 543.H (1148.M) senesinde Haleb'in çeşitli bölgelerine saldırı için Yağra denen yerde toplandılar. Bunun üzerine Nureddin Mahmûd Zengî onlara doğru harekete geçti. İki taraf karşılaşınca, aralarında çok çetin bir savaş gerçekleşti. Haçlılar çok kötü bir hezimete uğradı. Çoğu öldürüldü. Haçlıların ileri gelenlerinden büyük bir grup ise esir alındı. Azı hariç, çoğu kurtulmayı başaramadı. Nureddin, ganimet ve esirleri kardeşi Seyfeddin Gâzi, İmam Halife el'Muktefî Li Emrillah ve Sultân Mes'ud b. Muhammed b. Melikşâh'a gönderdi.

Bu vakıa hakkında Ebu Abdillâh Muhammed b. Sağır b. Kayserânî Nureddin'i metheden bir kaside söylemiştir;

“Sultan (Nureddin) Mahmud iken övünülecek yaşamımızı nasıl övmeyelim.

Övülmede İslam'ın kılıcının keskinliği yanında.

Bir menkıbe ki yeryüzünde benzeri yok Nureddin'den başka.

Şirkin krallarının da tanıklık ettiği birçok zafere attı imza.”

Musul hâkimi Seyfeddin Gâzi b. Zengî 544.H (1149.M) senesinde Dârâ’ya yöneldi. Dârâ daha önce babası İmâdeddin’in elindeydi. İmâdeddin öldürüldükten sonra orayı Mardîn hâkimi Emir Hüsâmeddin Timurtâş b. Îlgâzî b. Artuk aldı. Bu sene girince de Seyfeddin Dârâ’ya hareket etti ve ele geçirdi. Dârâ sebebiyle Mardîn’in birçok bölgesini de zaptetti. Daha sonra Mardîn’e yöneldi ve orayı muhasara etti. Mardîn hâkimi kuşatma altında iken Seyfeddin ile haberleşti ve onu kızıyla evlendirdi. Bunun üzerine Seyfeddin Mardîn’den ayrıldı, Musul’a döndü. O Musul’da iken Mardîn hâkiminin kızı hazırlandı ve Seyfeddin’e gönderildi. Musul’a ulaştığında Seyfeddin hasta halde idi. Henüz onunla gerdeğe girmeden, öldü.

SEYFEDDİN GÂZİ B. ZENGÎ B. ÂKSUNGUR’UN ÖLÜMÜ

Seyfeddin Musul’a döndüğünde, ona akut bir hastalık arız oldu. Bunun üzerine onun için Bağdâd’dan Evhadu’z Zaman Ebu’l Berekat el’Bağdâdî çağrıldı. Ebu’l Berekat alelacele geldi ve onun hastalığının şiddetini gördü. Tedavi etti lakin tedavi ona herhangi bir fayda sağlamadı. Akabinde 544.H (1149.M) senesinde, cemâdiyelâhir ayının sonlarında vefat etti. Onun Musul’daki hâkimiyet müddeti üç yıl, bir ay ve yirmi gündür. Güzel bir simaya sahipti. Öldüğünde kırk dört yaşlarındaydı. Zira beş yüz yılında doğmuştu. Musul’da yaptırdığı medreseye defnedildi. Geride bir erkek çocuk bıraktı. Amcası Nureddin Mahmûd onu terbiye edip, yetiştirmiş ve onu kardeşi Kutbeddin Mevdûd’un kızıyla evlendirmişti. Lakin Seyfeddin’in oğlu da genç yaşta öldü ve nesli sona erdi.

SEYFEDDİN’İN SİRETİ

Seyfeddin cömert, güzel ahlaklı ve cesur idi. Musul’daki el’Medresetu’l Atabekiyye’yi o yaptırdı, Hanefî ve Şafî mezhebi fakihlerine vakfetti. Sufiler için de bir ribat yaptırdı. Şairlere kasideler yazdırırdı. Şair Şihabeddin el’His-Bis onu metheden bir kaside kaleme almıştı. Baş şöyledir:

“Zaman seni nereye kadar bir şairin elbisesi içerisinde görecek!

Nitekim minber köşelerinin heyecanı azaldı.”

Bunun üzerine Seyfeddin şaire hil’atler hariç bin dinar verdi.

Seyfeddin başının üzerinde sancak taşıyan ilk kişiydi. Bunu ondan önce ne babası ne de çevre bölgelerdeki hükümdarlardan hiç kimse yapmamıştı. O bunu

yapmaya başladığı zaman başkaları da yapmaya başladı. O, askerlerine bellerinde kılıç, dizlerinin altında da çomak olmadan yola çıkmamalarını emrederdi.

KUTBEDDİN MEVDÛD B. İMÂDEDDİN ZENGÎ'NİN MUSUL'U MUHASARA ETMESİ

Seyfeddin Gâzi öldüğü sırada Kutbeddin Mevdûd Musul'da ikamet ediyordu. Vezir Cemâleddin Muhammed b. Ali el'İsfehânî ve ordu komutanı, Erbil hâkimi Zeyneddin Ali Küçük Atabegliğin başına onu getirme hususunda ittifak ettiler. Buna binaen Kutbeddin'i getirtip yemin etmesini istediler, kendileri de ona bağlı kalacaklarına dair yemin ettiler. Akabinde onu hükümet sarayına götürmek üzere ata bindirdiler. Zeyneddin de onun rikabında yürüyordu. Seyfeddin'in elinde bulunan tüm bölgeler ona itaat arzetti. Mardîn hâkimi Hüsâmeddin Temurtâş b. Îlgâzî b. Artuk'un kızıyla evlendi. Kutbeddin'in bu hatundan Seyfeddin Gâzi, İzzeddin Mes'ud ve diğer başka çocukları dünyaya geldi. Bu hatun babalarının, dedelerinin kardeşlerinin, kardeşlerinin çocuklarının, zevcelerinin, çocuklarının ve torunlarının hükümdarlık zamanlarını idrak etmeye vasıl olmuştur. Bu hatun, bu hususta kadim zamandaki kadınlardan Muaviye b. Yezid'in kızı Âtike'ye benzemektedir. Zira Âtike hatun da baba, dede, kardeş, kardeşinin oğlu ve zevcesi olmak üzere on üç Halife dönemini idrak etmiştir. Zamanımızda ise Necmeddin Eyyûb'un kızı Rabîa Hatun her biri çevre bölgelerde hükümdar olan kardeşlerinin çocuklarından büyük bir grubun dönemlerini idrak etmeden ölmemiştir.

NUREDDİN MAHMÛD B. ZENGÎ'NİN SİNCÂR KUŞATMASI

Kutbeddin Musul'a hâkim olunca, kardeşi Nureddin Haleb'de idi. Nureddin, ondan daha büyüktü. Bir grup emir ona mektup yazarak, Atabegliğin başına onu geçirmek istediler. Bu emirlerin arasında Şemseddin b. Mukaddem'in babası, el'Mukaddem de vardı. El'Mukaddem bu sırada Sincâr'da Dizdâr idi. Bunun üzerine Nureddin devletinin büyüklerinden olan yetmiş süvari ile derhal yola çıktı. Eseduddin Şirkûh b. Şâzî ve Meciduddin Ebu Bekr b. Dâye de bunlar arasındaydı. Nureddin altı gün içerisinde çok yağmurlu bir günde Mâkisîn'e ulaştı. Kapı muhafızları onu tanımadı, şahneye silahlı bir Türkmen grubunun şehre girdiğini haber verdi. Fakat o daha sözünü bitirmeden Nureddin şahnenin yanına vardı, şahne onu görünce hemen kalkıp Nureddin'in elini öptü ve kapının önünden çekildi. Nureddin şehre girdi, peşinden de askerleri ona katıldı. Daha sonra Sincâr'a gitti.

Oraya vardığında yanında çok az sayıda asker vardı. Şehrin dışında konakladı. Yorgunluğunun şiddetinden kendini yontulmuş küçük bir kayanın üzerine bıraktı, akabinde kalenin dizdarı olan el'Mukaddem'e gelişini bildirmek için bir elçi gönderdi. El'Mukaddem ise Musul'dan çağrılmıştı. Zira onun Nureddin'e göndermiş olduğu mektup onlara ulaşmıştı. Daha sonra Nureddin'e bir elçi gönderip beklemeye koyulmuş, lakin günlerce beklemesine rağmen, Nureddin oraya ulaşmamıştı. Bunun üzerine el'Mukaddem Musul'a gitti ve oğlu Şemseddin Muhammed'i Sincâr'da bırakarak ona; "Ben yolda ağır hareket edeceğim. Eğer Nureddin oraya varırsa, onun gelişini bana bildir." El'Mukaddem Sincâr'dan ayrıldıktan hemen sonra Nureddin oraya ulaştı. Şemseddin, Nureddin'in geldiğini haber aldığı anda, derhal babasına bir elçi ile bunu haber verdi ve durumu Nureddin'e iletti. Şemseddin b. Mukaddem'in babasına gönderdiği elçi Tell Ya'fer denen yerde ona yetişti. El'Mukaddem buna binaen geri döndü ve Sincâr'ı Nureddin'e teslim etti. Nureddin şehri teslim alınca Hasankeyf hâkimi Emir Fahreddin Kara Arslan b. Davûd b. Artuk'a mektup yazarak, ondan yardım istedi ve ona Heysem kalesini vereceğini bildirdi. Akabinde oraya doğru hareket etti. Kutbeddin bunu haber alır almaz, askerlerini topladı ve Sincâr'a doğru ilerledi. Yolda, Tell Ya'fer'de karargâh kurdu.

KUTBEDDİN İLE KARDEŞİ NUREDDİN ARASINDAKİ SULH VE SİNCÂR'IN KUTBEDDİN'E İADESİ

Kutbeddin Tell Ya'fer'de karargâh kurunca, Zeyneddin Ali Küçük ve Kutbeddin'in Veziri Cemâleddin ile Nureddin arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Nureddin'i, kendisinin olmayan bir yeri zaptetmeye geldiği için yerdiler ve bu kastından dolayı tehdit ettiler. Şayet kendi isteğiyle geri dönmezse, şehri elinden zorla alacaklarını söylediler. Bunun üzerine Nureddin onlara; "Ben onun büyük kardeşiyim ve onun işlerini çekip çevirmede sizden daha hak sahibiyim. Gelişimin nedeni ise emirlerin bana gönderdiği mektuplarda, Haçlıların vilayetiniz hakkındaki kötü emellerini zikredişlerinden dolayıdır. Bu yüzden onların öfke ve kibirle saldırmalarından ve şehrin elimizden çıkmasından korktum. Bana karşı savaşmakla yaptığınız tehlide gelince, ben size karşı ancak sizin askerlerinizle savaşırım.!" dedi. Askerlerden bir grup kaçarak Nureddin'in yanında yer almışlardı. Bundan dolayı onlar da şayet onunla karşı karşıya gelirlerse, emirlerin onlara karşı savaşmalarından korktular ve bu sebeple Vezir Cemâleddin anlaşmayı teklif etti. Akabinde şöyle dedi; "Biz Sultân ve Halife'ye, Nureddin'e tabi olduğumuzu izhar ettik, Nureddin de

Haçlılara, onun hükmü altında olduğumuzu izhar etti ve bizi Haçlılarla tehdit ediyor. Biz ona karşı olduğumuzu açıkça ortaya koyar ve onunla savaşırsak; eğer biz ona karşı zafer elde edersek, Sultân bizi hedef alır, şayet o bize karşı galip gelirse, bu takdirde de Haçlılar onu hedef alır. Benim görüşüm Hıms'ı ona teslim etmek, Sincâr'ı da onun elinden almaktır.” Dinledikten sonra yanında buluna devlet erkânı onun bu görüşü üzerinde ittifak etti. Bunun üzerine Cemâleddin, Nureddin'in yanına gitti. Nureddin de onun bu görüşünü benimsedi ve Hıms'ı onlardan teslim aldı, Sincâr'ı kardeşine teslim etti. Bilahare Nureddin Şâm'a döndü. Sincâr'da ona ait ne kadar mal varsa, hepsini aldı.

Kutbeddin Sincâr'ı teslim alınca, Zeyneddin Ali Küçük'e ikta etti. Hepsini ittifak etmiş ve bir görüş üzerinde birleşmiş oldu. Nureddin, Cemâleddin'i yanına almak için talepte bulundu. Fakat o bunu kabul etmedi. Kutbeddin'in kendisine ihtiyacı olduğunu ve kendisinin yani Nureddin'in ise onun marifet ve görüşlerinden müstağni olduğunu mazeret olarak ileri sürdü. Bunun üzerine Nureddin, Kutbeddin'in menfaat ve yararına harcaması için her sene ona on bin dinar göndermeyi teklif etti. Böylece onun Şâm'daki naibi her sene bu dinarları teslim alacak ve Kutbeddin için Haçlılardan esir satın alacak ve akabinde o esirleri serbest bırakacaktı.

ANTAKYA HÂKİMİ PRİNKEPS'İN ÖLDÜRÜLMESİ VE HAÇLILARIN BOZGUNA UĞRAMASI

Nureddin Zengî 544.H(1149.M) senesinde Hârim kalesi üzerine yürüdü. Kalenin varoşlarını tahrip etti, köylerini yağmaladı. Daha sonra İnnib'e giderek, orayı muhasara etti. Antakya hâkimi Prinkeps'in birliklerini toplaması üzerine, Nureddin ordusuyla onu karşıladı. Çok şiddetli bir şekilde savaşa giriştiler. Haçlılar çok kötü bir bozguna uğradılar. Onlardan birçoğu öldürüldü, bir o kadarı da esir edildi. Antakya hâkimi Prinkeps de öldürüldü. Prinkeps Haçlıların önde gelen zorbalarından ve büyüklerinden biriydi. O ölünce, yerine oğlu Bohemund geçti. Bohemund o zaman henüz çocuktı, bu nedenle annesi oğlu büyüyünceye kadar Prinkepsliğin işlerini çekip çevirmesi için başka bir Prinkeps ile evlendi. Nureddin daha sonra Haçlılara karşı ikinci bir sefer düzenledi. Haçlılar tekrar toplanıp, ona karşı savaştılar. Nureddin yine onları bozguna uğratarak bir kısmını öldürdü ve bir o kadarını esir aldı. Bu seferki esirler arasında Bohemund'un annesinin evlendiği

Prinkeps de vardı. Muhammed b. Sağır b. El'Kayserânî meşhur kasidesinde onu övmüştür:

“Bu kararlılıklardır (zafere ulaştıran), kılıç sallayarak sağa sola laf savuranlar değildir,

Bu cömertliklerdir, kitapların yazdıkları değildir,

Bu himmetlerdir konuşulduğu vakit, hatip ve şairlerin ardı sıra sürçü lisan ettiği,

Ey İmâdeddin'in oğlu! Emek harcayarak bu işin zirvesine çıktın, sonunda rahatlığa kavuştun.”

Bu sene Dımaşk hâkimi olan Mucîruddin Âbak b. Muhammed'in devlet işlerini idare eden Muînuddin Üner vefat etti.

EFÂMİYE KALESİNİN FETHİ

Nureddin 545.H (1150.M) senesinde Efâmiye kalesi üzerine yürüdü ve kalede bulunan askerlerle savaşa girişti, onları iyice sıkıştırdı. Bu nedenle Haçlılar toplandı ve Nureddin'i oradan uzaklaştırmak için üzerine yürüdüler. Lakin Haçlılar, Nureddin kaleyi zaptedip içine zahire, silah ve adamlarla onların ihtiyaç duyacağı her şeyi doldurduktan sonra ulaşabildiler. Nureddin onların hareketini haber alınca oradan ayrıldı. Bu sırada kaledeki tüm işlerini halletmişti. Akabinde onlarla karşılaşmak için harekete geçti. Lakin Haçlılar, Nureddin'in onlarla savaşma azminin çok olduğunu ve kalenin zaptedildiğini anlayınca, tekrar geri dönerek ülkelerine girdiler.

NUREDDİN'İN HAÇLILAR KARŞISINDAKİ MAĞLUBİYETİ

Nureddin 546.H(1151.M) senesinde askerlerini topladı ve Tell-Beşir, Ayntab ve Azaz hâkimi olan Joselin b. Joselin'in üzerine yürüdü. Joselin, Haçlıların en cesur ve güçlü şövalyesi, görüş olarak en isabetlisi ve kurnazlıkta en önde gelenlerindendi. Nureddin'in harekete geçtiğini haber alınca, çok sayıda Haçlı askeri topladı ve onun üzerine yürüdü. İki ordu karşı karşıya gelerek savaşa tutuştular. Bilahare müslümanlar mağlup oldu, pek çoğu öldürüldü ve esir düştü. Esirler arasında Nureddin'in silahdarı da vardı. Joselin silahdarı yakalayıp Nureddin'in silahıyla beraber Rum beldelerinin hâkimi Melik Mes'ud b. Kılıçarslân b. Süleyman b. Kutalmış es'Selçûkî'ye gönderdi ve; “İşte bu senin damadının silahıdır. Onun

başına gelenlerin daha büyüğü, yakın bir zamanda senin başına da gelecektir” dedi. Bu haber Nureddin’e ulaşınca, çok ağrına gitti.

JOSELİN’İN NUREDDİN’E ESİR DÜŞMESİ

Daha sonra Nureddin, Joselin’e bir tuzak hazırlığı içerisine girdi. Beraberlerinde Türkmenlerin de bulunduğu bir grubu sevk ederek, eğer Joselin’i esir veya yaralı bir halde getirirlerse onlara güzel vaatlerde bulunacağına dair söz verdi. Böylece anlaştılar. Akabinde ona karşı casuslar görevlendirdi. Joselin bir gün ava çıktı. Bu Türkmen casuslar da onu hemen yakaladılar. Joselin, eğer onu bırakırlarsa onlara çok miktarda para vereceğini vaad etti. Onlar da, şayet para gelirse onu bırakacaklarını söylediler. Joselin de derhal paranın hazırlanması için adam gönderdi. Bu sırada casuslardan bazıları Nureddin’in Haleb’teki naibi Emir Meciduddin b. Dâye’ye yanına vararak, ona durumu bildirdi. Bunun üzerine Meciduddin b. Dâye asker göndererek Joselin ve onunla beraber bulunan Türkmenlere baskın düzenleyerek, onu esir aldılar ve Nureddin’in yanına getirdiler. Emir Müeyyidudevle b. Munkız Joselin’in 545 senesinde esir alındığını ve onun esir alınma şeklinin ise Tell-Beşir beldesinden çıkarken olduğunu zikretmiştir. Buna göre Joselin gece yola çıktı, derken uykusu bastırdı. Yanındaki az sayıdaki askerle konakladı. Geri kalan adamlarına; “siz gidin, ben size yetişirim” dedi. Konakladıktan sonra uyudu. Bu sırada oradan gelip geçen Türkmenlerden bir seriyyeye rast geldi. Az sayıdaki askerleri hezimete uğradı ve Joselin ise esir alındı. Türkmenler Joselin’i tanımadılar. Sabahleyin oradan Ermenî bir adama geçti. Bu adam geldi ve Joselin’in ellerini öptü. Bunun üzerine Türkmenler adama; “Bu, kimdir?” dediler. Adam; “Tell-Beşir hâkimi Joselin’dir” dedi. Türkmenler onu tanıyınca hemen tutukladılar. Bu haber Meciduddin Ebubekir b. Dâye’ye ulaştı. O da derhal Türkmenleri getirdi, onları razı edecek kadar para verdi. Böylece Joselin tutuklandı ve Ebubekir b. Dâye’nin yanına bırakıldı. Nureddin Haleb’e ulaştığında ise Joselin’inin gözlerine mil çekti ve öldürdü.

TELL-BEŞİR’İN FETHİ

Bu sene yani 546.H (1151.M) yılında Tell-Beşir’de bulunan Haçlılar Nureddin’e haber göndererek Tell-Beşir’i teslim almasını bildirdiler. Nureddin o zaman Dımaşk önlerinde karargâh kurmuştu. Bu sebeple Meciduddin Ebubekir b.

Dâye'ye gidip orayı teslim alması için haber gönderdi. Bunun üzerine Ebubekr b. Dâye bu senenin rebûlevvel ayının bitimine beş gün kala perşembe günü Tell-Beşir'e gitti ve teslim aldı. Daha sonra yakın bir zamanda Ayntab, Azez, Tell-Hâlid, Kûris, Râvendân, Burc er'Rasâs, Hısn, el'Bâre, Kefersûd ve Keferlâsâ'yı da teslim aldı. Bu hususu ileride zikredeceğiz.

Coslın esir düştüğü zaman Muhamed el-Kaysarani dedi ki

Kader sizin rahibiniz için hidayette bulundu ve esir düştü, çünkü o düşmanlığında aşırıya gitti ve zulm etti, küfür düşmanlık olarak daha ziyade oldu, (azez) azîz oldu, kartallar ona oluşamaz oldu, sizin gücünüz ve cesaretinizle

İleri ey emir ufak'a doğru Beytü'l-Mukdis şehitlerin kanı ile temizlendi

HAÇLILARIN DÜLÛK MAĞLUBİYETİ VE DÜLÛK'UN FETHİ

Haçlılar 547.H (1152.M) senesinde süvari ve piyade birliklerini toplayıp, Nureddin Mahmûd Zengî'nin üzerine yürüdüler. Nureddin o sırada Joselin'in topraklarındaydı. Haçlılar onu toprakları ele geçirip, almaktan engellemek istiyorlardı. Nureddin Dülûk'ta iken ona yetiştiler. Savaş Dülûk yakınlarında vuku buldu. Çok şiddetli bir şekilde çarpıştılar. İki taraf da savaşı sabırla sürdürdü. Sonunda Haçlılar mağlup oldu, bir kısmı öldürüldü, birçoğu da esir alındı. Nureddin de Dülûk'u ele geçirdi ve oraya tamamen hâkim oldu.

NUREDDİN MAHMÛD B. ZENGÎ'NİN DİMAŞK'I KUŞATMASI VE SALTANATIN TUĞTEKÎN'İN EVİNDEN ÇIKMASI

Emir Zahîruddin Atâbeg, Tuğtekîn'in evinden/ailesinden Dımaşk sultanlarının sonuncusu, Emir Mucîruddin Âbak b. Cemâleddin Muhammed b. Tâcûlmüluk Börû b. Tuğtekîn'dir. Mucîruddin Âbak, dedesinin memlûku olan Muînuddin Üner'in işlerini çekip çevirmekle görevli idi. Hüküm onun elindeydi. Muînuddin Üner, Mucîruddin Âbak için sadece bir isimden ibaretti. Muînuddin daha sonra 544 senesinde vefat etti.

Sene 547.H (1152.M) yılına girdiğinde Haçlılar Askalân'ın üzerine yürüdüler ve akabinde ele geçirdiler. Nureddin ise Haçlılar Askalân'ı kuşattıklarında, onlara ulaşmanın mümkün olmamasından dolayı hüznünlendi. Zira Dımaşk, Haçlılarla kendi bölgesinin tam ortasında bulunduğu için, onları defetmek istiyordu. Haçlılar Askalân'ı ele geçirince güç kazandılar ve Dımaşk'a göz diktiler.

Mucîruddin'i zayıf görünce, Dımaşk'ın çevre bölgelerine saldırılar düzenlediler. Gün geçtikçe saldırıları yoğunlaştırdılar, beldeleri yağmaladılar ve halktan bazılarını esir aldılar. Neticede iş gelip müslümanlara kadar dayandı ve Haçlıların Dımaşk halkından her sene belirli bir haraç almalarına kadar vardı. Haçlı elçileri şehre girer ve bunu onlardan alırlardı. Daha sonra çatışmalar çoğaldı. Hatta Haçlılar elçiler göndererek çeşitli Hristiyan beldelerinden ganimet olarak alınan köle ve cariyelerin kendilerine gösterilmesini istediler. Onları Dımaşk'ta efendilerinin yanında kalmak ve vatanlarına dönmek konusunda serbest bıraktılar. Kalmak isteyenleri bıraktılar, vatanlarına gitmek isteyenleri ise gönderdiler. Mucîruddin'in Dımaşk halkı nezdinde itibarı azalmış, hatta onu, şehir halkının büyüklerinden olan Müeyyeddin b. Es'Sûfî denilen bir adamla birlikte kalede muhasara ettiler.

Bu olup bitenler Nureddin'e ulaşınca, onu bir hafakan bastı ve Haçlıların Müslüman beldelerini istila etmelerinden korktu, en mühimi de Dımaşk ehli idi. Bunun üzerine Nureddin Dımaşk'ı ele geçirmek için hileye başvurdu. Şöyle ki; Nureddin, eğer Dımaşk'ın üzerine yürür ve zorla ele geçirmek isterse, Mucîruddin hemen Haçlılara yöneliyor ve Nureddin ile savaşmak için onlardan yardım istiyordu. Bu sebeple Mucîruddin ile haberleşip, onu kendi tarafına çekmek istedi ve onun güvenini kazanana kadar bazı hediyeler götürüp, onunla dost gözüktü. Nureddin zaman zaman ona; "Falanca emir, bana şehri teslim etmek için haber gönderdi" der, Mucîruddin de zikredilen emiri yanından uzaklaştırır ve iktalarını alırdı. Nureddin bunu, Mucîruddin yanındaki emirlerden birçoğunu uzaklaştıran kadar yapmaya devam etti. Yanında sadece adına Atâ b. Haffâz es'Sülemî denen emir kaldı. Atâ çok cesur ve yürekli bir emirdi. Mucîruddin devlet idaresini ona bıraktı. Nureddin, Dımaşk Emir Atâ'nın idaresinde kaldığı sürece, dilediğini yapamazdı. Hiç hesapta yokken Mucîruddin Emir Atâ'yı tutukladı ve öldürdü. Nureddin hemen onun üzerine yürüdü. Dımaşk'taki muhafız kuvvetleri ile daha önce haberleşip, onlara ihsanlarda bulunacağını vaat etmiş ve kendi tarafına çekmişti. Daha sonra Nureddin Dımaşk üzerine yürüdü ve muhasara etti. Mucîruddin derhal Haçlılara haber göndererek, bol bol vaatlerde bulundu ve Nureddin'e karşı kendisine yardım eder, onu oradan uzaklaştırırlarsa, Ba'lebek kalesini onlara vereceğine dair söz verdi. Haçlılar süvari ve piyadelerini topladılar, fakat onlar askerlerini toparlayıp hazırlıklarını bitirmeden, Nureddin şehri teslim aldı.

Dımaşk'ın Nureddin'e teslimi meselesi şöyledir; Nureddin'in önceden haberleştiği muhafızlar ayaklandılar ve Dımaşk'ı el'Bâbu'Ş-Şarkî tarafından açtılar. Böylece Nureddin oradan şehre girdi ve ele geçirdi. Mucîruddin'i kalede muhasara etti. Ona haber gönderip, şehri teslim etmesini istedi. Ve ona aralarında Hıms'ın da bulunduğu bazı yerleri ikta edeceğini söyledi. Mucîruddin de bu teklifi kabul etti. Dımaşk kalesini Nureddin'e teslim ederek, Hıms'a gitti. Daha sonra Dımaşk halkıyla haberleşerek, şehri kendisine teslim etmelerini istedi. Nureddin bunu haber alınca, Hıms'ı onun elinden aldı ve yerine Bâlis'i verdi. Fakat Mucîruddin bundan razı olmayıp, Bağdâd'a gitti ve orada ikamet etti. Nizamiye medresesi yakınlarında kendine bir ev yaptırdı ve orada öldü.

İbnu'l Esir, Tell-Beşir'in fethinin bu sene gerçekleştiğini zikretmiştir. Nureddin, Menbic hâkimi Hassân'a, gidip Tell-Beşir'i teslim alması için elçi göndermiş, o da teslim almıştır. Oysa bizim İbnu'l Munkız'dan yaptığımız nakilde, Tell-Beşir'in 546.H (1151.M) senesinde fethedildiği şeklindeydi. İbnu'l Esir'in zikrettiği tarih daha sahihtir. Zira İbnu'l Esir, kendisine varid olan habere göre, Tell-Beşir'deki Hristiyan naipler, orayı Nureddin'e teslim etmek istediklerinde, o Dımaşk önlerinde karargâh kurmuştu.

NUREDDİN'İN HÂRİM KUŞATMASI

Nureddin Mahmûd Zengî 551.H (1156.M) senesinde Hârim kalesini muhasara etti. Hârim kalesi Bohemund'un hâkimiyeti altında idi. Nureddin'in Hârim'i kuşatması nedeniyle Haçlılar, onunla savaşmak için tüm askerlerini topladılar ve onun kaleyi ele geçirmesine engel olmak istediler. Kalede Haçlıların önde gelen kurnaz adamlarından biri vardı, onun fikrini beğenir, görüşüne müracaat ederlerdi. Bu adam Haçlılara haber gönderip, onlara; “biz kaleyi muhafaza edebiliriz, acz ve zayıflık içinde değiliz. Sakın ha onunla savaşarak kendinizi tehlikeye atmayın. Eğer o sizi mağlup ederse orayı da, başka yerleri de elinizden alır. Bence en doğrusu, onu oyalamaktır, dedi. Bunun üzerine Haçlılar Nureddin'e elçi gönderip, Hârim'e bağlı bölgelerin yarısını ona vermek şartıyla anlaşmak istediler.” Bunun üzerine anlaşma sağlandı ve Nureddin de oradan ayrıldı.

552.H (1157.M) senesinde Hamâ ve Şeyzer'i harabeye çeviren büyük bir deprem meydana geldi. Kinânilerden olan Munkızoğullarının birçoğu yıkıntılar altında helak oldu. Nureddin alelacele oraya gelerek ele geçirdi ve orayı sahip olduğu bölgelere ekledi. Meydana gelen bu deprem çok büyüktü. Hamâ ve Şeyzer'i yerle bir etti. Deprem dönemini idrak eden bazıları, bir takım müderrislerin şöyle dediğini zikretmektedir; “deprem anında ders yaptığım sırada yanımda çocuklardan oluşan bir grup vardı, hepsi birden helak oldular. Akrabalarından kimse gelip de, ölenlerden kendilerine ait biri olup olmadığını sormadı.” Bu acı durum, o çocukların tüm yakınlarının da depremde helak olduğunu göstermektedir. Kinânilerden Munkızoğulları da bugün içerisinde bir mekânda bir araya gelmişlerdi. Yanlarında, etraflarında dönüp dolaşıp oynayan bir maymun da vardı. İçinde bulundukları bina aniden üzerlerine göçtü ve hepsi birlikte helak oldular. Bu maymundan başka kurtulan olmadı. Çünkü o, Munkızoğullarının o esnada içinde bulundukları evin demir kafeslerinin olduğu tarlaya gitmişti. Tek kurtulan bu maymun oldu. Kaleleri de yıkıldı, sanki önceden hiç yokmuş gibi.

NUREDDİN'İN (ALLAH ONA RAHMET ETSİN) BA'LEBEK KUŞATMASI

Nureddin 552.H (1157.M) senesinde Ba'lebek'i ele geçirdi. Daha önce İmâdeddin Zengî'nin Ba'lebek'i ele geçirdiğini, sonra oranın naibi olan Necmeddin Eyyûb b. Şâzî'nin Ba'lebek'i Dımaşk hâkimine teslim ettiğini zikretmiştik. Dımaşk

hâkimi oraya Dahhâk el'Bikâi denilen birini naib olarak atamıştı. Nureddin Dîmaşk'ı ele geçirince, Dahhâk oraya kapanmıştı. Nureddin de Haçlılara yakın olduğu için onu muhasara edememiş, eğer muhasara ederse, Dahhâk'ın orayı Haçlılara teslim etmesinden korkmuştu. Nureddin orayı kuşatıp, teslim alıncaya kadar vaziyeti onunla idare etti.

Bu senenin zilhicce ayında İmâdeddin Zengî'nin emirlerinin en önde gelenlerinden, Cezîret İbni Ömer'in hâkimi İzzeddin Dübeyşî vefat etti.

NUREDDİN'İN BUSRÂ VE SARHAD İSTİLASI

Sarhad, Emir Zahîruddin Atâbeg Tuğtekîn cihetinden, Emir Emînuddevle Gümüştekîn'in elindeydi.

Emînuddevle'nin oğlu Altuntâş ise Busrâ'da idi. Emînuddevle 541.H (1146.M) senesinin rebûlâhir ayında vefat etti.

Bunun üzerine oğlu Altuntâş Sarhad'a giderek, orayı ele geçirdi. Sarhad ve Busrâ halkı onun için bir araya geldi. Buna binaen Altuntâş Dîmaşk hâkimine düşmanlığını izhar etti ve Haçlılara giderek, onlardan yardım istedi. Dîmaşk askerlerinin kumandanı Emir Muînuddin Üner derhal o nahiye doğru harekete geçti. Haçlılar yardım için çıktıklarında Altuntâş da onlarla beraber idi. Muînuddin süratle onların üzerine yürüdü ve onları hezimete uğrattı. Haçlılar, yanlarında Altuntâş ile birlikte hayal kırıklığı içerisinde ülkelerine döndüler. Muînuddin Üner ise 541.H (1146.M) senesinin zilkade ayında Sarhad ve Busrâ önlerinde konakladı, kuşatma altına aldı ve iki şehri de ele geçirdi. Altuntâş Haçlılardan ayrılarak emansız bir halde Dîmaşk'a döndü. Altuntâş kendi velayeti döneminde kardeşi Hutlûğ/Kutlûğ'u tutuklamış ve akabinde gözlerine mil çekmişti. Daha sonra da onu ülkesinden çıkartmıştı. Altuntâş, Dîmaşk'a ulaştığında kardeşi Kutlûğ onu yargıladı ve şeriata göre kısas uygulayarak, gözlerine mil çekti. Emir Muînuddin Sarhad ve Busrâ kalelerini ele geçirince, Sarhad kalesini Emir Mücahiduddin Bozân b. Yâmîn/Mâmîn el'Kurdî'ye, Busrâ'yı ise hacibi Fârisuddevle Sırhak'a teslim etti. Daha sonra 555.H (1160.M) senesinde, safer ayının ikinci gecesinde Sarhad'da vefat etti. Sarhad'ı onun ardından oğlu Seyfeddin Muhammed b. Bozân ele geçirdi. Akabinde Nureddin, onun elinden orayı bir takım zorluklardan sonra aldı ve oraya karşılık Ebu Kubeys kalesini verdi. Busrâ hâkimi Fârisuddevle Sırhak 550.H(1155.M) senesinin muharrem ayında öldürüldü. Onu, damadı İbnu'l Hâcib

Cevvâh öldürdü. Nureddin bunun üzerine Busrâ'yı zaptetti ve oraya naibini vali tayin etti.

EMİR EMÎRÂN B. ZENGÎ'NİN KARDEŞİ NUREDDİN'E KARŞI İSYANI

Nureddin (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) 554.H(1159.M) senesinde Haleb'te hastalandı, hastalığı gittikçe arttı. Hatta halk arasında öldüğüne dair bazı asılsız haberler yayıldı. Bunun üzerine küçük kardeşi Emir Emîrân b. Zengî halkı topladı ve Haleb kalesini muhasara altına aldı. Nureddin'in büyük emiri Eseduddin Şirkûh b. Şâzî Hıms'ta idi. Nureddin'in öldüğü haberini işitince, kardeşi Necmeddin Eyyûb b. Şâzî'nin bulunduğu Dimaşk'ı zaptetmek üzere yola çıktı. Necmeddin Eyyûb onun bu hareketini ayıpladı ve: "Sen bu davranışınla bizi mahvettin. Doğru olan senin derhal Haleb'e dönmendir. Eğer Nureddin hayatta ise sen zaten onun hizmetinde bulunuyorsun, eğer ölmüşse ben zaten Dimaşk'tayım ve Dimaşk'a hâkim olmak için dilediğimi yaparım" dedi. Şirkûh bunun üzerine derhal Haleb'e dönüp kaleye çıktı. Nureddin halkın kendisini göreceği parmaklıklı bir yere oturdu ve onlarla konuştu. Halk onun hayatta olduğunu görünce kardeşi Emir Emîrân'dan ayrıldılar. Emir Emîrân ise Harrân'a gidip, orayı ele geçirdi. Nureddin iyileşince Harrân üzerine yürüdü. Bunu haber alan kardeşi kaçtı, çocuklarını kalede bıraktı. Nureddin orayı zaptetti ve kardeşi Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. Zengî'nin naibi olan Erbil hâkimi Ali Küçük Begtegin'e teslim etti.

Nureddin daha sonra Rakka'ya gitti. Cândâr Emîrek'in çocukları oradaydı. Emîrek, İmâdeddin Zengî'nin önde gelen emirlerinden olup, orada ölmüş ve çocukları Rakka'da kalmıştı. Nureddin Rakka'yı kuşatınca, çok sayıda emir ondan şefaath diledi, Nureddin de onlara kızdı ve; "Harrân'ı aldığım zaman kardeşimin çocuklarına neden şefaath istemediniz? Oysa onlara şefaath etmeyi her şeyden çok isterdim" dedi. Akabinde onlara şefaath etmeyerek Rakka'yı ellerinden aldı.

MUKTEFÎ Lİ EMRİLLAH'IN ÖLÜMÜ VE SÎRETİ

Sultân Mes'ud'un, âlimlerin fetvasıyla Halife Raşidbillah'ı hilafetten hal' ettiğini ve yerine Muktefî Li Emrillah'ı Halife tayin ettiğini zikretmiştik. Halife Muktefî Hilafet görevini üstlenince, iyi bir yol izledi. Sultân Mes'ud'un ona şart koştuğu koşullara binaen, kimseyle savaşmak için taarruzda bulunmadı ve askeri hazırlık içerisine girmede. Daha sonra Sultân Mes'ud kız kardeşi, Muhammed b.

Melikşâh'ın kızı Fatıma'yı Halife ile evlendirmek için elçi gönderdi. Halife de bu teklifi kabul etti. Akabinde bin dinar meblağında mehir karşılığında hilafet sarayında nikâhları kıyıldı. Sonra düğün eşyaları Hemedân'dan Bağdâd'a gönderildi, yanında da Kadı'l Kudat vardı. Halife Muktefî Yahya b. Hubeyre'yi vezirliğe atadı, bu sebeple devletin heybeti arttı. Bilahare Sultân Mes'ud b. Muhammed b. Melikşâh Hemedân'da 547.H (1152.M) senesinde cemâdiyelâhir ayının dokuzunda çarşamba günü vefat etti. Onun ölümü ile Selçuklu Devleti sarsılmaya başladı. Sultân'ın melikleri arasında saltanata oturacak birçok halefi bulunuyordu. Bu arada Muktefî Li Emrillah Irâk işinde yalnız kaldı. Oradaki Selçuklu naipleri kovdu, Bağdâd'ın surlarını onardı, askeri hazırlıkları yaptı ve ordusunu topladı. Veziri Avnuddin Ebu Muzaffer Yahya b. Hubeyre ülkenin sorumluluk ve görevlerini hakkı ile yerine getirdi. Bu sırada Sultân Muhammed Şâh b. Mahmûd b. Melikşâh, Halife'den kendi saltanatı adına hutbe okutmasını isteyerek Bağdâd'a doğru hareket etti. Halife'nin bunu kabul etmemesi üzerine, çevredeki tüm birlikleri topladı. Musul hâkimi Emir Kutbeddin Mevdûd b. İmâdeddin Zengî'den de yardım istedi. Kutbeddin bunun üzerine Erbil hâkimi Zeyneddin Ali Küçük b. Begtegin kumandasında bir askeri birliği yardım için gönderdi. Bu sırada Sultân Muhammed Şâh 552 senesinin muharrem ayının on ikinci günü olan cumartesi gününden, yine bu senenin rebiulevvel ayının on üçü olan salı gününe dek Bağdâd önlerinde konakladı. Bağdâd kalesine mancınıklar dikti ve merdivenler dayadı, lakin amacına ulaşamadı. Sultân Muhammed Şâh Halife Muktefî Li Emrillah'ın şecaat ve kararlılığını gördü, ona birçok mal ve hediye vermeyi teklif etti, lakin kuşatma uzadı, Sultân amacına ulaşamadı ve Bağdâd'dan başarısız bir şekilde ayrıldı. Horâsân hâkimi Sultân Sencer b. Melikşâh'ın vefatı bu zaman denk gelmişti. Bağdâd'da hutbe onun adına okunmaya devam etti. Halife'nin Irâk'taki durumu gittikçe kuvvetlendi. Abbâsi Devletinin görkemi kaim oldu, hatta eski günlerdekinden daha güzel bir konuma döndü. Muktefî Li Emrillah inanç olarak güzel ve erdemli bir kişiliğe sahipti. Yazdığı birçok şiiri vardır. Biri şöyledir:

“Dedi ki; seni seviyorum. Ben de ona; yalancısın, dedim.

Benim bu sözü söyleyene aldanmam, kınanacak bir şey değildir.

Eğer bana; senden nefret ediyorum, deseydin, ben de; doğru söylüyorsun, derdim.

Zira yaşlı birini hiç kimse sevmez.”

Onun bir gün Ali b. Ebi Talib’in Necef’te bulunan türbesi yanında durduğu ve ziyaret etmek için içeri girmek istediği rivayet edilir. Lakin veziri Avnuddin b. Hubeyre onu bundan engelledi. Ve onu kendisine söylediği sözlerle türbeden uzaklaştırdı. Bunun üzerine Halife Muktefi, Mütemmim b. Nüveyre’nin şu şiirini örnek verdi ve mezar tarafını işaret etti, bu arada o türbenin dış duvarının yanında ayakta idi:

“Arkadaşım, mezarların yanı başında gözyaşı dökerek ağladığım için beni ayıpladı,

Dedi ki: Gördüğün her bir mezar için ağlayacak mısın?

Livâ ve Dekâik arasında bulunan bir mezar için!

Her helak olanın veya her bir kabrin başında, her bir ölü için mi ağıt yakacaksın?

Ona dedim ki; Üzüntü, üzüntüyü kamçılar. Bırak da ağlayayım, bütün bunlar Mâlik’in mezarından ötürüdür.”

Sonra parmağıyla kabri işaret ederek: “Es’selamu Aleykum ve rahmetullahi ve berekatühü ey Emiru’l Mü’minin. Allah’ım! Senin söylediğin ‘Evlere kapılarından girin’ sözün haktır. Bu da senin kapılarından bir kapıdır. Allah’ım! Onun vesilesi ile tüm günahlarımı bağışla, hacetlerimi gider ve onlardan her birinin bereketiyle beni himaye et. Allah’ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun ey ehli beyt!” dedi ve oradan ayrıldı.

Muktefi Li Emrillah’ın ölümü 555.H (1160.M) yılının rebûlevvel ayının ikinci günü olan pazara günüdür. Hilafet müddeti 24 yıl, 3 ay, 22 gündür. 66 yaşında vefat etmiştir.

EL’MÜSTENCİD BİLLAH’A BEYAT BAHSİ

Bugün Bağdâd’da babasının vasiyeti ile Halife Müstencid Billâh Ebu’l Muzaffer Yûsuf b. El’Muktefi için beyat toplandı. Amcaları ve amcaoğulları da ona beyat etti. Halife Müstencid Vezir Avnuddin Ebu Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre’yi görevinde bıraktı. Ona hürmet gösteriyor ve ikramlarda bulunuyordu, zira babası bunu kendisine vasiyet etmişti. Yakınlarından bazıları şunu nakletti ve dedi ki:

“saraya girdim, birden Halife Müstencid Billâh’a rastladım. Önünde de veziri Yahya b. Hubeyre vardı, Halife kendisi için şiir okuyor ve o şiirle vezirini methediyordu:

“İki nimet sana has oldu, sen bunlarla vasıflandın.

Bunların yâd edilişi ile kıyamete kadar devam edecek.

Bil ki! Dünya senin varlığına muhtaçtır.

Ama senin varlığın ve iyi şeyler, insanlar tarafından kötüleniyordu.

NUREDDİN’İN HÂRİM ŞEHRİNİ MUHASARA ETMESİ

Nureddin Mahmûd Zengî 557.H (1162.M) senesinde askerlerini topladı ve Hârim üzerine yürüdü. Sonra orayı muhasara etti ve büyük bir gayretle savaşa koyuldu. Fakat kale müstahkem olduğu için bu mümkün olmadı, ayrıca kalede yiğit şövalyeler, cesur askerler ve savaşçılar vardı. Haçlılar bunu duyunca piyade ve süvari birliklerini toplayıp, hazırlıklarını tamamladıktan sonra Nureddin’i oradan uzaklaştırmak için ona doğru yola koyuldular. Haçlılar ona yaklaşıncı, Nureddin onları savaşa çağırdı, lakin Haçlılar bunu kabul etmedi. Ona elçiler gönderip, onunla iyi geçinmek istediklerini söylediler. Nureddin de kaleyi ele geçiremeyeceğini ve Haçlıların onunla savaşmak istemediklerini anlayınca, ülkesine geri döndü.

NUREDDİN’İN HAÇLILAR KARŞISINDA MAĞLUBİYETİ

Nureddin 558.H (1163.M) senesinde askerlerini toplayıp Hısnu’l Ekrâd’ın altındaki el’Bakîa denen yerde karargâh kurdu. Haçlıların ülkelerine girerek Trâblus’u da muhasara etmek azmindeydi. Bir gün halk çadırlarında iken aniden Hısnu’l Ekrâd’ın bulunduğu dağın arkasından çıkan Frankların haçlılarıyla ürktiler. Haçlılar Müslümanları sıkıştırarak, aralarına kılıçlarla daldılar. Birçoğunu öldürüp, esir aldılar. Sonra Nureddin Mahmûd’un çadırına yöneldiler. Nureddin hemen çadırın arka kısmından abasız bir şekilde çıktı. Süratle çadırın arkasında bağlı olan atına bindi. Acele ettiğinden atının ayaklarının bağını dahi çözememişti. Kürt asıllı biri indi ve atın bağlı olduğu ipi kesti. Nureddin kurtuldu, lakin Kürt asıllı olan o kişi öldürüldü. Bu olaydan sonra Nureddin onun çocuklarını soruşturup buldu ve onlar için lütuflarda bulundu.

Öldürülenlerin çoğu sıradan insanlardı. Nureddin daha sonra Hıms’a giderek, önlerinde karargâh kurdu. İhtiyaç duyulan çadırları getirtti ve o çadırları Kades gölcüğü kıyısına kurdurdu. İnsanlar onun Haleb yolu üzerinde

konaklamayacağını düşünüyordu. Bilahare savaştan kurtulan askerler de ona katıldı. Sonra Dimaşk'a haber gönderip para, binek hayvanı, silah, çadır ve ihtiyaç duydukları diğer şeyleri getirtti. Bunları savaştan kurtulanlar arasında dağıttı. Öldürülenlerin iktalarını çocuklarına, eğer öldürülenin çocuğu yoksa ehlinden olan bazı kimselere verdi. Bunun üzerine askerler kısa süre içerisinde sanki onlardan hiçbiri kaybolmamış gibi geri döndüler. Allah Nureddin'e rahmet, ruhunu takdis etsin, tüm sultanlar böyle olsun!

İslâm askerleri Haçlılara karşı bozguna uğrayınca, Haçlılar, onların bir daha kendilerine karşı savaşamayacaklarını zannederek, Hıms üzerine yürüyüp, orayı zaptetmeye niyetlendiler. Lakin onlara Nureddin'in Hıms yakınlarında konaklandığı haberi ulaşınca; "eğer o, yanında bizi mağlup edecek bir kuvvete sahip olmasaydı, böyle yapmazdı" dediler.

Nureddin'in masrafları çoğaltıp, bir günde binek hayvanı, silah ve çadırlar hariç adamları arasında yüz bin dinar taksim ettiği zikredilince, divana askerlerinin getirtilmesini teklif ederek, onlardan her birine ondan aldıklarının sorulmasını istedi. Her biri Nureddin'in kendilerine verdiği şeyleri zikretti. Gelen askerlerden bazıları birçok şeyler iddia ettiler. Lakin bazı naipler, onların durumlarını bildikleri için iddia ettikleri şeylerin yalan olduğunu anladılar. Sonra davayı sonuçlandırmak için Nureddin'e elçi gönderdiler ve iddialara karşı yemin etmesi için ondan izin istediler. Nureddin bunun üzerine "kendilerine hibede

bulduğumuz kimseleri gücendirmeyin. Şüphesiz ki ben az veya çok verdiklerime karşı ecir ve sevap umuyorum" diye cevap verdi.

Ondan haber verilenlerin en güzeli şudur; ashabı ona: "ülkende fakihlere, fakirlere, sûfilere, kurrâlara ve diğer bazı zevata tahsis ettiğin maaş ve sadakalar var. Böyle zorlu günlerde onlardan istifade etsen çok iyi olur" dedi. Nureddin buna öfkelen-di ve: "ben zafere ancak onlar vesilesi ile ulaşacağıma inanıyorum. Size ancak aranızdaki zayıfların hürmetine rızık ve zafer veriliyor. Ben yatağında uyurken hiç şaşmayan oklarla benim için savaşan insanların maaşlarını kesip de ancak beni görünce bazen hedefini bulan, bazen ıskalayan oklarla benim için savaşan insanlara nasıl veririm? Bu söz konusu ettiğiniz insanların beytülmalde hakları vardır, ben onların haklarını başkalarına nasıl verebilirim!" dedi. Nureddin'in bu cevabı karşısında adamları sustular.

Haçlılar Nureddin'e haber göndererek, onunla anlaşmak istediler. Fakat o, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Haçlılar ülkelerine döndüler.

Bu hadisede Mavsilî diyorki

Kılıçlar ve oklar ganimeti tahsil etmeye kefildir

Senin azmin yiğitliğin ve cesaretin de böyledir

Ganimetleri çaldıysalar bu sana ayıp değil

Çünkü onlar uyanıktı ve siz gaflettediniz

Aslanın pençesi ve dişi olmazsa ne yapabilir

Aslan kızdığı zaman ceylanın sonu ne olur sorun bakalım

ESEDUDDİN ŞİRKÛH'UN MISIR'A GİDİŞİ

558 senesinde Emiru'l Cuyûş Ebu Şucâa Şâver b. Mucîru's Sa'dî, el'Mansûr lakabı ile bilinen Dırgâm b. Savvâr'a karşı Nureddin'e yardım etmek maksadıyla rebîulevvel ayında Dimaşk'a ulaştı. Dırgâm b. Savvâr daha önce vezaret makamını alt etmiş, Şâver'i o makamdan aşağı indirmiş ve oğlunu öldürmüştü. O gün Halife Âdîd Lidinillah Ebu Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Ebu'l Meymûn Abdulmecîd el'Hâfız Lidinillah idi. Devletin idaresi vezirlerin elindeydi. Kim kılıçla zor kullanırsa, kılıcı onun elinden alırlardı. Mısır'da halifeler onların hükmü altındaydı. Mustansır Billâh b. Mansûr b. ez'Zâhir döneminde durum böyleydi.

Şâver Nureddin'e, eğer düşmanı Dırgâm'a karşı güçlenmesi için asker gönderir, vezaret makamını ondan çekip alırsa. Nureddin'in ülkede bir payı olacağını, Şâver'in de onun emir, yasak ve tercihleri doğrultusunda hareket edeceğine dair şart koştu. Nureddin bu teklifi kabul etmede tereddüt etti. Bazen din düşmanlarına karşı güçlenmeyi ve hâkimiyet alanını genişletmeyi isteyerek bunun için azmi artıyor, zira onun din düşmanları ile cihad etmekten başka bir maksadı yoktu. Bazen de Haçlıların kendisi ile Mısır diyarları arasında bulunması sebebiyle yolun tehlikesinden dolayı azmi kırılıyordu. Sonunda asker gönderme azmi ağır bastı ve Şâver'in kendisinden ısrarla talep ettiği hususu kabul etmede acele etmedi, bu konuda Allah'tan kendisine yol göstermesi için dua etti. Daha sonra hazırlanıp Şâver ile beraber gitmesi için Eseduddin'e haber gönderdi. Eseduddin askerleri hazırladı ve

yanlarına Şâver'i de alıp yola çıktılar. Nureddin de İslâm beldelerine doğru hareket ederek Haçlıların geri kalan askerlerinin Eseduddin'e saldırıda bulunmalarını engellemek için onlarla beraber yola çıktı.

Haçlıların en büyük gayreti, ülkelerini Nureddin'den korumaktı. Eseduddin daha sonra Nureddin'den ayrıldı ve Mısır diyarlarına doğru hareket etti. O vakit yol güzergâhı, Kerek ve Şevbek'in doğusundan Eyle'nin zorlu dağ yolu, oradan Sadr'a ve Süveys kalesi üzere, akabinde oradan da Kahire önlerinde bulunan Bereke'ye doğru uzanıyordu.

Eseduddin Mısır'a yaklaşıncı Dırgâm'ın kardeşi Nasîruddin onu karşılamak için Mısır askerleri ile birlikte yola çıktı. Savaşın sonunda Nasîruddin hezime uğradı ve mağlup bir şekilde Kâhire'ye döndü. Eseduddin 559.H(1164.M) senesinin cemâdiyelevvel ayının sonunda Kâhire'ye ulaştı ve önlerinde karargâh kurdu. Dırgâm bunu haber alınca çıktı ve şehirden ayrıldı. Lakin Ali b. Hasan. B. Zeyd. B. Hasan'ın kızı Seyyide Nefise'nin türbesinin yanında öldürüldü. Cesedi iki gün o vaziyette kaldı. Sonra el'Karâfe'ye götürüldü ve oraya gömüldü. Kardeşi de öldürüldü.

Bu sene receb ayının birinci günü Şâver'e vezaret hil'ati giydirildi, vezaret makamına iade edildi, o da makamına iyice yerleşti. Eseduddin Kâhire dışında ikamet etti. Şâver ona ihanet etti, Nureddin'e göndermeye söz verdiği şeylerden vazgeçti. Nureddin elçi gönderip Şâm'a dönmesini istedi, lakin Şâver bunu kabul etmedi. Keza aralarında kararlaştırdıkları şeyleri yerine getirmesini isteyince, Şâver bunu da kabul etmedi. Eseduddin Şâver'in ihanet etmedeki ısrarını görünce, naiplerini Bilbîs şehrine gönderip şehri teslim aldı ve Mısır'ın doğusundaki yerlere hâkim oldu. Şâver bunun üzerine Haçlılara haber gönderip, yardım istedi ve "eğer Nureddin Mısır bölgesini ele geçirirse, onlar için Nureddin ile birlikte aynı bölgede olmanın hiç iyi olmayacağını" söyleyerek onları korkuttu. Haçlılar, Nureddin'in askerlerinin Mısır bölgesine yöneldiklerini duyunca, feci bir şekilde korktular, helak olacaklarını ve ülkelerinin mahvolacağını iyice anladılar. Şâver onlara elçiler gönderip yardım istediğinde, buna çok sevindiler ve alelacele yardımına koştular.

HAÇLILARIN MISIR DİYARINA VARMALARI VE ESEDUDDİN'İ BİLBÎS'TE MUHASARA ALTINA ALMALARI

Haçlılar, Şâver'in yardım çağrısına karşılık vermede acele ettiler. Mısır topraklarını ele geçirme hırsına kapıldılar. Derhal hazırlık yaptılar, zira Nureddin'in askerlerini şehirden sürerlerse Şâver'in kendilerine göndermesi için belirli bir miktar para üzerinde anlaşmaya varmışlardı. Nureddin'e, Haçlıların Mısır'a doğru hareket ettikleri haberi ulaşınca, onların hareketine engel olmak için askerleri ile beraber Haçlıların ellerindeki bölgelere bir sefer düzenledi. Lakin Haçlılar Eseduddin Mısır'ı ele geçirirse burada kalmalarının daha zor ve tehlikeli olduğunu bildikleri için şehirlerini Nureddin'den korumak için muhafız birlikleri bıraktıktan sonra Kudüs Kralının emrinde geri alan askerlerle Mısır'a doğru hareket ettiler. Beyti Makdis'i ziyaret için gelen birçok Haçlıdan yardım istediler. Haçlılar Mısır'a yaklaşınca Eseduddin Mısır'dan ayrılarak Bilbîs'e gitti ve askerleri ile birlikte orada ikamet etti, orayı kendisi için bir korunak haline getirmek için sağlamlaştırdı. Mısır ve Haçlı askerleri bir araya toplandı, Bilbîs'e indiler ve muhasara altına aldılar. Eseduddin ve askerleri şehrin surları topraktan olmasına ve çevresinde hendek olmamasına rağmen Bilbîs'i üç ay boyunca himaye etti. Sabah akşam onlarla savaştı. Bu yüzden Haçlılar amaçlarına ulaşamadılar.

ESEDUDDİN İLE MISIR VE HAÇLILAR ARASINDA ANLAŞMANIN VUKU BULMASI

Onlar Bilbîs'i zaptetmeyle uğraşırken, Haçlıların Hârim önlerinde Nureddin'e mağlup oldukları ve Nureddin'in orayı ele geçirdiği, ondan sonra da zaptetmek için Bânyâs üzerine gideceği haberi ulaştı. Bu haber onlara ağır geldi, ülkelerinden dolayı korktular, bu sebeple Eseduddin'e elçi göndererek barış talebinde bulundular ve Mısır'lılardan almış olduğu yerleri, tekrar onlara teslim etmesini istediler. Eseduddin onların bu teklifini kabul etti. Çünkü erzakları azalmış ve iki gruba karşı koymada zayıf kalacağını anlamıştı. Bu sebeple anlaşma sağlandı ve bu sene zilhicce ayında Bilbîs'ten ayrıldı.

Eseduddin'in Bilbîs'ten ayrılırken daha önce benzeri işitilmemiş yiğitlik ve cesareti bazı tanıkları tarafından zikredilmiştir: "Eseduddin önden adamlarını çıkardı, kendisi ise arkada kaldı. Elinde büyük bir balta vardı ve artçıları koruyordu. Mısır'lı müslümanlar ve Haçlılar da şaşkın bir halde ona bakıyorlardı. Bu sırada Haçlılardan

bir yabancı yanına geldi ve ona: “Bu Mısırlı ve Haçlıların sana hainlik etmelerinden korkmuyor musun? Baksana seni ve adamlarını dört taraftan kuşatmışlar, saldırırlarsa sizden sağ kalan kimse olmaz” dedi. Bunun üzerine Eseduddin: keşke yapsalar da, onlara ne yapacağımı bir görsen! Vallahi aralarına kılıçla dalar, onlardan birkaç kişi ölmeden, bizden tek kişi dahi ölmez. İşte o zaman Nureddin onların üzerine yürür. Zaten güçleri azalmış, yiğit askerleri de ölmüştür. Böylece biz de onların ülkelerini zapteder, geri kalanlarını öldürürüz. Allah’a yemin olsun ki, eğer bunlar beni dinleselerdi, daha ilk günden size saldırırdım, fakat beni dinlemediler” dedi. Bunun üzerine o Haçlı istavroz çıkartıp şöyle dedi: Biz, bu bölgedeki Haçlıların senden mübalağa ile söz etmelerine, vasıflarını anlatmalarına ve senden korkmalarına şaşırıp dururduk. Şimdi ise onlara haksızlık ettiğimizi anladık” dedi.

Eseduddin daha sonra salim bir şekilde Şâm’a gitti. Haçlılar onu yakalamak için yol üzerine gözetleyiciler koydular. Lakin Eseduddin onların bir şeyler karıştırdığını anladı ve güzergâhını değiştirdi. Akabinde Nureddin’e ulaşarak, ona katıldı.

İmare bin Ali diyor ki

Zafer deprem gibi geldi

İkicisinde senin kuvvetinle geldi

Düşmanlar karga gibi kaçtı

Onlardan intikamını aldın ve hüküm sana geri döndü

Belbis kuşatmasında İmare diyorki

Saadet zamanı geldi

Senenin ilk gününde Ramazan Bayramından daha mutlu ve sevinçli olduk

Sana üç musibet geldi ki çocukların saçını beyazlatan

Onlar ki düşmanlar, Rum ve Mısırlılar

Ve hepsine karşı zafer kazandın

Hükümün ona dönüşünde

Hükümdar oldun ve kapıların bütün insalara açıldı

Bundan dolayı düşmanların kaybetti

HÂRİM'İN FETHİ VE HAÇLILARIN BOZGUNA UĞRAMASI

Daha önce de değinildiği gibi Haçlılar Mısır'a yöneldiklerinde, Nureddin, Haçlılar Mısır üzerine yürümekten vazgeçip ülkelerine dönmeleri için Haçlı beldelerine yönelmek istedi ve cihad için hazırlıklar yaptı. Kardeşi Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. İmâdeddin Zengî'ye, Hasankeyf, ed'Diyâr ve Cezîre hâkimi Karâ Arslân b. Dâvûd b. Sökmen b. Artuk'a, Mârdîn hâkimi Necmeddin Alparslân b. Temurtâş b. İlgâzî b. Artuk'a ve çevredeki diğer hükümdarlara haber gönderip Haçlılara karşı savaşmak için onlardan yardım istedi. Kutbeddin Mevdûd derhal askerlerini topladı ve kardeşine yardıma koştu. Hasankeyf hâkimi Fahreddin Karâ Arslân'a gelince, yakınları ve nedimleri ona: "Neye karar verdin?" diye sordular, o da: "Yerimde oturmaya, çünkü Nureddin fazla namaz kılıp oruç tutmaktan elbiselerini eskitti. O, halk ile beraber canını tehlikeye atıyor" cevabını verdi. Adamları da onun bu görüşünü uygun gördü. Fakat sabah olunca da askerlerine sefere hazırlanmalarını emretti. Bunun üzerine adamları ona: "Ne oldu da önceki fikrinden vazgeçtin? Zira dün senden ayrıldığımızda şöyle düşünüyordun, şimdi ise sende tam tersi bir durumu görüyoruz" dediler. O da cevaben: "Şunu iyi bilin! Nureddin bana karşı öyle bir siyaset güttü ki, eğer ona yardım etmezsem, bu ülke halkı bana itaatten ayrılır ve bu beldeleri elimden alırlar. Çünkü Nureddin ülkedeki zahidlere, abidlere mektup yazarak, Müslümanların Haçlıların elinden neler çektiklerini, onların Müslümanları öldürdüklerini ve esir aldıklarını anlattı. Buna binaen onların duaları ile kendine yardım etmelerini ve Müslümanları cihada teşvik etmelerini istedi. Onlardan her biri de oturmuş, yanlarındaki adamları ve tabiileri ile Nureddin'in mektuplarını okuyup ağladığı gibi, beni lanetliyor ve beddua ediyorlar. Bu yüzden sefere mutlaka katılmam gerekiyor" dedi. Sonra da hazırlıklarını yaptı ve yola koyuldu.

Mârdîn hâkimine gelince o, Nureddin'e asker gönderdi (Nureddin'in diğer mektup yazdıkları da sefer için hazırlık yaptı). Askerler toplanınca da Nureddin Hârim üzerine yürüdü, kaleyi muhasara edip mancınıklarla taşa tuttu. Bunun üzerine sahilde kalan Haçlılar da bir araya geldi, tüm güçleri ile yola çıktılar. Onlarla beraber Antâkyâ Prinkepsi Bohemund, Joselin'in oğlu ve başkaları da vardı. Hep birden Nureddin'in üzerine yürüdüler. Bunu duyan Nureddin, derhal Hârim'den ayrıldı ve Ertâh'a gitti ki, onlara kendini takip ettirmek ve böylece onlarla ülkelerinden uzakta

bir yerde karşılaşmak istiyordu. Haçlılar da onu izlediler ve Immi önlerinde karargâh kurdular. Sonra da onunla karşı karşıya gelmekten aciz olduklarını anladılar ve Hârim'e geri döndüler. Onlar geri dönünce, Nureddin askerleriyle birlikte onları takibe başladı. İki taraf birbirine yaklaşıncı harp nizamı aldılar. Haçlılar Hasankeyf hâkiminin ve Haleb askerlerinin bulunduğu sağ cenaha saldırı başlattılar. Müslümanlar mağlup olup geri çekildiler, Haçlılar da peşlerinden gittiler ve böylece piyadelerinden uzaklaştılar. Tam o sırada Emir Zeyneddin Ali Küçük Musul askerleriyle birlikte Haçlı piyadelerinin üzerine saldırdı, bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir aldı. Bozguna uğrayan Müslümanları takip eden Haçlı süvarileri, geride kalan piyadelere zarar gelmesinden korkarak geri döndüler. Onlar geri döndüklerinde, bozguna uğrayan Müslümanlar da döndüler, Haçlıların üzerine saldırdılar ve dört bir yandan etraflarını sardılar. Harp iyice kızıştı ve gittikçe şiddetlendi. Savaş son kertede Haçlıların hezimetini sonuçlandı. Allah Subhanehu ve Teâlâ Müslümanlara nusretini inzal etti. Haçlılardan birçoğu esir alındı. Esirler arasında Antâkyâ Prinkepsi, Trâblus kontu, Joselin'in oğlu da vardı. Piyade ve süvari olmak üzere on bin kişinin üzerinde adamları da öldürüldü.

Nureddin daha sonra Hârim'e gitti ve bu sene yani 559.H (1164.M) yılının ramazan ayında orayı teslim aldı. Müslümanlar Nureddin'e Antâkyâ'da şehri muhafaza ve müdafaa edecek bir kuvvet kalmamasından istifadeyle orayı ele geçirmesini tavsiye ettiler, fakat o, bunu kabul etmedi ve: "Şehri zaptetmek kolay, lakin kale çok müstahkem olduğu için orayı almak zordur, ama çok uzun bir kuşatmadan sonra mümkün olabilir. Ayrıca biz şehri sıkıştırdığımızda, Kostantiniyye İmparatoruna haber gönderip, şehri ona teslim edebilirler. Antâkyâ Prinkepsi Bohemund'a komşu olmak, benim için Kostantiniyye İmparatoruyla komşu olmaktan daha iyidir" dedi. Daha sonra Nureddin Antâkyâ Prinkepsi Bohemund'u bol miktarda para almak ve çok sayıda Müslüman esiri serbest bırakmak karşılığında serbest bıraktı.

Bu sene Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. İmâdeddin Zengî'nin veziri Cemâleddin Muhammed b. Ali el'İsfehânî ve vefat etti. Vezir Cemâleddin çok cömert, itibar sahibi ve mütedeyyin bir yaşantıya sahipti. Öldüğü zaman Mekke'ye götürüldü ve naaşı Kâbe etrafında dolaştırıldı. Daha sonra Medine'ye götürüldü ve Resulullah (s.a.v)'in kabrine yakın kendisi için yapılan türbeye defnedildi. Allah (c.c) ona rahmet etsin, Resulullah (s.a.v)'e Salât ve Selam olsun!

BÂNYÂS'IN FETHİ

Bânyâs önce de zikrettiğimiz gibi 543.H(1148.M) senesinden beri Haçlıların elindeydi. Nureddin Hârim'i fethedince, Musul ve Diyarbekir'li askerlere şehirlerine dönmeleri için izin verdi, kendisi de Taberiyye üzerine yürüyeceğini söyledi. Bunun üzerine Haçlılar orayı korumak için büyük çaba sarf ettiler. Nureddin de Bânyâs'ta az sayıda muhafız kuvveti olduğunu bildiğinden oraya gitti, muhasara ederek, sıkıştırdı. Onunla birlikte kardeşi Nusretuddin Emir Emîran b. İmâdeddin Zengî de vardı, (Nusretuddin kardeşi Nureddin'in yanına dönmüş, o da bunu kabul etmiş ve ona dilediğini vermişti). Muhasara esnasında atılan bir ok Nusretuddin'in bir gözünü çıkardı, Nureddin onu bu halde görünce: "Şayet bundan dolayı ne kadar büyük bir ecir kazandığını bilseydin, diğer gözünün de çıkarılmasını temenni ederdin" dedi.

Nureddin muhasarayı daha da şiddetlendirdi. Bunu duyan Haçlılar hemen toplandılar, fakat onlar hazırlıklarını tamamlamadan Nureddin kaleyi fethetti ve tamamen ele geçirdi. İçini zahire ve adamlarla doldurdu, sonra da Dimaşk'a döndü.

Nureddin'in elinde üzerine en güzel mücevherattan yakut yerleştirilmiş bir yüzük vardı. Büyüklüğü ve güzelliğinden dolayı "el'Cebel" (dağ) ismi verilen bu yüzük, Bânyâs ormanları arasında Nureddin'in elinden düştü. Orası bol ağaçlı ve dalları iç içe giren bir ormandı. Yüzüğünü kaybettiği yerden uzaklaşınca farkına vardı. Askerlerinden bazılarını yüzüğü aramaları için geri gönderdi ve onlara en son olarak bulunduğunu bildiği ve zannettiği yeri tarif etti. Askerleri de yüzüğü bulup geri döndüler. Bazı şairler Nureddin'i methettikleri kasidelerinde bu yüzükten de bahsetmişlerdir.

Bazı tarihçiler 560.H(1165.M) senesinde Vezir Avnuddin Yahyâ b. Hubeyre'nin vefat ettiğini nakletmişlerdir. El'Kâdı Şihâbuddin tarihinde şunu zikretmiştir: "Yahyâ b. Hubeyre âlim, vera ve fazilet sahibi ilim ehlini seven onlara ihsanda bulunan biriydi. İki halifeye vezirlik yapmıştır."

Şair diorki:

Senin mehdiye benzediğinde şüphe yok.

Sen amacına ulaşmada süleymana benziyorsun

Yedi okyanusa düşmanlarını kovmalarını söyleyen kovarlar

MUNÎTIRA KALESİNİN FETHİ

El'Meliku'l Âdil Nureddin Mahmûd Zengî (Allah Azze ve Celle ona rahmet etsin) 561.H(1166.M) senesinde Munîtira kalesini fethetti. Bu kale Haçlıların elinde idi. Nureddin bir fırsatını bulup alelacele Munîtira kalesi üzerine yürüdü, savaşta büyü bir hırs göstererek, kaleyi cebren ve silah zoruyla ele geçirdi. Kaledekileri öldürdü, kadın ve çocukları esir aldı ve bolca ganimetler ele geçirdi. Kâdı Bahâeddin bu hadisenin 562.H (1167.M) senesinde olduğunu zikretmiştir.

ESEDUDDİN ŞÎRKÛH'UN İKİNCİ DEFA MİSİR'A GİDİŞİ

El'Meliku'l Âdil Nureddin Mahmûd b. Zengî 562.H(1167.M) yılında Eseduddin Şîrkûh'u, ele geçirmesi için Mısır'a gönderdi. Bunun nedeni ise Şâver'in yaptığı ihaneti unutmayışı ve onun verdiği söz ve yaptığı ittifaktan geri dönüşü idi. Nureddin çok sayıda emiri onunla beraber gönderdi. Sayıları iki bin süvariye ulaştı. Bu vakıa bu senenin yani 562.H (1167.M) yılının rebûlevvel ayında gerçekleşti. Nureddin de Haçlılardan yana başlarına bir hadise gelmesinden ve İslâm âlemini zayıf düşürmesinden çekindiği için çevre beldelere kadar onunla beraber gitti. Bu seferde Selâhaddin Ebu'l Muzaffer Yûsuf b. Necmeddin Eyyûb b. Şâzî de amcası Eseduddin ile birlikteydi. Eseduddin Mısır diyarına doğru hareket etti, Haçlı hâkimiyetindeki bölgeleri sağına aldı, akabinde Mısır diyarına vardı. Atfih civarında Nîl üzerinden batı yakasına geçti ve el'Cize beldesinde konakladı. Bu sırada beldeleri tasarruf ve hâkimiyetine aldı ve elli küsur gün burada kaldı.

Şair Hassn Bin Namir Al-Kalbi, Salah Al-Dini Överek Bu Şiiri Söyledi:

Türkler mısırlılarla savaşmada azm ettiler

Allah'tan nasıl yusufu hakim kıldıysa senide oraya hakim kılmasını umuyorum

Sende ey yusuf düşmanın ayaklarını ve kafasını kılıcınla kesersin

Durumdan haberdar olan El'Âdid'in veziri Şâver Haçlılardan yardım istedi. Onlar da büyük meşakkat ve zorluklara katlanarak yardıma geldiler. Bu durum onları iki şeye zorladı. Birincisi, Mısır diyarını elde etmeyi umut etmek. İkincisi, Nureddin'in askerlerinin o bölgeyi ele geçirmeleri korkusu. Şayet Nureddin orayı zaptederse, oradan Sûriye topraklarına kadar uzanır, Beyt-i Makdis de ellerinden gider ve Şâm'da kalacakları bir yerlerinin kalmayacağını biliyorlardı. Zira Nureddin

onların kökünü kazır, onların bölgeleri, Nureddin hâkim olduğu bölgelerin arasında kalırdı. Haçlılar Mısır'a ulaştınca, Mısırlı askerlerle bir araya geldiler ve oradan batı tarafına geçtiler.

BÂNYÂS ÇARPIŞMASI

Eseduddin askerleri ile birlikte es'Saîda (Yukarı Mısır)'a gitmiş, oradan da el'Babeyn olarak bilinen yere varmışlardı. Haçlı ve Mısırlı askerler de onları takip ettiler. Bu yılın cemâdiyelâhir ayının 25'inde ona yetiştiler. Şirkûh'un casuslar kendisine Haçlı ve Mısırlıların sayı ve kuvvetlerinin çokluğunu bildirdiler. O da adamlarını topladı ve onlarla istişare etti. Hepsî Nîl üzerinden ülkenin doğu yakasına geçmesini ve oradan Şâm'a dönmesini tavsiye ettiler ve: "Eğer biz hezimete uğrarsak nereye sığınacağız, kimin himayesine gireceğiz? Bu bölgedeki asker ve fellahların tümü bize düşmandır" dediler. Bunun üzerine Nureddin'in Sakîf valisi Şerefeddin Bozkuş olarak bilinen cesaretli memlûkü ayağa kalktı ve: "Öldürülmekten ve esir düşmekten korkanlar sultanların hizmetine girmez, aksine evinde hanımının yanında oturur. Allah'a yemin olsun ki, şayet galip gelmeden veya mazur görüleceğimiz bir musibetle karşılaşmadan geri dönersek, şüphe yok ki Nureddin iktâlarımızı ve maaşlarımızı elimizden alacaktır. Bugüne kadar yaptığımız hizmet karşılığı elde ettiğimiz şeylerin tümünü geri isteyecek ve bize:

"Müslümanların mallarını alıp, düşmanlarının önünden kaçıyor ve Mısır gibi bir ülkeyi de kâfirlere teslim ediyorsunuz" diyecektir. Bunun üzerine Eseduddin: "İşte en güzel görüş budur, ben de buna göre hareket edeceğim" dedi.

Kardeşinin oğlu Selâhaddin Yûsuf b. Eyyûb da aynı şeyi söyledi, böylece onları destekleyenler çoğaldı ve hep birden savaşılmaya karar verdiler. Haçlı ve Mısırlı askerler gelinceye kadar oldukları yerde ve mevzilerde kaldılar. Eseduddin ise ağırlıkları merkeze topladı. Çünkü onları başka bir yere bırakamazdı, halk onları yağma ederdi. Selâhaddin'i de merkeze yerleştirdi, akabinde ona ve maiyetindekilere şöyle dedi: "Mısır ve Haçlı kuvvetleri hamlelerini merkeze yapacaklardır. Onlar size saldırdıkları vakit, sakın onlarla savaşa girişmeyin, kendinizi tehlikeye atmayın. Onların önünden geri çekilin, peşinizi bıraktıkları zaman ise, peşlerinden geri dönün." Eseduddin askerleri arasından cesur, güvendiği ve savaşta sabırlı olduklarını bildiği adamlarını seçti ve sağ cenaha yerleştirdi. İki taraf da harp nizamına geçti.

Haçlılar merkeze saldırdı. Merkezde bulunanlar basit bir çarpışmadan sonra dağılmadan önlerinden geri çekildiler. Haçlılar da onları takip etti. Bunun üzerine Eseduddin ve beraberindekiler geride kalan Haçlı piyade ve süvarilerine saldırarak onları hezimete uğrattı. Hepsini kılıçtan geçirdi. Pek çoğunu öldürdü ve esir aldı. Geri çekilen Müslümanları takip eden Haçlılar geri geldikleri zaman, askerlerinin bozguna uğradığını, yerlerinde yeller estiğini gördüler. Allah'ın (c.c) izniyle Müslümanlar galip geldi.

ESEDUDDİN ŞİRKÛH'UN İSKENDERİYE'Yİ İSTİLA ETMESİ

Eseduddin daha sonra İskenderiye'ye hareket etti ve yolu üzerindeki köylerden haraç aldı. Bilahare İskenderiye'ye ulaştı, halk ehlisünnete meylinden ve Mısırlıların görüşlerinden hoşnut olmadıklarından dolayı orayı kendisine teslim etti. Eseduddin orada yeğeni Selâhaddin Yûsuf b. Eyyûb'u naip olarak bıraktı, sonra da Yukarı Mısır'a döndü. Orayı da ele geçirdi, vergileri tahsil etti ve ramazan orucunu tutuncaya kadar orada kaldı.

HAÇLILARIN SELÂHADDİN YÛSUF'U İSKENDERİYE'DE MUHASARA ETMELERİ

Haçlılar ve Mısırlılar, Eseduddin karşısında hezimete uğradıktan sonra Kâhire'ye döndüler. Askerlerinin durumlarını düzelttikten sonra İskenderiye üzerine yürüdüler ve Selâhaddin'i muhasara altına aldılar. Muhasara şiddetlendi ve İskenderiye'dekilerin erzakları azaldı, lakin halk sabretti. Kuşatma haber Eseduddin'e ulaşınca, Yukarı Mısır'dan oraya doğru hareket etti. Şâver yanındaki bazı Türkmenlerin aklını ifsat etmişti.

ESEDUDDİN İLE HAÇLILAR VE MISIRLILAR ARASINDA ANLAŞMANIN SAĞLANMASI

Sonra Haçlılar ve Mısırlılar, Eseduddin elçi göndererek sulh talebinde bulundular ve karşılığında elli bin dinar vaat ettiler. Eseduddin de Haçlıların o bölgede kalmamalarını ve o bölgede bir tek köyü dahi ellerinde tutmamalarını şart koştu, Haçlılar da kabul ettiler. Neticede anlaşmaya vardılar, Eseduddin de Şâm'a geri döndü.

Mısırlılar Şevval ayının ortalarında İskenderiye'yi teslim aldılar. Eseduddin ise zilkade ayının bitimine on iki gün kala Dimaşk'a döndü. Öte yandan Haçlılarla Mısırlılar Kâhire'de bir Haçlı temsilcisinin (şahne) bulunması, Nureddin'in onlar

üzerine asker göndermesine engel olmak için şehrin kapılarının Haçlı süvarilerinin elinde kalması hususunda bir anlaşma yapmışlardı. Haçlılar daha sonra beldelerine döndüler ve Mısır'da ileri gelen süvarilerinden oluşan bir grup bıraktılar.

El'Kâmil Şuca' b. Şâver emirlerden biriyle Nureddin'e haber gönderip, sevgisini ifade etti, ona itaat arz etmek istediğini bildirdi ve her sene ona belirli bir miktarda para göndermeyi vaad etti. Nureddin'in kabul etmesi üzerine, o da bol miktarda para gönderdi.

SÂFÎSÂ VE URAYMÂ'NIN FETHİ

Kutbeddin Mevdûd b. İmâdeddin Zengî 562.H(1167.M) senesinde kardeşi el'Meliku'l Âdil Nureddin Mahmûd'un yanına hareket etti. Nureddin ve Kutbeddin askerlerini toplayarak, Haçlıların bulundukları beldelere girdiler. Hısnu'l Ekrâd'ı aşarak baskın ve yağma yaptılar. Sonra Arka'ya inerek, muhasara ettiler. Akabinde Halbe'yi dört yandan kuşatarak ele geçirdiler ve tahrip ettiler. Askerler Haçlı topraklarında sağlı sollu ilerleyerek baskınlar tertip ettiler ve şehirleri tahrip ettiler. Böylece Uraymâ ve Sâfîsâ'yı fethettiler, akabinde Hıms'a dönüp ramazan orucunu orada tuttular. Daha sonra Bânyâs üzerine yürüdüler. Haçlıların elindeki Hûnîn Kalesi'ne ilerleyerek Haçlıları hezimete uğrattılar, orayı da tahrip ettiler. Nureddin ertesi gün kaleye vardı ve surlarını tamamen yıktı. Oradan Beyrût'a girmek istedi. Fakat askerler arasında anlaşmazlık baş gösterdi ve dağılmak zorunda kaldılar. Kutbeddin Musul'a döndü, Nureddin de Rakka şehrini ona verdi.

Bu sene Gâzî b. Hassân el'Menbicî, Menbic'te Nureddin'e isyan etti. Menbic, Nureddin'in Hassân'ın babasına iktâ idi, sonra da onun eline geçmişti. Nureddin derhal Menbic'e asker gönderip, muhasara etti ve onun elinden aldı. Sonra kardeşi Kutbeddin'e iktâ etti. O da orayı Yınâl b. Hassân'a verdi. Menbic 572 yılında Selâhaddin tarafından alınıncaya dek onun elinde kaldı.

Hasankeyf ve Diyârbekir'in büyük kısmına hâkim olan Fahreddin Karâ Arslân b. Dâvûd b. Sökmen b. Artuk bu sene öldü. Hastalığı şiddetlenince el'Meliku'l Âdil Nureddin'e haber gönderip, ona: "Kâfirlere karşı cihad arkadaşlığımız var. Elimdeki yerleri oğlum adına muhafaza etmeni istiyorum" dedi, sonra da vefat etti. Ondan sonra yerine oğlu Nureddin Mahmûd b. Karâ Arslân geçti. El'Meliku'l Âdil Nureddin de ona yardımcı oldu ve himaye etti. Çünkü Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. Zengî onun üzerine yürümek istiyordu. Nureddin

bunun üzerine kardeşi Kutbeddin'e haber gönderip, onu men etti ve: "Eğer onun ülkesine yürüyecek ve saldıracak olursan, zor kullanarak sana engel olurum" dedi. Kutbeddin de bundan vazgeçti.

EMİR ZEYNEDDİN ALİ KÜÇÜK'ÜN, MUSUL HÂKİMİ KUTBEDDİN MEVDÛD B. ZENGÎ'DEN AYRILMASI

Zeyneddin Ali Küçük b. Begtekin, Kutbeddin'in Musul'daki naibi idi ve devlet idaresi onun hâkimiyetindeydi. Erbil onun elindeydi, evi, çocukları ve hazineleri oradaydı. Aynı şekilde Şehrizûr ve o bölgedeki bütün kaleler, Hakkâri'deki tüm kaleler, İmâdiyye kalesi, Hamâdiyye şehri, Tikrît, Sincâr, Harrân da onun hâkimiyetindeki yerlerdendi. 563.H(1168.M) senesinde gözleri görmez, kulakları işitmez olmuştu artık. Musul'dan ayrılp, Erbil'e gitmeye karar verdiğinde, hâkimiyetindeki yerlerin tümünü Kutbeddin'e teslim etti. Elinde sadece Erbil kaldı. Zeyneddin cesur, âdil, güzel ahlaklı, iyi karakterli bir emir olup, hiçbir savaşta yenilmemişti. Çok cömertti, askerlere çokça bağışta bulunurdu. Erbil'e gittiğinde, bu sene içerisinde vefat etti. Erbil ondan sonra oğlu Zeyneddin'in eline geçti. Sonra o da Sultân Melik Nâsır Selâhaddin'in hizmetinde iken Akkâ'da öldü. Daha sonra orayı 630 yılında kardeşi Muzafereddin Gökbörü ele geçirdi. Akabinde Halîfe el'Mustansır Billâh oraya hâkim oldu ve naiplerinin idaresine verdi. Ondandır da Erbil'i Musta'sım Billâh zaptetti, Allah'ın laneti üzerlerine olsun Moğollar şehirleri ele geçirip, orayı da hâkimiyetleri altına alana kadar onun elinde kaldı.

EL'MELİKU'L ÂDİL NUREDDİN'İN CA'BER KALESİNİ ZAPTETMESİ

Nureddin'in Ca'ber kalesini zaptetme sebebi şuydu: kale hâkimi Şihâbuddin Mâlik el'Ukaylî avlanmak maksadıyla kaleden inmişti. Kılaboğulları bu sırada onu yakalayıp esir ettiler ve 563.H (1168.M) senesi receb ayında Nureddin'e götürdüler. Nureddin onu tevkif etti, lakin güzel davrandı. Kaleyi kendisine teslim etmesi için ona para verip, bazı yerleri ikta etmek istediye de, Şihâbuddin bunu kabul etmedi. Nureddin bunun üzerine şiddet, baskı ve tehdide başvurdu, Şihâbuddin yine kabul etmedi. Nureddin bu defa Fahreddin Mes'ud b. Ali b. Za'refânî kumandasında bir askeri birliği kaleye gönderdi. Bir müddet kaleyi muhasara ettiler. Fakat uzun bir müddet bir şey elde edemedi. Nureddin bu esnada başka bir askeri birliği ona

yardıma gönderdi, Mecdeddin Ebubekir b. Dâye'yi ise iki ordunun kumandanı tayin ettiyse de, o da aynı şekilde amacına ulaşamadı, bunun üzerine çareyi kale hâkimi ile yumuşak şekilde konuşmakta buldu ve kale hâkimi Şihâbuddin'e kaleye karşılık bazı yerleri almasını tavsiye etti. O da bunu kabul etti ve kaleyi teslim etti. Şihâbuddin ise karşılığında Serûc ve civarını, Haleb şehrindeki Tuzla'yı, Bâb, Buzâ'a ve peşin olarak da yirmi bin dinar aldı. Ca'ber kalesi daha önce Celâleddin Melikşâh'ın kaleyi kendilerine teslim ettiği bir kavmin elindeydi. Bu hususu yerinde zikretmiştik. Nureddin'in Ca'ber kalesini muhasara etmesi ise 564.H(1169.M) senesinde vuku buldu.

ESEDUDDİN ŞİRKÛH'UN MISIR DİYARINA ÜÇÜNCÜ DEFA GİDİŞİ

Bunun sebebi şu idi: Haçlılar Mısır diyarına iki defa girmiş ve tüm sırlarına muttali olmuşlardı. Onların Kâhire'de görevlendirmiş oldukları bir şahneleri (temsilci) vardı, şehrin kapılarını teslim almışlardı. Ayrıca yiğit, cesur bazı şahıslar ile önde gelen süvarilerinden oluşan bir grubu da orada bırakmışlardı. Böylece Müslümanlar üzerinde zoraki hâkimiyet kurmuşlardı. Onlara şiddetli zulüm ve işkence ediyorlardı. Bununla beraber şehre iyice hâkim olduklarını ve onları oradan uzaklaştıracak ve zaptetmelerini engelleyecek kimse olmadığını gördüklerinde, Amaury olarak bilinen Şâm'daki Frank Kralına haber gönderdiler. Amaury Haçlıların cesur, hilekâr ve dâhi krallarından biriydi. Mısır'ı ele geçirmek için onu davet ettiler. Ona, ülkeyi savunacak bir kuvvet olmadığını bildirip, işin çok kolay olduğunu söyleyerek teşvik ettiler. Aynı zamanda ona Mısırlıların önde gelen bazı zevatın Şâver'e düşmanlık ettiklerini de haber verdiler. İbnu'l Hayyât ve İbnu Fercele onlardan bazılarıdır. Bunun üzerine haçlı kralı Frank süvarileri ve onlardan görüş sahibi olanlarla istişare etti, hepsi de Mısır üzerine yürümesini ve orayı ele geçirmesini tavsiye etti. Buna karşılık kral onlara: "Bence oraya gitmemeliyiz. Zira orası bizim için bir nimettir, malları da öyle ya da böyle bize gönderiliyor ve biz de bu mallarla Nureddin'e karşı güçleniyoruz. Eğer orayı almak için harekete geçerse, oranın hâkimi, askerleri, tüm belde halkı ve fellahlar ülkeyi bize teslim etmezler, onun uğrunda bizimle savaşır, sonra da bizden korkup ülkeyi Nureddin'e teslim ederler. Eğer Nureddin de orayı alır ve orası için Eseduddin gibi bir kumandanını görevlendirirse, bu Haçlıların helak olmaları ve Şâm topraklarından sürülmeleri demektir" dedi. Fakat onlar kralın sözünü kabul etmediler ve: "Şuan orada ülkeyi

müdafaa ve bize karşı muhafaza edecek kimse yoktur. Nureddin'in askerleri hazırlanıp oraya gelene kadar biz orayı ele geçirmiş ve işimizi çoktan bitirmiş oluruz. O zaman da Nureddin bizden kurtulmak isteyecektir" dediler. Kral istemeyerek de olsa onlarla anlaştı, sefer için hazırlık yaptı ve Hıms üzerine yürüyeceklerini duyurdular.

Nureddin onların hazırlıklarını haber alınca, askerlerini toplamaya başladı. Onlarla karşılaşmak için hazırlık yaptı ve tetikte bekledi. Haçlılar daha sonra Askalân'dan Mısır diyarına doğru ilerlediler.

HAÇLILARIN BİLBÎS KUŞATMASI VE ORAYI ZAPTETMELERİ

Haçlılar Bilbîs şehrine vararak, muhasara altına alıp 564.H(1169.M) senesinin safer ayında zorla ele geçirdiler.

Şehirdeki malları yağmaladılar, halkı öldürüp esir aldılar, sonra da oradan ayrıldılar.

HAÇLILARIN KÂHİRE'Yİ MUHASARA ETMELERİ

Haçlılar safer ayının onuncu günü Kâhire önlerinde konaklayıp, muhasara altına aldılar. Bunun üzerine şehir halkı çekindi ve Haçlıların şehri ele geçirmesinden korkarak kaleye sığındılar.

ŞÂVER'İN MISIR'I YAKMASI

Şâver Mısır'ın yakılmasını, halkının Kâhire'ye doğru intikal etmesini ve şehri yağmalamalarını emretti. Bunun üzerine halk şehirden intikal etti ve yollarda beklemeye başladılar, Mısır yağmalandı, halk fakir duruma düştü, mal ve mülkleri ellerinden gitti. Bu olay safer ayının dokuzunda Haçlıların bir gün içinde Kâhire önlerine inmelerinden önce oldu. Yangın Mısır'da rebûlâhir ayının beşinci gününe kadar 54 gün boyunca devam etti. Durum şiddetlendi, vaziyet büyüdü, kuşatma gittikçe daraldı ve halkı ölüm korkusu sardı. Şâver acziyet ve zayıflığını anladı. Çare yok şehir elden gidecekti. Sonunda hileye başvurdu. Haçlı kralına elçi gönderip, eski dostluk ve muhabbetlerini hatırlattı, kendi arzusunun da onlarla beraber olmak olduğunu, Nureddin'den korktuğunu, ancak Müslümanların şehri teslim etmeye razı olmadıklarını bildirip, barış tavsiyesinde bulundu ve ülkenin Nureddin'e teslim edilmemesi için para almasını teklif etti.

ŞÂVER VE HAÇLILAR ARASINDA BARIŞIN SAĞLANMASI

Haçlı kralı Şâver'in sulh teklifini bir milyon dinar vermesi şartıyla kabul etti. Paranın bir kısmı peşin, geri kalan kısmı da daha sonra verilecekti. Haçlılar Nureddin'in hazırlık yapıp, şehri almasını önlemek için kendi maslahatlarının bu anlaşmayı yapmada olduğunu gördüler. Şâver onlara yüz bin dinarı peşin olarak verdi, geri kalanını ise sinsilik ve kurnazlıkla erteleme yoluna gitti. Sonra da Nureddin'e mektup müsveddeleri gönderdi. Müsveddelerin içerisinde saray ehli kadınlarının saçlarından kırılmış kâkülleler vardı. Ard arda ona kışkırtıcı ve yardıma çağırıcı mektuplar göndermeye devam ederek: "Eğer acele etmezsen, ülke elden gidecek" diyordu. Mektupları soylularla birlikte peşi sıra göndererek, Nureddin'den gelecek cevabı bekliyor, bununla beraber Haçlıları uzaklaştırıyor ve süre kazanıyordu.

Aynı şekilde Âdîd Lidînillah'tan da Nureddin'e bu manada mektuplar ulaştı ve eğer yardıma gelirse ülkenin üçte birini ona vereceğini, Eseduddin Şirkûh'un ülkesinde kalıp, askerlerinin başına geçeceğini ve ülkenin üçte birinden hariç, Nureddin'e bazı yerleri daha ikta edeceğini bildirmişti. Elçiler Nureddin'e bu tekliflerle geldiklerinde, o Haleb'te idi. Derhal Hıms'ta olan (Hıms onun iktaı idi) Eseduddin Şirkûh'a haber gönderip, yanına çağırdı. Eseduddin'i çağırmak için Haleb'ten çıkan zat, ona Haleb kapısı önünde buldu, o Haleb'e varmıştı bile. Çünkü aynı şekilde Mısırlılar ona mektup göndermiş ve süratle gelmesi için onu teşvik etmişlerdi. Eseduddin bu yüzden telaşlanarak Mısır diyarına gitmek için hazırlık yaparken, Hıms'tan da Haleb'e doğru hareket etmiş ve bir gecede oraya varmışlardı. Nureddin, Eseduddin'e derhal hazırlık yapmasını ve bu hususta acele etmesini emretti. Elbise, at, silah dışında ona iki yüz bin dinar verdi, ayrıca askerler ve hazine konusunda da ona yetki verdi. Eseduddin askerler arasından iki bin süvari seçti, Türkmenlerden de altı bin atlı topladı.

El'Meliku'l Âdil Nureddin, Selâhaddin Ebu'l Muzaffer Yûsuf b. Eyyûb b. Şâzî'yi amcası Eseduddin ile birlikte Mısır diyarına gitmesi için görevlendirdi. Fakat Selâhaddin gitmek istemiyordu. Haleb Kâdısı Bahâeddin b. Şeddâd'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "Bana Sultânım yani Selâhaddin dedi ki; ben bu sefere gitmeyi istemeyenlerden biriydim. Amcamla birlikte kendi tercihimle de gitmedim. Kâdı

Bahâeddin bunun, Allah Teâlâ'nın şu kavlinin manasını içerdiğini söyledi: “Bazen hoşunuza gitmeyen bir şey, hakkınızda hayırlı olabilir.”⁶³

İzzeddin b. El'Müeyyed tarihi kaydettiği kitabında dedi ki: “Nureddin, Selâhaddin'in bu sefere çıkmasını istedi; bunda saltanatın Nureddin'in elinden gitmesi vardı. Selâhaddin ise gitmek istemedi; oysa bunda Selâhaddin'in saadeti ve hükümdarlığı söz konusuydu.” İzzeddin devamla şöyle dedi: Selâhaddin bana anlattı ve dedi ki; “Mısır'dan gönderilen mektuplar Nureddin'e ulaşınca, beni çağırıp durumu anlattı ve; elçimle beraber Hıms'ta bulunan amcan Eseduddin'in yanına git, buraya gelmesini söyle ve onu süratle hareket etmesi için teşvik et. Zira bu iş gecikmeye gelmez” dedi.

Selâhaddin şöyle devam etti: “ben de söyleneni yaptım ve Haleb'ten ayrılıp, henüz aşağı doğru inmemiştim ki, amcamın da bu maksatla geldiğini görüp, karşılaştık. Nureddin ona Mısır'a gitmesi için hazırlık yapmasını söyledi. Fakat amcam ilk olarak onların ihanetinden korktuğunu, ikinci sebep olarak askerlerine verecek parasının olmadığını söyleyerek kabul etmedi. Bunun üzerine Nureddin ona hem para hem adam verdi ve ona; eğer Mısır'a gitmeyi geciktirirsen, maslahat gereği benim oraya bizzat gitmem gerekir. Şayet biz orayı ihmal edersek, Haçlılar ele geçirir, bizim de onlarla beraber Şâm ve diğer bölgelerde yerimiz kalmaz, dedi. Selâhaddin dedi ki; amcam bana dönüp “hazırlan Yûsuf” deyince, sanki kalbime bıçak saplandı. Buna binaen dedim ki; Vallahi bana Mısır'ın hükümdarlığı verilse bile oraya gitmem, çünkü İskenderiye ve diğer bazı yerlerde hiçbir zaman unutamayacağım sıkıntılarla karşılaştım.” Bunun üzerine amcam Nureddin'e: “Onun mutlaka benimle gelmesi gerekir, bu sebeple ona gitmesi için emir ver” dedi. Nureddin de bana emir verdi, lakin ben affımı istedim, sonra da meclisten ayrıldım. Eseduddin daha sonra Türkmen ve diğerlerinden oluşan askerlerini topladı. Sefere çıkma vakti geldi, bu sırada Nureddin bana; “Amcanla beraber gitmelisin” dedi. Ben de ona sıkıntılarımın, binek hayvanlarının azlığından ve ihtiyacım olan şeylerden şikâyet ettim. Bunun üzerine Nureddin bana hazırlık yapacağım her şeyi verdi, sanki ölüme götürülüyor gibiydim. Nureddin yumuşak ve merhametli olmasının yanında kendisinden korkulan ve heybet sahibi biriydi. Böylece amcamla beraber sefere çıktım, sonra o ölünce, Allah Teâlâ beni hiç ummadığım şeylere malik kıldı.

⁶³ Bakara 216.

Daha sonra Nureddin ve Eseduddin Haleb'ten Dımaşk'a gittiler, safer ayının sonlarında oraya vardılar, oradan da Ra'sul Ma'ya hareket ettiler. Nureddin süvarilerinden her birine yirmi dinar yardımda bulundu, emirlerinden bir grubu ise Eseduddin'in yanına kattı. Bu emirler arasında Nureddin öldüğünde onun Hamâ kalesi naibi, memlûku İzzeddin Cordik, Emir Seyfeddin ve İmâdeddin'in babaları Garseddin Kılıç, Şerefuddin Bozkuş, Aynuddevle el'Yârûkî, Menbic hâkimi Kutbeddin Yınâl b. Hassân ve başkaları vardı. Eseduddin Şirkûh daha sonra rebîulevvel ayının ortalarında Ra'sul Ma'dan ayrıldı.

ESEDUDDİN ŞİRKÛH'UN MİSİR'A GELİŞİ VE HAÇLILARIN ORADAN AYRILIŞI

Eseduddin Mısır Diyarına vardığında, Haçlılar istediklerini elde edemedi oradan ayrılmak zorunda kaldılar. “Allah, inkâr edenleri hiçbir hayra ulaşılmaksızın kin ve öfkeleri ile geri çevirdi. Allah, savaşta

Mü'minlere kâfi geldi.”⁶⁴ Bu haberler Nureddin'e ulaşınca, İslâm topraklarında bu müjdeli haberi duyurmak için şenlikler yapılmasını emretti. Çünkü Mısır'ın fethi, fetihlerin büyüğü ve en önemlisiydi. Zira eğer düşmanlar (Allah'ın laneti üzerlerine olsun) Mısır diyarını istila etselerdi, İslâm topraklarının birçok beldesinde hâkimiyetlerini sağlarlardı.

Eseduddin'in 564.H(1169.M) senenin rebîulâhîr ayının dördünde Kâhire'ye vardı ve Hilafet sarayına gitti. Âdîd Lidinillah ile bir araya geldi. Âdîd ona hil'at giydirdi ve Eseduddin Âdîd'ın hil'atiyle çadırına döndü. Mısır halkı buna çok sevindi. Eseduddin'e ve askerlerine çokça hediyeler ve bol miktarda bağışlarda bulunuldu.

İsfehâni Eseduddin'i şöyle övüyor;

Ciddiyet ve yorgunlukla zafer senindir. Mısır'ı feth ettiğin gibi cesaretle Kudüs'ü de feth etmeni umuyoruz. Rumlar sende bir kuvvet ve sıkıntı buldular ve sana müslümanların aslanı diye sesleniyorlar. Çünkü sen İslâm'ın heybetini tekrar getirdin ve Rasululah (s.a.v)'in zaferleri gibi korkulu zaferler kazandın

Arkaletü'd-Dimeşkî Selahaddini övüyor:

Mülk ile zafer kazandın Şavir'e galip geldin

⁶⁴ Ahzâb 25-27.

Sen yırtıcı bir aslan gibisin Şavir ise uyuz bir köpek gibi

Çünkü o asi bozguncu ve hain Allah ona rahmet etmesin

ŞÂVER'İN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Şâver sık sık Eseduddin'in yanına gidip geliyordu. Zira o, bağış parasından dolayı kaybettiklerine karşılık Eseduddin'e belli miktarda para vereceğine dair söz vermişti. Yine onun askerler için Eseduddin'e vereceğini söylediği para ve iktaları, Nureddin'in de Mısır'ın üçte bir hissesini geciktirdiği de söylenmiştir. Şâver'in bir ziyafet hazırlayıp Eseduddin ile yanındaki emirleri bu ziyafete davet ederek, tevkif etmeye niyetlendiği de zikredilmiştir. Fakat oğlu el'Kâmil babasını bundan nehyetti ve: "Vallahi eğer bunu yapmaya karar verirsen, Eseduddin'e haber veririm" dedi. Babası bunun üzerine: "Allah'a yemin olsun ki, şayet bunu yapmazsak, hepimiz öldürülürüz" dedi. Oğlu: "doğru söyledin, lakin biz öldürülsek bile Müslüman olarak öldürüleceğiz ve bu ülke İslâm ülkesi olarak kalacak. Bizim öldürülmemiz, bu ülkenin Haçlıların eline geçmesinden daha hayırlıdır. Çünkü onların geri gelmeleri için Eseduddin Şirkûh'un tutuklandığını duymaları yeterli bir sebeptir. İşte o vakit el'Âdid Nureddin'e gitse, tek bir süvari dahi göndermez, Haçlılar da ülkeyi ele geçirir" dedi. Şâver bunun üzerine o düşüncesinden vazgeçti.

Eseduddin ve adamları, Şâver'i öldürme konusunda görüş birliğine vardılar. Zira onlar, Haçlıların ilk buldukları fırsatta şehri zaptedeceklerini biliyorlardı. Onların sürekli şehre gidip gelmeleri, faydasızdır. Şâver bazen onları oyalıyordu, başka zaman ise Haçlıları. Eğer Eseduddin ve adamları Şâver'i öldürecek olsalardı, ülkeye tamamen hâkim olup, orayı din düşmanlarından korumuş olurlardı. Selâhaddin ve İzzeddin Cordik'in onu öldürme konusunda ittifak ettikleri söylenmiştir. Bu hususta Eseduddin ile istişare etmişlerse de, onları bundan nehyetmiş. Aynı şekilde Eseduddin'in, Fakih Ziyâeddin İsa'yı Şâver'e göndererek, kendini korumaya yönelik tedbirler almasını tavsiye ettiği ve ona: "Yanımdaki insanların sana zarar vermelerinden korkuyorum" dediği nakledilmiştir. Yine bir gün Şâver âdeti olduğu üzere Eseduddin'in karargâhını ziyarete gitti. Fakat Eseduddin İmam Şâfi'nin Karâfa'da olan kabrini ziyarete gitmişti. Şâver bu defa yine âdeti olduğu üzere onunla bir araya gelmek için Eseduddin'in çadırına yöneldi. Bu sırada Selâhaddin Yûsuf b. Eyyûb, Emir İzzeddin Cordik ve yanlarında bir grup askerle onunla karşılaştılar, ona yardım edip, Eseduddin'in ziyarete olduğunu haber

verdiler. Bunun üzerine Şâver, “Öyleyse onun yanına beraber gidelim” dedi. Şâver ve ikisi biraz beraber yürüdüler. Selâhaddin bir anda onun yakasından tutup, askerlerine de Şâver’in adamlarını yakalamalarını emretti, adamları sağa sola kaçıştı. Selâhaddin Şâver’i atından aşağı fırlattı, lakin Eseduddin’in izni olmadan onu öldüremediler. Sonra onu esir çadırına götürüp, orada tuttular. Onu muhafaza altında tutmak için, birini görevlendirdiler.

Eseduddin durumu haber alınca, Süratle Karâfa’dan geri döndü, fakat onların başlattıkları bu işi bitirmelerine müsaade etmedi. Bir müddet sonra Âdîd Lidinillah’ın önde gelen adamlarından biri geldi, yanında da “Şâver’in başının alınması gerektiğini” ihtiva eden bir tevki’/belge vardı. Onların âdetlerine göre belirlenen kural çerçevesinde sahibinin yanında en güçlü vezir kimse ise bu işi o gerçekleştirirdi. Akabinde Şâver’in başı kesildi ve Hilafet sarayına götürüldü. Bu olay rebîulâhir ayında vuku buldu.

Eseduddin Kâhire’ye girdi, halkın toplandığını görüp, kendinden korktuklarını anladı, bu nedenle onlara: “Emîru’l Mü’minin Şâver’in evini yağmalamanızı emrediyor” dedi. Bunun üzerine halk Şâver’in evine yürüyüp, yağmaladılar, sonra da dağıldılar.

ESEDUDDİN ŞİRKÛH’UN MISIR DİYARINI ZAPTİ VE ÂDİD LİDİNİLLAH’IN VEZARETİNİ ÜSTLENMESİ

Âdîd daha sonra Eseduddin’e vezaret hil’ati giydirdi. Eseduddin hil’ati giydikten sonra gitti ve Hilafet sarayına girdi. Ona vezaret yetkisi verildi, ordunun başına getirildi ve el’Meliku’l Mansûr Emîru’l Cuyûş lakabı verildi. Sonra vezaret makamına gitti ve yerleşti, işini sağlama bağladı. Kendisiyle çekeşecek, karşı çıkacak kimse kalmadı. Daha sonra Âdîd Lidinillah onun için menşûr⁶⁵ yazdı:

“Bu belge, benzeri bir vezire verilmemiş bir ahitnamedir. Bir emaneti üstlendin. Emîru’l Mü’minin seni bu emaneti taşımaya yetkin gördü. Allah yolunun rehberlerinin senin için açıklığa kavuşturduklarıyla, Allah indinde hüccet senin üzerinedir. Öyleyse Emîru’l Mü’minin kitabını kuvvetlice tut...”

Eseduddin’in Mısır diyarındaki işleri düzene binince, şehri kendisiyle beraber gelen askerlere ikta etti, Selâhaddin’e ise devlet idaresini vererek onu söz

⁶⁵ Hükümdar tarafından yapılan bir tayini, bir görev veya muafiyeti yahut iktâ tevcihini bildiren belge.

sahibi kıldı, otorite onun elindeydi. Şairler, kasidelerinde Eseduddin'i methetmişlerdir. Onun için şiir yazıp, övenlerden birisi de İmâdeddin Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el'isfehânî'dir.

ESEDUDDİN ŞİRKÛH B. ŞÂZÎ'NİN VEFATI

Kâdî Bahâeddin b. Şeddâd tarihinde, Şirkûh'un ölümü ile ilgili şunu zikretmiştir: "Eseduddin çok yemek yer ve ağır et yemeklerine devam ederdi. Bunun üzerine peş peşe mide rahatsızlığı ve solunum güçlüğü yaşadı. Büyük bir çaba ve yardımdan sonra o hastalıktan kurtuldu. Ondan sonra ise ağır bir hastalığa yakalandı, onu çetin bir solunum yetmezliği gelip buldu ve öldürdü." Onun ansızın, birdenbire öldüğü de nakledilmiştir. Eseduddin Şirkûh 564 yılında, cemâdiyelâhir ayının bitimine sekiz gün kala cumartesi günü vefat etti.

SELÂHADDİN YÛSUF B. EYYÛB'UN MİSİR DİYARINI İSTİLASI VE ONUN ÂDİD'İN VEZARETİNİ ÜSTLENMESİ

Kâdî Bahâuddin, amcası Eseduddin'in Selâhaddin'e bir vasiyet bıraktığını, iş başına geldiğinde şarap içmekten dolayı tevbe ettiğini, boş işlerle uğraşmaktan yüz çevirdiğini, ciddiyet ve gayret elbiseleri giydiğini, verdiği kararlardan geri dönmediği ve can verip Allah'ın rahmetine kavuşuncaya kadar gayretinden başka bir şeyinin artmadığını zikretmektedir.

Kâdî Bahâuddin ondan şunu işittiğini nakletmektedir: "Allah Teâlâ bana Mısır diyarını fethetmeyi müyesser kılınca, anladım ki O, sahil bölgelerini fethetmemi de dilemiştir. Çünkü ben bunu içimde hissediyordum."

Yine Kâdî Bahâuddin'den şu husus nakledilmiştir: "Eseduddin öldüğünde, Mısır'da Nureddin'in önde gelen emirlerinden bir topluluk vardı. Aynuddevle Yârûkî, Kutbeddin Hüsrev b. Telîl (önce de zikrettiğimiz gibi o Erbil hâkimi İbnu Ebi'l Heycâ el'Hizbânî'nin kardeşinin oğludur), Seyfeddin Ali b. Ahmed el'Maşâtûb (dedesi Hakkâri kalelerinin hâkimidir), Selâhaddin'in dayısı Şihâbuddin el'Hârimî bu emirlerden arasındaydı. Bu emirlerden her biri bu göreve talipti ve idareyi ele almak istiyordu. Fakat Âdîd Selâhaddin'e haber gönderip yanına çağırdı, ona hil'at giydirdi ve vezaret makamına tayin etti. Âdîd'ı bu kararı almaya sevk eden amil, Selâhaddin'in zayıf olmasıydı. Çünkü o da biliyordu ki, eğer o vezir olarak atanırsa, emri ve hükmü altında asker ve adamları olmadığı için, muhalefet etmeye cesaret edemez. Sonra Suriyeli askerlerin arasına onu kendimize çekecek adamlar yerleştirir,

böylece bazıları onunla birlikte olunca, diğerlerini çıkarırız, ülkenin idaresi onun eline geçer, Selâhaddin de yanında ülkeyi hem Haçlılardan hem de Nureddin'den koruyacak Suriyeli askerler toplamış olur. Fakat Selâhaddin kendini bu makama layık görmediği için vezaret görevini kabul etmedi. Lakin kabul etmesi için zorlandı, saraya getirildi, vezaret hil'ati giydirildi ve ona el'Meliku'n Nâsır lakabı verildi. Selâhaddin velayet makamına yerleşti. O makam, daha önce amcasının bulunduğu yeri. Fakat vezir olmak isteyen o emirlerden hiçbiri ona itaat etmedi ve hizmetine girmediler. Bunun üzerine Selâhaddin'in emri ile Fakih Ziyâuddin İsa el'Hakkârî, Seyfeddin Ali b. Ahmed el'Maştûb'un yanına gidip, sürekli telkinlerde bulunarak, Selâhaddin'in yanına çekti ve: "Aynuddevle, Şihâbuddin el'Hârimî ve İbnu Telîl varken, bu iş senin eline geçmez" dedi. Sonra da Şihâbuddin'in yanına gitti ve ona: "Selâhaddin senin kız kardeşinin oğludur, onun hükümdarlığı, senin hükümdarlığın demektir, Selâhaddin vezaret makamına geçip, işleri yoluna koydu. Onu bu makamdan uzaklaştırmak için çalışan ilk kişi sen olma! Bu sana bir fayda sağlamaz" dedi ve ondan söz alıncaya kadar konuşmaya devam etti.

Fakih Ziyâuddin bunda sonra ise Kutbeddin ile bir araya geldi ve ona da: "İnsanlar Selâhaddin'e itaat arzettiler, senin ve el'Yârûkî dışında kimse kalmadı. Nasılsa onun aslı Kürtlerden olduğu için seninle Selâhaddin arasında bir bağ var, bu iş ondan çıkıp, Türklere geçmesin" dedi. Sonra onun iktalarını arttıracığına dair söz verdi. Bunun üzerine Kutbeddin Selâhaddin'e itaat arzetmeyi kabul etti ve yemin etti.

Sonra da el'Yârûkî ile bir araya geldi. O, emirlerin en büyüğü ve en çok adama sahip olanıydı. Fakat etkileyecek ve büyüleyecek hiçbir söz ona fayda etmedi: "Ben asla Yûsuf'a hizmet etmem" dedi ve yanındaki bazı emirlerle birlikte Nureddin'in yanına döndü. Nureddin, Selâhaddin'i bırakıp gitmesinden dolayı onu kınadı.

İmâdeddin el'Kâtib tarih üzerine yazdığı kitapta şu vakıayı nakletmektedir: "Eseduddin öldüğünde, onun taziyesinde bulunmuştum. Emirler farklı ve karışık görüşler ileri sürdüler. Sonra hepsinin görüşü, Selâhaddin'e itaat arzetme konusunda birleşti. Halife Âdîd, Selâhaddin'i görevlendirmede hepsini zorladı ve onu veziri olarak atadı."

Bu tarih Eyyûbî devletinin kuruluş başlangıcı, Mısır devletinin ise bitkin düşmesi, zayıflaması ve iki sene sonra tümüyle yok olana kadar çöküşünün başlangıcı idi. İleriki sayfalarda bu hususu zikredeceğiz inşaallah.

Doğru hareket etmek için toplandıkları haberi ulaştı. Bunun üzerine Nureddin, başlarında Selâhaddin'in büyük kardeşi olan el'Meliku'l Muazzam Şemsuddevle Tûrânşâh b. Eyyûb'u takviye birliği olarak Selâhaddin'in yanına gönderdi. Nureddin, Şemsuddevle'yi kardeşinin yanına göndereceği zaman ona şöyle dedi: “Eğer sen Mısır'a gider ve sen otururken sana hizmet edenin kardeşin Yûsuf olduğunu görürsen, sakın bundan memnuniyet duyma, çünkü o zaman ülkeyi ifsat edersin. İşte o zaman Yûsuf senin getirtir ve hak ettiğin şekilde cezalandırır. Eğer Mısır hâkimini, makamımı temsil eden naibimi görürsen, bana ettiğin gibi ona da hizmet eder, sonra da yanına gidersin, onu destekler ve ihtiyacı olan hususlarda yardım edersin.” Bunun Selâhaddin'in vezaret tahtına gelişi gerçekleşmiş olup, saltanatı iyice sağlamlaştı. Bununla beraber artık minarelerde okunan hutbe Mısır diyarında Halife Âdîd, ondan sonra ise el'Meliku'l Âdil Nureddin için okunmaya başlandı. Hükümdarlık zahirde onundu, Selâhaddin ancak onun emri ile tasarruf edebiliyordu. Nureddin'den ona mektuplar geliyor ve ona: “el'Emîru'l İsfesalâr” diye hitap ediyordu. Nureddin mektupta kendini tazim için alametinden⁶⁶ önce ismini yazıyordu. Mektupta “el'Emîru'l İsfesalâr Selâhaddin” yazan sadece Nureddin değildi. Aksine Mısır diyarındaki bütün emirler aynı şeyi yapıyorlardı.

Daha sonra Selâhaddin halkın gönlünü kazanmaya başladı. Amcası Eseduddin'in biriktirdiği mallardan bol bol bağışlarda bulundu. Halk ona meyletti ve sevdi. Selâhaddin bununla mevkiini güçlendirdi ve makamını sağlamlaştırdı. Âdîd'ın durumu ise zayıfladı.

Sonra Nureddin'e Haçlıların Mısır'a üzerine Şemsuddevle: “Seninle bir olduğu müddetçe ona hizmet ve itaat ederim inşaallah” dedi. Dediği gibi de oldu.

İmad Al-Din, Yazar Esed Al-Dine Bir Şiirle Ağıt Yaktı :

Senin yokluğunda bize sadece ağlamak kaldı,

⁶⁶ Alamet, Halife veya Sultanların gönderdikleri ferman ve risaleler üzerine yazdıkları belirli alametlerdir. Her Halife, sultan ve melikin kendine has bazı alametleri vardı. Bu alamet bazen bir tevkî, bazen bir Kur'an ayeti, bazen de me'sur bir söz olurdu.

Ve aslan av oldu ve sen dini koruma ve İslam için aslan idin, sana ancak dua ederiz

KÂHİRE'DEKİ ZENCİLER VAKASI

Kâhire'de adına Mü'teminu'l Hilâfe denilen bir hadım vardı. Sarayda onun sözü geçerdi. El'Meliku'n Nâsır'ın saray halkı üzerindeki etkisi ağırlaşınca, ülkelerinin onun sebebiyle yok olacağını anlayıp, ondan kurtulmak istediler. Bu sebeple Haçlılara haber gönderip, şehre gelmeleri hususunda ittifak ettiler. Selâhaddin Haçlılarla savaşmak için şehirden çıktığı vakit, onun Kâhire'de geri kalan adamlarını tutuklayıp, sonra da Haçlılarla birlik olup, Selâhaddin ve adamlarıyla savaşacak, kökünü kazıyacaktı. Ondan sonra şehri Haçlılarla aralarında bölüşeceklerdi. Mü'teminu'l Hilâfe Haçlılara adamlarından biriyle mektup gönderdi. Mektubu da ayakkabının içine gizledi. Onlar bu mektubu Selâhaddin ve Müslümanlardan gizleyebileceklerini sanıyorlardı: “Allah Teâlâ nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz, isterse kâfirler hoşlanmasınlar.”⁶⁷

Bu elçi Bi'ru'l-Beydâ'yı geçince, burada Türkmen bir adamla rastlaştı. Adam elçinin ayaklarında iki eski, ellerinde ise içerisine mektubun gizlendiği iki yeni ayakkabı olduğunu gördü. Ayakkabıların üzerinde giyildiğine dair bir iz yoktu. Türkmen adam bunun üzerine ayakkabılardan şüphelendi ve derhal adamın elinde aldı, sonra da Selâhaddin'e götürdü. Selâhaddin ayakkabıları sökünce, saray halkının Haçlılara gönderdiği mektubu buldu. Selâhaddin hemen mektubu aldı ve: “Bu yazı hangi kâtibin yazısıysa, bana gösterin” dedi. Bunun üzerine ona Yahûdî bir adamı gösterdiler. Adam getirildiği zaman, Selâhaddin adamla görüşülmesini, sorguya çekilmesini, cezalandırılmasını emretti. Adam şehadet getirerek Müslüman oldu ve saray halkının kâtibi olduğunu itiraf etti. Selâhaddin de olayı gizledi. Mü'teminu'l Hilâfe şüphelendi, korktu, saraya kapandı ve hiç dışarı çıkmadı. Çıktığı zaman ise çok uzaklara gitmiyordu. Selâhaddin ise hiçbir surette ondan söz etmiyor, görmezden geliyor ve onun hakkında ne itiraf etmesi ne de tutuklanması için emir veriyordu. İşte o zaman Mü'teminu'l Hilâfe serbest davrandı ve Selâhaddin'in onun üzerine gelmeyeceğini sandı. Onun Harkâniyye olarak bilinen Kalyûb yakınlarında, Nil kenarındaki bir köyde köşkü vardı, çevresinde gezinti alanı ve bostanları mevcuttu. Gezinmek için oraya gitti. Selâhaddin bunu haber alınca, askerlerinden bir grubu onun üzerine yolladı, kendini güvende sandığı anda gafil avladılar, öldürüp başını

⁶⁷ Teybe 32.

kesip getirdiler. Bu olay 564.H(1169.M) yılının zilkade ayının bitimine beş gün kala çarşamba günü gerçekleşti.

Mü'teminu'l Hilâfe'nin öldürülmesi saray hizmetlileri olan zencileri kızdırdı. Hemen ayaklandılar, sayıları elli bini aşındı. Selâhaddin'in adamları da toplandı ve Kâhire'de bulunan iki saray arasında savaşa tutuştular. İki grup arasında savaş kızıştı, iki gün boyunca devam etti. Onların Bâb-u Zuveyle'de el'Mansûra olarak bilinen bir mahalleleri vardı. Selâhaddin oraya adam gönderip malları, çocukları ve karılarıyla birlikte ateşe verdi. Zenciler bunun haberini alınca hemen geri dönüp kaçtılar, Selâhaddin onları kılıçtan geçirdi. Sokak başları tutuldu, onlara kaçacak yer bırakılmadı. Onlardan çok kişi öldürüldükten sonra emân dilediler. Emân istekleri kabul edildi. Bu olay zilkade ayının bitimine iki gün kala cumartesi günü vuku buldu. Zenciler akabinde Cîze'ye sürüldüler. Sultânın kardeşi el'Meliku'l Muazzam Şemsuddevle Tûrânşâh b. Eyyûb bir askeri birlik ile üzerlerine gitti ve onları kılıçtan geçirdi. Kaçıp kurtulandan başka sağ kalan olmadı. Halife Âdîd'ın durumu tamamen zayıfladı ve hükmü kalmadı. Selâhaddin zenciler mahallesinin tahrip edilmesini ve izinin silinmesini emretti. Bazı emirler de mahalleyi yıkıp, kendileri için bahçeye çevirdiler. O mahalle, sanki zencilerin hiç yaşamadığı bir yere dönüştü. İmâdeddin el'Kâtib bu olay üzerine Selâhaddin'i metheden bir şiir yazmıştır.

Bu olay vuku bulunca, Mısır Halifesi Âdîd hükmünü kaybetti, ancak hutbe onun adına okunmaya devam etti. Ondan sonra da Nureddin Zengî adına okundu. Emir Hüsameddin bana nakledip dedi ki: “Bu zenciler olayı vuku bulunca, Selâhaddin onun gücünü iyice kırmak için her gün Âdîd'dan at, köle ve para istemeye başladı. Selâhaddin bir gün beni, bir at istemem için ona yolladı. Onun yanında ise sadece bir at kalmıştı. Âdîd, batı sarayına yakın olan el'Kâfûre olarak bilinen bahçesinde atına binmiş olduğu halde iken ona geldim ve dedim ki: Selâhaddin'in sana selamı var ve senden bir at istiyor. Âdîd bunun üzerine: yanımda sadece bindiğim at var, dedi ve ondan indi, atın nallarını söküp attı ve bana teslim etti. Ben de atı Selâhaddin'e getirdim. Âdîd evinden ayrılmadı. Bir daha da, ona olanlar olana dek hiçbir ata binmedi.

İmaduddin, Selahaddin'i övüyor:

Senin faziletin ile Mısır aydınlandı, bundan ötürü teşekkür ederiz,

Ve Nil nehri Mısır ve Sudan'a hayır verdi
 Ve bu çiğ gibiydi o halde yağmur nasıl olur?!
 Şehri Kudüs'ü temizlediğin gibi temizledin

HAÇLILARIN DİMYÂT'I MUHASARA ETMELERİ VE ELİ BOŞ OLARAK GERİ DÖNMELERİ

Selâhaddin Mısır diyarını ele geçirip hâkimiyeti altına alıp, Nureddin'in askerlerini de oraya yerleştirtince, Haçlılar artık mahvolacaklarına, Sahil bölgesinin Müslümanların elinde yıkılmak üzere bulunan bir uçurumun kenarında olduğuna inanmışlardı. Eğer durumu düzeltmezlerse, şehirler ellerinden gidecekti. Bu sebeple Sicilya, Endülüs ve diğer bölgelerdeki Franklara mektup yazıp, Hristiyanların dini için yardım ve destek istediler. Onlar da para, asker ve silah yardımında bulundular ve Dimyât önlerinde toplanmak üzere sözleştiler. Bilahare Frank ve Rûmlar denizden Dimyât'a ulaştılar. Beraberlerinde mancınıkları ve debâbât,⁶⁸ muhasara aletleri ve bunlar dışında başka şeyler getirdiler. Batıdaki Haçlıların Dimyât'a gelmesiyle, Şâm'daki Haçlıların durumu zorlaştı. Bunun üzerine Akkâr kalesini Müslümanlardan aşırıldılar, kale hâkimini esir aldılar. Bu kale hâkimi Nureddin'in Kutlug Alemdâr denilen bir memlûkuydu. Haçlıların Dimyât'a ulaşması 565 yılının safer ayında idi.

Sultân Selâhaddin'in kardeşinin oğlu el'Meliku'l Muzaffer Takyuddin Ömer b. Şahinşâh b. Eyyûb ve dayısı Şihâbuddin Dimyât'a ulaşp, şehre girdiler. Selâhaddin arkalarından denizden yardım ve destek gönderdi. Ayrıca silah, para ve erzak ile de destekledi. Haçlılar Dimyât'ı muhasara etmek için birleşip, sıkıştırdılar. Selâhaddin peşi sıra elçilerini Nureddin'e gönderip, içindeki korkusundan dolayı ona yakındı; eğer Dimyât'a gitmede geç kalırsa Haçlıların orayı işgal edeceğini, oraya gidecek olursa Mısırlıların onu ve askerlerini takip edip zarar vereceğini, kendisine itaatten çıkacaklarını ve böylece Mısırlıların, arkasından, Haçlıların ise önünden ona saldıracaklarını bildirdi. Nureddin derhal göndermek üzere askerî birlikleri hazırladı, her bir taife hazırlandığında beklemeksizin sevk ediyor, böylece gruplar peş peşe ona doğru hareket ediyordu.

⁶⁸ Eskiden askerlerin içine saklanıp kalelere saldırıda kullandıkları bir alet. Tank ve panzer gibi askerî araç türüdür.

Daha sonra Nureddin, Haçlıları Dimyât'tan uzak tutmak, sahildeki şehirlerini korumaya sevk etmek için yanındaki askerlerle beraber Haçlı beldelerine girdi, yağmaladı, saldırıda bulundu ve gaspetti.

Haçlıların Dimyât'a saldırdıkları zaman Nureddin'in önünde kendisinden hadis rivayet ettiği bir hadis cüzünün okunduğu esnada Müslümanların içinde bulunduğu durumun onun dikkatini çektiği zikredilir.

Tam bu sırada ona bu hadisler arasında "Müselsel Bi't Tebessüm"⁶⁹ ile ilgili bir hadise sıra geldi. Bunun üzerine bazı hadis talebeleri hadis ehlinin âdeti olarak bilinen husus üzere silsileyi tamamlaması için ondan gülmesini istedi. Nureddin buna öfkeleni ve: "Müslümanlar Haçlıların muhasarası altında iken, Allah Teâlâ'nın beni tebessüm eder bir halde görmesinden utanırım" dedi.

Yine şöyle bir hadise zikredilir: "Nureddin'in bir imamı bir gece rüyasında Allah Resulü (s.a.v)'in ona Haçlıların bu gece Dimyât'tan ayrıldıklarını haber ettiğini görür. Allah Resulü (s.a.v) ona: Nureddin'e, Haçlıların bu gece Dimyât'tan ayrıldığını haber ver, dedi. İmâm bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v)'e: Ey Allah'ın Resulü! Belki de Nureddin bana inanmaz, bu nedenle bana onun bileceği bir alamet zikret, dedi. Allah Resulü (s.a.v) de ona: Nureddin'e, Tell-Hârim muhasarası esnasında secde ettiği ve secdede iken: "Ya Rabbi! Zaferi Mahmûd'a değil İslâm'a ver. Mahmûd köpeği kimdir ki zafere layık olsun"⁷⁰ şeklinde dua ettiğini bildirmesini söyler. İmâm devamla dedi ki: O esnada uykudan uyandım, mescide indim. Gâles⁷¹ vakti mescide inmesi, Nureddin'in âdetiydi. Sabah namazını kılincaya kadar durmadan ibadet ederdi. Onun yanına uğradım, bana ne istediğimi sordu, ben de ona gördüğüm rüyayı haber verdim ve ona köpek lafzı dışında rüyadaki tüm alametleri zikrettim. Bunun üzerine Nureddin: "Tüm alametleri söyle diyerek ısrar edince, ben de söyledim. Nureddin dayanamayıp ağladı ve rüyamı tasdik etti. Ben de bu geceye tarih attım, daha sonra Haçlıların bu gece Dimyât'ı terk ettikleri haberi geldi.

⁶⁹ Sözlükte "birbirini takip etmek" mânasındaki silsile kökünden türeyen müselsel kelimesi, hadis terimi olarak "Resûl-i Ekrem'in bir hadisi söylediği sırada yaptığı bir hareketi veya kullandığı bir sözü ya da hem hareketi hem sözü seneddeki bütün râvilerin aynen tekrarladığı hadis" anlamında kullanılmaktadır. Hadisi bu şekilde nakletme işine teselsül, bu tür nakilde bulunan râviye müselsil denir. Dia. Müselsel mad. Mehmet Efendioğlu.

⁷⁰ Bazı tarih kitaplarında Nureddin Zengî'nin her savaş öncesi bu duayı yaptığı nakledilir.

⁷¹ Gecenin son karanlığı olarak tari edilen bir zaman dilimidir.

Haçlılar destek birimlerinin Kâhire ve Şâm'dan peşi sıra Dimyât'a geldiklerini, Nureddin'in ise ülkelerine girip oraları yağmaladığını ve tahrip ettiğini görünce, elleri boş olarak geri döndüler. Onların Dimyât'ta kalış süresi elli gündü. 555.H(1160.M) yılında rebûlevvel ayının bitimine dokuz gün kala oradan ayrıldılar.

Selâhaddin bu musibet esnasında yüklü miktarda para sarf etti. Onun şöyle dediği nakledilir: “Âdîd'dan daha cömert birini görmedim. Haçlıların Dimyât'ta kaldıkları süre içerisinde elbise ve diğer şeyler hariç bir milyon Mısır dinarı gönderdi.” Haçlıların Dimyât'tan ayrıldığını müjdelemek kastıyla Şâm'a mektuplar gönderildi. Nureddin de Haçlıların Dimyât'tan ayrılışını tebrik etmek için Mısır hâkimi Âdîd'a bir mektup yazdı. Nureddin'in eline daha önce Âdîd'dan bir mektup ulaşmış, o mektupta Türklerden korktuğu için Mısır'dan çekilmelerini, sadece Selâhaddin'in, adamlarının ve ona lazım olan askeri güç ve desteğin kalmasını istemişti. Daha sonra ise Nureddin'e Türkleri öven bir mektup yazarak, onları göndermesini ve onlara güvendiğini bildirerek, Haçlıların mızraklarına karşı koyabilecek gücün ancak Türklerin oklarında olduğunu söyledi. Zira Haçlılar sadece onlardan korkuyor ve şayet Türkler olmasaydı Haçlıların Mısır diyarı üzerindeki hırsları artacaktı. Ola ki Allah Teâlâ onlara Beyt-i Makdis'in fethini kolaylaştırır. İmâdeddin el'Kâtip, Haçlılar Mısır'dan ayrıldıktan sonra el'Meliku'l Nâsır hakkında onu öven bir kaside yazmıştır.

Şair diyor ki:

Sen Mısır hükümdarlığında sadık olan Yusuf gibisin

Adelet ve salih amel ile hükmediyorsun

Tarih sizi hatırlayacak çünkü siz savaş ile fransızları kovdunuz

Allah bu beldeyi korumak için sizi kuvvet ile rızıklandırırsın

SULTÂN SELÂHADDİN'İN BABASI EL'MELİKU'L EFDAL NECMEDDİN EYYÛB B. ŞÂZÎ'NİN MISIR'A VARIŞI

Sonra Sultân el'Meliku'l Nâsır Selâhaddin, el'Meliku'l Âdil Nureddin'e haber gönderip, babası Necmeddin Eyyûb'u yanına göndermesini istedi. Nureddin bunun üzerine Necmeddin Eyyûb'u hazırladı ve askeri bir birliği de onunla beraber gönderdi. Çok sayıda tüccar da onlarla beraber bulundu. Ayrıca Selâhaddin ile dostluk ve ünsiyette bulunanlar da onlara katıldılar. Nureddin, Haçlıların onlara bir

zarar vermesinden korktu ve askerleri ile Kerek üzerine yürüdü. Haçlıları onlardan uzak tutmak için kaleyi muhasara ederek, sıkıştırdı. Mancınıklarla taşla tuttu. Fakat bu sırada Haçlıların toplanarak üzerine geldiğini haber aldı. Nureddin de derhal onların bulunduğu yöne doğru hareket etti. Nureddin'in üzerlerine geldiğini duyan Haçlılar gerisin geriye döndüler. Nureddin Haçlı topraklarının içlerine kadar ilerledi, Aşterâ'ya varıncaya kadar yol boyunca geçtiği köyleri yaktı ve yağmaladı. Sonra Aşterâ önlerinde konakladı, Haçlılarla karşılaşmak için onların ne yapacağını beklemeye koyuldu. Fakat Haçlılar yerlerinden ayrılmadılar. Nureddin bu sene meydana gelen büyük deprem haberini alıncaya kadar orada bekledi, sonra da oradan ayrıldı.

Bu deprem, Haleb depremi olarak bilinir ve Haleb'in birçok bölgesini harap etmişti. Gerçekten çok büyük bir depremdi. Haleb ve birçok beldesinde hissedilen tesiri, 552.H (1157.M) senesinde Hamâ'da meydana gelen depremin tesirine benziyordu.

El'Meliku'l Efdal Necmeddin Eyyûb bu sene receb ayının yirmi dördünde Kâhire'ye ulaştı. Halife Âdîd da onu karşılamaya çıktı. Onu karşılama ve ona ihtiram etmede aşırıya kaçtı.

Necmeddin Eyyûb'un, oğlu Selâhaddin Yûsuf ile buluşması, Ya'kûb Aleyhisselâm'ın, oğlu Yûsuf Aleyhisselâm'a yanına vardığı andaki buluşmasına benziyordu. Ya'kûb (a.s) oğlunu Mısır diyarının Sultân'ı olarak bulmuş ve Yûsuf onlara: "Allah'ın iradesi ile güven içinde Mısır'a girin"⁷² demişti. Necmeddin'in oğlu el'Meliku'l Nâsır Selâhaddin ve Halife el'Âdîd onu karşılamaya çıkıp, Necmeddin Eyyûb ile bir araya geldiklerinde bazı Kâirilerin şu ayeti okudukları nakledilir: "Babasını ve annesini tahta çıkartıp oturttu; onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: Ey babam, bu, daha önceki rüyamın yorumudur."⁷³

Selâhaddin, babası ile bir araya gelince, her zaman yaptığı gibi onun ardından edeple yürüdü, tüm işlerin yetkisini ona verdi. Fakat babası kabul etmedi ve ona: "Ey oğlum, Allah Teâlâ bu iş için seni seçti ve buna ancak sen layıksın. Bu sebeple saadet yerlerinin değişmesi gerekmez." Selâhaddin de onu tüm hazine işlerinin başına yönetici olarak atadı.

⁷² Yûsuf 99.

⁷³ Yûsuf 100.

Bu sene, yani 565 yılında Emir Şihâbuddin Muhammed b. İlyâs b. Îlgâzî b. Artuk (Bîre onun elinde idi) el'Meliku'l Âdil Nureddin Mahmûd'un hizmetine girmek için iki yüz süvariden oluşan askeri birliği ile beraber hareket etti. Nureddin Mahmûd o zaman Aşterâ önlerinde karargâh kurmuştu. Şihâbuddin Ba'lebek'e bağlı bölgelerden Lebve'ye ulaşınca, avlanmak üzere atına binmişti. Tam bu sırada İslâm beldelerine saldırı için çıkan üç yüz kişilik bir Haçlı süvari birliğine rastladılar. İki taraf da birbirlerine hücumla geçti ve savaşmaya başladılar ve sabırla savaşa devam ettiler. Her iki taraftan çok ölenler oldu, sonunda Haçlılar hezimete uğradı, birçoğu öldürüldü ve esir alındı. Önemsenmeyen birkaç kişi hariç, kurtulan olmadı. Şihâbuddin daha sonra esirlerle ve öldürülenlerin başları ile birlikte Nureddin'in yanına gitti. Nureddin de askerleri ile onları karşıladı. Esirleri ve öldürülenlerin başlarını gözden geçirince, maktullerin başları arasında Hısnu'l Ekrâd hâkimi Hospitalier tarikatı reisinin başını gördü. Bu zat Haçlılar nezdinde büyük bir kumandandı.

Ibn Ebi Huseyne diyor ki:

Bu belde size cennet gibi oldu

Çünkü belde izzet ve şeref elbisesini giydi

MUSUL HÂKİMİ KUTBEDDİN MEVDÛD B. ZENGÎ'NİN VEFATI

Bu sene zilhicce ayında Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd b. Zengî Âksungur vefat etti. Çok şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı artınca, yerine oğlu İmâdeddin Zengî b. Mevdûd'un geçmesini vasiyet etti. Allah'ın izniyle ileride de zikredeceğimiz üzere İmâdeddin Zengî b. Mevdûd'un babasının yerine geçme işi pek de mümkün olmadı.

KUTBEDDİN MEVDÛD B. ZENGÎ'NİN SÎRETİ

Kutbeddin, ahlak ve yaşantı bakımından Sultânların en iyilerindendi. Halkın mallarına hiç el uzatmaz, onlara iyilik ve ihsanlarda bulunurdu. Küçük büyük herkes tarafından sevilirdi. Hayırlı işlere derhal koşar, kötü işlerden uzak dururdu. Menkıbeleri çok, kusurları azdı. Bir gün ders almamız gereken tuhaf bir olay meydana geldi. Şeyh İzzeddin İbnu'l Esîr babasından hikâyeye etti ve dedi ki: "Bildiğiniz gibi, Cezîret İbn Ömer'i idare ediyordum. Onun ölümünden kısa bir süre önce Musul'daki divandan bize bir yazı geldi ve el'Akîme'deki bostanların hepsinin ölçülmesini istiyordu. El'Akîme, Cezîret İbn Ömer'in karşısında bir köy olup,

aralarında Dicle nehri geçerdi. Burada çok sayıda bostanlar vardı. Bu bostanlardan bazıları ölçülür ve cerîb⁷⁴ başına belirli bir vergi alınırdı. Bazıları haraca tabi, bazıları ise hepsinden muaftı. Benim de orada arazim vardı. Bir mektup yazdım ve dedim ki: “Halkın aleyhine hiç birey değiştirmemek maslahata daha uygun olur, ama bunu orada arazim var diye söylemiyordum.” Zaten ben arazimi ölçüyordum. Ahalinin devlete duasının daim olmasını istiyordum. Bana naipten bir mektup geldi ve: “Arazini mutlaka ölçeceksin” diyordu. Bu mesele duyuldu, orada aramızda sevgi ve muhabbet bulunan salih insanlar vardı, hepsi toplanıp yanıma geldi, o salih insanlar da onlarla beraber idiler. Naibe tekrar müracaat etmemi istediler. Ben de tekrar müracaatta bulunduğumu, fakat kabul edilmediğini söyledim. Tam bu sırada salih insan olarak bildiğim iki adam geldi ve benden ikinci bir defa daha müracaatta bulunmamı istediler. Ben de müracaat ettiğimi, fakat onların yine ölçümde ısrar ettiklerini onlara haber verdim. “Birkaç gün sonra o iki adam yine bana geldi, onları gördüğümde tekrar benden müracaat etmemi istemek için geldiklerini zannedip, şaşırdım. Bu nedenle ikisinden de özür diledim. Bunun üzerine onlar: Biz bu iş için sana gelmedik, ihtiyacımızın karşılandığını haber vermek için geldik” dediler. Ben de, bunlar vergi tahsildarına sözü geçen şahıslara haber gönderip, şefaât istediler sandım ve onlara: Musul’da bu iş için temas edilmesi gereken şahıs kimdir? dedim, onlar da bana: ihtiyaçlarımız gökten temin edildi, el’Akîme’deki halkının tümünün de ihtiyacı karşılandı, dediler. Ben de bunlar kendi kendilerine konuşup duruyorlar sandım, sonra bu iki adam yanımdan ayrıлып gittiler. Henüz on gün geçmemişti ki bir de ne göreyim, Musul’dan bir yazı gelmiş; muhabbesin, mesâha ve mukûs gibi vergilerin kaldırılması emrediliyor, sadece sadaka verilmesi isteniyor ve “Kutbeddin, yani Sultân feci bir şekilde hastadır” deniliyordu. Bundan iki veya üç gün sonra gelen mektupta ise onun öldüğü haber verildi. Ben bu iki adamın sözlerine şaşıtm, bunun onların bir kerameti olduğuna inandım. Babam bu olaydan sonra o iki kişiye daha çok hürmet ve ikramda bulunmaya ve onları daha sıkı ziyaret etmeye başladı.

SEYFEDDİN GÂZÎ B. MEVDÛD B. ZENGÎ’NİN MUSUL’U İSTİLASI

Zeyneddin Ali Küçük’ten sonra Kutbeddin’in Musul naibi ve devlet işlerini yürüten şahıs Fahreddin Abdulmesih idi. Kutbeddin’in hadımıydı. İmâdeddin’den hoşlanmazdı, çünkü o, Kutbeddin’in amcası Nureddin’e çok bağlıydı ve onun

⁷⁴ Cerîb, bir arazi ölçü birimidir.

yanında çok kalıyordu. Ayrıca Nureddin'in damadıydı. Nureddin, Fahreddin Abdulmesih'i sevmiyordu. Fahreddin ve Hüsâmeddin Temurtâş b. Îlgâzî'nin kızı (Seyfeddin'in annesi) valide hatun hükümdarlığı İmâdeddin'den alıp, Seyfeddin b. Gâzî b. Kutbeddin Mevdûd'u oraya oturtmak konusunda anlaştılar. İmâdeddin Zengî b. Mevdûd da kendisine yardımcı olmasını istemek için Nureddin'in yanına gitti. Kutbeddin öldüğünde yaşı kırka yakındı. Hükümdarlık süresi yirmi bir yıl ve beş buçuk senedir.

Bu sene Emir Mecduddin b. Dâye vefat etti. Mecduddin, Nureddin'in sütkardeşi idi. Nureddin'in yanında itibarı en yüksek emirdi. Hârim ve Ca'ber kalesi onun iktaydı. O ölünce ona ait olan yerler, kardeşi Şemseddin b. Dâye'ye verildi.

EL'MELİKU'L ÂDİL NUREDDİN'İN MUSUL'U ZAPTI VE ORAYI KARDEŞİNİN OĞLU SEYFEDDİN'E TESLİM ETMESİ

Nureddin'e, Musul hâkimi olan kardeşi Kutbeddin'in vefat ettiği ve Abdulmesih'in onun devlet işlerini idare ve ona tahakküm ettiği haberi ulaşınca, bundan hoşlanmadı ve bu iş çok ağrına gitti. Önce de zikrettiğimiz gibi Nureddin Abdulmesih'ten hiç haz etmezdi. Bunun üzerine 566.H(1170.M) senesinde Rakka üzerine yürüdü ve Rakka'nın naibine verdiklerine karşılık orayı teslim aldı.

İmâdeddin el'Kâtip naklederek dedi ki: "Biz Rakka dışlarında iken Nureddin beni çağırttı ve: Sana muhabbetim var ve sana güveniyorum. Ben herhangi bir bölünme için seçilmedim. Fakat en önemli olan husus şudur ki, bu gayeye senden başkası ulaşamaz. Onun için acilen sen divânu'l aziz'e git ve ona benim kendi ve babamın yurduna doğru ilerlediğimi ilet. Çünkü ben onun büyük kardeşi ve varisiyim. Bu konuda benim için ondan izin al, ben ondan bana ulaşacak her şeyi kabul ederim" dedi ve Emir Nâsiruddin Muhammed b. Eseduddin Şirkûh'a yanındaki askerleri benimle Rahbe'ye kadar göndermesini emretti. Oradan el'Bîre'ye Fırât'ın batısına Hafâceoğullarının bir muhafız birliği ile gittim ve oraya vardım. Nureddin'in hacetini yerine getirdim. Halife Müstencid Billâh Sincâr'ı muhasara ederken, onun yanından geri döndüm.

Nureddin, Rakka'yı zapt edince, Hâbûr üzerine yürüdü ve tümünü ele geçirdi. Sonra Nusaybîn'i zaptetti ve askerleri ile birlikte orada kaldı. Bu sırada kale hâkimi Nureddin b. Mahmûd b. Karâ Arslân onun yanına geldi ve onunla anlaşmaya vardı. Nureddin daha sonra Sincâr üzerine yürüdü, muhasara altına aldı ve

mancınıklarla taşa tuttu. Orada Musul'dan gelen birçok asker vardı. Musul'daki emirler Beled şehrini teslim etmek için ona mektup yazıp hızlıca gelmesi için teşvik ederek, Sincâr'ı terk etmesini tavsiye ettiler. Fakat o bunu kabul etmedi. Sincâr'ı zapt edinceye kadar orada kaldı ve orayı kardeşinin oğlu İmâdeddin Zengî b. Mevdûd'a teslim etti. Ondan sonra Musul'a doğru hareket etti ve Beled şehrine girdi. Buraya yakın bir geçitten Dicle'nin doğu kıyısına geçti. Bilahare yoluna devam ederek Musul'un doğusundaki Ninova kalesi önünde karargâh kurdu. Ninova ile Musul arasında Dicle vardı. Nureddin'in oraya varmasıyla Musul surlarından büyük bir parça düştü.

Fahreddin Abdulmesih, İzzeddin Mes'ud b. Kutbeddin Mevdûd'u Azerbaycân ve Cebel hâkimi Atabeg İldeniz'e gönderip ondan yardım istedi. Bunun üzerine İldeniz, Nureddin'e bir elçi göndererek, Musul üzerine yürümekten vazgeçmesini istedi ve ona: "Bu bölge Sultân'a aittir, sakın oraya gitmeyesin" dedi. Fakat Nureddin ona hiç iltifat etmedi, Sincâr'dan Musul'a doğru hareket etti ve elçiye dedi ki: "Efendine de ki; kardeşimin çocuklarına ben senden daha yakınım, neden aramıza giriyorsun? Onların ülkesinde işlerimi bitirdikten sonra Hemedân kapısında seninle hesaplaşacağım. Sen İslâm topraklarının yarısına hâkim oldun, fakat sınırları ihmal ettin, eninde sonunda orayı Gürcüler ele geçirdi. Ben ise insanların en cesurları olan Haçlılarla savaştım, topraklarını ele geçirdim, hükümdarlarını esir aldım. Şimdi senin sahip olduğun yerleri sana bırakmam doğru olmaz. Bizim üzerimize düşen senin ihmal ettiğin İslâm topraklarını muhafaza etmek ve Müslümanları zulümden kurtarmaktır." Elçi, aldığı bu cevapla geri döndü.

Bu arada Musul'da bulunan emirler, Nureddin'e elçi göndererek, Abdulmesih'e isyan ettiklerini ve şehri kendisine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Abdulmesih bunu haber alınca, Nureddin'e haber gönderip, beldeyi Seyfeddin'in elinde bırakması şartı ile teslim edeceklerini bildirdi, ondan eman ve bazı yerleri Seyfeddin'e ikta etmesini istedi. Nureddin bunu kabul etti ve: "Musul'da kalma gibi bir ihtimalin yok, Şâm'da benim yanımda kalırsın. Ben evladımın şehri almak için gelmedim, aksine senin elinden insanları kurtarmak için geldim ve evladımın terbiyesini kendim üstlendim" dedi. Bu şartlar üzerine anlaşma sağlandı. Nureddin Musul'u teslim aldı ve 566.H(1170.M) senesinde, cemâdiyelûlâ aynın on üçüncü gecesinde Musul'a girdi. Kalede ikamet etti ve Sa'deddin Gümüştekin'i kale valisi olarak tayin etti. Seyfeddin Gâzî b. Mevdûd'u Musul'da tuttu ve onu, o

bölgeye hâkim kıldı. Nureddin, Kutbeddin'in mirasını İslâm miras hukukunun gerektirdiği gibi çocukları arasında taksim etti.

HALİFE EL'MÜSTENCİD BİLLÂH EBU'L MUZAFFER YÛSUF B. EL'MUKTEFÎ'NİN VEFATI VE SÎRETİ

Biz, 555.H(1160.M) senesinde el'Muktefi Liemrillâh'ın vefatını ve Hilafetin, oğlu Müstencid Billâh'a geçtiğini zikretmiştik. Müstencid Billâh vezaret makamına (babasının veziri olan) Avnuddin Ebu'l Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre'yi oturttu. Ebu Hubeyre babasının nezdinde olduğu gibi onun yanında da büyük bir değere sahipti. Daha sonra vezir Avnuddin ile Üstazu'd Dâr Adududdin Muhammed b. Abdullah b. el'Muzaffer b. Reîsu'l Ruesâ arasında çekişmeler başladı ve gittikçe şiddetlendi. Adududdin, Halife el'Müstencid Billâh nezdindeki yerini sağlamlaştırdı. Bu sebeple Avnuddin de ondan ürküğü için gizli bir yerde kaldı. Sonra da Halife'ye kendisini görevden almasını istedi, o da onu görevden aldı ve vezir Avnuddin 566.H(1170.M) senesinde cemâdiyelevvel ayının on üçü olan pazar gecesi vefat edene kadar evine kapandı.

Avnuddin emirlerin en önde gelenlerindendi. Onun Hilafet divanındaki iktâ her sene yüz bin dinara denkti. Öldüğünde üzerinde sayısız borç vardı. Ne bir mülk, ne dinar, ne de dirhem biriktirdi. Onun bağış paraları ile Babu'l Amme'de satın aldığı bir ev vardı. Ona bu evi kimin adına kayda geçiriyorsun denildi. Bunun üzerine o da halifenin vekilleri adına demişti. Bunun sebebi sorulduğunda ise, şöyle cevap verdi: "Ben vezaret makamında iken, hem bu ev hem başka evler bana aitti. Vezaret makamından azledildiğim zaman ise bazı mescitlerde ikamet etmeyi ümit ediyorum" dedi.

İbni Hubeyre'nin Halife Muktefi ve Halife Müstencid dönemlerindeki müddeti, toplamda altı (veya yedi) senedir.

Sonra Halife Müstencid Billâh 566.H (1170.M) senesinde, rebûlâhir ayının yedisinde cuma günü vefat etti. Onun hilafet müddeti on bir sene, bir ay ve on bir gündür. Halife Müstencid cesur, yürekli, âdil ve güzel ahlak sahibiydi. Onun güzel bir şiiri vardır, bu şiirin bir kısmını daha önce zikretmiştik.

MÜSTENCİD BILLÂH'IN OĞLU HALİFE EL'MÜSTAZÎ BÎ'NÛRİLLÂH'A BEYAT EDİLMESİ

Müstencid Billâh vefat edince, hilafet için oğlu İmâm el'Müstazî Bî'nûrillâh Ebu Muhammed el'Hasen b. Müstencid Billâh b. Müktefî Liemrillâh b. Müstazhir'e babasının öldüğü günün (cum'a günü) ikindi vaktinde özel beyat edildi. Hilafete geçtiğinde yaşı yirmi dokuz sene, sekiz ay ve sekiz gündü. Çünkü onun doğumu 536.H(1141.M) senesinin şa'ban ayının on üçünde idi. Cuma gününden bir gün sonra, yani cumartesi günü ise genel beyat edildi. İnsanlardan onun beyatını veziri Adududdin b. Reîsuruesâ aldı. El'Müstazî ona İbni Hubeyre'ye ait iktaları Kutbuddin Kaymâz'a (babasının memlûkü) Hille ve çevresini, Toktâmış ve kardeşi Erden'e Vâsıt ve Kûşân'ı ikta etti. Ardından Kaymâz'a tavk⁷⁵ ve sivâr⁷⁶ giydirdi ve onu Meliku'l Arab lakabını verdi. Onlar için bunlarla yetinmedi, hatta beklenti ve ümit ettiklerinin de üzerinde onlara yüklü miktarda para verdi.

Halife Müstazî daha sonra el'Meliku'l Âdil Nureddin Mahmûd b. Zengî'ye hil'at gönderdi, Nureddin o esnada Musul dışındaydı ve hil'ati kendisi giydi. Musul'a girdikten sonra ise onu kardeşinin oğlu Seyfeddin'e giydirdi.

Nureddin Musul'daki Mukûs vergisini tamamen kaldırdı, fethettiği tüm beldelerde de aynısını yaptı. Musul'da el'Câmiu'l Nurî camisinin inşa edilmesini emretti. Kardeşinin oğlu Seyfeddin Gâzî'ye Cezîret İbn Ömer'i ikta etti. Nureddin Musul'da on yedi gün kaldı, daha sonra Şâm'a gitti, yanında da Fahraddin Abdulmesih vardı. Nureddin bu arada Abdulmesih'in ismini Abdullah olarak değiştirdi.

Nureddin daha sonra şa'ban ayında Haleb'e vardı. Seyfeddin Gâzî'yi kızıyla evlendirdi. Sincâr, Nusaybîn ve Hâbûr'da yargı görevini Şeyh Şerefeddin Abdullah b. Ebu Usrûn'a verdi ve onu naib olarak tayin etti. Nureddin akabinde oradan Dımaşk'a gitti ve bu sene Ramazan orucunu orada tuttu. Bayramdan sonra ise el'Haym'a, bilahare Aşterâ'ya doğru hareket etti.

İmâdeddin el'Kâtib dedi ki: "El'Bîre hâkimi için çıktığım Lebve seriyyesi, Nureddin'in bu sene Aşterâ önlerinde karargâh kurmasından sonra idi. İbnu'l Esir ise

⁷⁵ Tavk: boyuna takılan bir çeşit değerli süs eşyasıdır.

⁷⁶ Sivâr: bileğe takılan bir çeşit değerli süs eşyasıdır.

bir önceki sene olduğunu nakletmektedir. Bu nakil doğruya daha yakındır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

566 YILINDA MISIR'DA MEYDANA GELEN İŞLER

Mısır'da Maûne adlı bir ev vardı, Selâhaddin bu sene orayı yıktı ve yerine Şâfiîler için bir medrese yaptırdı. Orada daha önce ne Şâfiîler ne de diğer mezhepler için herhangi bir medrese yoktu. Çünkü orada devlet yönetiminde İsmâîliler vardı ve onların bu mezheplere karşı hiçbir ilgileri yoktu. Selâhaddin daha sonra Malikiler için daru'l ğazel medresesini inşa etti.

Selâhaddin Mısır diyarında yargı görevinin başına Kâdu'l Kudât Sadruddin Abdulmelik b. Derbâs el'Hezebânî el'Şâfiî'yi getirdi. Sadruddin yargılamayı, Mısır diyarının sair bölgelerinde Şâfiî mezhebini esas alarak yapardı. Bu sebeple o bölgede Şâfiî mezhebi yayıldı ve İsmâîliyye mezhebi ise tamamen silinip gitti, eseri bile kalmadı. Belde halkından İsmâîli olduğunu açıkça belli eden kimse kalmadı.

EL'MELİKU'N NÂSIR SELÂHADDİN'İN GAZAYA ÇIKIŞI

Selâhaddin daha sonra Haçlılarla savaşmak için çıktı, er'Remle ve Askalân'a saldırılar düzenledi. Gazze şehrinin varoşlarına hücum tertip etti. Sonra da Kâhire'ye döndü. Sonra ona Dımaşk'tan bir kafilenin çıktığı haberi ulaştı, ailesi de o kafilediydi, onlar için Haçlılardan dolayı korku ve endişe duydu. Bunun üzerine rebûlevvel ayının ortalarında çıktı, o kafile ile buluştu ve kafile Mısır'a salim bir şekilde ulaşana kadar, onları kolladı. Akabinde de geldiği tarafa geri döndü.

EYLE KALESİNİN FETHİ

Eyle'de, denizde inşa edilmiş bir kale vardı, Haçlı kâfirleri onu muhkem bir şekilde inşa etmişlerdi. Selâhaddin bu muhkem kaleyi zaptetmek için gemiler yaptı ve bu gemileri develer sırtında Eyle sahiline taşıdı. Gemi parçalarını monte etmek için maharetli ustaları da beraberinde götürdü. Akabinde bu gemileri savaşçı askerlerle doldurup, kale üzerine yürüdü. Böylece Eyle kalesi rebûlâhir ayının ilk on günü içinde fethedildi. Selâhaddin halkın canını ve malını mübah saydı, sonra da Kâhire'ye döndü. Cemâdiyelûlâ ayının yirmi altısında Kâhire'ye giriş yaptı.

Selâhaddin daha sonra yerinde müşahade etmek, kural ve kaideleri tertip etmek üzere şa'ban ayının on üçünde İskenderiye'ye gitti, kalenin surlarının ve burçlarının tamir edilmesini emretti.

Yine bu sene şa'ban ayının ortasında Selâhaddin'in kardeşinin oğlu el'Melik Muzaffer Takiyuddin Ömer b. Şâhinşâh b. Eyyûb Menâzilu'l İzz denilen yeri satın aldı ve orada Şafiîler için bir medrese yaptı ve üzerine güzel bir vakıf tesis etti.

MISIR'DA ABBÂSİLER ADINA HUTBE OKUNMASI VE ALEVİ (ŞİÎ) FÂTÎMÎ DEVLETİNİN YIKILMASI

El'Meliku'l Âdil Nureddin Mısır devletinin zayıfladığı ve dayanma güçlerinin kalmadığı ortaya çıkınca, Selâhaddin'e mektup yazarak, Halife Âdîd adına okunan hutbenin kesilmesini ve Abbâsî Halifesi adına okunmasını emretti. Fakat Selâhaddin b. Eyyûb Mısır halkının alevilere olan meyillerinden dolayı bunu kabule yanaşmayacaklarından ve isyanlarından korktuğu için özrünü beyan etti. Ama Nureddin, Selâhaddin'in sözüne aldırış etmedi, ona bir elçi göndererek hutbenin kesilmesinde ısrar etti ve bu konuda itiraza mahal olmadığını bildirdi. Tevafuken o sırada Halife Âdîd şiddetli bir hastalığa yakalandı. Bunun üzerine Selâhaddin, emirleri ile onun adına okunan hutbenin kesilmesi ve Abbâsiler adına hutbenin okunmaya başlanmasının nasıl olacağı üzerinde istişare etti. Onlardan bazıları bunu desteklemede cesaret etti ve hutbenin kesilmesini tavsiye etti, kimisi de böyle bir işe girişmekten çekindi. Fakat Selâhaddin, Nureddin'in emrini yerine getirmek zorundaydı. Mısır'a Emiru'l Âlem adıyla bilinen bir yabancı girmişti. Emiru'l Âlem onların çekindiğini görünce: "Abbâsiler adına ilk hutbeyi okumaya ben başlayayım" dedi.

Emiru'l Âlem 567.H(1171.M) yılının muharrem ayı Cuma günü hatipten önce minbere çıktı ve el'Müstazî Billâh'a dua etti, onlar da yaptılar, kimse aykırı bir davranışta bulunmadı ve onu ayıplamadı. Böylece düzene girdi, sair bölgelerdeki hatiplere mektuplar yazıldı, onlar da artık Abbâsiler adına hutbe okumaya başladılar. Âdîd'ın hastalığı ilerlemişti, aile halkından kimse ona, adına okunan hutbeye son verildiğini söylemedi ve: "Hastalıktan iyileşirse, nasılsa öğrenecek, ömrünün geri kalan günlerinde onu bu hadiseden dolayı üzmemize gerek yok" dediler.

ÂDİD'IN VEFATI

Sonra Âdîd bu sene âşûrâ günü vefat etti. O, Mısır halifelerinin sonuncusuydu. Her biri ömrünü tamamladı. Her şeyin bir sonu vardır. Ezeli ve ebedilikte tek olan sadece Allah Subhanehu ve Teâlâ'dır.

İbnu'l Esîr, Âdîd'ın hastalığının şiddetlendiğinde Selâhaddin'e haber gönderip yanına çağırdığını, onun da bunu bir komplo zannederek gitmediğini, öldüğünde ise doğru söylediğini anladığını ve yanına gitmediği için pişmanlık duyduğunu zikretmiştir.

Er'Ravdateyn kitabının müellifine gelince o, kitabında⁷⁷ şu hadiseyi nakletmektedir: “o (yani müellif) ve Âdîd'ın oğlu Ebu'l Fütûh, 628.H(1231.M) yılında hapiste tutuklu iken bir araya geldi. Ebu'l Fütûh ona, babasının hasta iken Selâhaddin'i yanına çağırdığını ve bunun üzerine Selâhaddin'in geldiğini, aynı zamanda kendilerinin de o anda orada bulunduğunu ve o sırada henüz küçük olduklarını haber vererek şöyle dedi: Babam, Selâhaddin'e bizden dolayı, bize ikramlarda bulunmasını ve itibar göstermesini vasiyet etti. Âdîd öldüğünde ise el'Meliku'n Nâsır Selâhaddin taziye için oturdu, açıkça ağladı ve hüznüldü. Cenazesinin arkasından mezarına kadar yürüdü, sonra hilafet sarayını, içindeki hazine, erzak, hesap defterleri ve belgelerle birlikte teslim aldı.

Daha önce Mü'teminu'l Hilâfe'nin başına gelenler gelip öldürölünce, Selâhaddin saray işleri için Emir Bahâeddin Karâkûş el'Esedî'yi görevlendirdi. Onu Mü'teminu'l Hilâfe'nin yerine sarayın yöneticisi yaptı. Bunun üzerine o, sarayı çekip çevirdi ve saraya giren çıkan ne varsa tamamen onun bilgisi dâhilindeydi. Onun sebebiyle saray halkı çok zor duruma düştü. Âdîd öldükten sonra ehlini ve çocuklarını onlar için ayrılmış sarayın dışında bir yerde muhafaza altına aldı. Geçimlerini, yiyecek, giyecek türü her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını emretti. Geri kalan akrabalarından amcalarını ve zürriyetlerini saray içinde özel bir bölümde (eyvân) topladı. Onları bu mekânda tutarak birleşip çoğalmamaları için kadınlardan uzak tuttu. Sonra sarayda olan cariye, köle, alet ve edevat ve kıymetli hazineleri teşhir etti. Cariye ve kölelerden hür olması gerekenleri azat etti, kölelerden geri kalanları hibe etti. Saray odalarını tahliye etti ve köşklerini kapattı. Ailesi, emirleri, özel memlûkları ve adamları için uygun olan kıymetli elbiseleri aldı. Bu değerli eşyalar arasında: benzersiz inciler, çok kıymetli yakutlar, üretilmiş çok hoş kokular, gümüşten yapılmış kaplar, porselen siniler, mağripde dokunmuş kumaşlar, altın işlemeler ve bunlar dışında sayılamayacak kadar şeyler vardı. Bunları bol bol verdi ve dağıttı. Ondan sonra geriye kalanlarını ise satışa çıkarttı, satımları tam on sene boyunca devam etti.

⁷⁷ Kitabın asıl adı; “Feđâ'ihu'l-Bâtıniyye ve Fezâ'ilü'l-Müstazhiriyye” şeklindedir.

Saray kütüphanesinde 120 bin cildin üzerinde kitap vardı. İçerisinde eşi ve benzeri olmayan ve hiçbir sultânın kütüphanesinde bulunmayan el'hattu'l mensûb ile yazılan kitaplar vardı. Bunlardan sekiz yük ağırlığı kitap Şâm'a gönderildi, geri kalanlar bırakıldı, bir kısmı satıldı, bir kısmı da ilgili kimselere gönderildi.

Selâhaddin onların tüm mallarını ele geçirdi. Mesken ve konutlarına tahtalar çakıldı. O mesken ve konutlardan bazılarını Selâhaddin'in adamları ve emirleri aldı, bazılarının satılmasına izin verildi. Onların geri bıraktıkları tümüyle heba oldu gitti. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için öğüt ve ibret vardır. Bazılarının dediği gibi:

“Akıllı bir kimse dünyayı sınırsa, dünyanın ona dost kılığında bir düşman olduğu meydana çıkar.”

Âdîd'ın sülalesinde Mısır'da hilafet görevini deruhte eden halifelerin sayısı on bir idi. Üç tanesi de Mağrib'de hilafet görevini üstlenmiştir. Fâtîmîlerden hilafet makamının başına geçen halife sayısı on dört olup, Ümeyyeoğulları'nın maşrik (doğu)daki hilafeti üstlenen kişi sayısına denktir.

İnsanlar Fâtîmî halifelerinin nesepleri hakkında konuşup, sözü çoğaltmış ve uzatmışlardır. Onlardan kimisinin soy isnadı tashih edilmiş kimisi ise yalancılıkla itham edilmiştir. Gaybı sadece Allah Teâlâ bilir. Ben (müellif), et'Târîhu'l Kebîr" adlı kitabımda bu hususta söylenenleri zikrettim, ancak benim tarih kitaplarından araştırdığım ve kanaat ettiğim kadarıyla bir takım iddia sahipleri, onları Hâşîmî nesebi içerisinde değerlendirmişlerdir. Tarihçilerden bazıları da, onların atasının yahûdî, bir kısmı da Farslı olduğunu söylemiştir. Fâtîmîlerden olan soy bilginleri bu hususta sözü uzatmış ve bu görüşü kitaplarında zikretmişlerdir. Alevilerin nakîbi (lider) Şerîf el'Mürtezâ el'Mûsevî ve kardeşi el'Rızâ onların nesepleri hakkındaki el yazılarını kınayarak yazmış; onların Ali b. Ebi Tâlib'in soyundan olmadıklarını, aynı şekilde buna Alevilerin büyüklerinden bir topluluğun da buna şahitlik ettiğini, neseplerini Ali b. Ebi Tâlib'e ulaştırmayıp, aksine kendilerini Ubeydullah el'Mehdî'ye nispet eden bir grubun da şahitlik edenler içinde bulunduğunu belirtmişlerdir. Kendilerini el'Mehdî'ye nispet edenler daha sonra onun hakkında şöyle demişlerdir: “o, gizli imamların oğludur.” Eğer onların kendilerini Ali b. Ebi Tâlib'e dayandırdıkları nesepleri doğru olsaydı, Abbasioğullarının bunu kesin bir dil ile açıkladıkları gibi, onlar da açıklarlardı. Onları, nesepleri hakkında mırıldanmaya sevk eden zorunluluk nedir? Onların tüm söylemlerinin neticesi şudur: ilk üç gizli

imam Abbasioğullarından korktuklarından dolayı kendilerini gizlediler! Oysa onlar şehirleri ele geçirip, insanları hükümleri altına almış ve korkuları kalmamışken, o gizli imamların isimlerini açıklamaları, onları gizlememeleri gerekirdi. Çünkü gizleme zorunluluğu ortadan kalkmıştı. Tanınmayan bir adamın, Fatimîlerin halifelerinden bazılarına bir kâğıt parçası fırlatarak daha sonra kaçtığı hikâye edilir. O kâğıtta şu yazılıydı: “Biz, camide minberde okunan münker bir neseip işittik Eğer o nesebin doğru olduğunu iddia ediyorsan, o halde bize yedinci atanın kim olduğunu açıkla!

Bu kâğıttaki yazıyı yazan kişi doğru söylemiştir. Çünkü biz dürüstlüğü Abbas ve Haşimoğullarında gördük. Çünkü onlar neseplerini birleştirip bunu da açıkça ifade ediyorlar. Fatimî halifeleri ise gizliyorlar. Hiç şüphesiz gizlemenin bir nedeni vardır. Zannımca gizlemelerinin amacı, onlar neseplerini açıklayacakları vakit, eleştirmenler nezdindeki sahtekârlıklarının ortaya çıkmasıdır. O halde gizledikleri bu şey ise, nesepleri ile alakalıdır.

Onların mezheplerine gelince; onların daveti Batınîyye-İsmâiliyye mezhebine yöneliktir. Batınîyye mezhebinin mülhid dâileri yeryüzünün birçok noktasına dağılmıştı. Onlar hakkında söylenenler, usul ve makalat kitaplarında herkesçe bilinen hususlardır. Bu sebeple tarih kitaplarında bu görüşleri ele almak manasızdır.

Bir topluluk, imametın Peygamber (s.a.v)’den sonra önce Ali b. Ebi Tâlib, sonra Hasan b. Ali, sonra Hüseyin, sonra Ali b. Hüseyin Zeynelabidin, sonra da Zeynelabidin’in oğlu Muhammed b. el’Bâkır’ın olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu görüşe sahip olanlar, imametın önce Zeyd, sonra Muhammed’in oğlu Ca’fer es’Sâdık b. Muhammed, sonra onun oğlu İsmâîl b. Ca’fer’in hakkı olduğu görüşünü benimseyen Zeydiyye mezhebinden ayrılmışlardır. Yine onlar imametın Musa b. Ca’fer’in hakkı olduğunu ileri süren İsnâ Aşere İmamiyyesi ve diğer kollarından da ayrılmışlardır. O gruba göre sonra imamet İbni İsmâîl Muhammed b. İsmâîl’in hakkıdır. Muhammed b. İsmâîl sonra ise imametın gizli imamlar olarak isimlendirilen üç kişiye geçtiğine inanır, onların isimlerini açığa vurmaz ve söz konusu etmezler. Bu üç kişi Muhammed b. İsmâîl’in çocuklarındandır. İsimleri hakkında ise büyük ihtilaflar meydana çıkmıştır. Bilahare onlar şöyle demektedirler: “İmamet bundan sonra İfrîkiyye şehirlerinden Sicilmâse’de olan zahiri imâm Ubeydullah el’Mehdî’ye geçmiş, onunla ve Muhammed b. İsmâîl arasında babaları

gizli imamlardan olan üç kişi vardır. Bunlar, düşmanları oldukları Abbasioğullarından korktukları için imametlerini açığa vurmamışlardır.” Sonra yine: “ondan sonra imamet, onun oğlu olan el’Kâim Biemrillâh Ebu’l Kasem Muhammed’e, sonra el’Kâim’in oğlu el’Mansûr Billâh İsmâîl geçti, el’Mehdî vefat edince bu ikisi Mağrip’te idi. Daha sonra imamet el’Mansûr’un oğlu el’Muizz Lidînillâh Ebu Temîm Maad’a geçti.” el’Muizz Lidînillâh Mısır diyarını onlardan ele geçiren ilk kişidir. Oğlu Cevher 358.H(969.M) senesinde Mısır’a girdi, Kâhire ve Hilafet sarayını inşa etmeye başladı. Daha sonra el’Muiz Lidînillâh Mağrip’ten gelerek 362 senesinde Kâhire’de sarayını kurdu. Hilafet ondan sonra oğlu Azîz Billâh Ebu’l Mansûr Nizâr b. Maad’a geçti. Sonra da Azîz Billâh’ın oğlu el’Hâkim Biemrillâh Ebu Ali el’Mansûr’a, ondan sonra onun oğlu ez’Zâhir Li İzâzdinillâh Ebu’l Hasen Ali’ye, ondan sonra oğlu el’Mustansır Billâh Ebu Temîm Maad b. ez’Zâhir b. el’Hâkim’e geçti. El’Mustansır Billâh’ın Hilafet müddeti altmış sene boyunca devam etmiştir. Bu süre zarfında hiç kimse hilafete geçmemiştir. Bu halifelerin her biri onların neseplerinin hakiki zatlari olup, bundan sonrası için Bâtiniyye fırkası ihtilaf etmiş ve onlardan ayrılmışlardır. Ayrılış sebebi ise, onların Hasan b. Sabbâh olarak bilinen dâilerinden biri Mısır’da el’Mustansır Billâh’ın yanına vardı, el’Mustansır ondan Acem şehirlerindeki bir dâisi olmasını istedi, o da bunu kabul etti ve ona, sonraki imamın kim olacağını sordu. O da kendisinden sonra oğlu Nizâr’ın halife olacağını, zira diğer oğlu Müsta’li Billâh’ın henüz çocuk olduğunu belirtti. Hassân b. Sabbâh bunun üzerine Acem şehrine gitti ve insanları Mustansır Billâh’a, ondan sonra da oğlu Nizâr’a davet etti. Bâtînîlerin daveti orada yayılmaya başladı. Mustansır vefat edince Bâtînîlerin Acem şehrindeki daveti bu defa oğlu Nizâr b. el’Mustansır için devam etti. Böylece Bâtînîlerden olan bu fırka “Nizâriyye” olarak isimlendi. Onların çağrısı Acem topraklarında Âlamût şehri ve Şâm topraklarında Masyâf ve kalelerinde Nizâr b. el’Mustansır ve oğlu ve imametine inandıkları Nizâr b. el’Mustansır’ın oğlu dedikleri şahıs için devam etti. Bunu ancak Allah Teâlâ bilir.

Acem topraklarında Nizâr’a intisap edenler imamet işi son imamlarına ulaşınca kadar davetlerine devam ettiler. Son imamları ise Rukneddin Hûrşâh b. Alâeddin Muhammed b. el’Hasen’dir. Tatâr İmparatoru Hûlâgû onu kalesinde muhasara etti, sonra da bozguna uğrattı, onu ve onunla birlikte olan Mülhid Bâtînîleri de öldürdü. Onların elinde Şâm bölgesinde bazı kaleler kaldı. Akabinde İslâm ve

Müslümanların meliki Sultân el'Meliku'z Zâhir Rukneddin Baybars o kaleleri fethetti. Şehirleri sair şirk inancından temizlediği gibi onlardan da temizledi. Nizâriyye fırkasının kendisine nispet edildiği Nizâr ise babasından sonra İskenderiye'de görünmesi üzerine tutuklandı ve öldürüldü.

Mısırlı Bâtînîlere gelince, onlar el'Mustansır'dan sonraki imâm hakkında ayrılığa düştüler ve: "imamet Mustansır'dan sonra Müsta'li Billâh Ebu'l Kâsım Muhammed'e, sonra oğlu Li-l Âmir Bi-ahkâmillâh Ebu Ali el'Mansûr'a, sonra amcasının oğlu el'Hâfız Lidinillâh Ebu'l Meymûn Abdulmecîd b. Ebu'l Kâsım Ahmed b. el'Mustansır'a, sonra el'Hâfız'ın oğlu ez'Zâfir Billâh İsmâîl'e, sonra ez'Zâfir'in oğlu el'Fâiz Binasrillâh İsa'ya, sonra amcasının oğlu el'Âdîd Lidinillâh Ebu Abdullah b. Yûsuf b. el'Hâfız'a geçtiğini söylediler.

Daha sonra Âdîd ölüp, devletleri son bulunca, Bâtînî dâileri Âdîd'dan sonra imametini, oğlu Dâvûd'a geçtiğini söylediler ve onu el'Hâmid Lillâh olarak isimlendirdiler. Sonra Dâvûd da, el'Meliku'l Âdil Seyfeddin Ebi Bekr b. Eyyûb'un döneminde hapiste ölünce, imametini ondan sonra oğlu Süleymân b. Dâvûd b. Âdîd'a geçtiğini belirttiler. Bu Süleymân'ın annesi Dâvûd'u gizlice hapse sokmuş ve onunla ilişkiye girmiş, sonra da Süleymân'a hamile kalmıştı. Akabinde bu cariye dağlık bir araziye gönderildi. Derken Süleymân doğdu ve büyüdü. Süleymân'ın durumu bazı dâiler tarafından Eyyûbî devletinden gizli tutulmuştu. Fakat Sultân'a onun durumu haber verildi. El'Meliku'l Kâmil b. el'Meliku'l Âdil onu araştırıp buldu ve tutuklayarak el'Cebel kalesine hapsetti. Ben (Müellif İbnu'l Vâsıl) 641.H(1243.M) senesinde Mısır'a gittim. Bu Süleymân hayatta idi. Mısırlı İsmâîlîlerin insanları ona çağırdığını işittim, ona çok inanıyorlardı. Onunla birlik olanları gördüm, onlarla konuşup Süleymân'ı sorduğumda, cahillik ve ahmaklığın son safhasında olduğunu öğrendim. Daha sonra bu Süleymân b. Dâvûd b. el'Âdîd 645.H(1247.M) senesinin şevvâl ayında Sultân el'Meliku'l Sâlih b. el'Kâmil döneminde el'Cebel kalesinde vefat etti. Haber aldığımız kadarıyla geride erkek bir çocuk bırakmamıştı. Sonraları onların mezhebine mensup olan bazı kimselerin, Süleymân'ın erkek bir çocuğu olduğunu iddia ettiklerini işittim. Babasının Süleymân'ı gizlediği gibi, onun durumu da gizli tutulmuştu. Bunun doğruluğunu ancak Allah Teâlâ bilir.

Onlardan iki adam Kâhire'deki el'Cebel kalesinde mahpus kaldı. Onlardan biri el'Âdîd, diğerinin ismi ise el'Kâsım idi. El'Kâsım'a, benim Sultân el'Meliku's Sâlih için bir tarih kitabını tasnif ettiğim haberi ulaşmıştı. O kitabımda Fâtimîlerin

haberlerini ve soy bilginlerinin onlar hakkında neler söylediklerini, bazı soy bilginlerinin onlar için yahûdî asıllı dediklerini zikretmiştim. Günlerden bir gün çok korunaklı olan el’Cebel kalesine çıktım ve zindan kapısının önüne vardım. Bu Kâsım b. İbnu’l Âdîd zindan kapısının önünde oturuyordu. Yanındakilere benim kim olduğumu sordu, onlar da kim olduğumu söylediler. Bunun üzerine beni çağırınca, ben de yanına gittim ve bana: “Sen bizim nesebimizin bir yahûdîye dayandığını söylüyormuşsun” dedi. O anda ona karşı mahcubiyet hissettim, fakat bunu itiraf etmekten başka bir çarem yoktu. Ben, meseleyi tarihçilerin görüşleri üzerine ona izah edince, el’Kâsım konuşamayıp, sustu.

Hülasa onların tüm mezhep/fırkaları alçaktır, Allah Teâlâ’nın kitabına ve Resulullah (s.a.v)’in sünnetine, selef-i sâlihinin üzerinde bulunduğu yola zıttır. Onların ilahiyat (Allah’ın varlığı ve birliği) konusundaki inançları, filozofların görüşlerine meyletmektedir. Bâtıniyye olarak isimlendirildiler, zira onlar Kur’an’ı Kerim’i kendi görüşlerine uygun bir takım manalara indirgeyerek, zahiri manasından yüz çevirdiler. Onların bu konuda sarf ettikleri çok söz ve karmaşık düşünceleri söz konusudur. Âlimlerin gözdelerinden olan bir grup, onlara reddiye yazmak için görevlendirilmiştir. Onlardan biri de Şeyh Ebu’l Hâmid el’Gazzâlî’dir. O, el’Müstazhirî⁷⁸ olarak isimlendirdiği kitabını, onlara reddiye yazmıştır. Gazzâlî bu kitabında Bâtıniyye mezhebinin gerçek yüzünü ifade etmiş, onlara reddiye vermede ve görüşlerini nakzetmede çok çalışmış ve yer yer abartılı bir dil kullanmıştır.

Umâre b. Ali el’Yemenî Bâtınîlere karşı şiddetli bir taassup içindeydi. Çünkü o Yemen’den onların yanına vardığında, ona güzel davranıp, bazı yetkiler verdiler, o da bundan hoşlandı ve onlara sadakatle bağlandı. Nitekim “insan, ihsana mağluptur” denilmiştir.

El’Yemenî onların mezhebinden değildi. Sünni Şâfiî bir âlimdi. Fâtımîlerin yıkılışı ile Bâtınîlerin durumu kötüleşince, onları en güzel şiirlerle yaddetti. El/güç ile müdafaa etme imkânı bulamadığında, onları dili ile savundu. Sonra bir grup insan onları tekrar devlet idaresine getirmek için harekete geçtiğinde, kendisine yaptıkları iyiliklere karşılık minnettarlığını göstermek için el’Yemenî de onların yardımına koşan insanlar arasındaydı. İdam edilinceye kadar da (Allah Teâlâ’nın izniyle ileride bahsi gelecek) onlara yardımını sürdürdü.

⁷⁸ Kitabın asıl adı; “Feđâ’ ihu’l-Bâtıniyye ve Fezâ’ ilü’l-Müstazhiriyye” şeklindedir.

El'Meliku'l Âdil Nureddin'e, Mısır'da Emiru'l Mü'minin İmam el'Müstazî Binûrillâh adına hutbe okunduğu haberleri ulaşınca, buna sevindi. Çevre bölgelere bu müjdeyi vermek için mektuplar yazdı. Kâdî

Şihâbeddin Ebu'l Meâlî el'Mutahhar b. eş'Şeyh Şerefeddin b. Ebu Usrûn'u, bu muştulu haberi divanu'l aziz'e ulaştırması için görevlendirdi. Kâtip İmâdeddin el'İsfehânî'ye İslâm beldelerinin çeşitli bölgelerinde okunması için kasideler, Medineti's Selâm'da İmam Müstazî Binûrillâh'ın huzurunda okunması için de özel bir kasidenin yazılmasını emretti. Kâtip İmâdeddin de bunun üzerine Abbâsî Devleti adına okunan hutbeyi de ihtiva eden bir kaside nazmederek, kasidesinde İmam Müstazî Binûrillâh'ı medhetti.

Mısır'da hutbenin Abbâsîler adına okunduğunu haber veren müjdeciler divan-ı azizi'ne nebevî'ye ulaştığında ikram, hürmet ve hediyelerle karşılandılar. Müjde habercileri oraya varması 567.H (1171) senesinin muharrem ayının bitimine sekiz gün kala cumartesi gününe denk geldi. Onların ulaşmasıyla Adudüdevle b. Reîsurresâ'ın veziri divana oturdu, devlet görevlilerini, mevki makam sahiplerini, ülkenin önde gelenlerini, emirleri çağırdı ve inşâ kâtibi Ebu'l Ferec b. Enbârî'ye Meliku'l Âdil Nureddin'in gönderdiği mektubu okuması için işaret etti. Akabinde hakkın tesis edildiği yere dönüşüne izin verdiği için Allah Teâlâ'ya şükürü içeren Halife Müstazî Binûrillâh'ın el yazısı ile yazıldığı belli olan bir mektubu katlayarak elçilere teslim etti.

Mısır'da Abbâsî devleti adına okunan hutbenin kesilmesinin başlangıcı 358.H(969.M) senesinde idi. 567.H(1171.M) yılında hutbe tekrar onlar adına okunmaya başlandı. Mısır'da Abbâsîler adına okunan hutbenin inkıtaya uğrama müddeti ise yaklaşık 209 senedir.

Nureddin'in Halife Müstazî'ye gönderdiği müjdeli haberin cevabı İmâdeddin Sandal el'Müktefevî ile birlikte Şâm'a ulaştı. El'Müktefevî o zaman Üstâdüddar⁷⁹ idi. O güne dek Bağdâd'dan onun gibi azamet, görkem ve kudret sahibi bir elçi gelmemişti. Yanında da Nureddin için getirdiği güzel inciler, ağır altın gerdanlık, süslenmiş libaslar ve siyah teçhizatlı kusursuz tören elbisesi vardı. Elçi el'Müktefevî, devlet büyükleri, ülkenin önde gelenleri Nureddin'in huzuruna vardı. O gün anılmaya değer bir gündü. Muvaffikuddin Hâlid b. Muhammed b. Sağîr

⁷⁹ Bazı Müslüman devletlerde sarayın ve sultân emlakının idaresinden sorumlu olan kişiye verilen unvan.

el'Kayserânî divan kitabını okudu. Nureddin daha sonra fereciyye elbisesini giydi, iki kılıç kuşandı, boynuna altından gerdanlık takıldı, kaleden atının üstünde, başının üzerinde yayılmış siyah sancakla çıktı. Ona iki binek getirildi, birisi bindiği binek, diğer ön tarafında yularından tutularak götürülen ziynetlerle süslenmiş binekti. Kuşandığı iki kılıç arasında Mısır ve Şâm diyarını olan iki ülkeyi resmettiğini ifade eden bir iş'ar bağlandı. Sonra Dımaşk'ın dışına çıktı, üzerine altın saçıldı. Böylece el'Meydâni'l ahdar'a gidişiyle tören sona erdi. Nureddin daha sonra kaleye geri döndü.

Elçinin yanında el'Meliku'n Nâsır Selâhaddin için de çok görkemli bir teşrif elbisesi vardı. Fakat o,

Nureddin'e getirilenden daha az görkemliydi. Nureddin derhal teşrifi ona gönderdi, aynı zamanda

Selâhaddin'in yanındaki adamlardan olan emirlerini resmeden hil'atler de gönderdi.

Halifenin gönderdiği teşrif Mısır'a ulaşınca, el'Meliku'n Nâsır Selâhaddin onu giydi ve kuşandı. Bu olay, bu sene receb ayının yirmi birinde vuku buldu. O, alevi/Fâtimî devletinin yıkılışından sonra Mısır'a giren Abbâsîlerin ilk hil'ati idi. Aynı şekilde bayraklar, siyah sancaklar ve Mısır'ın çeşitli bölgelerinde bulunan hatipler için gönderilen Abbâsî hediyeleri de Mısır'a ulaştı. Selâhaddin gönderilen bu hediye, sancak ve bayrakları cami, mescid, kâdı ve âlimlere dağıttı. Böylece Eyyûbîlerin Mısır'daki kıdemi sağlanmış, sultanlık ve yönetimleri de sabitlenmiş oldu.

567.H (1171.M) yılında Mısır'dan birçok gemi Şâm'a doğru hareket etti. Haçlılar, bu gemilerden ticaret mallarından incir ile dolu olan iki gemiyi Lazkiye'de ele geçirdi ve Müslümanlara zulmettiler. Nureddin ile anlaşma yapmış olmalarına rağmen, gemileri darmadağın ettiler. Bu haber Nureddin'e ulaşınca, iki gemiyi de iade etmeleri için onlarla temasa geçti, fakat onlar iki geminin su alarak parçalandığını ileri sürerek Nureddin'i aldatmaya çalıştılar. Su alan her bir gemiyi ele geçirmek yerleşik bir adet idi. Haçlılar bu konuda yalan söylediler. Nureddin ise onların bu muğalatalarını kabul etmedi, Şâm, Musul ve Cezîre'den askerlerini topladı. Kardeşinin oğlu Seyfeddin Gâzî b. Mevdûd da onun yardımına koştu. Antâkya ve Trâblus'a seriyyeler gönderdi. Nureddin de Arkâ kalesini muhasara etti.

Askerlerinin bir kısmını da Sâfisâ ve Urayma kalelerine gönderdi ve iki kaleyi de zorla ele geçirdi. Kalelerde bulunanların çoğu öldürüldü ve esir alındı, sonra orayı tahrip etti. Müslümanlar pek çok ganimetler elde etti. Nureddin Arkâ'da iken bu birlikler onun yanına geri döndü. Nureddin tüm ordusuyla Trâblus yakınlarına kadar gitti, bunun üzerine Haçlılar ona haber gönderip, gemilerden aldıkları malları geri vermeyi vaad ederek, anlaşmayı yenilemesini istediler. Nureddin de bunu kabul etti. Haçlılar aldıkları iki gemi ile içindekilerle beraber iade ettiler, mallardan hiçbir şey harcanmamıştı.

NUREDDİN VE SELÂHADDİN ARASINDAKİ SOĞUKLUK/GİZLİ DÜŞMANLIK

Bu sene Nureddin, Selâhaddin'e haber gönderip Mısırlı askerleri toplamasını, Haçlı topraklarına varmasını, Kerek önlerinde karargâh kurup muhasara etmesini emretti ve kendisi ile Selâhaddin'in Haçlılarla savaşmak ve ülkelerini ele geçirmek için orada bir araya geleceklerini söyledi. Bunun üzerine Selâhaddin bu sene muharrem ayının yirmisinde Kâhire'den yola çıktı ve Nureddin'e gecikmemesi için haber ilettiler. Nureddin de askerlerini toplayıp, sefere çıkmak için hazırlamış ve yola çıkmak için Selâhaddin'den yola çıktığının haberinin kendisine ulaşmasını beklemeye koyulmuştu. Ona bu haber gelir gelmez, Dımaşk'tan ayrıldı ve kararlı bir şekilde Kerek üzerine yürüyüp, oraya vardı. Sonra Selâhaddin'i beklemeye başladı. Derken Nureddin'e, Selâhaddin tarafından içinde ülkedeki iç karışıklıkları bahane ederek gelemediğini, oraya uzak olduğundan dolayı geride kaldığını ve bu yüzden geri döndüğünü bildiren bir mektup ulaştı. Fakat Nureddin onun mazeretini kabul etmedi, sonra da geri döndü.

Ben derim ki; bazı tarihçiler söz konusu olayı böylece zikretmiş, onlardan başkası ise Nureddin'in Kerek önlerinde karargâh kurmasından söz etmemiştir. Bilakis hepsi Nureddin'in Selâhaddin'e Kerek'e hareket etmesi için haber gönderdiğini, Selâhaddin'in derhal de oraya doğru yola çıktığını, sonra da geri döndüğünü zikretmiştir. Selâhaddin'in geri dönme sebebi ise ashabının ve önde gelen adamlarının, onu Nureddin ile bir araya gelmekle korkutmaları idi.

Selâhaddin, Nureddin'in emrine itaat etmeyince, bu ona ağır geldi ve Mısır diyarına girmeye ve Selâhaddin'i oradan çıkarmaya niyetlendi. Bu haber Selâhaddin'e ulaştığı vakit, içlerinde babası Necmeddin Eyyûb, dayısı Şihâbeddin

el'Hârimî ve diğer bazı emirlerin bulunduğu aile efradını toplayıp onlara, Nureddin'in kendi üzerine hareket etmeye niyet ettiğini ve Mısır'ı ondan almak istediğini bildirdi.

Onlarla istişare etti, lakin hiç kimse tek bir kelime dahi etmedi. Bunun üzerine Selâhaddin'in kardeşinin oğlu el'Meliku'l Muzaffer Takiyuddin Ömer b. Şâhinşâh b. Necmeddin Eyyûb ayağa kalkıp; "Eğer Nureddin gelirse onunla savaşır ve ülkeden uzaklaştırırız" dedi. Aile efradı dışındakiler onu desteklediler. Bunun üzerine Necmeddin Eyyûb onlara kızdı, onların bu davranışını kabul etmedi ve Selâhaddin'e; Ben babanım, bu Şihâbuddin ise dayındır. Şu gördüklerinin içinde seni bizim kadar seven ve senin için hayır isteyen bir kimse olduğunu mu zannediyorsun? Buna karşılık Selâhaddin 'hayır' dedi. Necmeddin Eyyûb devamla; Vallahi ben ve dayın eğer Nureddin'i görsek, onun önünde yer öpmekten başka imkânımız olmaz. Eğer kılıçla boynunu vurmamızı emretse, yemin olsun ki vururuz. Biz bu halde olursak, diğerlerinin sana nasıl davranacağını beklersin? Şu yanında gördüğün emir ve askerler şayet Nureddin'i tek başına görseler, eyerleri üzerinde durmaya cesaret edemez, bineklerinden inip onun önünde yer öpmekten başka güç bulamazlar! Bu ülke onundur, seni oraya naip kıldı. Seni azletmek isterse azleder zaten, onun buraya gelmesine ne gerek var? Bir mektup yazılmasını emreder, onu bir adamıyla gönderir, taki sen onun hizmetine girene kadar. Ülkesine dilediği kimseyi yönetici olarak tayin eder." Sonra orada bulunanların tümüne; "Kalkın ve Nureddin'e boyun eğin! Çünkü biz onun memlûkları ve hizmetkârlarıyız. Bize ne dilerse onu yapar." Onlar da bu hal üzerine dağıldılar. Orada bulunanların çoğu bu haberi Nureddin'e bildirdi. Necmeddin Eyyûb oğlu Selâhaddin ile baş başa kalınca, Necmeddin ona; "Sen tecrübesi az ve bilgisizsin. Bunların hepsini yanında topluyor ve içinde olanları açıklıyorsun. Eğer Nureddin senin, onu ülkeye sokmamaya azmettiğini duysa, üzerine yürümeyi en önemli ve ilk işi olarak görür. Şayet o üzerine yürürse, şu gördüğün askerlerin hiç birini yanında göremezsin. Dahası seni ona teslim ederler. Bu konuşma yaptığımız meclisten sonra ise ona mektup yazacak ve sözlerimi ona haber edeceklerdir. Sen de ona bir mektup yazar ve bu manada haber iletir ve dersin ki; Buraya gelmene ne lüzum var? Bana bir adam gönder, boynuma bir mendil bağlayıp sana götürsün." Nureddin bunu işittiği vakit, üzerine gelmekten vazgeçer ve daha önemli işleri ile meşgul olur. Gün, günü tutmaz, andolsun ki her bir günün farklı bir koşulu vardır.

Selâhaddin babasının tavsiye ettiği hususların önemini anladı ve emrettiklerini harfiyen yerine getirdi. Nureddin de böylece durumu gördü ve onun üzerine yürümekten vazgeçti. Necmeddin Eyyûb'un dediği gibi Allah Teâlâ'nın izniyle ileride de zikredeceğimiz üzere gün, günü tutmadı.

SULTÂN EL'MELİKU'L NÂSIR SELÂHADDİN'İN KEREK VE ŞEVBK KALELERİNİ MUHASARA ETMESİ

Selâhaddin 568.H (1172.M) senesinin Şevval ayının ortalarında savaş niyetiyle yola çıktı. Beraberinde Nureddin için hazırladığı hediyeler vardı. Onlar; Fil, zebra, askeri teçhizat, saraydan getirdiği en çok arzu edilen kıymetli mallar, değerli aletler, zümrüt, yakut, benzeri görülmemiş ve duyulmamış kıymetli kaplar, belheşan cevheri; en büyüğü otuz kûsür miskal, ikinci büyük olanı on sekiz miskal, diğerleri daha az miskal ağırlığındaydı. Onlarla beraber nefis inciler, altmış bin dinar, elle yapılmış şaşırtıcı aletler, güzel kokular ve bunlar dışında başka şeylerdi. Selâhaddin daha sonra Kerek ve Şevbek şehrine ulaştı, onları ve onlar dışında başka kaleleri muhasara ederek binalarını yıktı ve çeşitli bölgelerine saldırılar düzenledi.

MISIR'DAN GÖNDERİLEN HEDİYELERİN NUREDDİN'E ULAŞMASI

Selâhaddin hediyeleri Nureddin'e gönderip, ona Kâdı el'Fâdıl'ın inşâ'ını yazdı: Efendimiz, Sultânımız el'Meliku'l Âdil'e bu hizmetimizin sebebi, Allah'ın onun saltanatını güçlendirmesi, ona olan ihsanını daim kılması, yardımıyla gücüne güç katması, ona olan desteğini perçinlemesi, yardımına koşanlara yardım etmesi, ona hizmet edenleri kuvvetlendirmesi nedeniyledir. Memlûk Sultân'ın kendisinden kâfirlerin üzerine yürümek, kanatlarını kırmak, silahlarını köreltmek, dayanaklarını kesmek ve ülkelerini harap etmek istediğini biliyor; onun bu maslahattan ötürü arzu ettiği muayyen esbabın en büyüğü, onların ülkelerinde Araplardan kimsenin kalmaması, küfrün zilletinden İmânın izzetine intikal etmeleridir ki, bu konuda tüm gayreti sarf etmek ve bunu cihad sebeplerinin en üstünü saymaktır. Onların askerlerinin büyük bölümünün sürgün edilmesi ve yurtlarının tebdil edilmesine yönelik arzu; bugün düşmanın saldırıya geçmek istediği vakit, önünde kendilerine yardım edici bir rehber bulamayacağı, hile yapamayacağı ve bunlara dair bir yol edinemeyeceği dereceye gelene kadardır.

Hediye ve elçiler Nureddin'e ulaştınca, hediyeleri küçümsedi, önemsemedi ve Nureddin nezdinde bir tesir de oluşturmadi. Fakat Selâhaddin'e teşekkür ettiğini izhar etti, onu faziletli biri olarak vafsetti ve; "Bizim bu mallara bir ihtiyacımız yok, Selâhaddin bizim Mısır mülkü için altın harcadığımızı çok iyi bilir. Bizim bu altına da bir ihtiyacımız yok, getirilen bu mallar uğruna gayret sarfettiğimiz şey karşılığında bir ölçü değildir" dedi ve Ebu Temmâm'ın şu sözünü delil getirdi:

"Sayıya gelmeyecek kadar çok olmasına rağmen yüklü altınını infak etmedi. Bununla beraber altına ihtiyaç duyuyordu."

Nureddin sözüne şöyle devam etti; "Lakin Selâhaddin Şâm'daki sınır bölgelerin çokça askere ihtiyacı olduğunu biliyor. Haçlıların saçtığı musibetler her tarafa yayılmış, bunun için de takviye ile birlikte yardım ve desteğe ihtiyaç var." Nureddin sonra Selâhaddin'in bundan daha önemli yaptığı işler üzerinde düşünmeye başladı.

İmâdeddin el'Kâtip dedi ki; "Selâhaddin'in gönderdiği zebra ulaştınca, insanlar ona şaşkınca baktı. Fil bize ulaştığında Biz Haleb'de el'Meydanu'l Ahdar'da idik, Nureddin onu ve onunla beraber koku, üd ve birçok giyim eşyasını, kardeşinin oğlu Musul hâkimi Seyfeddin Gâzî b. Mevdûd'a hediye etti. Bunun üzerine Seyfeddin fil'i değerli eşya ve hediyelerle beraber Halife'ye gönderdi. Aynı şekilde Nureddin de Halife'ye değerli eşya ve hediyelerle birlikte zebra'yı gönderdi.

Düşmanlar bu sene Cevlân üzerine saldırı düzenledi, Havrân cihetinden Dimaşk'a bağlı olan Semkîn şehri önlerinde konakladılar. Nureddin Kûsve'yi muhasara ettiği sırada bunu haber aldı ve askerleri ile derhal onların üzerine yürüdü. Haçlılar onun geldiğini duyunca Fırât'a doğru hareket ettiler, oradan da Şelâle tarafına geçtiler. Nureddin de Aştârâ önlerinde konakladı, buradan Taberiyye çevresine askeri seriyyeler gönderdi. Seriyyeler oralara baskın düzenlediler. Askerler geri döndüklerinde Haçlılar nehrin yakınlarında onlara yetişti ve savaşa tutuştular. Savaşa ara verildiğinde, seriyye önlerindeki nehirden karşıya geçip kurtuldu. Nureddin daha sonra Aştârâ'dan ayrılıp Zarâ önlerinde konakladı. Kâtip İmâdeddin Nureddin'i kasidesinde övmüştür.

meliklere galip gelen ve aslanları avlayansın

Tacı Senin zaferinle imanın bayrağı yükseldi

Sen onlardan aldın

Fransızlarla savaştın onların rahiblerini zelil ettin ve komutanlarını öldürdün
 Elllerine ve boyunlarına kelepçe vurdun
 Kılıç ve kalkan ile onları parça parça ettin
 Sen cesaretle Amr ve Ali r.a gibisin
 Senin uzun yaşamını istiyorum

NÛBE GAZVESİ

Sultân Selâhaddin'in kardeşi el'Meliku'l Muazzam Şemsuddevle Fahreddin Tûrânşâh b. Eyyûb 568.H(1172.M) senesinin cemâdiyelûla ayında Nûbe'ye hücum etti ve onların Ebrîm denilen bir kalesini fethetti. Halkın bir kısmını esir aldı ve ganimetler elde etti. Akabinde o bölgede muhasara etmeye gerek duyulmayacak kadar ganimeti az bir beldeye rastladı. Oradakileri esir alarak, onlarla birlikte Asvân'a döndü. Sonra da elde ettiği ganimetleri askerleri arasında dağıttı.

SULTÂNLARIN BABASI EL'MELİKU'L EFDAL NECMEDDİN EYYÛB B. ŞÂZÎ'NİN VEFATI

El'Meliku'n Nâsır Selâhaddin'in babası Emir Necmeddin Eyyûb b. Şâzî bu sene zilhicce ayının on sekizinde Kâhire'de at bindi, at huylanıp şaha kalkınca yere düştü. Necmeddin sonra atına bindirilip evine götürüldü. Ondan sonra sekiz gün yaşadı. Bu sene zilhicce ayının bitimine üç gün kala salı günü vefat etti. Oğlu Selâhaddin o zaman orada yoktu, önce de zikrettiğimiz gibi o Kerek ve Şevbek bölgesinde idi. Mısır diyarına ulaşmadan önce babasının vefat haberi ona ulaşınca çok hüznünlendi ve babasının vefatı esnasında orada olmadığı için üzüldü. Necmeddin Eyyûb kürre oyununa çok düşküdü ve kürre oynarken atını dört nala koşturuyordu. Bu sebeple onu bu hal üzere gören her kişi "bu at sırtından düşüp ölmezse, başka türlü ölmez" diyordu.

NECMEDDİN EYYÛB'UN SÎRETİ

Necmeddin Eyyûb merhametli, cömert, çok hayırsever, iyi niyetli ve inançlı biriydi. Onun bilinen birçok sadaka-i cariyesi vardı. Hiç ummadığı kadar büyük bir saadete nail oldu. Zürriyetinden en çok sevilen sultân ve melikleri görene dek ölmedi. Kendisinden sonra çocuklarının mülkü çoğaldı, şöhretleri her tarafa yayıldı. Yaşadıkları dönemde onların elde ettikleri gücü, hiç kimse elde edemedi. Necmeddin Eyyûb öldüğünde, dar-ı sultaniyye'de bir evde gömülü bulunan kardeşi Eseduddin

Şirkûh'un yanına defnedildi. Her ikisinin naaşı aradan iki yıl geçtikten sonra kendileri için Medine'de Hücre-i Nebi (s.a.v)'in karşısında inşa edilen bir medreseye nakledildi ve böylece Hz. Peygambere komşu olmanın saadetini elde ederek, bununla dünyada nail oldukları saadete ek olarak âhiret saadetini de elde etmiş oldular.

Kâdı Cemâleddin dedi ki; 649.H(1251.M) senesinde hacca gittim, Medine'ye vardığımda (orada medfun olanlara salât ve selam olsun) ikisinin de mezarını o mezkûr medresede görmüştüm.

Şair Necmeddin Eyyub, Bir Şiire Ağıt Yaktı:

Büyük musibet sabra ihtiyaç duyar

Senin ölümün sürekli kanayan yara gibidir

Sen cesaret, cömertlik ve insalık hususunda önderdin

Bu sebepten sana üzülmüyoruz

Ve Allah bize yeter o ne güzel vekildir' diyoruz

NUREDDİN VE SELÂHADDİN ARASINDA MEKTUPLAŞMALAR

Nureddin Mısır diyarını ele geçirdikten sonra, kendisine oradan cihad külfetine karşı yardımcı olması için gönderilecek askeri malzemelerin kararlaştırılmasını istedi. Günler bir bir geçiyordu, Nureddin Selâhaddin'in bu işi kendi başına başlatmasını, ondan bu konuda kendisinin istediği ve talep ettiği şeyleri yapmasını bekledi. Bunun üzerine Selâhaddin söz konusu şeyleri gönderince, Nureddin onları azımsadı ve herhangi bir şaşkınlık belirtisi göstermedi. Nureddin akabinde divanu'l istîfâ mütevellî'i Muvaffikuddin Hâlid b. el'Kayserânî'ye haber ileterek Mısır diyarına gitmesini, Selâhaddin'den hesap sormasını, tüm Mısır beldelerinden kaldırdığı mallar için bir belge hazırlamasını istedi. El'Melik Nureddin daha sonra Ba'lebek'e, daha sonra Hıms'a, sonra da Haleb'e doğru hareket etti.

NUREDDİN'İN KILIÇARSLÂN'IN ÜLKESİNE YÜRÜMESİ

Nureddin daha sonra Konya hâkimi Sultân İzzeddin Kılıçarslân b. Mes'ud, b. Kılıçarslân b. Süleymân b. Kutalmış es'Selçukî'nin ülkesine hareket etti, onunla harbetmek ve ülkesini elinden almak niyetindeydi. Sebebi şudur; Kılıçarslân, Malatya hâkimi Zennûn b. Dânişmend'in üzerine yürüyüp ülkesini elinden almıştı.

Bunun üzerine Malatya hâkimi İbnu Dânişmend Nureddin'e giderek, ondan yardım istemiş ve ona sığınmıştı. Nureddin onu misafir edip ağırlamış, iyi davranmış, ona meliklerin şanına layık şeyler göndermişti. Nureddin daha sonra Kılıçarşlân'a haber göndererek, Zennûn'a ülkesini geri vermesi için şefaati oldu, fakat o bu teklifi kabul etmedi. Nureddin buna binaen Keysûn (Göksün)'dan başlamak üzere harekete geçti, orayı yağmaladı, Maraş, Merzubân ve iki bölge arasındaki yerleri zaptetti. Onun Maraş'ı zaptetmesi bu sene zilkade ayında idi. Sonra askeri bir birliğini de Sîvâs üzerine gönderdi, onlar da burayı ele geçirdi.

Bunun üzerine Kılıçarşlân Nureddin'e haber gönderip, merhamet talebinde bulundu. Böylece aralarında barış vuku buldu, ancak Nureddin cihad konusunda kendisine askeri yardımda bulunmasını şart koştu, Kılıçarşlân da kabul etti. Sîvâs Zennûn'a teslim edildi, Nureddin ölünceye dek, Zennûn onun hizmetinde kaldı. Nureddin öldükten sonra ise Kılıçarşlân geri dönüp Sîvâs'ı ele geçirdi ve Sîvâs bugüne kadar onun oğlunun elinde kaldı.

Bugün Sîvâs'taki durum, saltanatın küçük bir çocuğun adına olmasıdır. O ise İbnu Rukneddin b. Gıyâseddin Keyhusrev b. Alâeddin Keykubâz b. Keyhusrev b. (yukarıda ismi mezkûr olan) Kılıçarşlân'dır. Allah'ın laneti üzerlerine olsun Moğollar ülkeyi istila etmiş ve ülke idaresine de bu çocuğun babası olan Rukneddin'i getirmişlerdi. Kardeşi İzzeddin Keykâvus b. Keyhusrev Kostantiniyye hâkimi olan Rûm İmparatorunun yanına kaçtı ve o bu güne kadar da onun yanındadır. Akabinde Muînuddin Süleymân el'Birvânâ, Rukneddin'in ülkesini ele geçirmiş, sonra Rukneddin'i öldürmüş ve Atabeg olarak onun yukarıda zikredilen küçük oğlunu atamıştı. Ülkede hutbe onun adına okundu, hakikatte ise ülkeyi Moğollar ele geçirmişti. Muînuddin ise Moğolların ülkedeki naibiydi.

ERMENİ VE RÛM MELİKLERİ ARASINDA MEYDANA GELEN VAKA

Ermeni meliki Melîh b. Leon Nureddin'e iltica etmiş ve ona itaat arz etmişti. El'Derûb/Dirveb, Adana, Missîs ve Tarsûs Kostantiniyye hâkimi Bizans/Rûm imparatorunun himayesinde idi ve buraları daima askerleri ile kontrol altında tutuyordu. Melîh b. Leon da bu bölgeleri işgal ederek, Rûm askerlerini bozguna uğrattı, onlardan birçoğunu öldürdü ve esir aldı. Akabinde esir Rûmların ileri gelenlerinden otuz kişiyi Nureddin'e yolladı. Nureddin de onları Halife Müstazî

Binûrillâh'a gönderip, bir de mektup yazdı. Mektubun bir kısmı şöyledir; "Kostantiniyye ve Kudüs çarpışma alanlarında fethedilmeyi bekliyorlar, ikisi gecenin koyu karanlığında sabahın munis aydınlığını bekliyor. Allah Teâlâ lütfuyla bana bu iki fethi İslâm âlemine sunmayı nasip etsin. Ve bu hizmetkârı, Halifenin rızasını kazanmaya muvaffak kılsın."

Bu muhteşem günlerin iyi işleri arasında Nûbe'nin fethinin Müslümanlara kolaylaşması, bazı şehirlerinin kapılarının onlara açılması, geçmiş dönemlerde İslâm mücahidlerinin atlarının toynaklarıyla basmadıkları yerlere ulaşmasıdır. Aynı zaman bu dönemde Mısır askerleri Rakka ve kalelerini ele geçirdiler, en muhkem sığınak ve sağlam kalelerini kontrol altına aldılar, oradan Mağrib sınırlarına kadar vardılar, böylece arzuladıkları Anka-i Mağrib'e (Zümrüdü Anka kuşu) ulaştılar.

KARÂKÛŞ'UN MAĞRİB ÜLKESİNE GİRİŞİ

El'Meliku'l Muzaffer Takiyuddin Ömer b. Şâhinşâh b. Eyyûb'un oğlu Karâkûş bu sene Türklerden oluşan bir birlikle Mağrib'e gitti. Araplardan bir birlik de onlara katıldı. Trablusgarp ve birçok İfrikiyye şehirlerini ele geçirdiler. Orada Garb bölgesinin önde gelenlerinden olan Mes'ud b. Zimâm da Karâkûş'a katıldı. Mes'ud b. Zimâm Mağrib halifesi Abdulmü'min ve evladına itaatten ayrılmıştı. İkisi ittifak edip sayıları çoğaldı. Karâkûş bu bölgedeki şehirlere hükmetti, birçok askeri birliğe sahip oldu. Onunla Garbîler arasında o kadar savaş vuku buldu ki, burası onları zikretmenin yeri değildir. Tarih-i Kebîr adlı eserimde ondan etraflı bir şekilde bahsetmiştim.

EL'MELİKU'L MUAZZAM ŞEMSUDDEVLE FAHREDDİN TÛRÂNŞÂH B. EYYÛB'UN YEMEN'E GİRİŞİ VE ORAYI ELE GEÇİRMESİ

El'Meliku'n Nâsır Selâhaddin 569.H(1173.M) senesinde kardeşi el'Meliku'l Muazzam Şemsuddevle Tûrânşâh b. Eyyûb'u zaptetmesi için Yemen beldesine gönderdi. Bunun sebebi şu idi; Selâhaddin ve aile efradı Nureddin'in Mısır'a girip burayı ellerinden almasından korkuyorlardı. Bu sebeple kendileri için bir ülke edinmek ve oraya hâkim olmak için hazırlığa başladılar. Şayet Nureddin onları oradan çıkaracak olursa, oraya gidip ikamet edeceklerdi. Bu nedenle Selâhaddin kardeşini, ele geçirmesi için Nûbe üzerine göndermek için karar aldı. Yukarıda da anlattığımız gibi Şemsuddevle oraya gitti ama istediğini elde edemedi. Şemsuddevle

Mısır'a geri döndüğünde ise Selâhaddin bu defa onu Yemen üzerine gönderme kararı aldı. Yemen'de adına Abdunnebi denilen biri vardı, Ebu'l Hasen el'Umâre ondan Ali b. Mehdî olarak bahsetmiştir. Bu zat Zebîd'i ele geçirip, Abbâsîler adına okunan hutbeyi keserek, kendi adına okutmuştu. Bu sebeple Selâhaddin, Nureddin'den Yemen'e askeri bir sefer düzenleyip orayı fethetmek için izin istedi, Nureddin de izin verdi.

Mısır'da Umâre b. Ali el'Yemenî (daha önce zikri geçmişti) bir şair vardı. El'Meliku'l Muazzam'ı Yemen üzerine yürümeye teşvik ediyordu. Yemen'in güzelliklerini ona anlatıyor, ülkeyi onun gözünde büyütüyor ve onu teşvik etmek için sözlerini abartıyordu. Böylece hazırlıkları yapmaya, sancak, silah ve bunlar dışında diğer savaş aletlerini temin etmeye başladılar, asker topladılar ve seferberlik düzenleyerek orduyu harekete geçirdiler. Şair Umâre'nin el'Meliku'l Muazzam'ı hakkında birçok methiyeleri vardır. Onu kasidelerinde övüyor ve Yemen saltanatı konusunda teşvik ediyordu. Onun için yazdığı kasidelerinden birinin evveli şöyledir:

“İlim âlem'e (bayrak) muhtaç olduğu günden beri, kılıcın keskin yüzünün kalem'e ihtiyacı kalmadı.”

Imara diyor ki;

Kavim sadece ilimle yükselir

Kılıçla ise hükmeder

Kılıçlar düşmanların kanına susamıştır

Şam'ı fethettigin gibi yemeni de fethet atlarını da dizginleme

Yağmurun başı damladır

Sonu ise barajları yıkar

Ay yarım olarak başlar sonra da dolunay olur

Sen de umut var gecikme

El'Meliku'l Muazzam Şemsuddevle daha sonra bu sene receb ayının başlarında Mısır'dan Mekke'ye (Allah Teâlâ orayı muhafaza buyursun) doğru hareket etti, oradan da Zebîd'e geçti. Oraya yaklaşınca, Abdunnebi Zebîd halkına; “Siz de onlar kadar varsınız, onları güneş çarptı da helak oldular. Sayıları çok azdır” dedi ve askerleriyle karşılarına çıktı. El'Meliku'l Muazzam ve maiyetindekiler

onlarla savaşa tutuşunca, Zebîd halkı dayanamayarak hezimete uğradı. Mısırlılar Zebîd surlarına kadar geldiler, şehri müdafaa edecek kuvvete rastlamayınca, merdivenleri dikip surlara çıktılar ve şehri zorla ele geçirip, fena bir şekilde yağmaladılar. Abdunnebi ile karısı Med’uve (Seyyide) el’Hurra’yı esir aldılar. El’Hurra salih bir kadındı, hacca gittiğinde fakir olan hacılara rastladığında onlara bolca sadakalar verirdi.

El’Meliku’l Muazzam Abdunnebi Muhammed’i esir alınca, onu Emir Seyfuddevle Mübârek b. Kâmil b. Münkız’a teslim etti ve ondan mal istemesini emretti. Abdunnebi de ona pek çok mal verdi, sonra onlara babası için yaptırdığı kabri gösterdi. Mezar üzerine büyük bir bina yapmıştı. Abdunnebi’nin orada çokça defineleri vardı. Onlara definelerin yerini haber verdi. Gösterdiği yerden çok miktarda mal çıkarıldı. Abdunnebi’nin zevcesi el’Hurra da onlara emanetlerin yerini gösterdi. Ondanda birçok mal alındı. Şemsuddevle Zebîd’i ele geçirip, nizamı sağladı, Hutbe de Abbâsîler adına okundu.

Askerler Zebîd’i zaptettikten sonra Aden üzerine yürüdüler. Aden deniz kıyısında olup, burada büyük bir liman vardı, bu liman Hind, Zenc, Habeş, Ummân, Kirmân/Kizmân, Keyş, Fars ve bunlardan başka medeniyetlerin kullandığı bir limandı. Kara ve deniz tarafından aşılmaz, sağlam bir yapıya sahipti. Oranın mutlak hâkimi adına Yâsir denilen biriydi. Eğer oradan çıkmamış olsaydı, hiç kimse orayı ele geçiremezdi. Fakat o hata yapıp, orduyla savaşımaya çıktı, onlarla karşılaşarak savaşa tutuştu, sonunda da hezimete uğradı. El’Meliku’l Muazzam’ın askerlerinden bir kısmı ondan önce davranıp şehir halkından önce şehre girdiler ve orayı ele geçirdiler. Oranın hâkimi Yâsir’i esir aldılar, akabinde şehri yağmalamak istedilerse de, el’Meliku’l Muazzam buna mani oldu ve: “Biz şehri tahrip etmeye gelmedik, aksine sahip olmak, onarmak ve gelirinden istifade etmek için geldik” dedi.

Şemsuddevle askerleriyle birlikte Aden’e girdiğinde Zebîd hâkimi Abdunnebi de esir olarak yanlarındaydı ve Aden’e girince: “Sübhanallah! Ben Aden’e büyük bir alayla gireceğimi zannetmiş, bunu bekleyip sevinmişim. Şehir bu halde gireceğimi hiç düşünmemiştim” dedi.

El’Meliku’l Muazzam Aden’deki işlerini bitirince, Zebîd’e geri döndü. Dağlardaki kaleleri muhasara altına aldı, bu sırada Taiz kalesini de ele geçirdi, bu kale en korunaklı kalelerden biriydi. Zebîd hâkiminin hazineleri burada bulunurdu.

Şemsuddevle aynı zamanda el'Cebel ve diğer bazı kale ve sığınakları da ele geçirdi. Aden'de Emir İzzeddin Osmân b. ez'Zencebî'yi, Zebîd'de ise Seyfuddevle Mübârek b. Münkız'ı naib bıraktı. Abdunnebî ve Yâsir esaret altında helak oldu. El'Meliku'l Muazzam aynı şekilde her kaleye adamlarından birini naib olarak tayin etti. Ülke halkına iyi ve adaletle davrandı, orayı imar edip emin bir yer haline getirdi. Abdunnebî'nin zevcesi olan el'Hurra'ya gelince, Şemsuddevle'ye onun yaptığı hayır ve sadakaların haberi ulaştığında, ona iyi davrandı ve serbest bıraktı, akabinde ona, onun ve beraberindekilerin maişetini sağlayacak iktalar verdi.

MISIRLI BİR GRUBUN, MISIR'DA FÂTİMÎ DAVETİ ÇABALARI

Bu sene saray mensuplarından bir grup, Mısır'da ayaklanma başlatıp, Alevî propagandası yapmaya niyetlendi. Umâre b. Ali el'Yemenî, Abdussamed el'Kâtip, Kâdî el'Uveyris, Dâî Duât b. Abdulkavî ve bunlardan başka Mısırlı askerler, zenci piyadeler ve saray mensupları da onlar arasındaydı. Aynı şekilde Selâhaddin'in bazı emir ve askerleri de onlara muvafakat etmiş ve gizli işlerine muttali olmuştu. Zira onlar kendi aralarında halife ve veziri de tayin etmiş, yetki ve görev taksiminde bulunmuşlardı. Bu Mısırlı grup Şâm ve Sicilya'da bulunan Haçlıları Mısır'a çağırmak için aralarında anlaşıp, onlara birçok mal ve bazı şehirleri vermeyi teklif ettiler. Onların maksadı ve Selâhaddin'den sakladıkları çirkin niyetleri; eğer Haçlılar Mısır üzerine yürür ve Selâhaddin de onların karşısına çıkacak olursa, onlar da Mısır ve Kâhire'de ayaklanma başlatıp Fâtîmî devletini tekrar kuracaklardı. Anlaştıkları askerler de ondan ayrılırsa, Selâhaddin ve askerlerinin artık Haçlılara karşı koyacak bir kuvvetleri kalmazdı. Şayet Selâhaddin Mısır'da kalıp onların üzerine asker sevkederse, o zaman da Mısır'da yardım ve desteksiz kalan Selâhaddin'e karşı ayaklanıp, onu kendi elleriyle yakalayacaklardı. Umâre onlara: “Ben, onun yerine geçmesinden ve Selâhaddin'den sonra ülkeye onun hâkim olmasından korktuğum için kardeşini Yemen'e uzaklaştırdım” dedi. Bu grup daha sonra Şâm ve Sicilya'daki Haçlılara haber gönderip aralarında anlaştılar. Aralarında hiçbir ihtilaf kalmamış, artık her şey tamamdı. Fakat Allah Teâlâ onların bu skandal ve gizli niyetlerinin ortaya çıkmasını takdir buyurmuş ve (Selâhaddin'in saadetini ve işinin açığa çıkmasını irade etmiş ki) Fakîh, Vâiz Zeyneddin Ali b. Necâ onların arasına sokup, gizli sırlarına muttali kılmıştı. Ali b. Necâ onların arasına sızıp, onlarla aynı görüşte olduğunu belirtince, onların tüm gizli işlerinin iç yüzlerini öğrenmişti. Ali b. Necâ

daha sonra Selâhaddin'in yanına gelip, onların tüm işlerini bir bir haber verdi ve meselenin iç yüzünü anlattı. Sonra da Selâhaddin'den İbni Kâmil ed'Dâî'ye ait olan köşk, gayrimenkul, hazırda ve gizlide bulunan tüm mallarını talep etti. Selâhaddin de istediği her şeyi ona vermeyi vaad etti ve ona, onlardan ayrılmamasını, aralarına karışmasını ve yapmak istedikleri şeylerde onlara muvafakat etmesini ve yeni gelişmeleri ilk önce kendisine bildirmesini emretti. İbni Necâ da onlardan öğrendiği yeni gelişmelerin tümünü Selâhaddin'e bildirdi. Daha sonra Suriye'deki Haçlı kralının elçisi bir hediye ve mektup ile Selâhaddin'e geldi. Elçi görünürde Selâhaddin'e gelmişti, oysa aslında ayaklanmayı planlayan Mısırlı taifeye gelmişti.

Selâhaddin bazı Hristiyanları Haçlılara gönderiyor, onların elçileri de Selâhaddin'e geliyordu. Haçlı ülkesinden Selâhaddin'e gelen haberler, durumu tüm açıklığıyla ortaya koyuyordu. Bunun üzerine Selâhaddin, kendisine güvendiği bir Hristiyanı elçinin peşine taktı. Bu Hristiyan her yere elçi ile birlikte girdi, elçi de meselesinin gerçek yüzünü bu Hristiyana anlattı.

Onların planlarının açığa çıkmasıyla ilgili başka bir rivayete göre Abdussamed el'Kâtîp Kâdî Fâdıl'a rastlayınca, ona daima hizmet eder, yakınlık gösterir ve ona karşı nezakette abartılı davranırdı. Fakat bir gün ona rastladığı halde, dönüp bakmadı bile, bunun üzerine Kâdî Fâdıl: "Bunun mutlaka bir sebebi olmalı" dedi. Selâhaddin ile de aralarında gizli bir şey olmasından korktu ve Zeyneddin Ali b. Necâ el'Vâiz'i çağırıp ona bu durumu haber verdi ve: "Bu işin açıklığa kavuşturulmasını istiyorum" dedi. Vâiz de bunun açıklığa kavuşması için çabaladı, lakin Selâhaddin tarafında hiçbir şey görmedi. Diğer tarafa baktığında ise meseleyi çözdü, bunun üzerine Kâdî Fâdıl'a gidip, ona durumu haber verdi ve: "Hemen Selâhaddin'in yanına varıp, meseleyi anlatacaksın" dedi. Kâdî Fâdıl o sırada camide bulunan Selâhaddin'in yanına gidip, durumu anlattı, bunun üzerine Selâhaddin de o grubu yakalatıp, sorguya çekti. Hepsini itirafta bulundular. Selâhaddin onların hemen tutuklanmasını ve akabinde asılmalarını emretti.

Umâre ve Kâdî Fâdıl arasında el'Âdîd hatta daha önceden beri bir düşmanlık vardı. Selâhaddin onu idam etmek istediğinde, Selâhaddin'e gidip onu serbest bırakmasını istedi. Umâre ise onun Selâhaddin'i kendi aleyhine kışkırttığını sandı ve Selâhaddin'e: "Sultânım! Benim hakkımda ondan bir şey dinleme" dedi. Bunun üzerine Kâdî Fâdıl kızdı ve dışarı çıktı. Buna binaen Selâhaddin Umâre'ye: "Allah'a yemin olsun ki, o sana şefaathçi olmak istiyor" deyince, Umâre pişman oldu.

Umâre idam edilmek üzere dışarı çıkarıldığı zaman, Kâdî Fâdîl'ın meclisine götürülmesini istedi, onu meclise götürdüler. Fakat Kâdî Fâdîl kapıyı kapattı, onunla bir araya gelmedi. Bunun üzerine Umâre: “Abdurrahim gizlendi, ne yazık ki kurtuluş umudu kalmadı” dedi.

Sonra Umâre ve diğer grup, iki saray arasında idam edildi. Onların asılması 569.H (1173.M) senesi ramazan ayının ikinci günü cumartesi günü vuku buldu. Selâhaddin bundan sonra onlardan geri kalanları da ortadan kaldırdı.

İmâdeddin el'İsfehânî dedi ki: “O isyan eden grubun içinde Dâî'd Duât b. Abdulkavî de vardı. O, sarayın tüm define ve hazinelerinin yerini biliyordu. Fakat onların yerini göstermeden öldü. Bu defineler gizli, hazineler ise gömülü olarak kaldı. Onları defneden, defnetmiş; saklayan da toprak altına saklamıştı. Taki Allah Teâlâ onlara ulaşılmasına, yerlerinin bulunmasına izin verinceye kadar öyle kalmıştı.”

Selâhaddin daha sonra sarayda el'Âdîd'ın ve diğer aile efradından kim varsa, onlara karşı gerekli tedbirleri aldı. Askerleri arasında Selâhaddin'e karşı hazırlanan suikaste gelince, onlara bir şey yapmadı, onların durumunu bildiğini dahi söylemedi. İsyancı taifeden tutukladıklarının mallarını ise topladı ve cihad hususunda Nureddin'e yardımı dokunsun diye Şâm'a gönderdi. O malların çoğu altın, gümüş ve başka değerli şeylerden oluşuyordu.

Selâhaddin'in saray karşısında asılmalarını emrettiği kişiler arasında el'Uveryis de vardı. Uveryis onların Kâdî'l Kudâtı idi. Mısır diyarının Kâdî'l Kudâtı olan ve İbni binti'l Aizz olarak bilinen Kâdî Taceddin bana (Müellifin kendisi) şunu anlattı: “el'Uveryis bir gün rüyasında sanki Meryem oğlu Mesih (a.s)'ın semadan başını çıkarttığını gördü. el'Uveryis ona: Çarmıha gerilmek, hak mıdır? dedi, o da: evet, haktır cevabını verdi. el'Uveryis daha sonra gördüğü bu rüyayı, rüya tabircisi olan birine anlattı. Bunun üzerine rüya tabircisi ona: bu rüyayı gören kişi çarmıha gerilecektir, dedi. Çünkü Mesih (a.s) masumdur (günah işlemez). Bu sebeple haktan başka bir şey söylemez. Çarmıha gerilmenin Mesih (a.s)'a yönelik bir tabir olması mümkün değildir. Çünkü Kur'an'ı Kerim'de İsâ (a.s)'ın çarmıha gerilmediği ve öldürülmediği kati olarak belirtilmiştir. O halde tek bir ihtimal kalmıştır, o da çarmıha gerilmek hak mıdır ifadesinin rüyayı gören kişiye yönelik olduğudur. O da çarmıha gerilen kişidir. Zaten sonuç da rüya tabircisinin dediği gibi oldu. Selâhaddin

Nureddin'e, Mürtezâ b. Kureyş'in el yazısıyla bu olayları ve nasıl sonuçlandığını içeren

bir mektup yolladı. Ne tuhaftır ki, mektubun Dımaşk'a ulaşması, Nureddin'in öldüğü güne denk gelmiştir.

Selâhaddin'in gönderdiği mektuptaki ifadelerinden bir bölümü şöyledir:

“Allah Teâlâ Fâtımîlerin bidatlerini giderdikten, devletlerinin bağıni çözdükten ve yücelttikleri söylemleri aşağı indirdikten sonra, biz saray halkını ve Mısır askerlerini yakın takibe almaktan dolayı hata etmedik. Günlerce onlarla beraber kalmama rağmen, onlar düşman idiler. Onlara İslâm'ın hak söylemlerini dile getirmelerini emretmeme rağmen, muhalif idiler.” Selâhaddin daha sonra mektubunda, Mısırlı isyancıların Haçlılarla olan mektuplaşmalarını ve elçilerin aralarında gidiş gelişinden söz etmiştir.

Mektuptan bir bölüm; Sultân da bilir ki, onun, ahlaklarından istifade edilen dostlarının bir âdeti de elim bir şekilde ceza vermekten hoşlanmamaları ve şiddetlice işkence etmekten uzak durmalarıdır. Mısırlı isyan eden taifeye gelince, onları bağışlamak ancak saldırganlıklarını, onlara merhamet etmek ise sadece zulümlerini arttırdı. Bu sebeple, bu müfsid taifeyi ve o cinsten olan bozguncu bir grubu tutukladık. Bu isyancı taife sapkın inançlara bürünmüş ve sinsice oyunlar tertip etmişlerdi. Nihayetinde Allah Teâlâ bunlardan her birini günahlarından yakaladı. Onlardan kimisi yakalanıp getirildiğinde isteyerek suçunu ikrar etti, kimisi de ısrar edilmediği halde darb esnasında itiraf etti. Böylece bizim için maksatlarındaki farklı itiraflar ve ortalığı fesada vermedeki ittifakları ortaya çıktı. Buna göre onlardan kimileri ülke idaresini Âdîd'in amcaoğullarından bir adama vermek, kimileri ise bu göreve Âdîd'in bazı çocuklarını getirmek istiyordu. Bu gruplar, ülke idaresine tayinde Âdîd'in iki oğlu arasında ihtilafa düştüler. Ruzzikoğulları ve Şâveroğullarına gelince, halife tayininde bir amaçları olmaksızın her biri vezaret makamının kendileri için talep ediyordu.

Mektuptan başka bir bölüm; bu müddet içerisinde bu isyancı taife, el'Haşîşiyye hâkimi olan Sinân'a mektup yazıp birlik çağrısı yaptılar, ortak hareket etmeyi teklif edip halk arasında onun başarısını durdurmak için ihtiyaç duyulan hiçbir anlaşmazlığın olmadığını iletiler. Sonra da sultânlara suikastte bulunacak, hile ve tuzak kuracak birilerini göndermesini istediler. Fakat Allah Teâlâ, haddi aşan

sapkın, cehenneme çağırın, kendi günahlarını ve facirlerden saptırdıklarının da günahını yüklenen bu isyancı grubu şeriatı mutahhara'nın kılıcı ile helak etti. Onlardan bazıları saray kapılarının önünde asıldı, kimileri de evlerinin yanı başında çarmıha gerildiler. Akabinde bu taifenin tabiileri takibe alındı, İsmâîli bir taife ülkeden ihraç edilerek sürgüne gönderildi, askeri bir birlik ve saray taraftarı bir topluluk da sınır dışı edildi. Bir grup zenci piyade ise uzak dağlık bir alana gönderildi. Sarayda olan isyancılara gelince, onları gözaltında tuttum, bu memlûkun görüşü, onları saraydan ihraç etmektir. Çünkü onlar sarayda kaldığı müddetçe, ihtiras sahiplerinin emellerinin kendisinden kesilip koparılmadıkları bir unsur olarak kalırlar. Zira orası insanları dalaletе düşürmek için dikilmiş bir tuzak ve bidatler için yönelinen bir beyat mekânı mahiyetindedir.

Sultânın ilgisini çeken hususlardan biri de, İskenderiye bölgesinin ekseriyetle ehli-sünnet mezhebi üzere oluşudur. Yaptığım incelemeye göre orada işleri çirkin, kibir sahibi ve pek büyük küfre dalan Kadîd el'Kaffâs/veya Kafacî denilen bir dâî bulunmaktadır. Söz konusu bu kişi Mısır diyarında az tanınmakla birlikte Şâm'daki çağrısı başarısızlığa uğramıştı. Mısır halkının zihni, onun fitnesiyle büyüldü. Oradaki esnaf kazançlarının bir kısmını ona aktarıyor, kadınlar ise mallarının yarsını eksiksiz olarak ona gönderiyordu. İskenderiye'deki evinde ona saldırı yapıp, tutuklandığı esnada gizli bölgelerde tecrit edilmiş kitaplar bulundu. Bu saklanan kitapların içerisinde hayâ perdesi yırtılmış, tevil edilmesi, savunulması ve kabul edilmesi mümkün olmayan, tüyleri diken diken eden konulara temas eden apaçık küfürler vardı. Bu kimse neseb olarak saray halkından geldiğini iddia ediyordu. Küçük bir çocukken saraydan çıkmış ve büyük bir dalalet üzere büyümüştü. Hülâsa, İslâm onun hakkından gelmiş, tuzakları onu çepeçevre kuşatmış ve küfrü ona galebe çalmıştır.

UMÂRE VE ŞİİRLERİ HAKKINDA BİR BAHİS

Umâre b. Ali el'Yemenî şairlerin mahiri ve seçkinlerindendi. Şii fırkasından değildi. İmam Şâfiî'nin mezhebinin fakihlerindendi. Onu, kendisine iyi davrananlara olan candan bağlılığı ve onlara olan vefası öldürdü. Onun Fâtımî/Şîî mezhebine onun zıtlığı şu kaside de zikredilmiştir:

“Onların cömertlikteki yiğitlikleri, sünnet ehlinin fiilleri gibidir, her ne kadar Şîî itikadını benimsemekle benden ayrılırsalar da.”

Umâre, tasnif ettiği bir kitabında kendinden söz ederek, üç sene Zebîd'de ikamet ettiğini ve orada kendisine Şâfiî mezhebi okutulduğunu ifade etmiş ve; “Benim, Yemen’de okunan feraiz hakkında tasnif edilen bir kitabım mevcuttur” demiştir. Aynı şekilde ondan sonra 549 senesinde Mekke’ye gittiğini ifade ederek şöyle devam etmektedir; “Bu senenin hacc mevsiminde Emiru’l Hameyn eş’Şerîf Hâşim b. Kuleyte vefat etti, onun yerine oğlu Kâsım b. Hâşim tayin edildi. O da beni kendi adına elçiliğe zorlayarak, ondan Mısır diyarına bir mektup götürmemi istedi. Bu sebeple ben de 550.H(1155.M) senesinin rebûlevvel ayında Mısır’a vardım. O vakit Mısır’ın halifesi el’Fâiz b. Zâfir, onun veziri ise el’Meliku’s Sâlih Talâî b. Ruzzîk idi. Onlara selam vermek için huzurlarına girdiğimde, ikisi de halifenin sarayında altın salonda idiler.”

Umâre devamla; “Benim Melik Sâlih ile bir anlaşmam vardı. O, halifenin sarayında neşîd/şiiirlerin daima tekrarlanmasını istiyordu. Sonra üzerime hilafet elbisesinden altın yıldızlı hil’at giydirildi. Sâlih b. Ruzzik bana beş yüz dinar verdi. Bazı üstatlar ise o vakit bana Seyyide Binti’l İmam el’Hâfız’ın eliyle ayrıca beş yüz dinar daha ulaştırmışlardı. Bu paralar benimle birlikte evime gönderildi. Akabinde bana daru’l ziyâfe’den benden önce hiç kimseye verilmeyen ücret/maaş tahsis edildi. Devlet büyükleri ziyafet için beni kendi evlerine davet etti. Melik Sâlih toplantı için beni çağırttı ve muaneese ehlinin topluluğunda hazır bulundurdu. Nimetlerini önüme serdi, bol bol iyiliklerde bulundu. Onun huzurunda ediplerin önde gelenlerinden Şeyh Celîl Ebu’l Meâlî b. el’Habbab, divanu’l inşâ sahibi el’Muvaffak Ebu’l Haccâc Yûsuf b. Hallâl, el’Muhezzeb Ebu Muhammed el’Hasen b. Zübeyr’i gördüm. Katıldığım bu söyleşi toplantısında sadece nefsanî erdemleri ve insanî riyasetlerinde büyük bir hisseye sahip olarak örnek gösterilen kimseler vardı. Ben de öncülerinin yolunda beni örgütleyene kadar tuttıkları yolu takip etmekten geri durmadım.

Imareddin diyor ki

Allaha daiman ebeden hamd ediyorum

Hakkı seviyorum batılı kötü görüyorum.

Hilafet saraylarının nuru karanlığı giderdi

Hilafetin bayrağı her zaman dalgalanacak adelet ve insaf ile dünya ve dini muhafaza etti

Ve salih devlet adamları ile

Eğer halife ve vezirleri salih olursa islamın bayrağı yükselir

İmare diyorki

Parlak yıldırım sizin otağınızı aydınlattı

Mal istemeyin yücelik isteyin bununla zafer kazanın

ULAŞMASI NUREDDİN'İN MEKTUBUNUN SELÂHADDİN'E

Daha önce Nureddin'in, Şâm'a gönderilecek para, askeri teçhizat ve Mısır bölgesinin gelirlerini gösteren evrakları hazırlayıp sunması konusunda Muvaffikuddin Hâlid b. el'Kayserânî'yi Selâhaddin'e gönderdiğini zikretmiştik. El'Kayserânî Selâhaddin'in yanına ulaşır, ona Nureddin'in mektubunu iletince, Selâhaddin de onu Mısır bölgesinin durumu ile alakalı bilgilendirdi ve ona: "İşte bunlar askerlere verdiğim iktalardır. Ücretlerini çok tuttum ve maiyetlerini belirli bir oranda sabitledim. Zira böyle bir bölgede onları kontrol altında tutmak ancak çok mal vermekle mümkün olur. Dahası sen de Mısır ve Mısır'daki güç sahiplerini iyi biliyorsun. Onlar bol nimetler içerisinde yaşamaya alışkın kimselerdir. Önemli mevkilerde tasarruf yetkisine sahip oldukları için, malları ellerinden çekip almak mümkün olmadığı gibi, ellerindeki malların azaltılmasına da müsaade etmezler" dedi. Selâhaddin daha sonra Nureddin'e göndereceği tüm malları toplamaya başladı. Toplanan bu mallar Hâlid'in aklına gelmeyecek kadar çok ve çeşitliydi.

EL'MELİKU'L ÂDİL NUREDDİN B. ZENGÎ B. ÂKSUNGUR'UN (ALLAH'IN RAHMETİ ÜZERİNE OLSUN) VEFATI

Nureddin'in, Selâhaddin'in elinden almak için Mısır ülkesine girmek kastıyla hazırlık yaptığını daha önce zikretmiştik. Çünkü Nureddin, Selâhaddin'in kendi bölgesindeki Haçlıların üzerine yürümede gevşek davrandığını gördü. Aslında o, Selâhaddin'i cihad etmekten engelleyen sebebin kendisiyle bir araya gelme korkusu olduğunu biliyordu. Selâhaddin de, Nureddin'e karşı korunmak için Haçlıların kendisi ile onun arasındaki güzergâhta olmasını istiyordu. Nureddin bu maksatla Musul, Cezîre bölgesi, Diyârbekir ve başka yerlere elçi gönderip, cihada çıkmak için asker talep etti. Onun niyeti, topladığı askerleri kardeşinin oğlu, Musul ve Şâm hâkimi Seyfeddin Gâzî b. Mevdûd b. Zengî'nin yanında bırakmak, kendisi de askerleriyle birlikte Mısır üzerine hareket etmektir. Fakat o kaçınılmaz kader, onu bu niyetini gerçekleştirmekten alıkoydu.

Nureddin bu sene yani 569 senesinin ramazan bayramına girildiğinde, oğlu el'Meliku's Sâlih İsmâîl'in sünnet edilmesini emretti. Buna binaen bu iş için kutlama yapıldı, Dımaşk şehri günlerce süslendi. Nureddin'in kâtibi İmâdeddin el'İsfehânî ise tebrik mahiyetinde bir kaside yazdı:

“İki bayram, fitr ve sünnet

Yakın bir fetih ve nusret

Her ikisi de sana

Hayr ve ecir getirsin

Nureddin bayram gününde (pazar günü) resmî adet olduğu üzere atına binerek Dımaşk'ın kuzey kısmındaki yeşil meydana atıcılık oyunlarının oynandığı yere gitti. Çadırının yeşil meydana kurulması ve minberinin konulması için emir verdi. Kazasker Şemseddin b. Ferrâş onunla namaz kıldıktan sonra hutbe okudu. Sonra geleneksel sofralar kuruldu. Kurulan bu sofralar Türklerin âdeti üzere idi. Nureddin daha sonra kaleye döndü ve orada özel yemek sofrası kuruldu.

Nureddin Salı günü yani şevval ayının ikinci günü devletinin önde gelenleri ve ashabı ile birlikte meydana indi. Emirlerinin büyüklerinden olan Emir Hümâmüddin Mevdûd Nureddin'in peşi sıra gelerek ona:

“Gelecek yıl yine böyle bir günde burada birlikte olur muyuz? dedi. Buna karşılık Nureddin de; “Öyle deme! Bilakis bir ay sonra burada olur muyuz?” de. Çünkü bir yıl, çok uzun bir süredir” dedi. Böylece kader her ikisinin ifadelerine göre gerçekleşti. Zira Nureddin diğer aya varmadan, Hümâmüddin ise öte seneye ulaşmadan vefat etti.

Daha sonra Nureddin yakın dostları ile beraber küre oyununu oynamaya başladı. Barankuş adında başka bir emiri onun bu haline itiraz ederek “baş” deyince, Nureddin de alçak gönüllüğü ve yumuşak huyluluğuna ters düşecek şekilde ona öfkelenildi. Bunun üzerine Nureddin veziri de o emire kızdı. Nureddin ondan sonra atını sürdü ve kaleye girdi, öleceği ana kadar da oradan çıkmadı. Nureddin'e boğaz anjini hastalığı sirayet etmişti. O, bir hafta boyunca kendisine musallat olan hastalığı ile meşgul iken, insanlar ise sünnet düğünü ve sevinci ile meşgul oluyorlardı. Ülke, Meliku's Sâlih'in sünnet düğünü dolayısıyla süslenmiş, ülke halkının sevinci, Nureddin'e sirayet eden hastalıkla mateme dönüşmüştü.

Hastalığı artınca tabipler Nureddin'e kan aldırmasını tavsiye ettiler, fakat o kabul etmedi. Nureddin'in heybetinden ötürü ısrar da edemediler. Tabib Cemâleddin er'Rahbî el'Dımaşkî şu hususu hikâye etmiştir: "Nureddin, ölümünden önceki son hastalığı sırasında beni ve benden başka tabipleri çağırdı. Dımaşk kalesinde küçük bir evde yatarken onun yanına girdik. Boğazı anjinden dolayı kilitlenmiş, ölmek üzereydi. Konuşması esnasında neredeyse sesi hiç işitilmiyordu. Nureddin o haldeyken ona: "Hastalığın son haddine varıp iyice ağırlaşmadan önce bizim buraya gelmemiz gerekirdi. Şimdi ise seni buradan alıp daha geniş bir yere götürmemiz lazım" dedim. Nureddin'in bu hastalık hakkında bilgisi vardı. İlaç verip tedaviye başladık ama hiçbir faydası olmadı. Hastalığı iyice ilerledi, aradan fazla zaman geçmeden de öldü.

İmâdeddin el'Kâtîp dedi ki: "Nureddin'in kalenin iç kısmında kuzey tarafında olan evinde bir kulübesi vardı. Vaktinin büyük kısmını burada oturarak geçirirdi. Depremlerin çok olduğu sene gelince, bu kulübenin tam karşısında ahşaptan bir ev inşa etti, sabah akşam orada kalıyor, ibadet için halvete çekiliyordu. Nihayetinde kendisi için sığınak olarak yaptığı bu evde defnedildi. Nureddin 569 senesinin Şevval ayının on biri olan çarşamba günü vefat etti.

Selâhaddin, Nureddin'in onun üzerine yürüyeceğini hissetmişti. Haleb Kâdısı Bahâeddin b. Şeddâd ondan naklederek şöyle dedi: "Bize Nureddin'in, Mısır diyarında üzerimize yürüyebileceği haberi ulaştı. Buna binaen emirlerimizden bir grup, Nureddin gerçekten üzerimize yürürse, ona gücümüzü göstermemizi, karşı koymamızı, kuvvetini kırmamızı ve istediğimiz bir bölgede askerleri ile vuruşmamızı tavsiye ettiler. Ben de tek başıma onlara karşı çıktım ve: "Böyle bir tavsiyede bulunmanız hoş değil" dedim. Aramızdaki bu münakaşa devam ederken, bize Nureddin'in ölüm haberi ulaştı.

Ben derim ki: Nureddin bir müddet kalede defnedildi. Daha sonra Dımaşk'ta yaptırdığı medreseye nakledilerek orada defnedildi. Nureddin'in oradaki kabri bilinmekte ve ziyaret edilmektedir.

NUREDDİN'İN EVSAFI VE SÎRETİ

Nureddin, esmer tenli, uzun boylu idi, sadece çene kısmında sakalı vardı. Alnı geniş, sureti hoş ve güzel gözlüydü.

Nureddin 511.H (1117.M) senesinde doğdu, öldüğünde yaklaşık elli sekiz yaşındaydı.

Onun adalet, zühd, Allah Teâlâ'dan korkusu, Allah'ın düşmanlarına karşı olan cihadı, iyilik, ihsan ve lütfu, Allah'ın rızasını ve ahiret yurdunu elde etmek için arayışı konusunda sîretine gelince, bu hususta hakkında zikredilenlerden daha meşhurdur. Raşid halifelerden sonra tüm güzel vasıfları, onun gibi şahsında bir araya getiren bir melik tanımıyorum. Şimdi beyan ettiğimiz bu vasıfları gösteren haberlerden bize nakledilenlerin bir kısmını zikrederim, her ne kadar bunlar vazih, yaygın ve tevatür derecesine ulaşmış olsa da.

Zühdüne gelince, hakkındaki en yaygın nakillerden biri şöyledir; o ancak ganimetten elde ettiği hissesinden ve Müslümanların maslahatı için tahsis edilmiş mallardan satın almış olduğu kendine has malından yer, içer ve harcardı. Âlimleri çağırır ve beytûlmalden kendisine ne kadar nafakanın helal olduğunu sorar ve onların verdiği fetvaya göre oradan nafaka alırdı. İpek, altın ve gümüşten elbiseler giymezdi. Tüm şehirlerde içki içilmesini ve içkinin herhangi bir şehrine girmesini yasaklamıştı. İçki içene şer'i had uygulardı. Onun nezdinde bu konuda tüm insanlar eşitti.

Muînuddin Üner'in kızı olan Nureddin'in zevcesi Hâtûn'un sütkardeşi ve veziri olan bir adam anlattı ve dedi ki: "Nureddin, zevcesi Hâtûn'un yanına geldiğinde kendisine has olan yere geçer oturur, hanımı ona hizmet eder, ona yaklaşmaz, sadece elbiselerini almak için ondan izin isterdi. Hanımı da daha sonra kendisine has olan yere gitmek için ondan ayrılırdı. Nureddin orada tek başına kalır, bazen meslek sahiplerinin kendisine iletilen mesajlarını inceler ya da kendisine getirilen bir mektubu mütalaa eder ve ona cevap verirdi. Namaz kılar ve namazını uzatırdı. Onun gündüz virdleri vardı, gece olduğunda yatsı namazını kılar, sonra uyur, gece yarısı tekrar uyanırdı. Abdest almak için kalkar, sonra da sabah namazı vaktine kadar namaz kılardı. Bilahare atına biner ve devletin önemli meseleleri ile meşgul olurdu. Hanımın sütkardeşi sözüne devamla dedi ki: Nureddin'in hanımı nafakasını az bulmuş ve Nureddin'in kendisi için takdir ettiği miktarla yetinmemişti. Bu sebeple beni Nureddin'in yanına gönderip, ondan nafakasının arttırılmasını talep etti. Ben de bunu Nureddin'e iletince, birden yüzü değişti, kıpkırmızı oldu ve sonra da: "Ona nereden getirip vereyim, malı ona yetmiyor mu? Vallahi onun arzusu sebebiyle kendimi cehennem ateşine atamam. Eğer o elimdeki tüm malların bana ait olduğunu zannediyorsa, bu ne kötü bir zandır! O beytûlmaldeki mallar

Müslümanların ihtiyaçları için tahsis edilmiş ve İslâm düşmanlarının saldırılarına karşı hazırda tutulan mallardır. Ben de beytülmalin hazinedarıyım ve bu hususta onlara asla ihanet etmem. Sonra devamla; Hıms şehrinde bana ait olan üç dükkânım var, onları ona hibe ettim, onları alsın” dedi. Nureddin o dükkânlardan az miktarda kazanç elde ediyordu.”

Bu şahıs sözlerine şöyle devam etti: “Nureddin’in Cezîre’de salihlerden bir arkadaşı vardı. Onunla mektuplaşır, haberleşir ve onun görüşlerine müracaat ederdi. Ona Nureddin’in devamlı kürre oyununu oynadığı haberi ulaştı. Bunun üzerine Nureddin’e bir mektup yazarak ona: “Dini bir faide olmaksızın, senin atına işkence ederek oyun ve boş işlerle uğraşacağını tahmin etmiyordum” dedi. Nureddin bunun üzerine kendi el yazısı ile bir mektup yazdı ve şöyle dedi: “Vallahi beni kürre oyununu oynamaya sevk eden şey, başıboşluk ve eğlence değildir. Ancak biz sınır bölgesindeyiz ve düşmanlarımız ise bize yakındır. Biz otururken bir ses işitince, derhal ata biner ve o ses sahibini ararız. Aynı şekilde bizim gece gündüz, kışın ve yazın cihada hazırlanmamız şarttır. Çünkü askerlere rahatlık yoktur. Atı bağlı olduğu yerde bıraktığımız zaman rahatlığa alışır ve düşmanı arama esnasında koşturmada güçsüz kalır. Aynı şekilde savaşta saldırı ve kaçışlarda ani dönüş ve kıvrılma kabiliyetini kaybeder. Bu sebeple biz onlara biner ve bu oyunla onları eğitiriz. Böylece atın o rahatlığı gider ve harp esnasında binicisi için uysallık ve kıvraklık alışkanlığı kazanır. Allah Teâlâ’ya yemin olsun ki, beni bu kürre oyununu oynama sevk eden sebep budur.”

Nureddin’e Mısır’dan altın yaldızlı ince kamıştan işlenmiş bir sarık gönderilmişti, fakat o sarığı yanına aldırmadı. Emirleri tarafında bu sarık övülse de, ona dönüp bakmadı bile. Onlarla Nureddin arasında konuşma böyle devam ettiği esnada, derken yanına sûfi bir adam geldi, Nureddin sarığın ona verilmesini emretti. Bunun üzerine Nureddin’e: “Sarığı bu adama vermen uygun değildir, başkasına hediye edersen senin için daha güzel olur, denildi. Buna binaen Nureddin de; sarığı ona verin, ahirette ona bedel olarak bana daha güzelinin verilmesini ümit ediyorum, dedi. Bunun üzerine sarık o adama teslim edildi, adam da sarığı Bağdâd’a götürüp altı yüz veya yedi yüz Mısır dinarı karşılığında sattı.”

Adaletine gelince, Nureddin Dimaşk’ta kürre oyunu oynadığı sırada bir adamın kendisini göstererek, bir başkası ile konuşmakta olduğunu gördü. Bunun üzerine yanına bir adam göndererek, onun vaziyetini sordu. Adam da: “El’Meliku’l

Âdil ile aramızda bir mahkeme var. Yanımdaki bu genç, hâkimin mahkeme meclisi tarafından gönderdiği kimsedir ve beni filanın (Nureddin) malından dolayı sorgulamak istiyor” dedi. O şahsı dinledikten sonra Nureddin adamı geri döndü, fakat o adamın dediklerini Nureddin’e söylemeye cesaret edemeyip vaziyeti gizledi. Lakin Nureddin ondan hakkı söylemesi dışında başka bir şey kabul etmedi. O da bunun üzerine adamın söylediklerini ona ilettiler. Nureddin olup biteni duyduktan sonra elindeki çevganı yere fırlattı ve meydandan çıkıp kâdı’nın yanına gitti. Kâdı o zaman Kemâleddin eş’Şehrîzûrî idi. Nureddin kâdı’ya haber gönderip, ona: “Ben muhakeme olmak için geldim, diğer insanlara nasıl muamelede bulunuyorsan, bana da aynısını uygula” dedi. Nureddin geldiğinde kâdı hasmıyla onu aynı tuttu ve sorguladı. Neticede adamın Nureddin üzerinde bir hakkı tespit edilemeyip, Nureddin adam üzerinde malı olduğu tespit edildi. O vakit Nureddin kâdı ve orada bulunanlara: “Adamın üzerimde bir hakkı tespit edildi mi? dedi, onlar da; hayır dediler. Nureddin de; şahit olun ki, bu adamın kendisinden dolayı aleyhime dava açtığı malı ona hibe ettim, bu mal artık onundur. Zaten ben onun üzerimde hakkı olmadığını biliyordum. Ancak onunla beraber mahkemeye geldim ki, ona zulmettiğimi düşünmesin. Zaten malın bana ait olduğu ortaya çıktıktan sonra ben de ona hibe ettim.”

Yine bir gün Nureddin’in beytûlmale girdiği ve orada beytûlmale ait olduğunu kabul etmediği bir mal gördüğü zikredilir. Bunun üzerine malın nereden geldiğini sorunca ona: Bu malı kâdı Kemâleddin gönderdi, filan kişi tarafından hibe edildi, denildi. Buna binaen Nureddin: Filan kişi tarafından gönderilen bu mal ne bize ne de beytûlmale aittir, dedi ve sahibine iade edilmesi için kâdı Kemâleddin’e geri gönderilmesini emretti. Beytûlmal vekili de o malı tekrar kâdı Kemâleddin’e gönderdi. Kemâleddin de tekrar beytûlmale iade edip hazinedara: El’Meliku’l Âdil bu malı sorarsa, ona benim tarafımdan malın ona ait olduğunu söyle, dedi. Bu sırada Nureddin tekrar beytûlmale girdi, o malı gördü, hemen hazinedara iade ederek: size bu malın, sahiplerine geri iade edilmesini söyledim mi? dedi. Bunun üzerine ona kâdı Kemâleddin’in sözünü ilettiler. Nureddin yine de malı ona iade ederek elçiye: Kemâleddin’e de ki; Sen bu malın beytûlmale gönderilmesini takdir ediyorsun. Bana gelince, benim boynum incedir ve o malı ne taşımaya gücüm yeter ne de Allah Teâlâ’nın huzurunda bundan dolayı kimseyle çekişmem. Hepsî tümüyle iade edilsin” dedi. Nihayetinde o mal kâdı’ya geri verildi.

Nureddin daru'l keşfi ilk inşa eden kişidir, akabinde onu daru'l adl (adalet sarayı) olarak isimlendirmiştir. Adalet sarayını inşa etmesinin sebebi şudur: Nureddin'in ve emirlerinin (bu emirlerin içinde Eseduddin Şirkûh b. Şâzî de olup, onun mevkisi sanki Nureddin'in hâkimiyetteki ortağıymış derecesine kadar varmıştı) Dımaşk'ta ikameti uzayınca, çok emlak elde ettiler ve daha da çoğalttılar. Hatta emirlerden her biri komşu karye ve diğer yerlerin emlak sahiplerine haksızlık etmeye başladılar. Bunun üzerine bu konuda kâdı Kemâleddin'e çok şikâyetler ulaştı. Kâdı Kemâleddin bunun üzerine bazılarının haklarını birçok emirden alıp verdi, fakat Eseduddin Şirkûh'tan bir türlü hak talep edemiyordu. Bu sebeple durumu Nureddin'e iletmeye karar verdi. Nureddin de bu yüzden adalet sarayı inşa edilmesini emretti. Eseduddin bunu duyunca hemen naiplerinin tümünü çağırttı ve onlara: “Biliniz ki Nureddin, bu adalet sarayını sırf benim sebebimle inşa edilmesini emretti. Yoksa içinizden Kemâleddin'e karşı bu konuda karşı koyan biri mi var? Eğer öyleyse Allah'a yemin olsun ki şayet biriniz sebebiyle adalet sarayına çağrılacak olursam onu mutlaka çarmıha gererim. Bu konuda kendisi ile aranızda anlaşmazlık olan kim varsa yanına gidin, onunla birlikte durumunuzu karara bağlayın ve mümkün olan herhangi bir şey ile onu razı edin. Tüm mal varlığımın elimden gitmesine sebep olsa da bunu yapın” dedi. Bunun üzerine onlar da: “İnsanlar bunu öğrendiği vakit, haklarını talep etmede sınırı aşarlar” dediler. Onların bu söylemi üzerine Eseduddin de: “Tüm mülkümün elimden çıkması, Nureddin'in gözleri ile beni zalim olarak görmesi ve devlet yönetiminde benim ile halktan birini eşit tutmasından daha önemsizdir” dedi. Bu sözü üzerine emirleri yanında çıkıp, emrettiği şeyleri yerine getirdiler. Hasımlarını razı ederek, haklarında şahitlik ettiler.

Adalet sarayı bitince, Nureddin dava ve hükümlerin sona erdirilmesi için oturup bekledi. Haftanın iki günü orada oturuyor, yanında ise kâdı ve fakihler bulunuyordu. Bir müddet böyle bekledi, fakat Eseduddin'den şikâyetçi olan kimse gelmedi. Nureddin bunun üzerine kâdı Kemâleddin'e: “Neden Eseduddin Şirkûh'tan şikâyetçi olan kimse görmüyorum?” dedi. Kemâleddin de ona durumu izah edince, Nureddin Allah Teâlâ'ya şükür secdesinde bulundu ve: “Huzurumuza getirilmeden önce adaleti kendi nefislerine tatbik eden arkadaşlara bizi sahip kıldığı için Allah Teâlâ'ya hamd olsun” dedi.

Muînuddin Muhammed b. Ahmed b. Hâlid b. Muhammed b. el'Kayserânî naklederek şöyle dedi: “Bir hayli mal zarar görmüş ve Dâru'z Zekât sorumlusu

üzerine kalmıştı. Bu mezkûr sorumlu İbni Şemâm el'Mahâlî olarak tanınıyordu. Bu mallardan dolayı hapsedildi. Bu sebeple sahip olduğu gayrimenkul mallarını sekiz bin Suriye dinarı tutarında bir meblağ karşılığında satıp, beytülmale gönderdi. Akabinde geriye kalan borç miktarının talep edilmesi nedeniyle bir süre daha hapiste kaldı.

Muînuddin dedi ki: “Dedem Hâlid b. Muhammed Nureddin’in son derece yakın adamlarından biriydi. Onun hâkimiyeti boyunca Divân-ı İstifâ’ı⁸⁰ ve kâtibi idi. Meclisinde nüfuz sahibi, hem danışman ve veziri idi. Tüm işlere o bakardı. Bir gün kendisi Dimaşk’ta iken Nureddin’in huzurunda bulunduğunda ona: “Efendimiz! Dün gece rüyamda sanki sultanın elbisesini çıkarıp bana verdiğini gördüm. Sonra da bana, onu yıka dedi. Ben de elbiseyi aldım ve yıkadım. Dedem devamla: Bunun üzerine Nureddin uzun bir müddet boynunu büktü, içine kapandı, başını bile kaldırıp bana bakmadı. Bu durum karşısında ona rüyamı anlattığımdan ötürü pişmanlık duydum, bende uğursuzluk görmesinden ve rüyamdan dolayı zanna kapılmasından endişe ettim. Sonra da göğsüm sıkışmış ve mahzun bir şekilde huzurundan ayrıldım. Ondan sonra sekiz gün boyunca bekledim, ne beni huzuruna çağırıyor ne de beni soruyordu. O zaman daha kötü düşüncelere kapıldım. Bu durum bana karşı haset besleyenleri sevindirdi. Düşmanlar beni mağlup ettiklerini düşündüler. Bu sırada Nureddin’in yanına toplumun ileri gelenlerinden bir adam girdi. Bu adam Şeyh İsmâîl el’Mekseb olarak tanınıyordu. Nureddin onu seviyor ve çokça yakınlık gösteriyordu. Bu adam Nureddin’e: “Efendimiz! Bu sene daru’z zekâtı artan beş bin dinar kadar para geldi” dedi. Nureddin bunun üzerine onu azarladı ve: “Ben sabah namazının iki rekât farzını eda ettikten sonra seccadem üzerinde Allah Teâlâ’yı zikrederek sabahladım. Sen de zekât/vergiden artan parayı bana müjdelemekle güne başladın” dedi. Şeyh İsmâîl bunun üzerine susup kaldı ve mahcup bir şekilde sessizce bekledi. Nureddin daha sonra: “Bana Hâlid’i çağırın” dedi. Hâlid dedi ki: “Ben de derhal huzuruna çıktım, tebessüm ederek bana: gördüğün rüya bana tabir edildi, dedi. Ben de hayr olsun inşaallah dedim. Nureddin de: Evet, o hayra işaret eden bir rüyadır. Sakın sana olan kızgınlığımdan dolayı bu günlerde seni huzurumda bulundurmadığımı veya gördüğün rüyan sebebiyle nezdimde olan vehimden ötürü seni gözden çıkardığımı düşünme. Aksine rüyanda gördüğün şeyler üzerinde düşünüyordum ki, Allah Subhanehu ve Teâlâ bana onun tevilini gösterdi. Bil ki, elbisenin yıkanması, işlenen

⁸⁰ Maliye bakanı.

günahların kirlerinin temizlenmesidir. İşlenen bir günah, vergiden elde edilen malları haksızca ele geçiren kimseden daha kirli değildir. Onun için bugünden itibaren hiçbir şehirde meks ve dirhem adına altında hiçbir vergi, haraç bırakma hepsini kaldır. Bil ki, şayet sen onu kaldırmazsan haksız bir şekilde alınmaya devam edilir. Bununla alakalı tevkîler yaz ki, bu vergi mezkûr şehirlerde muhalled olarak kalkmış olsun. Nureddin daha sonra Şeyh İsmâîl'e döndü ve ona: "Git ve İbni Şemâm el'Mahâlî'yi hapsedildiği yerden serbest bırak ve ondan alınan her şeyin iade edilmesi ve emlakinin geri verilmesi için emir ver" dedi. O da derhal denileni yaptı. İbni Şemâm el'Mahâlî bunu öğrendiği vakit, kendisinden alınan altınların tepsilere konulmasını, davul ve benzeri çalgı aletleri ile sokaklarda ilan edilmesini teklif etti ki, tüm insanların bundan haberdar olsun. Onun bu önerisi Nureddin'e iletilince, o da bu isteğini kabul etti ve ona hil'at giydirilmesini emretti. Bunun üzerine ona hil'at giydirildi ve kendisinden alınan mallar teklif ettiği üzere ona verildi.

Muînuddin dedi ki: Dedem Hâlid bu hususla alakalı tevkîleri yazdı ve şehirlere gönderdi.

Nurddin Vefat Edince İmaduddin Ona Ağıt Yaktı:

Şaşırdım sana nasıl ölüm geldi!

Bizden güneş ve ayın kaybolduğu gibi kayboldun

Senin faziletin ve cömertliğini unutamayız

Dünyada iken padişahın ahireti de kazanacaksın.

285

İmadüddin şöyle diyor:

Senin için adalet üzüldü ve dünya karardı

Senin ölümünle hayır gitti iyilik ve cömertlikde öldü

Allah'tan oğlunda da aynı özelliklerin bulunmasını temenni ederiz.

SONUÇ

Mufarrec Al-Kurub kitabının yazarı İbn Vasıl Al-Hamavi olarak bilinen yazar ve tarihçi Ebu Abdullah Muhammed bin Salem bin Nasrallah bin Salem bin Vasıl Al-Mazini Al-Tamimi Al-Hamavi Al-Şafi'i'dir.

İbn Vasıl “Mufarrec Al-Kurub fî Ahbar Beni Eyyub” adlı kitabını yazarken izlediği yöntem El-Havli Metodu'dur (yıllara göre düzenleme). Bu yöntemle olayların sırasını dikkate alınmış, vuku buldukları yıllara göre düzenlemiş ve her yıl içinde meydana gelen önemli olaylar zikredilmiştir.

El-Havlilerin kitapta kapladığı bölümler olayların sık meydana gelmesine, kıtlığına veya önemine göre değişir. Bazıları yarım sayfayı bile geçmezken bazıları dokuz sayfadan fazla veyahut daha da uzundur.

Kitapta yer alan bilimsel materyal, Beni Eyyub devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar olan tarihini kayda alan en önemli kaynak, yukarıda belirttiğim gibi altı bölüm halinde sunulmuştur.

Mufarrec Al-Kurub kitabı olmasaydı altıncı ve yedinci asırdaki önemli olayların kaydı bizlere ulaşamayacak; Eyyubi devletinin kralları, halifeleri ve dönemin alimleri tarafından yazılan şiirler, söylenen veciz sözler ve tarihi vesikalar unutulup gidecekti. Tarih kitabı olmasının yanında bu eser dönemin kültürel taşıyıcılığını da üstlenmektedir.

Kitabın tarihsel değerini iki sebep ortaya koymaktadır. Birincisi Eyyubi Devleti tarihinin ilk kaynağı olmasıdır. İkincisi kendinden sonraki eserlere kaynak teşkil etmesidir. Daha sonraki tarihçilerden birçoğu bu önemli eserden istifade etmiş, alıntılar ve referanslar yaparak kendi kitaplarını yazmış; böylelikle Mufarrec Al-Kurub kitabının tanınmasına ve şöhretinin yayılmasına da imkân sağlamışlardır.

Kitabı eksiksiz ve tam çevirmeye gayret ettim. Kaynak belirtilmeyen alıntıları tespit edip onları açıklamak için dipnotlar düştüm ve metni anlaşılır kılmaya çalıştım.

İbn Vasıl nakil yaparken isim zikrederek yapıyor ve bazen bir belgeye işaret ederken onun tamamını zikretmeyip sadece önemli gördüğü paragraflardan alıntı yapıyor. Bu noktaları da tespit edip yazarın alıntı yaptığı eserleri dipnot olarak vermeye gayret ettim.

Çeviri yaparken eserde bazı lügat ve gramer hataları tespit ettim. Basım hataları olduğunu düşündüğüm bu eksikleri düzelterek ve dilbilgisine uygun halde okuyarak kitabı tercüme ettim.

Altı ciltten oluşan kitapta ciltlerin sayfa sayıları değişmektedir. 1. Cilt 294 sayfayken 2. Cilt 545 sayfa, 3. Cilt 371 sayfa, 4. Cilt 369 sayfa, 5. Cilt 446 sayfa ve 6. Cilt 450 sayfadır.

Metinlerde görülen şiirler de bazı yerlerde sadece iki mısra olarak bazı yerlerde de uzun mısralar şeklinde zikredilmektedir.

Dönemin önemli olaylarını, veciz sözlerini ve politik yaşamını günümüze ulaştıran Mufarrec Al-Kurub fî Ahbar Beni Eyyub kitabını aslına sadık kalarak tam ve eksiksiz çevirmeye gayret ettim.

KAYNAKLAR

- Abul Fida. *Al Mukhtasar Fi Tarikhul-Başarv*. Mısır: El-Hüseynîyyetü'l-Mısırîyye Yayınevi.
- Al-Safadi. *Aayan El Nasır Va-Avan El Asr*. Tahkik edenler: Dr. Ebû Zeyd, Dr. Nebîl Ebû `Amşe, Dr. Muhammed Mev`ud, Dr. Muhammed Sâlim. Suriye: Dârü'l-Fikrû'l-Mu`âsir.
- Al-Safadi. *Al-Vafi Bil Vafiyyat*. Tahkik edenler: Ahmed el-Arnâ`ût, Turkî Mustafa. Lübnan: İhyâü't-Türâsi'l-Arabî Yayınevi, 2000.
- Al-Suyuti Buğyet. *Al Vuaat Fi Tabakat Al Lugaviiyin Val-Nuhat*. Tahkik edenler: Muhammed Ebu'l-Fazl, İbrahim en-Nâşır. Lübnan/Saydâ: el-Asriyye.
- Al-Suyuti. *Buğyet Al Vuaat Fi Tabakat Al Lugaviiyin Val-Nuhat*. Tahkik edenler: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahîm. Lübnan: el-Mektebetü'l- Asrîyye Yayınları.
- Ebu'l-Fida. *El-Muhtasar*. Mısır: el-Hüseynîyyet'el-Mısırîyye baskısı.
- El-Kutubi. *fevat*. Tahkik: İhsan Abbas. Beyrut: Sâdır Yayınları, 1987.
- El-Safadi. *Aayan El Nasır Va-Avan El Asr*. Tahkik edenler: Dr. Ali Ebu Zeyd, Dr. Nebil Ebu`Amşe, Dr. Muhammed Mev`ud, Dr. Mahmud Sâlim. Suriye: el-Fikrû'l-Mu`âsir Yayınları.
- Ez-Zehebî. *Tarih El-İslam Va Vafiyyat El-Maşahir Va Alaayan*. Tahkik eden: Dr. Amr Abdüsselâm Tedmür. Beyrut: Dârü'l-Küttâbü'l-Arabî Yayınevi baskısı, 1987.
- Ibn vasıl. *Mufarrec Al-Kurub fi Ahbar Beni Eyyub*. Tahkik: Muhmud Haseneyn. Mısır: El-Kütübü'l-Mısırîyye Yayınları, 1972-1973.
- İbn-İl- Alasir, *El-Kemal Fi Tarih*. Tahkik eden: Semîr Şems. Beyrut: Dârü'n-Nâşır, 2009.
- İsamîl Pşa Bin Muhammed El-Bağdadi. *Hediyyet el- Arif'in*. İstanbul: el-Celîle Maarif Vekaleti, el-Behîye, 1951.